محمد حسین

I

[illegible]

Süleymaniye U. Kütüphanesi

Kısmı	AMCAZADE HÜSEYİN PAŞA
Yeni Kayıt No	
Eski Kayıt No	376

خیالی

کوکس عکسینه کلدیکجه خیالک شاه غزلده
انکا قرینه جو عزت قلدوم ...

کوریخ میو کلدرای رخی ...
... لوح ... قلدله

بو اولدر دردیکه ... لطف ...
طبیبا ... اطبی امراضکر له

بیک دل دردینه ... الشفا ...
رو امید ... بالحکیم ...

خیالی دریا ...
... صلادن

آه آتشی یا ... آب ...
... ایدیم جانا

عالمده ... آوری ... انکورک ...
... قبل ایدیم جانا

لیلیه ... مجنون ... مفتون
... ایدیم جانا

داغ ... دل ... آدم ...
... ایدیم جانا

عشق ایلدی اواره ... پوسف
... مستعمل ایدیم جانا

مجلا ایله دل لوحن بو مرآت مصفادن
جمالن کوستر جانانه جو مرآت مجلادن

بو کون بر کم کوزو ریارن کوزن انلر دریارن
نه بلسن انده دلدارن اولنلر بونده ابعادن

نظرگاه خدادر دل ولی صنمک جداردل
اوچ منزل جادر دل کجر عرشن معلادن

خیالی سن جهان انکل بو اسراری نهان انکل
جهانک لامکان انکل جواب العل مستغنادن

ابو ... رضی الله عنه ... النفس
فقال انه ... الطعام ... علیک بالتبسم
... طعام ... جوعی ... دار
... اوله ... دار

... اومان
... امان
... ابدینه ... اقدام
... تاریخ ... ا ...

عن انس بن مالک رضی الله عنه ...
الطاعة ... العقوبة
علامة ... الطاعة ... الطاعة ...

[illegible]

دلفروز — گوکلی یاقجی
نگار — اوقیقی وصیفه
دلربا — گوکلی چیوجی
دلارا — گوکلی بزینجی
دلدار — گوکلی دوتیجی
دلستان — گوکلی آلیجی

دلسوز — یوره‌گی یاقجی
دلگشای — گوکلی آچیجی
دلنواز — گوکلی اوکشایجی

من تملك هذا الكتاب الحقير
محمود بن مصطفى الراجي رحمة ربه الباقي
عفي عنهما

ثم دخل في ملك العبد الفقير الى الله الغني
عفي عنه

هذا الكتاب اللطيف شيخ
گلستان الذی للشیخ سعدی
رحمه الله

476

وقال علي رضي الله عنه فقتر نابک فانه
أتقى وأنقى وأبقى

بسم الله الرحمن الرحيم

اللهم اني استخيرك بعلمك واستقدرك بقدرتك واسالك من فضلك العظيم
فانك تقدر ولا اقدر وتعلم ولا اعلم وانت علام الغيوب اللهم ان كنت تعلم
ان هذا الامر خير لي في ديني ومعاشي وعاقبة امري في عاجل امري وآجله
فاقدره لي ويسره لي ثم بارك لي فيه اللهم ان كنت تعلم ان هذا الامر شر لي في
ديني ومعاشي وعاقبة امري في عاجل امري وآجله فاصرفه عني واصرفني عنه
واقدر لي الخير حيث كان ثم ارضني به وصلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه اجمعين
برحمتك يا ارحم الراحمين

قال جابر كنت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم يعلمنا الاستخارة في الامور كلها
كما يعلمنا السورة من القرآن [illegible] استخاره ایتمک دلسه [illegible]
اول [illegible] الى [illegible] دعا [illegible]
[illegible]
[illegible]
واگر [illegible] زیرا [illegible] رسول عليه السلام [illegible]
اذا اردت امرا فاستخر الله فيه وانظر فاذا انشرح له صدرك فافعل [illegible]
[illegible]
[illegible] على ثلثة قطعة قرطاس [illegible]
[illegible] دعاء الاستخارة [illegible]
[illegible]

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

الحمد لله الذی جعلنی من علماء البیان والمعانی والشکر لله الذی صیرنی من مفاتیح الابکار الغوانی والصلوة علی رسوله محمد افصح الانام وعلی آله الکرام واصحابه العظام

وبعد فان العبد المتوسل الی رحمة الملک القدیر بعد ر تقصیره فی شکر نعم سروری الفقیر کان منقطعا عن الناس ومعرضا عن الاستیناس ثم دعاه الی الخدمة بالامر السلطانی والفرمان الوارد بالکتاب الخاقانی افضل آل عثمان وصاحب العلم والعرفان السلطان ابن السلطان السلطان مصطفی بن السلطان سلیمان اجری الله ینابیع احسانهما فی روضة الجنان کالانهار الجاریة فی بستان الجنان وکان طبعه الشریف شاملا علی جمیع العلوم والمعارف واغلب میله کان مصروفا الی اللطایف الظرایف ولما کان کتاب کلستان مشتملا علی حکایات غریبة وعظات عجیبة واشعار شریفة وابیات لطیفة بحیث یحتاج اکثر مواضعه الی الشرح والبیان ویفتقر من جهة اللفظ والمعنی الی التبیان وقد شرحه بعض الموالی غافلا عن اللغة الفارسیة والاصطلاحات وذاهلا عن المعانی المرادة والنکات بل اخطاء فی مواضع کثیرة وضل فی طرق یسیرة شرحته شرحا کافیا وبینته بیانا وافیا وجعلته علی اللغة العربیة للطلاب فشرعت فیه بعون الله ملهم الصواب فاعلم ان المصنف اسکنه الله تعالی فی روضة الجنة وبستانها بعد ذکر التسمیة لفظا سلک طریقة العمل بالحدیث فی التحمید معنی لان حقیقة الحمد عند المحققین اظهار الصفات الکمالیة دون القول المخصوص فقال منت ای الامتنان وتعداد النعمة خدایرا ای لله تعالی ان یعد علینا نعمه الکثیرة وهذا القول اعتراف منه بانه حق المنعم واستحقاقه بانه حقیق بان یمن علینا لا اخبار بانه من علینا منه علی ان المن من توبیخ لان المن تنبیه وقیل انه من العباد قبیح لا من الله تعالی واعلم ان لفظ خدای علم خاص

لله تعالی لا یسوغ اطلاقه علی غیره الا ان یراد المعنی الترکیبی وهو بالترکی کندو کلجی حاصل معنی قولهم یقتضی ذاته وجوده بیت آمد بر من که بود من که من خود آیم او برکب بشنو نحو خانه خدای بیت خانه خدای کو در برج کبوتران یکتا با یکش که بپردیم در قفس وان لفظ را علامة للمفعول وقد یستعمل لمعنی اللام للجازة ای للتخصیص وقد یستعمل للقسم وقد یکون زایدا عز وجل الظاهر ان الفعلین صفتان للفظ خدای بحسب المعنی کما تقتضیه الشین ضمیر غایب راجع الی الله تعالی لان الشین الساکنة فی اللغة الفارسیة لها معنیان الاول انها ضمیر غایب اذا اتصلت باخر الاسم تفید معنی المضاف الیه کما فی قولهم طاعتش والثانی اذا اتصلت باخر الفعل تفید معنی المفعولیة نحو دیدش وکذا اذا اتصلت باواخر الروابط نحو اکرش وقد یفتح ما قبل هذه الشین وقد یکسر وقد یسکن لضرورة الشعر والتاء علامة اسم المصدر نحو دانش بمعنی دانستن موجب قربتست کما قال رسول الله علیه السلام حکایة عن الحق لا یزال عبدی یتقرب الی بالنوافل حتی احبه الحدیث وبشکر اندرش الشین کذلک والباء المفتوحة فی اللغة الفارسیة قد یکون للالصاق والمصاحبة والقسم والظرفیة والسببیة وزایدة وههنا زایدة لتحسین اللفظ فالمعنی اندر شکر خدای مزید نعمت لفظ است مقدر ههنا حذف لفظ اکتفاء بذکره فی قرینه وهذا الحذف قاعدة مقررة فی الاسجاع الواقعة فی التراکیب الفارسیة یعنی در شکر خدای تعالی زیادة نعمتست کما قال الله تعالی لئن شکرتم لازیدنکم ولئن کفرتم ان عذابی لشدید وقال مولی الرومی بیت شکر نعمت نعمتت افزون کند کفر نعمت از کفت بیرون کند وقیل الباء سببیة والمعنی زیادة النعمة ثابتة للعباد بسبب کونهم فی شکره تعالی وهذا علی تقدیر ان یکون مزید بفتح المیم مصدرا میمیا بمعنی الزیادة وقد روی بضم المیم بناء علی انه خبر مبتدا محذوف ای هو مزید النعمة لهم بسبب کونهم فی شکره تعالی هر نفسی نفسی که فرو میرود ممد حیاتست والباء للوحدة لان الشاکرة

في اللغات الفارسية اذا اتصلت باخر الاسم قد يكون للوحدة وقد يكون للخطاب وقد يكون
مصدرية واذا اتصلت باخر الفعل يكون للحكاية ومثال الوحدة كه فروى رود همه حيات
فان الهواء الذى به التنفس اذا دخل يكون ممد الحيوة المتنفس واذا اخرج بدنه فيه تخفيف للحرارة
وحصل الفرح ولهذا قال وچون برمى آيد مفرح ذات اى ذات كما عرفت آنفا من القاعدة
واخرجه القرينة علي قبلها اذ الظاهر ان خروج الهواء بجز انما يكون بعد دخوله بغير عكس
باليا الفارسى بمنزلة الفاء للجزائية در هر نفسى كالاول دو نعمت موجود است احدهما
امداد الحيوة والاولى تفريح الذات واعلم ان لفظ است رابطة تفيد الثبوت فاذا اتصل
بالكلمة المفتوح الاخر يجب اثبات الهاء خطا واما لفظا فيجوز حذفها واثباتها واذا اتصلت
بساكن الاخر وضعا نحو نيك او استعمالا نحو موجود يجب حذفها لفظا وخطا وبر هر نعمتى شكرى
بياء الوحدة فيهما واجب فيجب فى كل نفس شكران **بيت** از دست و زبان
القاعدة فى عطف التراكيب الفارسية ان تحذف الواو العاطفة من اللفظ ويضم آخر
المعطوف عليه فى التلفظ دليلا عليه ولا تحذف من الخط لدلالته على الضم هذا اذا لم تقع الواو
العاطفة بعد الالف والياء واما اذا وقعت بعدهما حركت بالفتحة وتلفظت ولفظ
زبان بفتح الزاء فصيح وبضمها مشهور والفاء مقام الباء لغة وفى ذكر دست اشارة الى عموم
اختصاص الشكر باللسان كه بكسر الكاف العربى والهاء ترجمة يستعمل اسما يدل على ذوى
العقول نحو كه آمد كما ان لفظ چه يدل على غير ذوى العقول نحو چه خبر ويستعمل اداة للارتباط بين
الامرين اللذين تعلق احدهما بالاخر كالصفة مع الموصوف نحو دل كه عاشق شد كم شد او العلة و المعلول
نحو مزن كه طاقت ندارم والغاية والمغيا نحو بكوش تا برسى برآيد اى يحصل كز اى كه از
عهدة شكرش اى من حق شكره بدر آيد اى يأتى الى الباب وهو كناية عن الخروج فالمعنى من
اى شخص وبلسانه يمكن الخروج من حق شكره تعالى بان يشكره كما هو حقه واستدل عليه بقوله تعالى
كما قيل لآل داود عليه السلام اعملوا آل داود بآل داود وشكرا نصب على انه مفعول له

اوحلى

3

او على حال اى شاكرين او على المصدر لان لفظ اعملوا فى معنى اشكروا واذا العمل للمنعم شكر والشكر
فعل ينبئ عن تعظيم المنعم بسبب انعامه وقيل صرف العبد جميع ما انعم الله تعالى عليه من السمع والبصر وغيرهما
الى ما خلق له واعطاه لاجله فتبين بهذا المعنى ورد قوله تعالى وقليل من عبادى الشكور اى المتوفر على اداء
الشكر فان الشكور بالمعنى الاول كثير **قطعه** بنده همان به بمعنى بنده ما همان بهست كه ز تقصير
خويش • فى اداء الشكر عذر بدرگاه خداى آورد • كما قيل العذر عند كرام الناس مقبول وآن حق الذنب وآن حق
ورنه بمعنى والا وبا لتركى يوقسه سزاوار خداوندیش • بفتح الياء المصدرى اى جلال بليق بكبريائه
كس نتواند اى لا يقدر احد كه بجاى آورد • لفظ جاى اسم خاص بمعنى الموضع كما ان لفظ زمين
اسم عام كالارض قيل فى الترجمة **قطعه** قوله اول يك كه بيد كشگنى • عذر خدا دركه نه آورده •
يه فرضه اونده ييار قوللغى • فمعنى قول اوله يير نه كاتوره • باران رحمت بى حسابش بالاضافة
فى اللفظين لان المضاف يكسر فى اللغة الفارسية همه را رسيده اسم مفعول من رسيدن وخوان
نعمت بى دريغش والاضافة كما فى قرينة اعلم ان لفظ خون بمعنى الدم وخوان بمعنى السفرة يتوافقان
فى الكتابة والتلفظ اما فى الكتابة فلان الالف لا تكتب بعد الواو فى الاول دون الثانى واما فى
التلفظ فلان الاول يقرأ بالضمة المعلومة اى العربية والثانى يقرأ بالضمة المجهولة الغير العربية اى
بين الضمة والفتحة همه جا مخفف من جاى كشيده اسم مفعول من كشيدن پرده ناموس بنده كما ان
كل لفظ فى آخره هاء نحو بنده وخواجه اذا جمع اى بالكاف الفارسى والالف والنون يحذف الهاء
من الكتابة نحو بندگان وخواجگان بگناه فاحش الباء للسببية وكل شئ جاوز الحد فهو فاحش
ندرد مضارع منفى من دريدن ويقرأ هذا بتشديد الراء وكذا نبرد وهذا من تصرفات اهل الفرس
كما يقال انيته بتشديد الميم ووظيفه روزى بالياء الاصلية بمعنى الرزق واضافة لفظ وظيفه اليه
بيانية بخطاى منكر بفتح الكاف المخففة يعنى بسبب المعصية المنهية نبرد مضارع منفى من بريدن
اعلم ان النون المفتوحة حرف نفى تدخل اول الكلمة واذا قصد به نفى الحكم تكتب متصلا نحو نبرد
والا تكتب بالهاء نحو زيد آمد نه عمرو وقد تلحق باخر هذه النون الف ويقال نا والفرق بينه وبين

از یقصد بالاول نفی التوصیف وبهذا یقصد توصیف النفی ولهذا یجعل اسماء المصادر صفات
بحیث یدخلها الیاء المصدریة نحو **بیت** بود مرده هر کس که نادان بود که نادانش مرده جان
جان بود وقد یلحق باخر هذه النون یاء وهی نکسر نحو فی وقد یلحق باخره رابلای کی
بحذف الالف من لفظ است **قطعه** ای حرف نداء وکریمی منادی او المنادی محذوف
وهذا صفة والیاء للخطاب که از خزانهٔ غیب گبر هون گبر بفتح الکاف الفارسی وسکون
الباء العربی بمعنی الکافر مطلقا والمراد هنا غیر النصاری بمقابلة قوله وترسا فانه بمعنی
النصاری وظیفه خور وصف ترکیبی ولفظ هنا یقرا بفتح الخاء للقافیة داری باید للطلب
من داشتن ولا یراد معناه اللغوی دوستانرا ای دوستان نت کجا کنی بیاد ولفظ آ
محروم مفعول کنی تو که با دشمنان نظر داری وهو کالاول لا یراد معناه اللغوی
والمعنی که نظر الی اعدائک وقیل فی الترجمة **قطعه** ای کریمی که غیب خزینکدن
گبر وترسا وظیفه خور قلدک دوستلری قنده ایده سن محروم سن که دشمنلره نظر
قلدک فراش باد صبا را هذا من قبیل اضافة المشبه به الی المشبه مثل لجین الماء گفته
اسم مفعول من گفتن والفاعل هو الله تعالی واعلم ان اشتقاق اسم المفعول بزیادة الهاء
الغیر الملفوظة فی اخر الماضی بعد فتحة للمفرد نحو گفته وکرده وبزیادة لفظ گان ایضا للجمع
نحو کردگان تا فرش زمردین کنایة عن المخضرات فان الیاء والنون اداة النسبة اذا
الحقت الی اخر الاسم وقد یدخل معهما الکاف العجمی نحو نمکین بگسترد بالکاف الفارسی
فاعله فراش باد صبا واعلم ان المضارع یحتمل الحال والاستقبال کالعربی لکن بدخول
الباء یختص بالاستقبال کما فی قوله بگسترد وبدخول کلمة می یختص بالحال ودایه
ابر بهاری را بیاء النسبة وهی اصل فی العربی ومستعیرة فی الفارسی والاضافة
کالتی فی فرهوده والامر هو الله تعالی تا بنات بتقدیم الباء علی النون جمع بنت بنات
علی عکس ما تقدم در مهد زمین بپرورد فاعله دایه ودرختانرا جمع درخت وهو الشجر

ونمکین

مادام

4

الهاء

مادام نابتا فی الارض فاذا قطع یقال له چوب بالعربی خلعت نوروزی بالیاء المصدری
هذا بناء علی عادة الملوک فانهم یعطون الامراء فی النیروز قبای سبز ورق هذه الاشجار
مثل ما مر در بر کرده والفاعل هو الله تعالی واعلم ان لفظ بر یطلق علی معان احدها
بمعنی علی وهو المراد هنا والثانی بمعنی الصدر والثالث بمعنی الثمر والرابع امر
من بردن والخامس بمعنی النصیب والسادس بمعنی الصفة اذا رکب نحو دلبر والسابع
بمعنی عند وقد یستعمل زائدا لتحسین اللفظ واطفال جمع طفل شاخ را والاضافة
کلاه بقدوم مصدر علی وزن الدخول من قدم من سفره موسم گل بضم الکاف
الفارسی وفی بعض النسخ وقع لفظ ربیع مکان گل کلاه شکوفه کالاول فی الاضافة
بر سر نهاده والواضع هو الله تعالی وعصاره بالضم ما سال من العصر نای بمعنی
القصب مطلقا والمراد هنا قصب السکر وقد وجد فی بعض النسخ نایی بالیائین فالیاء الاخیرة
للوحدة النوعیة وقیل المراد من قوله نای ما یقال بالفارسیة نای گلو ای عصارة تمر
حلقوم النحل هذا واطلاق نای علی حلقوم النحل مما لا یقبله الطبع السلیم وروایة نایی تمم
من الاعالی بقدر تش الضمیر راجع الی المفرع شهد مراد به السکر علی الاول والعسل
علی الاخیر فایق من فاق علی اقرانه اذا علاهم بالشرف شده اسم مفعول من شدن
وهو بمعنی الصیرورة ای الانتقال من حال الی حال کما ان بودن بمعنی الکینونة
وقد یستعمل احدهما مکان الاخر کما یستعمل کل واحد من کان وصار بمعنی الاخر
فی لغة العرب وقد یکون شدن بمعنی رفتن وتزاد الواو فی المستقبلات معانیها
نحو شود وشوند ونخل خرما والمعنی بالترکی خرما چکردکی بتربیتش الضمیر کالاول نخل
باسق عالی گشته اسم مفعول من گشتن بفتح الکاف الفارسی وهو بمعنی الرجوع
اما من الطریق او من حال الی حال والمراد هنا هو الثانی ولا یستعمل بمعنی الکینونة
قطعه ابر وباد ومه وخورشید وفلک ای الخدم در کارند ای یعملوا اعمالا مروا

تا توانی بیاوه الوحدة بکف آری و بغفلت نخوری • بل نشکر کها ورد فی الخبر
خلقت الاشیاء لاجلک وخلقتک لاجلی همه ای الجمیع از بهر تو لاجلک سرگشته
وصف ترکیبی بمعنی المتحیر وفرمان بردار • ای مطیع شرط انصاف نباشد
مضارع منفی من باشیدن که تو فرمان نبری • بفتحتین وقیل فی الترجمة
قطعه فلک وآی وکنش بیل وبولت اشده بولر • تاکره انمک الا غفلت
ایله یوتمیه سن • قموحق امرنه فرمان دروبویروق دوتجی • شرط انصاف اولمی
بوبر نه اس دوتمیه سن • ومما فرغ الملمس من التحمید الذی اشار الیه بقوله منت
خدایرا کما حققناه قصد التصلیة فاورد ما فی صدد روایة الحدیث
فقال در خبر ست وهذا خبر مقدم لمبتدأ مؤخر وهو قوله که یکی الخ ای هذه
القضیة وردت فی الحدیث از سرور بفتح السین والواو وهو رأس
القوم ورئیسهم کاینات الظاهر انها جاریة علی موصوف مؤنث ومعنی
مصدر میمی موجودات کا الکاینات ورحمت عالمیان بفتح اللام وکسر المیم
جمع عالم والحروف الاخیرة زایدة للجمع والقاعدة فی اخذ جمع الاسم
فی الفارسی وهی ان الاسم لا یخلو اما ان یکون عماله حیوة او لا فالاول
یجمع بالالف والنون نحو خوبان واسبان ومرغان وبالیاء قبلها ان کان
اخره یا وساکنة نحو عالمیان وآدمیان وان کان فی آخره هاء ویتوسل بالکاف
نحو جوینده کان وبنده کان والثانی فیجمع بالهاء نحو آسمانها وزمینها
وسنگها وسالها وان کان للجماد نماء کالاوتجدد وانقضاء یجمع بالوجهین
نحو درختان ودرختها ولیلها ولیان وشبان وشبها وروزها وروزان
وصفوة علی وزن رحمت آدمیان ای خالصهم وتتمة دور زمان ای تمام
الزمان اذ لا نبی بعده محمد مصطفی علیه الصلوة والسلام رزقنا الله تعالی

شفاعته

شفاعته یوم القیمة **بیت عربی** شفیع صاحب الشفاعة مطاع یطاع به نبی
من النبوة او من النبأ وهو ما ارتفع من الارض فالنبی اشتق من لانه
شرف علی سایر الخلق کریم • وهو ضد اللئیم قسیم اما من القسامة بالفتح
وهو الحسن ای حسن او من القسم وهو مصدر قسمت الشیء فهو فعیل بمعنی الفاعل
ای هو قاسم للعلوم فی الدنیا کما قال علیه السلام **من یرد الله به خیرا یفقهه**
فی الدین فانما انا قاسم والله یعطی جسیم ای عظیم القدر لان النبی علیه السلام
لم یکن ذا جثة عظیمة بسیم کثیر التبسم وسیم من الوسم ای متعلم بمهر النبوة
فی ظهره **بیت** چه غم دیوار امت را ای لا ینهدم که باشد چون تو ای مثلک
پشتیبان • ای المسند چه باک بالباء والعربی بمعنی المبالاة از موج بحر الظاهر
ان تسکن الزاء آنرا ای لمن که باشد نوح کشتیبان • ملاح والقراءة علی صورة
الجمع اعنی بحرانرا غیر مقبولة عند المتبحرین وقیل فی الترجمة **بیت** یمزد یوارنت
غم چو سنسن اکر پشتیبان • نه قورقو بحر موجندن که نوح کشتیبان **عربی** بلغ
ای وصل النبی علیه السلام العلی بالضم والفتح الرفعة والشرف بکماله • الباء للتسبیة متعلق
ببلغ والضمیر راجع الی النبی علیه السلام کشف الدجی ای الظلمة بجماله • حسنت
جمیع فاعل حسنت مضاف الی خصاله • جمع خصلة وهی تستعمل فی الافعال الغریزیة
صلوا جمع امر حاضر علیه صلة صلوا وعلی اله • عطف علی الضمیر المجرور فی قوله
علیه من غیر اعادة الجار وهو غیر سدید عند البصریین فالظاهر انه لضرورة الشعر
والجار مقدم ویحتمل ان یکون علی مذهب الکوفیین وقیل فی الترجمة **شعر**
یتشدی علاده کالی ایله • قرکلونی اچدی جمالی ایله • حسندر جمیع خصالی انوک •
ویر صلوانی الکا الی ایله • که یکی از بندگان گنه کار بفتح الکاف العربی وقد تکتب
الکاف متصلة بالهاء پریشان روزگار لتفرق اوقاته بالصرف الی انواع

المعاصی دست انابت ای الرجوع الی الله تعالی عملا بقوله تعالی أَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ
با میداجابت ایمانا بقوله تع لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ بدرگاه حق جل وعلا
بردارد ای یرفع یده الیه ایزد یعنی خدای تعالی برو نظر نکند ای لاینظر
الیه بعین الرحمة بازش الضمیر راجع الی قوله کی یعنی ان ذلک العبد مرة اخری بخواند
ای یدعو و یطلب المغفرة باز اعراض کند یعنی ایزد تع باز غش ذلک العبد
بتضرع وزاری بخواند و قد ورد فی الخبر إِنَّ رَبَّكُمْ حَيِيٌّ كَرِيمٌ يَسْتَحْيِي مِنْ عَبْدِهِ
إِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ أَنْ يَرُدَّهُمَا صِفْرًا حق سبحانه وتعالی گوید ای یقول للملائکة
یا ملائکتی قد استحییت من عبدی ولیس له رب غیری فقد غفرت له الحیاء
تغیر وانکسار یعتری للانسان من تخوف ما یعاب ویذم وهو مجاز فی حقه تع
عن ترک تخییب العبد فالله تع یقول للملائکة دعوتش را اجابت کردم قبلت
دعاءه وحاجتش را برآوردم ای حصلت مرامه که از بسیاری دعا و زاری
بنده بکسر الیاء المصدری فیهما همی کلمة مع فی اداة حال کما عرفته والها تفید
الاستمرار شرم دارم ای استحیی وروی انه یدفع الی العبد یوم القیمة بعد
ما عبر الصراط کتاب مختوم فاذا فیه فعلت ما فعلت ولقد استحییت ان اظهر
علیک فاذهب فانی قد غفرت لک **حکایت** کان یحیی بن معاذ الرازی عالما
واعظا یروی هذا الخبر ویقول سبحان من یذنب العبد فیستحیی هو کما قال المص
بیت کرم بین امر من دیدن هنا وکرم مفعوله المقدم ولطف عطف علی کرم
خداوندگار ای انظر الی کرم الله ولطفه گنه بنده کرده ست او شرمسار
قیل فی الترجمة **بیت** کرم لطف ایدر گور خداوندگاره قول ایدر گنه اول ولی
شرمسار عاکفان کعبه جلالش ای المعتکفون فی کعبة جلال الله تعالی
بتقصیر عبادت معترف فنذا علم ان کلمة اند یفید الجمعیة وحال الفرقها کحال الالف والتاء

علی ماوف

علی ماوف فی قوله دو نعمت موجود ست ومعنی معترفند یعترفون بتقصیرهم
فی العبادة که ما عبدناک حق عبادتک ای عبادة حقا فعکس واضیف لفظ
لفظ حق الی العبادة مبالغة فهذا من قبیل اضافة الصفة الی موصوفها
و واصفان حلیه جمالش ای الذین یصفون حلیة جمال الله تع بتحیر منسوب
که ما عرفناک حق معرفتک ای کنه ذاتک وما روی عن ابی حنیفة رحمه الله انه تعالی
یقول سبحانک ما عبدناک حق عبادتک ولکن عرفناک حق معرفتک محمول علی التصدیق
بالله تعالی علی وجه یلیق بذاته تع فلا مخالفة بین کلامه وکلام المص وقال الشیخ
ابو علی سینا **قطعه** اعتصام الوری بمعرفتک عجز الواصفون عن صفتک
تب علینا فاننا بشر ما عرفناک حق معرفتک **قطعه** گر کسی الیاء للوحدة ومعنی
او اشارة الی الله تعالی از من مخفف من از پرسد الضمیر المستتر فیه راجع
الی قوله کسی بی دل برید به نفسه از بی نشان یرید به الله تع چه گوید باز
اعلم ان لفظ باز یجی لمعان بمعنی العودة بالترکی کرو و بمعنی المفتوح وبمعنی
العضد وبمعنی تفریق کردن و بمعنی الطیر الذی یصاد به وبمعنی الامر من بازیدن
ویجی صفة فی بعض التراکیب مثل حقه باز و بمعنی اللعب اسما فالمراد هنا المعنی
الاول ای ما یقول مرة اخری کانه اشار به الی انه ذکر فی بیان اوصافه تع
اقوالا کثیرة ولم یستوف حقه بعد او المعنی الخ یعنی ما یقول قولا مفتوحا ظاهرا
والقول بان باز هنا استعمل بمعنی روشن وهم لانه حاصل المعنی الثانی
ولیس معنی مغایرا له والقول بانه من قبیل الصلات الزوائد من الزوائد
عاشقان مبتدا کشتگان معشوقند خبر بر نیاید ان برهنا للاستعلاء ای العلو
وکونه بمعنی قطعا کما قیل لم یوجد فی کتب اللغة ز کشتگان آوازه فالعاشق
لکونه مقتولا لمعشوقه لا یصعد ولا یخرج منه الکلام وقیل فی الترجمة **قطعه**

صوزیسه بر کمرانک وصفن بیلدن • بی دل اولدی نشاندن اجیه رازه اولدی
معشوق کشته سی عاشق • اولیدن اشدلی اوازه • یکی از صاحب دلان المراد
بصاحب دل فی الاصطلاح من هو اهل التصوف والمص یرید به نفسه فی مواضع
کثیرة من هذا الکتاب سر بجیب بفتح الجیم وسکون الیاء بمعنی کریبان مراقبه
فرو برده بود کما هو عادة المتوجهین الی الله تعالی و در بحر مکاشفه مستغرق شده
القصة حکایة حال ماضیة له آنکاه بالمد ای فی ذلک الوقت که از ان حالت باز
آمد ای عاد الی حالته الاولی یکی از اصحاب ای واحد من الاحباب بطریق
انبساط علی وجه المزاح والنشاط کفتش لصاحب دل ازین بوستان
که تو بودی لفظ بوستان بالواو فارسی وبستان بلا واو عربی والمعنی
من هذا البستان الذی کنت فیه ما را چه تحفه کرامت اوردی بضم الواو والیاء
للخطاب کفت فاعله صاحب دل بخاطر چنین داشتم ای کنت علی هذه النیة که چون
بدرخت کل برسم ای اذا اصل الی شجرة الورد دامنی بیاء الوحدة پر کنم
بضم الیاء الفارسی المیم فی کنم للمتکلم هدیه اصحاب را لاجل هدیة لهم
چون برسیدم الی تلک الشجرة بوی کلم المیم ایضا للمتکلم لان المیم ان کان
اذا اتصلت باخر الکلمة یکون ضمیر المتکلم وقد تفید معنی الفاعلیة فی قوله
پر کنم وفی قوله برسیدم وقد تفید معنی المفعولیة کما فی قوله بوی کلم چنان مست
کرد که ای ازال عقلی دامنم از دست برفت من کمال الحیرة **قطعه**
ای مرغ سحر یراد به عندلیب لکونه مستیقظا فی الاسحار و مترنما فیها
عشق بسکون القاف ز پروانه من الفراشة بیاموز بکسر الیاء امر
من اموختن ای تعلم العشق منه واعلم ان القاعدة فی قراءة الیاء الداخلة
علی الفعل هی ان اول الفعل اذا کان مضموما و حرفا مشفوعا اعنی الیاء والقاف

والمیم

والمیم والواو • تقرا مضمومة نحو بکند و بکن و ببیند و بیابی و بنوشا
و بفرمای و بمالد و بمال و بورزید و بورزند نحو هما ذکر تقرا بالکسر
کان سوخته را اصله کان کتب بالاتصال للوزن اشارة الی پروانه جان
شد وهو هنا بمعنی رفت واواز نیامد ولم یظهر منه انین وانت تشکو
من غیر احراق **بیت** کان عشق پروانه دارد که هیچ از سوختن پروا ندارد •
این مدعیان در طلبش ای فی طلب الله تعالی بیخبرانند غافلون کانهم اصله
که انرا که خبر شد خبری باز نیامد کما ورد الخبر من عرف الحق کل لسانه وقیل
فی الترجمة **قطعه** عشق اشین پروانه دن اوکرن یوری ای عندلیب •
قلدی اوجاسنی کل عشق اتشی فریاد یوق • مدعیلر بیخبر لر در طلبده حقون
کم خبردار اولدی اغزنده سوز بنیاد یوق • ای برتر ای رتب اعلی از خیال
وکمان وقیاس ووهم بفتح الواو وسکون الهاء وز هر چه کفته اند و اعلی
مما قالوا شنیدیم وخوانده ایم • بیان لقوله کفته اند مجلس تمام کشت
بفتح الکاف الفارسی ای صار تماما وبآخر رسید عمر ای عمرنا همچنان
کالاول در اول وصف تو مانده ایم • ما زدنا فیه شیئا وقیل فی الترجمة
قطعه ای یوجه از خیال وکمان وقیاس ووهم • هر نه که دید لر ایشدوک
اوقودقم • مجلس تمام اولدی وعمر ایردی آخره • اولکی کبی بن ینه وصفوکی
قومشم **محامد پادشاه اسلام خلد الله ملکه** ذکر جمیل سعدی مبتداء
که در افواه جمع فم عوام افتاده است یعنی ان الناس یذکرونه بالخیر
فی افواههم وبالسنتهم وصیت سخنش بکسر الصاد الذکر الجمیل الذی
ینتشر فی الناس عطف علی ذکر جمیل که در بسیط زمین یعنی فی وجه
الارض رفته بفتح الراء اسم مفعول من رفتن والمراد به انتشار

اخباره فيه وقصب الجيب حديث شكر عطف ايضا وكذا ما بعده اعنى قصب الجيب
بالفارسية ناى شكر كان الظاهر ان يقال قصب السكر وانما قال قصب
الجيب تشبيها له بالسكر فى اللذة والمراد تشبيه كلماته المكتوبة فى الورق
المطوى طومارا بقصب الجيب والمجموع اعنى قصب الجيب اضيف
الى الحديث وهو اضيف الى الضمير الغايب اى الشين الذى راجع الى سعدى
كه همچون شكر بفتح الشين المعجمة والكاف المخففة فارسى وبضم
السين المهملة والكاف المشددة عربى اى مثل السكر ميخورند اى الناس
ورقعه منشاتش بضم الميم وفتح التاء اسم مفعول كه چون كاغذ زر اى مثل
ورق الذهب مى برند بفتح الباء الموحدة اى يحملونه بالاحترام بر كمال وفضل
وبلاغت او اشارة الى سعدى حمل نتوان كرد بمعنى كردن فان الماضى
يجى بمعنى المصدر فى هذه اللغة هذا خبر المبتدا المتقدم ذكره بلكه خداوند
جهان اضراب عنه او ترق منه واعلم ان لفظ خداوند بمعنى الصاحب
يستعمل بالاضافة يقال خداوند جهان وخداوند علم وقد يستعمل بحذف
المضاف اليه ويطلق على شخص ويقال الى خداوند يذهب التسامح كل مذهب
حكمى وقطب دايره زمان قطب الرحى هى الحديدة التى فى الطبق الاسفل
يدور عليها الطبق الاعلى وقطب الفلك كوكب بين الفرقدين يدور
عليه الفلك وقطب القوم سيدهم الذى يدور عليه امرهم وقايم مقام
سليمان وخليفته وناصر اهل ايمان لكونه سلطان الاسلام شاهنشاه
اى ملك الملوك وقد تحذف الالف الاولى ويقال شهنشاه او الثانية
ويقال شاهنشه بل تحذف الالفان ويقال شهنشه معظم ومكرم اتابك
وهو بالتركى كتخدا وسوزلوكشى والمراد به هنا الشخص الذى يكون الكلام له

اعظم

اعظم صفة اتابك مظفر الدين وصف ايضا ابو بكر بن سعد بن زنگى ابو بكر عطف
بيان وعلم للملك وكان مريد المص ظل الله فى ارضه كما ورد فى الخبر السلطان
ظل الله ياوى اليه كل مظلوم الظل اما بمعنى النعمة او اللطف او الهيئة او بمعناه
الحقيقى فان السلطان يناسب الحق ويحكى عنه رب ارض عنه كن راضيا منه
وارضه اى اجعله راضيا فالاول امر من الثلاثى اعنى رضى يرضى والثانى امر من
الافعال اعنى ارضى يرضى قيل الرضاء من العبد ترك الاعتراض ومن الله ارادة
الثواب بعين عنايت متعلق بقوله بلكه خداوند جهان نظر كرده است اى
الى سعدى المذكور وتحسين بليغ فرموده وحسنه تحسينا مبالغا وارادة
صادق نموده فيه اشارة الى كون السلطان مريده لاجرم بفتحتين اى لابد ولا محالة
بفتح الميم كافه بتشديد الفاء انام يعنى جميع الخلق از خواص وعوام بيان
للانام بمعنى محبت او اشارة الى سعدى گراييده اند بكسر الكاف الفارسى
والياء بين بعد الالف اسم مفعول من گراييدن بالتركى ميل ايلمك فالمعنى ان جميع
الناس مالوا الى محبته لطلب السلطان اياه كه الناس على دين ملوكهم بيان
زانكه بفتح الكاف الفارسى وسكون الهاء مقصور من آنگاه بمعنى از آن وقت
كه ترا لفظ مركب من لفظ تو بضم التاء والواو الرسمى ومن لفظ را الذى هو
علامة المفعول فاذا ركب حذفت الواو من لفظ تو كما هى محذوفة من اللفظ برمن
بكسر النون للاضافة مسكين نظر است يعنى منذ نظرت الى آثارم بالمد
جمع اثر والميم للمتكلم وحده از آفتاب مشهورترست لفظ ترا اما بمعنى
الرطب او اداة التفضيل والمراد هنا هو الثانى يعنى ان آثارى اشهر
من الشمس ولعل انى متصف بالعيوب فى نفس الامر كه خود اى وان كان
الامر فى الواقع هكذا يعنى همه عيبها اى جميع العيوب فى نفس الامر بدين

بمعنی باین نحو بدان بمعنی بان بنده درست ، یعنی درین بنده است قال
زاید فی قوله بدین در هر عیب که سلطان بپسندد ای بستحسنه هنرست ،
وقیل فی الترجمة دیگر اندن برو کیم بو قوله شهدن اصله نظر اولدی ،
کوندن اثرم هم دخی مشهور تر اولدی ، گرچه دگلی عیب بو بن بنده ده وار در
هر عیب که سلطان بگنه اول هنر اولدی ، قطعه کلی بکسر الکاف الفارسی
ویاء الوحدة خوش بوی وصف ترکیبی یعنی الطین الطیب الزایحة واعلم
انهم یرکبون اللفظین ویجعلون المجموع المرکب بمعنی المشتق ویسمونه
الوصف الترکیبی والترکیب التوصیفی نحو لفظ جهان بین فانه مرکب من اللفظین
ومعناه معنی المشتق اذ هو بالترکی جهان کورجی فقوله خوش بوی من هذا
القبیل لان معناه خوش قوقجی در حمام روزی ، فی یوم من الایام رسید
ای وصل از دست محبوبی بیاء الوحدة بدستم ، الی یدی بد و بمعنی باو
فو بدین وباین گفتم که مشکی بضم المیم وسکون الشین المعجمة فارسی وبکسر
المیم والسین المهملة عربی ویجوز ان یقرء هنا علی الوجهین فالقراءة بها
تقصیر یا عبیری ، الیاء الساکنة فی اخرها للخطاب واما لفظ یا فی اول
هذا فحرف عطف بمعنی او ویستعمل للنداء کما فی لغة العرب که از بوی بکسر
الیاء للاضافة دلاویز بکسر الزاء ایضا وهو وصف ترکیبی من او یمتن
ولهذا یکتب الالف متصلا باللام تنبیها بترکیب اللفظ علی ترکیب المعنی تو
اعلم ان لفظ تو ضمیر خطاب بمعنی انت والفصیح ان لا تقرء واوه بل هی علامة
لضمة التاء وقد تقرء مفتوحا لضرورة الوزن واذا اتصل به لفظ است یحذف
واوه والالف من لفظ است فیقال تست مستم ، زال عقلی من بوی بکلیة
بضم الباء لضمة اول الکلمة والالف للاشباع من ضمیر متکلم بمعنی انا کل بکسر الکاف

الفارسی ویقرء بکسر اللام للاضافة ناچیز ، ای طین لا شیء بودم ، فی هذا کنت
ولیکن وقد یقرء بالالف بدل الیاء مدتی بیاء الوحدة باگل بضم الکاف الفارسی
نشستم ، فاثر ریحه الطیب فی لان الصحبة مؤثرة کما قال جمال همنشین ای جلیس
جلیس در من وفی بعض النسخ با من اثر کرده فظهر الریح الطیب منی وگرنه ای والا
من همان خاکم که هستم ، مقصود المص ای کنت شخصا حقیرا فلما صحبت مع هذا السلطان
العظیم ظهر اسمی بین الانام واشتهرت فی الایام کالطین المقارن بالورد وقیل
فی الترجمة قطعه بکون حمامده بر خوش قوقلو کل ، الوه کردی بر محبوب البدن
دیدم اکا که مشک میسن یا عنبر ، ما که کوکلکی قوقال الدی بنی بندن ، دیدی کم طپراغم
هیچ ولیکن ، گل ایله بر زمان اولدم همنشین ، اثر ایردی مکر گل قوقو سندن ، والا
طپراغم بن تا ازلدن ، اللهم متع بکسر التاء المشددة امر من متعه الله المسلمین
ای اجعلهم منتفعین بطول بضم الطاء حیوته الضمیر راجع الی ابی بکر وضاعف بکسر العین
امر من ضاعف ای اجعل ثواب جمیله مضاعفا وحسناته جمع حسنة وهی ضد السیئة
وارفع بفتح الفاء وسکون العین درجة اوداته جمع ودید بمعنی الحبیب فهو کالاحباء
لفظا ومعنی وولاته ای درجة ولاته جمع وال بمعنی الحاکم وهذه الصیغة قیاس
فی جمع اسم الفاعل من الناقص کالغزاة جمع غاز والقضاة جمع قاض ودمر بکسر
المیم المشددة وسکون الراء امر ای اهلک علی اعدائه جمع عدو ویقال دمر الله تدمیرا
ودمر علیه وشناته جمع شانی بمعنی المبغض بما تلی الباء للقسم ای بحق ما تلی او فی بعض
النسخ بدون الباء القسمی وح یکون ما مصدریة او ظرفیة فی القران ظرف تلی
من ایاته بیان ما او من التبعیض والمعنی مدة دوام تلاوة ایات القران او بعض
او فی مدة دوام تلاوة ایات القران علی ان من مزیدة فی الاثبات علی مذهب الاخفش
اللهم آمن بالمد وسکون النون امر من آمنه بلده مفعول الامر والمراد مملکته

وانما افاده للشيخ واحفظ بفتح الفاء وسكون الظاء امر ولده اى ابنه اسمه
سعد سماه ابوبكر باسم ابيه شعر لقد سعد الدنيا جواب لقسم محذوف به الظاهر
ان يرجع الضماير الواقعة فى هذا الشعر الى ابى بكر دون ولده كما توهم ليحصل الايهام
اللطيف فى قوله دام سعده ويناسب قوله كذلك تنشا لينة وثلا يلزم تفكيك
الضمير وايده المولى اى الله تعالى بالوية النصر جمع لواء وهو العلم كذلك اى مثل
ابى بكر تنشا اى تحدث وترتفع لينة وهى غصن نخل مخصوص وهو نخل العجوة
وهى مرفوعة على انها فاعل تنشا وهو اى ابوبكر من قبلها اى اصل تلك اللينة و
الجملة صفة لينة وحسن نبات الارض من كرم البذر وجودته والبذر بالفارسية
تخم والمعنى ان ابابكر بذر كريم اى سلطان جيد فولده يصير مثله فى الحسن ايزد
الله تعالى وتقدس وجل جلاله خطه پاك شيراز را لخطة على وزن العلة دايرة
البلد بهيبت اباد سبتية حاكمان عادل وهمت عالمان عامل قدم هيبة للحكام
على همة العلماء لانها اظهر تاثيرا فى حصول الامن تا زمان قيامت اى الى قيام الساعة
در لباس سلامت نگه دار مقصود من نگاه دارد وقد يكتب الهاء متصلا الى الدال
والمعنى حفظه الله وقد وجد فى بعض النسخ هذه الابيات اعنى قوله قطعه
ندانى كه استفهام انكارى من در اقاليم جمع اقليم غربت واضطراب چرا لفظ
مفرد يستعمل فى مقام التعليل روزگارى بياء الوحدة بگرديدم درنگى بياء المصدرى
برون رفتم من هذه المملكة از تنگ تركان اى من عارهم ولفظ ترك بضم التاء
وسكون الراء يطلق على اهالى ممالك خطا وختن وقبچق وهم بيض الوجوه وسود عينا
وحاجبا وجفاة فعلا ولهذا يطلق على المحابيب تشبيها بهم وقد يطلق على الجندى
مطلقا كه ديدم مفعوله هذا اعنى جهان درهم افتاده اى وقع مخلوطا چون
موى زنگى مثل شعر اهالى ولايت زنگبار همه ادمى زاده بودند فى الصورة وليكن

فى الباطن چو گرگان بالكاف فى الفارسية جمع گرگ وهو الذئب بجون كى تيزچنگ
فى شرب الدم وشدة الظفر چو باز امدم كشور بكسر الكاف الوقت بمعنى المملكة آسوده
ديدم پلنگان بالباء والكاف الفارسيين جمع پلنگ وهو النمر رها كرده اى ترك
خوى پلنگى بحيث صار وا درون مردمى فى باطن حال كل واحد منهم رجل واحد
چون ملك بفتحتين نيك محضر حسن الخلق برون ظاهر حال كل فرد فهم لشكرى خوى
مثل هزبران جمع هزبر بكسر الهاء وفتح الزاء بمعنى الاسد جنگى اى اليائى الفتنة جهان
بود در عهد وزمان الاول كه ديدم يعنى جهان پر بضم الباء الفارسى زخوغا
وتشويش وتنگى روى ان بعض الامراء قد استولى على ابى بكر ابن سعد وطرده
من مملكته فخرج المصنف ايضا من تلك المملكة ثم اتى ابوبكر بجمع عظيم فقهر عدوه واخذ
فعاد المصنف وراى الملك منتظما ولهذا قال چنين شد اى صعد الانتظام والان
در ايام سلطان عادل وهو اتابك ابوبكر بن سعد بن زنگى ما وجدنا هذه الابيات
فى النسخ القديمة الصحيحة الظاهر انها ليست من هذا الكتاب بل تتمة حكاية اوردها
المصنف فى بعض رسالته لحقها الناسخون بهذا الكتاب قطعه اقليم پارس
ثم از آسيب بلا بمعنى الفتنة دهر نيست الدهر الزمان تا بر سرش بود
محفف من چون بمعنى المثل تو اى بكسر الهمزة وفتحها حرف نداء سايه خداى اى
ظل الله امروز كس نشان ندهد اى لا يخبر اليوم احد در بسيط خاك يعنى زمين
مستردو مانند آستان بمعنى العتبة درت التاء للخطاب اى مثل بابك واعلم
ان التاء الساكنة ضمير المخاطب اذا اتصلت باخر الاسم يفيد معنى المضاف اليه
كما فى قوله درت واذا اتصلت باخر الفعل يفيد معنى المفعولية نحو ديدت وكذا
اذا اتصلت بواو الرابط نحو مصراع در عمر اگرت نصيب باشد ما من رها
اى موضع الامن الذى يرضى الناس عنه بر تست اى واجب عليك پاس رعايت

خاطر بیچارگان وضعیفان وشکرها مبتدا وبر ما خبر ای وجب علینا ذبر خدای
مضاف الی قوله جهان آفرین وصف ترکیبی جزاه وعوض بحب وعده یارب نباد
فتنه نگه دار ای احفظ فاک پارس واقلیمه چندانکه فاک را بود بفتح الواو وبا درا
بقاء یعنی مادام یبقی کرتا الارض والهواء وقیل فی الترجمة **قطعه** پارس اقلیمنه اولمیه
غم دهر دوندن تا اولدقه سنجلین سایه خداه کمسه یکون نشان ویره مزیر یوزنده هیچ
قابوک اشکی مثلی سنک شامی رضاه بیچاره لر رعایتی اتمک سکادرر شکر ایلیک بزه وخداوند
در جزاء یارب پارس طیراغنی مقلد فتنه دن اول دلکوکاوله طیراغه بیله صوفیه تاملک فیل
ماذکره المصنفون فی کتبهم من القاب سلاطینهم یقولون السلطان العادل السلطان
المعظم وشاهنشاه الاعظم ومالک رقاب الامم وسلطان ارض الله ومالک بلاد الله و
عباد الله وغیر ذلک من الالقاب التی هم غیر متصفین بها هل یجوز مثل هذا ام لا فان ارادوا
الحقیقة فغیر جایز بل ارتکاب کذب صریح واما اذا نووا بلقبهم التفال والطلب من الله تعالی
ان یوفق الملوک الی الاتصاف بهذه الالقاب الحسنة او اذا ارادوا بها المعانی المجازیة
فجایز ولکن مذموم لایهامه الکذب والمداهنة کما لا یخفی **سبب تألیف کتاب**
یک شب تأمل ایام گذشته می کردم تأمل الشیء نظر الیه مستبینا له وبر عمر تلف بفتح اللام
المثناة بمعنی الهلاک کرده تأسف وتحسر می خوردم **شعر** العمر مضی وفاتنی المطلوب
لا القلب کما عنی ولا المحبوب وسنگ سراچه دل لفظ سراچه مقصور من سرایچه بمعنی الحجرة
الصغیرة والمعنی بالترکی کوکلی وجگرینک طاشنی بالماس آب دیده می سفتم کالحکاک
واین بیتها مناسب حال خود می گفتم والابیات هذا اعنی بقوله **مثنوی** هر دم از عمر
می رود نفسی ای کل نفس یمضی من العمر وهو شیء قلیل فی نفسه ولکنه لا ینقطع عن المرور
بل یستمر علیه چون نگه می کنم وفی بعض النسخ نگه می کنی بیاء الخطاب نماند بسکون النون
والدال ماض منفی من ماندن ویجوز فی هذه اللغة اجتماع الساکنین بل اجتماع ثلثة

سوا کن کوکار دبستی اعلم ان لفظ بسا بمعنی بچه بچه وبسی امالة آی
بسیار شخص که بنجاه رفت ای مضی خمسون سنة من عمرک در خوابی وانت فی الغفلة
مگر این پنج روز ای فی خمسة ایام بقیت در یابی تفهم وتستیقظ من نوم الغفلة
یعنی مضی اکثر العمر وبقی اقله فان وقت الانتباه وفی ذکر بنجاه وپنج مثل صنعة
الاشتقاق وهذا البیت مطلع قصیدة للمص تمامه مذکور فی دیوانه **بیت** الم یان له
بالقلب ان اتترک للجهلا وان یحدث الشیب المغیر لنا عقلا خجل بکسر الجیم المنحجر من الاستحیا
آنکس که رفت ای مات ومضی من الدنیا وکار نساخت ای لم یعمل عمل الاخرة کوس
رحلت زدند ای ضربوا طبل الارتحال وبار نساخت وبار هنا بمعنی الحمل بکسر الحاء
وسکون المیم ومن قال بالفتح والسکون فقد اخطا فی اصل اللغة خواب نوشین
ای النوم اللذیذ بامداد بالذال المعجمة فی آخره علی اللغة الفصیحة بمعنی الصبح قال
ابن یمین در زبان فارسی فرق میان دال وذال با تو گویم ز آنکه نزد
افاضل مبهمست پیش ازو در لفظ مفرد گر صحیح ساکنست دال خوان انرا وباقی
جمله ذال معجمست رحیل اسم بمعنی الارتحال والاضافة بمعنی فی باز دارد ای
یمنع ویعوق پیاده را ای الراجل ز سبیل ای من الطریق وقطع المسافة هر که
آمد عمارتی نو ساخت ای بنی بناء فی الدنیا عمارت نو بالفتح والسکون بمعنی الجدید ساخت ای بنی
بناء جدیدا رفت ای الباقی الثانی منزل بدیگری پرداخت ای اتمه لغیره وان ترکه
مقصور من دیگر تحت همچنین کالاول هوسی قصد بناء افزودن عمارت بسر
نبرد کسی لفظ کسی فاعل نبرد وکونه مفعوله کالظن بعید جزا یار نا پایدار وصف
ترکیبی من پاییدن ومفعول مقدم لقوله مدار فی قوله دوست مدار ای لا تتخذه
خلیلا دوستی را نشاید مضارع منفی من شایستن ای لا یلیق لک این غدار
من الغدر بالغین المعجمة ترک الوفاء قال من ای المنصور انه فاحفظ الوفاة

اف لنا بعدنا نعيم الاخرة بمنزلة يريد ان بقاءه فى الدنيا نوبة واحدة من جهة
قصر مدته ومضيه على الغفلة نيك وبد چون همى ببايد مرد ، معناه بالتركى ايو
ويرمز چون اولسه كركدر خنك بفتحتين قال الحليمى فى لغته انه يجئ على معنيين
احدهما بمعنى الطراوة يقال آب خنك وهو آب خنك والثانى بمعنى طوبى بالتركى بختلو
وهو المراد ههنا آنكس كه گوى بالكاف الفارسى بالتركى طوب نيكى برده اى طوبى
لمن اوصل كثرة الخير الى منتهى العمر بصولجان الهمة والمراد كثرة العبادة التى
تقدم الى الحضرة الالهية حكى قال بعض العلماء من السلف الصالحين ويل لمن غلبت
احاده على عشراته اى سيئاته على حسناته لقوله تعالى من جاء بالحسنة فله عشر
امثالها بركه بفتح الباء العربى وسكون الراء يجئ على معنيين احدهما بمعنى الورق
وقد يراد به المرزق والآخر بمعنى الهيئة عيشى بالفتح بمعنى الحيوة والتعيش
بگور بالكاف الفارسى بمعنى القبر خويش فرست ، امر من فرستادن كسى نيارد
مضارع منفى من آوردن ز پس اى بعدك تو بپيش فرست ، كما قيل طوبى لمن ترك
الدنيا قبل ان تتركه ومهد القبر قبل ان يدخله عمر برف است مبتدا وخبر والمعنى
المراد ان العمر كالثلج سريع الذوبان آفتاب تموز ، اى فى شمس الشهر الاوسط
من الشهور الثلاثة الصيفية وقد وجد الواو العاطفة قبل لفظ آفتاب فى بعض
النسخ فيكون عطف الجملة على الجملة اندكى مانده اى بقى قليل من العمر خواجه غره
هنوز ، الغرة بكسر الغين لغة عربية وفتحها من تصرفات العجم اى شخص تهى
دست وصفر اليد من المال رفته در بازاره اى السوق ترسمت الخ
پر بضم الباء الفارسى وقرى بفتح الباء العربى نياورى دستاره ، وهو بالتركى
دلبند ومنديل ودستمال هر كه مزروع خود بخورد خويد ، وفى بعض النسخ بخورد خويد
كان لفظ خويد فى الاصل على وزن بويد بواو رسمية تكتب ولا تقرا كواو خويش

بيت روى پيش ميان ملا سبز اندرون بديد ، چون لاله برگ تازه شكفته ميان خويد
ثم استعمل بلفظ الواو ومعناه بالتركى فصيل كه بيچوب ميوا ثمره يدو ، ز بروت
خرمنش بسكون النون للوزن خوشه بايد چيده بمعنى المصدر يعنى لابد لذلك الشخص
ان يجمع بقايا العنقود وقت الحصاد وقد وقع فى بعض النسخ بنده سعدى بگوش
جان بشنو ، فاعمل قبل الاجل ره چنين است مرد باش وبرده وقيل فى الترجمة
مثنوى عمر دن بر نفس گيدر هر دم ، نظر اتسم كه چوقنى قلمدى هم ، الحى بيل يكدى
دخى اويقوده سن ، اشبو بش گونى مگر دو يوب كوده سن ، اوتنور رشول كشى كه
دوز مدى كاره گوس رحلت اورلدى دوز مدى باره گيج صباحنده او يقودن قوپارى
كرو طوتر پايدارى يولدن ، هر كه كلدى عمارت ايلدى خوش ، گندى منزلنه غيرى طويدى
خوش ، بو بيلا بن قلدى ها هوس ، باشه ايلتمدى بونى هيچ كس ، پايدار اولميانى سو
اى يار عمر دوستلغه بوغدار ، ايو پايو زكشى اولب چو كدر ، بختلو اولكه طوپيغر التر
آز خوى قبره كوندرنى ، صكره كلمز اوشمدى كسن ورنى ، عمر قار در در آفتاب تموزه
ازاجق قلدى خواجه غره هنوز ، اى كيدن اى بوشله در بازاره قورقرم طولو كلميه دستار
هر كه اكمكنى كوكله يدى اول وقت قرمنده اول باشق درر دى ، سعدينك نصيحتن جان قولاغيله
اشيت قبول بويلدر اراول دخى كيت ، فلا حكى المص تامنه فى ليلة من الليالى ذكر حال
امره ومآل فكره حيث قال بعد از تامل اين معنى مصلحت آن ديدم وفى بعض النسخ
در آن ديدم كه در نشيمن بفتح النون الاولى وكسرها بالتركى يتاق واو ترابق يير
عزلت اضافة نشيمن اليه بيانية نشينم اى اعتزل الناس ودامن صحبت اى
ذيل الصحبة فرا خود چينم اى الفه على نفاو وهو كناية عن ترك الصحبة بالكلية ودفتر
از گفتهاى پريشان اى من الكلمات المتفرقة بشويم وهو كناية عن محوها ودگر
پريشان نگويم ، بيت زبان بريده اى مقطوع اللسان بكنجى بضم الكاف العربى وياء

ای فی زاویة نشسته اسم مفعول من نشستن ضم بکم استعمل للجمع موضع
المفرد للوزن بر بیدان ای کوزلکه ازکسی احسن من تخلص که نباشد زبانش
اندر حکم ای لا یکون لسانه فی حکمه بل یتکلم بکل ما یجری علی لسانه وقیل فی الترجمه
بیت دلی کسکلا اوتوران بو جقده ایسم اولان ایلک اولا اول جوکشیدن کم دلنه
بویرغی یوق تا یکی یعنی فعلت ما نویت حتی ان احدا از دوستان من الاحباء
که در کجاوه بفتح الکاف الوی معرب کزاوه بالفارسیین وهو الهودج محنت
و بلا انیس من بودی الیاء للحکایة واحجره تحت وصفا جلیس من ترک لفظ
بودی اکتفاء بما سبق کما هو قاعدة الاسجاع برسم قدیم ای العادة القدیمة از در
مقاطع
ای من الباب در آمد ای جاء و دخل ولفظ در هنا مقحم چندانکه نشاط و فرح وملاعبت
من اللعب کرد ذلک الصدیق القدیم و بساط مداعبت وتلطف کسترد بالکاف
قطعه
الفارسی ماض من کستردن جوابش نکفتم وسر از زانوی تعبد برنکرفتم ای
ما رفعت راسی من رکبة العبودیة رنجیده نکه کرد ای نظر مغضبا وکفت
کنونت مقصور من اکنون بفتح الهمزة وسکون الواو و لما حذفت الهمزة
ضمت الکاف تبعا للنون والتاء للخطاب فالمعنی الان لک که امکان کفتار یعنی
الکلام هست ای تقدر ان تتکلم بکو امر من کفتن واعلم کما یدخل فی اول المضارع
حرف الباء للاستقبال کذلک یدخل فی اول الامر والنهی بل الماضی والمصدر ایضا
للتاکید ای برادر بلطف خوشی بفتح الخاء والقافیة که فردا لان الموت قریب
بچو پیک اجل والمراد به عزرائیل در رسد لفظ ناچار و فی قوله در کشی زایدة
بحکم ضرورت الاضافة بیانیة زبان در کشی من التکلم وقیل فی الترجمه قطعه
بکون سویلکه چو وار در مجال کرک سوزی که لطفیله سویلیه سن که یارین اجل کلی
ایره ناکهان ضروری دلی انده بغلایه سن یکی از متعلقان منش الضمیر راجع

ای ذلک

ای ذلک الصدیق یعنی ان احدا من الناس المتعلقین لی بر حسب بتحقیق و اقعه
ای علی ما افتر به من الصمت والعزلة مطلع کردانید فاعل کردانید ضمیر راجع الی قوله
یکی والضمیر السابق ذکره مفعوله المقدم ای جعله مطلقا وقال خطابا که فلان ارا
بنفسه یعنی شیخ سعدی عزم کرده است معنی عزم علی کذا اراد فعله وقطع علیه
وقوله ونیت جزم کان عطف تفسیر له از معنی جزم قطعه فالمعنی قصد بنیة
مجزومة مقطوعة که بقیه عمر معتکف نشیند و یعتزل عن الناس و خاموشی
کزیند و یختار السکوت تو نیز اینها التوفیق اکر توانی ای ان اقتدرت سر خویش
کیر خذ راسک واشتغل بما فعله و راه مجانبت بتقدیم النون علی الباء ای البعد من الناس
پیش ای توجه الیه ولفظ کیر مقدر هنا کفتا بالف الاشباع کما سبق ای قال
ذلک الصدیق بعزت عظیم الباء للقسم و صحبت قدیم عطف علی مدخول الباء
که دم بر نیارم ای لا اتکلم و قدم بر ندارم ای لا ارفع قدمی و لا اذهب من هذا
المکان مکر آنکه که الا فی وقت سخن کفته شود هادرا من شیخ سعدی بر عادت
قدیم ای حتی یکالمنی علی العادة القدیمة و طریق مالوف والطریقة المالوفة که آزردن
بالمد وضم المعجمة بمعنی الایذاء دوستان مفعوله فالمصدر مضاف الی مفعوله
جهالت لا یلیق ان یصدر من العالم و کفارت یمین سهل یعنی ان کان قد حنث
فکفارته امر سهل وقیل لا حاجة الی تقدیر الشرط لان اصل الحق اذا عقد قلبه
علی شئ فنقضه کنقض الیمین و خلاف راه صوابست خبر مقدم و عکس رای
اولی الالباب عطف علیه والالباب جمع لب بالضم وهو العقل قوله که ذو الفقار
علی ای سیفه المشهور در نیام ای ان یکون فی الغمد مبتداء موخر و زبان
سعدی در کام بالکاف الفارسی بمعنی الحنک عطف الجملة علی الجملة والمعنی ان
الامر الممدوح ان یکون سیف علی رضی الله عنه خارجا عن الغمد مستعملا فی الجهاد

وكذلك لسان سعدى ينبغى ان يكون متحركا متكلما بالمعارف والنصايح قطعه
زبان در دهان اى خردمند چيست ٭ مضمون هذا المصراع سؤال كليد در گنج
بالاضافة فى الالفاظ الثلثة صاحب هنر اى مفتاح باب خزينة اهل الفضل مضمون
هذا المصراع جوابه چو در اى الباب بسته باشد از كجا داند كسى ٭ كه
يعرف احد كه جوهر فروشست اى بايع الجواهر يا پيلور بكسر الباء الفارسى وفتح
اللام والواو الصيدلان ويقال له بالتركى چرچى وقيل فى الترجمة قطعه اغزده
دل اى عقللو بودلك مفتاح باب خزينه هنر قپو بغلو اولسه نه بلسون كشى كه گوهر
صاتجى يا خود پيلور ديگر اگرچه پيش خردمند اى قدام العاقل خاستى لعله خاموشى
باليا المصدرى بمعنى السكوت حذف الواو للوزن ادبست ٭ اما بوقت مصلحت
اى عند الحاجة الى الكلام آن به كه المشار اليه بلفظ آن ما بعده اعنى در سخن كوشى ٭
فلا بد من كوشيدن بالكاف العربى اى الاولى ان تشتغل بالكلام دو چيز اى شيئان
طيره بكسر الطاء المهملة بمعنى الغضب وضا بمعنى الفاعل عقلست اى يغضبان العقل
احدهما دم فرو بستن ٭ اى ترك الكلام بوقت گفتن اى وقت الحاجة الى الكلام
والثانى گفتن اى التكلم بوقت خاموشى ٭ اى فى الوقت الذى ينبغى ان يسكت فيه
وقيل فى الترجمة قطعه اگرچه عاقل ايكنده اديبدر ايسم لك ٭ او يك كه مصلحتگو
دهنده سويليسن ٭ عقل قصر كه اى كز بردمنده سويلمك ٭ برسى سويلمك لك نده
سويليسن ٭ فى الجمله اى الحاصل من جملة الكلمات زبان از مكالمه او اشارة الى ذلك
الصديق دركشيدن قوت نداشتم اى لم اقدر على ان لا اتكلم وروى از محاورة
ومعادثة او گردانيدن مروت ندانستم علما بقوله كه يار موافق بود ودوست صادق
فلا ينبغى الاعراض عن مثله بيت چو جنگ آورى باكسى برستيزه اى اذا خاصمت
مع احد كه از وى گزيرت بود يعنى لك بد منها بان يكون ممن لا يمكن مصاحبته يقال فلان يار

يار ناگزير منست اى لا يسعنى مفارقته مصراع تو بى كه در دو وقت يار ناگزير
منست ٭ وفى لغة نعليمى گزير بمعنى چاره وناگزير بمعنى ناچار باگزير بكسر الكاف
الفارسى والزاء المهملة اسم مصدر من گزيرنتن اى ويكون لك فرار منه بان يكون
ممن تكرهه وتستنكف من مصاحبته وقيل فى الترجمة بيت چو جنكلابده سن
بر كيله ٭ غادايت كه سكا مهم اولميه ٭ بحكم ضرورت قدم مثلا سخن گفتيم مع ذلك
الصديق وتفرج كنان بيرون رفتيم من الحجرة بل البلدة در فصل ربيع كه صولت
برد اى شدته آرميده ٭ اسم مفعول من آرميدن والمراد سكون البرد بود
بل التجاوز منه ولهذا قال واوان كالزمان لفظا ومعنى والمد فيه غلط ٭
دولت ورد رسيده پيراهن سبز اى القميص الاخضر بر درختان اى الاشجار
چون بمعنى مثل جامه عيد نيكبختان بالاضافة فى اللفظين وقيل فى الترجمة
بيت يشيل كوكلك اغجلر اوزره كورها يو بختلولرك بيرام لباسى ٭ قطعه
اول ارديبهشت وهو اسم للشهر الاوسط من الشهور الربيعية ماه
جلالى ٭ وهو اسم تاريخ نسب الى سلطان جلال الدولة والدين ملك
شاه السلجوقى فقوله ارديبهشت ماه جلالى احتراز عن ارديبهشت الفرس القديم
فانهم لم يعتبروا الكبيسة فلا يقع اوان الورد فيه بل قد يتقدم ويتاخر
بلبل بسكون الاوسطين مبتداء گوينده خبر بر منابر جمع منبر بكسر الميم مشتق
من النبر وهو الارتفاع قضبان ٭ بضم القاف وكسرها جمع قضيب وهو الغصن
وقد اشتهر الفتح هنا ليناسب قوله قضبان بر گل سرخ از نم افتاده لآلى
جمع لؤلؤ همچو عرق بفتحتين بر عذار شاهد محبوب غضبان ٭ صفة مشبهة
على وزن عطشان وقيل فى الترجمة قطعه بهار كاونى ماه جلالى ٭ اوتر
بلبل بوداقلر منبرنده ٭ قزل كوللر اوزره نمدن انجو كوياه عرق قد رخشم ايدن يار دلبرنده

داوفتاده بالواو
لغة ايضا

تا شب ببوستان ای فیه با یکی از دوستان اتفاق ذلک الصدیق او مع ملک
اتفاق مبیت بفتح المیم مصدر میمی بمعنی البیتوتة افتاد و فی بعض النسخ صحبت
افتاد موضع خوش و خرم وصف لذلک البستان و درختان دلکش وصف
ترکیبی من کشیدن درهم ای یجتمع بعضها فوق بعض گفتی که کانک تقول فی حقه
خرده مینا بکسر المیم بمعنی القارورة برخاکش ریخته است تشبیه الازهار
علی الارض بالقارورة المتفرقة علیها و من غفل عن هذا قال فی تفسیرها
بعد ذکره ما ذکرنا و فی البحر هوشی لازوردی یستعمله الصاغة و عقد بالکمه
عنقود النخل تر یا بالفارسی پروین از تارکش بفتح التاء یعنی من فوق
تلک الاشجار آویخته اسم مفعول من اویختن تشبیه الازهار الثابتة علی مثل
شجرة التفاح والکمثری بالثریا قطعه روضة ای هی روضة و هی ارض
ذات انهار و انهار ماء نهرها سلسال ای یسهل سوغه فی الحلق او سم
نهر فی الجنة دوحة بالفتح والسکون الشجرة العظیمة سجع صوت الحمام و غیره
طیرها ای تلک الروضة موزون کالشعر آن اشارة الی تلک الروضة پر
بضم الباء الفارسی از لالهای رنکارنک ای المتلونة بالوان متعددة وی
اصله واین بفتح الواو و لما حذفت الهمزة حرکنا الواو بحرکتها و هو اشارة
الی دوحة پر کالاول از میوهای کوناکون من الثمرات المتنوعة باد در
درختانش الضمیر راجع الی الروضة کسترانیده فرش و هو المفروش من
البیت بوقلمون بالترکی کلستانی کجا و شب اندرازی رنک والمراد به ضوء
الشمس یظهر فی ظل الاشجار علی النبات نازلا من بین اوراق الاشجار
کاذا وقع النسیم علی الاوراق والنبات یظهر التموجات المختلفة بعضها اصفر
و ما وقع علیه الضوء و بعضها اخضر و هو لون النبات و بعضها اسود و هو ما وقع

علیه ظل الاوراق من النبات او المراد به انه اذا وقع النسیم علی النبات یری
متلونا بالوان مختلفة و قیل فی الترجمة قطعه روضه کم صویدی انک سلسال
دوحه کم قوشلری اونی موزون اول طولالیه رنکارنک بو طلو میوه
کوناکون انجی کولکه سنده بیل اونک دوشنه مش ایدی فرش بوقلمون بامداد
ای وقت الصبح خاطر باز آمدن ای البلدة بر رای نشستن فی الروضة غالب
آمد یعنی کنا مترددین بین القعود للصحبة و بین الذهاب الی البلدة فغلب
رای الرجوع علی القعود دیدمش الضمیر راجع الی قوله یکی از دوستان دامنی
بیاء الوحدة کل و ریحان بالترکی فسلکن و سنبل و ضیمران بفتح الضاد
و سکون الیاء و ضم المیم بالترکی یبک بوی کی فراهم آورده ای جمع و عزیمت
شهر کرده معنا کفتم کل بوستان را چنانکه دانی کا تعرف بقایی نباشد ای لا بقاء
بل هو سریع الزوال والانقضاء و عهد کلستانرا وفایی نه ای لا وفاء لعهدها
و حکما کفته اند ای قال العقلاء هرچه نپاید ای لا یستقر دل بستکی نشاید ای التعلق
بالحب و ربط القلب کفتا بالف الاشباع طریق چیست حتی اسلکه کفتم
برای نزهت ناظران ای لفرجهم و فسحت بالسنین و لطاء المهملتین
لفظا و معنا حاضران فی بعض النسخ خاطران کتاب کلستان توانم بمعنی
اقتدر تصنیف کردن مفعوله که باد خزانرا بر ورق او اشارة الی کتاب
دست تطاول الاولی ان یترک لفظ دست لان معنی التطاول درازی
دست فمن قال فی تفسیره یعنی دراز دستی فقد اخطاء نباشد کما یکون
لسایر البساتین و کردش بفتح الکاف الفارسی و کسر الدال اسم مصدر
اعنی کردیدن و هو مبتداء مضاف الی قوله زمان ای تحوله بحسب الفصول عیش
بفتح العین ربیعش الضمیر راجع الی کتاب کلستان بطیش بالفتح و سکون

الياء بالفارسية سبکسار کرد حریف ای فضل خوان مبدل نکند خبر المبتداء
مثنوی بچه کار آیدت الياء للخطاب ز کل طبقی • الياء للوحدة از کلستان
من ببر بضم الباء الاول وفتح الثانية امر من بردن ورقی • فانه ينفعك ورقی
کل همین پنج روز وشش باشد • فانه سريع الزوال وین کلستان همیشه خوش
بیراه بفتح الخاء للقافية باشد • لا يزول حسنه ولا يفنى وقيل في الترجمة
مثنوی پرمزاینکه چو کل طبقی • بو کلستاندن ال بر ورقی • عمر کل
پنج روز شش باشد • بو کلستان همیشه خوش اوله حالی یعنی فی ذلك
الزمان که من این سخن بکفتم ای قلت هذا الكلام دامن کل بریخت ماض معلوم
من ریختن ودر دامنم آویخت ماض مجهول من آویختن وتماکان قولک کتاب
کلستان توانم تصنیف کردن وما بعده بمنزلة الوعد بتأليفه قال الرفيق
انجز الوعد کما الکریم اذا وعد وفا واذ خالف جفا فصلی الیاء للوحدة دو معنا
بالترکی براکی فصل در آن روز ای فی ذلك اليوم وفي بعض النسخ در آن
چند روز ای فی تلك الايام المعدودة اتفاق در بیاض افتاد یعنی وقع في بیاض
الاوراق ومن قال یعنی خرج من المسودة الى البياض فقد ارتكب غير
الظاهر من کلامه السابق واللاحق انه لم يقع لمسودة لهذا الكتاب قبل
الوعد در حسن معاشرت وآداب محاورت ای فی بیانها قیل المراد هو الباب
السابع والثامن من قوله در لباسی انما ظرف لقوله افتاد او صفة لقوله
فصلی دو که متکلمانرا بکار آید ای یستعملونه ومترسلانرا بلاغت افزاید ای یزید
بلاغة الکتاب فی الجملة ای ملخص الکلام هنوز از کل بوستان بقیتی موجود
بود ولم ينقض الورد بالكلية که کتاب کلستان تمام شد وتمام آنکه شود حقیقة
که پسندیده آید ای انما یتم فی الحقیقة ان لو وقع مقبولا در بارکاه شاه جهان

پناه بقدام السلطان الذی هو ملاذ الدنيا واهلها ثم شرع في تعداد اوصافه
فقال سایه کردکار الکاف الاولی العربی ای ظل الله وپرتو ای ضوء لطف پروردکار
بمعنى الرب ذخر زمان ای ذخيرة وکهف امان ای غاره المؤید من السماء بل
عدائه معنا المنصور على الاعداء والمظفر بهم عضد الدولة القاهرة ای به تقوی الدولة
القاهرة اذ قوة البطش بالعضد سراج الملة الباهرة ای به يستقيم الملة الظاهرة
جمال الانام ای المخلوق مفخر الاسلام فخر الدين والمراد من المدح هنا ابن
سلطان زمانه وهو سعد عطف بيان وهو ابن اتابک وهو بمعنى صاحب الكلام
والامراء السلطان الاعظم وهو وصف اتابک شاهنشاه قدم ذکر المعظم
يقال اعظم الامير وعظمه تعظيما ای فخمه مالک رقاب جمع رقبة الامم جمع امة و
مولى ای صاحب والانسب هنا ان يكون بمعنى الناصر ملوک العرب والعجم بحیث
يلتجئ اليه الملوک من العرب والعجم سلطان البر والبحر ای الحاکم فیهما وارث
ملک سلیمان ای یملک الدنيا مظفر الدين ای غاز به ابو بکر هذا بيان لاتابک
بن سعد بن زنکی ادام الله تعالى اقبالهما الضمير راجع الى سعد وابيه ابی بکر
والاقبال توجه الخير والسعادة وجعل ای الله تعالى کل خیر مآلهما بفتح الميم
فیهما ای مرجعهما وبکرشمه لطف علی قوله پسندیده آید لطف خداوندی
مطالعه فرماید ای یطالع بنظر اللطف الذی يتعلق بکبریائه قطعه کر التفات
خداوندیش الضمير راجع الى سعد وهو ابن سلطان کما عرفت آنفا بیاراید
مضارع من آراستن بالمد بمعنى التزيين نکارخانه بسكون الراء یعنی دار النقش
چینی يقال ان ولاية الصين دار النقش نقش فيها النقوش العجيبة والاشکال
الغريبة ونقش ارژنکیست • بفتح الهمزة وسكون الراء المهملة وفتح الزاء
الفارسی اسم نقاش کامل او اسم کتاب الفه النقاش المعروف بمانی وجمع فيه

ما استخرجه من النقوش العجيبة والتصويرات الغريبة والمعنى ان نظر الممدوح
لو زين كتاب كلستان يصير هذا الكتاب دار النقش التى فى ولاية الصين ويصير
نقش النقاش المعروف بارژنگ او يصير كتاب النقش الذى كتبه مانى وزينه
بالنقوش اللطيفة اميدهست كه اين پرچى روى ملال در نكشد ٭ بفتح الكاف الوزن
فاعلاتن والقطعه زايد ازين سخن كه گلستان فيه ايهام اما هذا الكتاب او الروضة
التى فيها الورد نه جاى دلتنگيست ٭ بل محل الفرح على الخصوص اى خصوصا كه
ديباجه همايونش ٭ الضمير راجع الى كلستان والديباجة للخد فاطلق على الكتب
بوجههما يعنى ديباجته المباركة مرسومة بنام سعد ابى بكر سعد بن زنگيست ٭
اى سعد بن ابى بكر بن سعد حذف لفظ ابن شايع فى التراكيب الواقعة فى الكتب
الفارسية فاعلم ان سعد ابن السلطان فى زمان المص والسلطان ابو بكر واسم
ابيه سعد قد سمى ابنه باسم ابيه كما ذكرناه مرة ونسب المص نفسه الى ابنه ولذا اختار
تخلصه سعدى واسم وزير السلطان ابو بكر ايضا وذكر المص فى كتابه اولا محامد
السلطان حيث قال ذكر جميل سعدى ثم ذكر محامد ابنه بتقريب انه الف الكتاب
لاجله وذكر ايضا محامد السلطان ثانيا كما سمعت آنفا ثم انتقل الى محامد الوزير فقال
ذكر امير سعد فخر الدين ابى نصر ديگر عروس فكر من العروس نعت يستوى فيه
الرجل والمرأة مادام فى امراسهما والظاهر ان المراد به هنا هو الاول از بى جمالى
لا سر بر نيارد اى لا يرفع رأسه وديده ياس بفتح التحتانية المثناة وسكون
الهمزة بالفارسية نوميدى از پشت پاى خجالت بر ندارد كالذى اذا خجل ينصب
عينه على ظهر رجله ولا يرفعها عنه ودر زمره صاحب جمالان اى فى جماعة اهل الحسن
متجلى بالجيم المعجمة وكسر اللام من التجلى نشود مگر آنكه متحلى بالحاء المهملة وكسر اللام
ايضا گردد يعنى بيفزايد بزيور قبول امير كبير بريد به الوزير عالم وعادل وصفا

مؤيد من عند الله مظفر بنصر الله تعالى ظهير سرير سلطنت الظهير بمعنى المعين ومن
قوله تعالى والملائكة بعد ذلك ظهير مشير تدبير مملكت كما هو وصف الوزراء كهف
الفقراء الكهف كالبيت المنقور فى الجبل ملاذ الغرباء الملاذ والملجأ بمعنى مربى
الفضلاء من العلماء محب الاتقياء جمع تقى بالتشديد افتخار آل فارس اى يفتخر
بكونه منهم يمين على وزن فعيل الملك بضم الميم وسكون اللام وقوله تعالى تأتوننا
عن اليمين او قسم اهل المملكة وفى بعض النسخ يمن الملك بضم الياء وسكون الميم
اى بركة المملكة ملك الخواص بفتح الميم وكسر اللام فخر الدولة والاعيان بسكون الياء
وفتحها كالافتخار غياث الاسلام والمسلمين يقال استغاثه فاغاثه والاسم الغياث
وعمدة الملوك والسلاطين بضم العين ما يعتمد عليه ومن قال اى يعتمد بهم وتمكن
فقد قصره برايه ابو بكر بن نصر من الاتفاقات الغريبة وقوع اسم الوزير مطابقا
لاسم السلطان اطال الله عمره بتشديد الواو بمعنى واجل بتشديد اللام اى عظم الله
قدره فى الدنيا وشرح صدره قال الله تعالى ومن يرد الله ان يهديه يشرح صدره
للاسلام وضاعف اجره فى العقبى كه ممدوح اكابر آفاقست الآفاق النواحى والاطراف
وجمع مكارم جمع مكرمة اخلاق جمع خلق بسكون اللام وضمها السجية بيت
هر كه در سايه عنايت اوست ٭ يشير الى الوزير گنهش بفتح النون والضمير
راجع الى قوله هر كه طاعتست مدح يشبه الذم لانه يوهم انه متعصب ودشمن
دوست ٭ وقيل فى الترجمة بيت گنه ظل عنايتن ايده پوست جرمى طاعت او لور دشمن
دوست ٭ بهر هر يكى از ساير بندگان وحواشى جمع حاشية بمعنى الزمرة والحشم
اى على كل واحد من جميع العباد والخدام خدمتى متعين است كما هى عادة الملوك
كه اگر در اداء آن خدمت تهاون بالفارسية سستى وتكاسل بالفارسية كاهلى
روا دارند مجوز دون الاهمال هر آينه بمعنى البتة در معرض بفتح الميم موضع

العرض وبکسرها ثیاب تجلی فیها الجواری خطاب آیند و در محل عتاب المحل قرینة
علی ان العرض بفتح المیم شکر برین طایفه در و بیتان استاد که شکر نعمت بزرکان
واجبست متعلق الی لفظ بر و ذکر جمیل عطف علی شکر و دعاء خیر واداء جنین
خدمت ای شکر النعمة والذکر الجمیل و دعاء الخیر در غیبت اولیترست واحسن
که در حضور ای من کونها فی المواجهة و علله بقوله که این اشارة الی اداء شکر
و دعا که در حضور و مواجهتست بتصنع و ریا نزدیکست وآن اشارة الی شکر
و دعا که در غیبت است از تکلف دور و فی بعض النسخ وقع هذا اللفظ اعنی
و باجابت مقرون **قطعه** پشت دوتای فلک راست شد از خرمی ای استقام
ظهره المنحنی من الفرح تا چو تو ای ملک فرزند زاد لفظ زاد قد یستعمل متعدیا
ولازما بالترکی طوغرمق وطوغمق والمناسب هنا معنی اللازم مادر ایام راه لفظ
را بمعنی اللام الجارة حکمت محض است خبر مقدم اکر لطف جهان آفرین شرط
خاص کند بنده مصلحت عام راه جزاء الشرط والجملة الشرطیة مبتدا مؤخر فالکلام
حیث یکون خبرا ودعا ویحتمل ان یکون لفظ اکر زایدا فح قوله لطف جهان آفرین مبتدا
مؤخر خاص کند بنده مصلحت عام را بیان لقوله حکمت محض است دولت جاوید
یافت ای وجد دولة مؤبدة هر که نکونام زیست علله بقوله کز عقبش الضمیر
راجع الی قوله هر که ذکر خیر زنده کند نام را فمن بقی اسمه مذکورا بالخیر وصف
ترا کر کنند ور نکنند اهل فضل ای محاسنیان حاجت مشاطه نیست بفتح المیم
وتشدید الشین بالفارسیة زن پیرایه کر روی دلارام را فمن کان حسن الوجه
فی حد ذاته لا یحتاج الی التزیین وقال ابن الرومی فی هذا المعنی **شعر** وما الحلی
الا حیلة لنقیصة یتم من حسن اذا الحسن قصرا فاما اذا کان الجمال موفرا کحسنک
لم یحتج الی ان یزورا وقیل فی الترجمة **قطعه** اشبو فلکک ارقه سی شاد اولور

اوش

اورش سنجلیین بر وجه طوغری بوالنمدی بولدی ابد و بتی هر که ایو آد
قودی کم انکلا خیرله دیری اوله خوش نامده وصفکی ذکر ایلیه یا ایلمیه اهل
فضل حاجت مشاطه یوق روی دلارامه **عذر تقصیر خدمت و موجب**
اختیار عزلت تقصیر و تقاعدی که در مواظبت و ملازمت خدمت
بارکاه خداوندی می رود ای یقع التقصیر فی ملازمة بابه بنا برآنست
ای مبنی علی هذا المعنی که طایفه حکماء هند اعلم ان الهمزة فی کل کلمة آخرها
ها للوحدة فمعنی قوله طایفه جماعة واحدة در فضایل جمع فضل وفضیلة
ضد النقص والنقیصة بزرجمهر حکیم مشهور بالفضل سخن می کفتند ای
یعدون ویذکرون فضائله آخر جز بمعنی غیر این عیبش ندانستند و نکفتند
که در سخن کفتن بطئ است یعنی درنک بسیار میکند ای یتوقف فی التکلم
کثیرا و مستمع بسی منتظر باید بود بمعنی بودن تا وی تقریر سخن کند حاصل
ما قالوا فی حقه انه لیس له طلاقة لسان بزرجمهر بشنید ای سمع ما قالوا
فی حقه و کفت فی جوابهم اندیشه کردن که چه کویم ای التفکر فی اتیان
کلام اقول به از پشیمانی خوردن و فی بعض النسخ بردن که چرا کفتم حاصل
جوابه ان عدم سرعته فی کلامه لیس لفقدان القدرة علی الکلام بل هو
کثیر الفکر فی التکلم وانما یتکلم بالتفکر وهذه فضیلة عظیمة له **حکایت**
قیل لبزرجمهر ایها الحکیم مالک لا تحزن علی ما فات ولا تفرح بما هو آت فاجاب
بقوله لان الفایت لا یتلافی بالعبرة والآتی لا یستدام بالحبرة ای السرور **مثنوی**
سخن دان ای عالم الکلام و پرورده ای المربی پیر کهن ای الشیخ الکبیر
بیندیشد ای یتفکر آنکه ای بعده بکوید مضارع من کفتن سخن مفعول
مزن نهی من زدن بی تامل بکفتار بفتح الباء دم بفتح الدال بمعنی النفس

اودم

بغتتین ای لا یتکلم بدون التأمل نکو مخفف من نیکو کوی امر من کفتن

کر دیر بکوی بالترکی کیج سویله سن غم مخور ولیس بعیب بیندیش امر وانکه

براور نفس ازان پیش بس کن که کویند بس ای اسکت قبل ان یقال لک

اسکت بنطق آدمی ای اباه نسبیة بهترست از دواب جمع دابة والمراد ذوات

القوایم الاربع دواب از تو به وافضل کر نکوی صواب کاقیل بیت بهایم

خموشند وکویا بشر زبان بسته بهتر که کویا بشر وقیل فی الترجمة مثنوی سوز

اهلی که اول سوزک اصلین بیله سوزی فکر ایدر اندن الور دیله تأمل سنز

سوزه هیچ دم ایو سویله کیج سویله ایسک نه غم کی اندیشه قیل صکره اور نعل

نفس سکوت ایلمکه دمادین بس سوز ایله یک اولور بشر از دواب

طوار یک اولور سویلمزسک صواب حاصل اعتذار المص فی قلة الملازمة

با براد حکایة بزرجمهر ای لو اکثرت الملازمة والمکالمة فکیف در نظر اعیان چو او

ای التکلم فی محضرهم که مجمع اهل دلست واصحاب التصوف ومرکز الرجل موضع

علماء متبحر بریدا المتعمقین فی العلم اکر در سیاقت سخن ای فی سوق الکلام دلیری

بالیاء المصدری ای الشجاعة کنم شوخی بمعنی کستاخ کرده باشم فان الکلام لا کابر

دون الاصاغر وبضاعت مزجات ای المتاع القلیل بحضرت عزیز کا جاده بالقوة

فی مصر آورده بتقدیر باشم کاحرف مرارا وشبه بفتحتین وسکون الهاء خرزة

صفراء کالفصل فی بحر الغرایب ومن قال خرزة سوداء فقد غفل من اللون در بازار

جوهریان ای فی سوقهم جوی بفتح الجیم وکسر الواو ویاء الوحدة ای الشعیرة الواحدة

نیرزد یعنی ان کلامی کالخرزة الحقیرة فلا اعتبار لها عند العلماء الذین کلماتهم

وعلومهم کالجواهر النفیسة وچراغ پیش آفتاب ای فی حضور الشمس پرتوی

ای شعاعی ندارد وبلند بفتحتین منوره ومنارة قال فی مختار الصحاح التی یؤذن علیها

وهی مفعلة بفتح المیم والجمع المناور لانه من النور بلند صفة منارة در

دامن کوه الوند بفتح الهمزة والوند اسم جبل فی همدان علم فی الارتفاع

سمع من بعض الرواة انه لم یرتق احد فی قلة ذلک الجبل لارتفاعه وشدة هبوب

الریح هناک حتی ان احدا من الطائفة القلندریة ارتقی الارتفاع فیها وذهب

وغاب ثم وجد کبده فی مسافة بعیدة من ذلک الجبل والعهدة علی الراوی پست

نماید مضارع مجهول من نمودن ای یری انخفض وتواضع المص او فرق

فی فواید التواضع هر که ای کل احد کردن ای الرقبة بدعوی بفراز

بکسر الواو افرازد مضارع من افراختن یستعمل لازما ومتعدیا بالترکی

یوجلک ویوجلتمک ویقلب خاء زاء فی المضارع وکذا نظایره والمراد

معناه المتعدی دشمن از هر طرف بر و تازد مضارع من تاختن قلب خاء

زاء کا عرفت آنفا وفی بعض النسخ وقع بدل هذا المصراع خویشتن را بزرکان نیندازد

مضارع من انداختن سعدی افتاده است علی الارض آزاده الفارغ

عن قال الانام ومن فسر بالفارغ فقط فقد غفل عن سوق الکلام کس نیاید

بجنک افتاده کانه علة اول اندیشه وانکهی ای بعده کفتار

الکلام بای بسکون الهاء والمراد به الاساس بیست بابنا ایضا بعده

دیوار فالفکر کالاساس والکلام کالبناء والجدار فلا علمت حقیقت

الی ما قیل وقال ما بعد الحق الا الضلال نخل بندی بالیاء المصدری وصف

بالترکی تعلیقلق دانم ولی نه در بوستان حتی اجمع انما رالنفیسة

بالیاء المصدری ایضا یعنی لجبوری می فروشم ای ابیعه نه در کنعان اسم دیار

نشاء فیها یوسف علیه السلام لقمان حکیم را وهو رجل صالح عاقل قد اختلف

فی نبوته کفتند که حکمت از که آموختی ای ممن تعلمت الحکمة کفت از نابینایان

اوکوتوک

لانهم تا جای نه بینند پای ننهند ای یتفقدون موضع القدم بالعصا ثم یضعون القدم فیه قدم بفتح القاف والدال وتشدیدها ماض بمعنی تقدم کتقدس بمعنی تقدس للزوج فاعل الفعل قبل الولوج کالدخول لفظا ومعنی و قد یقال قدم بکسر الدال المشددة علی انه امر من قدم بالتشدید وقال الشاعر فی هذا المعنی قدر لرجلک قبل الخطو موضعها فمن علا زلقا من غرة زلجا الزلق بفتحتین المزلقة والغرة بکسر الغین الغرور وزلجا بفتح اللام والالف للاشباع بمعنی زل مرد بیت بسکون الباء المصدر وتاء الخطاب بمعنی رجولیتک اصله مردی است باید زمای امر من ازمودن بمعنی التجربة والحکمة بعدها زن کن عبارة عن الترقی فی الاصطلاح فمن قال یعنی زن را نکاح کن فقد غفل عن الاصطلاح گرچه شاطر بود خروس بجنگ مع اشاره چه زند یقدر له مفعول نایب المقام او لفظ زند فی امثال هذا المقام بمعنی الهجوم واللودة فلا حاجة الی التقدیر پیش باز رو یین لفظ روی بالامالة بمعنی الصفر بالترکی تج اعلم ان الیاء والنون لافادة النسبة وحصول الشیء مما اخذ منه کزرین وسیمین وچوبین چنگ بالجیم الفارسی بالترکی قوتش فالمعنی شبه رجل البازی بالصفر فی اللون والشدة هذا مما یعلم من الذین یعلمون فلا نلتفت الی تحریف من لا یعلم وهو ما نقل ابن سیدی علی بقوله زرین چنگ بالزاء والباء الفارسیة والجیم العربی گربه بضم الکاف الفارسی بمعنی السنور شیر است در گرفتن موش ای اسد فی اخذ الفارة لیکن موش است در مصاف بالفتح والمهملة بمعنی الحرب جنگ مقصود المصنف من الامثال ان یقول انی رجل قلیل البضاعة بالنسبة الی العلماء العظام فلا یلیق بی ان اصنف کتابا اما باعتماد سعت بفتحتین بمعنی الوسعة اخلاق بزرگان

از چشم از عوایب جمع عیب کالعیوب والمعایب زیر دستان بپوشند ای یغضون عیونهم عن عیوب الادانی و در افشای جرایم جمع جریمة المعصیة کهتران جمع کهتر بمعنی الاصغر نکوشند ومنا تواضعا چاری کتاب رفیعا کلمه چند بر سبیل اختصار از نوادر و آثار جمع اثر بمعنی الاخبار عن السلف وحکایات واشعار جمع شعر بکسر الشین وسیر بکسر السین وفتح الیاء جمع سیرة وهی الطریقة حمیدة کانت او ذمیمة ملوک جمع ملک بکسر اللام درین کتاب درج بالفتح والسکون الحق کردیم وبرخی بفتح الباء وسکون الراء والیاء وباء بمعنی البعض از عمر گرانمایه اعلم ان لفظ گران بکسر الکاف الفارسی یجی لمعنیین احدهما بمعنی الثقیل والآخر بمعنی الغالی فمعنی لفظ گرانمایه ثقیل الثمن وکثیر القیمة برو اصله براو خرج لفظ کردیم مقدر هنا ومن هذه من المتن فقد نقل من قاعدة الاسجاع وموجب بکسر الجیم تصنیف کتاب گلستان این بود وبالله التوفیق

قطعه

بماند سالها این نظم و ترتیب ز ما هر ذره خاک افتاده جایی

بماند مضارع من ماندن بمعنی قلمق لا من ماندن بمعنی بکزمک سالها ای سنین کثیرة این نظم و ترتیب فاعل ماند ز ما هر ذره خاک افتاده اصله ذرة بالهمزة وحذفت للوزن وافتاده اسم مفعول من افتادن جایی الیاء الثانیة للوحدة والظاهر من سوق کلام المص تواضعا ان معنی هذا المصراع الثانی ان کل واحد منا شیء حقیر یقع وینتشر هنا کذرة التراب فی کل مکان قال رسول الله صلعم من تواضع رفعه الله ومن تکبر وضعه الله وقیل هذا المصراع الثانی فی موضع الحال بحسب المعنی علی طریقة آنکه عقوق النجم ای حال انتشار اعضائنا ترابا متفرقا ویؤیده الاول قوله غرض نقشیست ای اثر کز ما اصله کز ما باز ماند که هستی را نمی بینم بقایی تعلیل للمصراع الاول وقد قیل

شعر

ان آثارنا تدل علینا فانظروا بعدنا الی الآثار

مگر صاحب دلی روزی برکونده

بیاء الوحدة فیهما برحمت، مرهون کند بر کار درویشان دعایی، تعلیل
آن وقیل فی الترجمة قطعه نیجه بیلر قلهبو نظم و ترتیب دو شه بیزدن بر ذره
هرارایه، غرض نقشدر کم کیره قله، که وارلق چون دکول قابل بقایه، مگر صاحب
دل اولان رحمت ایدوب، دوشه درویشلرا یچون ال دعایه، امعان نظر ای
در ترتیب کتاب یعنی کلستان و تهذیب ابواب التهذیب کالتنقیه والایجاز عن
عطف علیه مصلحت دران دید فاعل دید ضمیر مستتر فیه راجع الی امعان نظر تا مرین
بمعنا این ولفظ مر زایده هنا التحسین اللفظ وکونه بمعنی التعداد بعید روضه در
یعنی کلستان و حدیقه قال فی مختار الصحاح الحدیقة الروضة ذات الشجر قال الله
وحدایق غلبا وقیل الحدیقة کل بستان علیه حائط غلبا علی وزن حمراء ای ملتفة
چون بهشت بکسر الباء والهاء فصیح وفتح الباء ثالث یعنی مثل الجنة بهشت
بقتضها باب ای علی ثمانیة ابواب اتفاق افتاد یعنی ان امعان النظر رای الامر
ان یکون هذا الکتاب مرتبا علی ثمانیة ابواب کالجنة ازین سبب مختصر آمد تا
بملالت و ملالت بنجامد مضارع منفی من انجامیدن بمعنی آخر شدن
باب اول در سیرت پادشاهان قد عرفت معنی السیرة آنفا باب دوم
در اخلاق درویشان الاخلاق جمع خلق باب سوم در فضیلت قناعت
کالقناعة کنز لا یفنی باب چهارم در فواید خاموشی اذ فی السکوت
فواید کثیرة باب پنجم در عشق و جوانی بالواو العاطفة باب ششم
در ضعف و پیری بالواو العاطفة ایضا باب هفتم در تاثیر تربیت
ای فیمن یؤثر التربیة فیه باب هشتم در آداب صحبت وقیل فی الترجمة
مثنوی باب اول سیرت شاها ندره باب ثانی خلق درویشا ندره باب ثالثده
قناعت فضلنی، سویلدم شرح ایلدم هر فصلنی، باب رابعده ناولور عابده

سویلنور خاموشلغه فایده، باب خامسده اولور عشق وجوان، باب سادس
ضعف و پیر اید رعیان، باب هفتم تربیت تاثیر در، باب هشتم پند و حکمت
پیر پیر در، تاریخ در آن مدت که مارا وقت خوش بود، بفتح الخاء المعجمة
ز هجرت ای الهجرة النبویة اذ قد اخذ التاریخ من هجرة النبی من مکة الی
شرفها الله تعالی ششصد و پنجاه و شش بود، قد علم بتتبع التواریخ ان الفضلاء والعلماء
کثروا فیما بین ستمائة من الهجرة النبویة منهم المص والمولی الرومی والنصیر الطوسی
وامثالهم بیت مراد ما نصیحت بود کفتیم، النصیحة سهل والمشکل قبولها
حوالت با خدا کردیم و رفتیم، فالنصح والتبلیغ منا والتاثیر من الله تعالی باب
اول در سیرت پادشاهان انما قدم ذکر سیرت السلاطین مما ذکر فی هذا الباب
وصلح بهم العالم وقیل صلاح السلطان صلاح العالم حکایت پادشاهی
بیاء الوحدة شنیدم فی الخبر که بکشتن بضم الکاف العربی اسیری بیاء الوحدة
ایضا اشارت کرد ای اشار الی قتل محبوس بیچاره در آن حالت نومیدی
الاضافة بیانیة بزبانی الیاء کذلک که داشت ای بلغة التی یتکلم بها ومن قال
یعنی بلسان کان فی فیه فقد غلط فاحشا ملک را یعنی الذی امر بقتله دشنام
دادن کرفت لفظ دشنام بمعنی الشتم واستعماله بلفظ دادن و بمشتقاته لفظ کرفت و
یفید معنی الشروع فی شتمه وابتدائه و سقط کفتن بفتح السین والقاف
ولفظ کرفت مقدر هنا که کفته اند هر که لفظ که اسم هنا دست از جان بشوید
مضارع من شستن وهو عبارة عن الیاس هر چه مفعول مقدم لقوله بکوید
در دل دارد بکوید شعر اذا یئس الانسان من باب علم طال لسانه
طول اللسان عبارة عن الخروج من الادب ویتناول الشتم کسنور علی
بکور مضاف الی مغلوب اضافة الموصوف الی الصفة یصول ای یحمل حملة علی

وقيل في الترجمة بيت اميد كسسه انسان اوزا نوروى طبلة السه مغلوب
اتيلورايته بيت وقت ضرورت ظرف چون نماند بفتح النون بعد كريزه
بكسر الكاف الفارسي ويقرأ بضمها اسم مصدر بمعنى كريختن هنا دست بگيرد
فاعله دست ومفعوله شمشير تيزه فيه مبالغة وقيل في الترجمة بيت
قاچمق وقت ضرورت كريزه ايتى قلج باشنه الدوته تيزه ملك پرسيد
اى السلطان الآمر بقتله كه چه مى گويد يكى از وزراء نيك محضر بفتح
الميم والضاد المعجمة بمعنى الحضرة والقلب گفت اى خداوند مى گويد
والكاظمين الغيظ والعافين عن الناس هذا تلميح الى الاية الكريمة الواقعة
في سورة آل عمران اولها وسارعوا اى بادروا الى مغفرة اى الى اسبابها من ربكم
تعالى وجنة اى الى عمل يوجب دخولها عرضها السموات والارض مبتداء
وخبره في محل الجر صفة جنة اعدت للمتقين صفة بعد الصفة الذين ينفقون
اموالهم في السراء والضراء اى في حال اليسر والعسر والكاظمين الغيظ
اى المانعين الغضب عطف على المتقين والعافين عن الناس اى الذين
يعفون عن امضائه مع القدرة عليه والله يحب المحسنين اللام للجنس قال النبي
عم من كظم غيظا وهو يقدر على انفاذه ملأه الله قلبه امنا وايمانا حكى
عن عيسى عم انه قال ليس الاحسان ان تحسن الى من احسن اليك وذلك مكافأة
انما الاحسان ان تحسن الى من اساء اليك ملك را بروى اى على الاسير رحم آمد بعد هذا
الكلام واز خون او در گذشت اعلم ان لفظ سر يجيء لمعنيين احدهما بمعنى الرأس والآخر
بالتركى اوج والمراد هنا هو الاخير وقيل لفظ سر انما زايد او التقدير از خون
سراو در گذشت لفظ در زايد للتأكيد وزير ديگر كه ضد او بود اى كان
خلاف الوزير الصالح گفت ابناء جنس ما را نشايد اى لا ينبغى بجنس الوزراء

در حضرت پادشاهان اى في محضرهم جز براستى بايد المصدرية بمعنى غير الصدق
سخن گفتن بر بد انك گذبت ان فرد اى ذلك الرجل ملك را دشنام داد يعنى شتم
كاوفت آنقا و ناسزا گفت اى قال كلاما لا يليق ملك اى ذلك السلطان روى
ازين سخن درهم كشيد معناه بالتركى يوزى بوسوزدن بوروشدردى وگفت مرا
آن دروغ وفي بعض النسخ دروغ آن پسنديده تر آمد لفظ پسنديده اسم مفعول
من پسنديدن بمعنى المقبول ولفظ تر يجيء على معنيين احدهما الرطب والآخر التفضيل
والمراد هنا هو الاخير ازين راستى كه تو گفتى علله بقوله كه ان را روى در مصلحتى
بود ياء الوحدة وهى التخليص من قتل المظلوم واين را بنا بر خبثى [illegible]
اى هذا الصدق الذى قلته مبنى على الخباثة وهى قتل المظلوم وحكما گفته اند
كه دروغ مصلحت آميز وصف تركيبى من آميختن به از راست فتنه انگيز
وصف تركيبى من انگيختن بيت هر كه شاه آن مفعول كند قدم الموزون للنظم
كا ظن كه او گويد حيف باشد يعنى ظلم كه جز نيكو گويد وقيل في الترجمة بيت
هر كه سلطان انوك دديكن ايده ما حيف اولا سوزيرا ازين ايده حكمت
بر طاق وهو بالتركى صندره اوماتيال بالتركى كمر ايوان بكسر الهمزة عربى
وبفتحها فارسى معناه المكان العالى الذى يهيأ لجلوس السلاطين او الغرفة او الصفة
العظيمة ومنه ايوان كسرى وجمعه اواوين اصله اووان فابدلت الواو الاولى ياء
فريدون وهو اسم ملك ملك اكثر الاقاليم خمسمائة سنة وكان طويلا من الرجال يقال كان
طوله سبعة ارماح وعرض صدره رمح وهو اول من رتب الناس في المراتب والمناصب
وهو من اوثب الحمير على الخيل فنتجت البغال وهو قتل الضحاك لانه قتل اباه لاطعام
الحيتين اللتين خلقهما الله تعالى على منكبيه وكانتا لا تسكنان اذا جاعتا الا بدماغ
الآدمى ولهذا كان يقتل كل يوم شخصين لاجل اطعامهما ثم قتله فريدون انتقاما من دم ابيه

این نصیحت نوشته بود والمکتوب هذه الابیات مثنوی جهان ای برادر
نماند مضارع نفی ماندن بکس ای لا یبقی لاحد دل اندر جهان آفرین
وصف ترکیبی بند بس ای علق قلبک بانه تعالی فقط مکن تکیه بر ملک
دنیا ای لا تتکئ علی ملک الدنیا وپشت ای لا تعتمد علیها عطف علی تکیه بسیار
کس چون تو ای مثلک وکشت ای قتل چو آهنگ ای قصد رفتن مفعول مقدم
لقوله کند وفاعله جان پاک صفة جان چه بر تخت مردن چه بر روی خاک
ای هما سیّان حکایت یکی از ملوک خراسان ای واحد من سلاطین مملکت
خراسان سلطان محمود وهو ملک مشهور اسم ابیه سبکتکین را الکاف الاولی
عربی والثانی فارسی والتاء الفوقانیة بینهما مفتوحة وقد یضم وحذف لفظ
ابن شایع فی تراکیب اهل الفرس فالتقدیر سلطان محمود بن سبکتکین را بخواب
دید ای رأی فی المنام بعد از وفات او بصد سال وکان کیفیة رؤیته هکذا
که جمله وجود او ریخته بود ای اندرس وخاک شده وصار ترابا مگر چشمان او
لم یندرس که در چشم خانه ای فی موضع العین می گردید ای یدور ونظر می کرد
کانی حیوة سایر حکما ای جمیعهم از تاویل آن ای من عبارة تلک الرؤیا عاجز
ماندند فلم یقدروا علی عبارتها مگر درویشی بیاء الوحدة که خدمت بجای آورد
فی اداء عبارة الرؤیا وگفت فاعله درویش هنوز نگرانست ای ناظر
که ملکش بضم المیم اسم وهو انما التصرف فی ذوی العقول او السلطنة
وبکسرها مصدر وهو انما مختص بغیر العقلاء او مالکیة مطلقا وبالفتح مصدر
مطلقا والمراد هنا هو الاول با دگرانست فان الانسان مائل الی الزیادة
بحیث لا یزول میله بعد موته ولهذا قال اهل التصوف آخر ما یخرج من قلوب المحبین
حب الجاه قطعه بس بالباء العربی بمعنی الکثیر هنا کما صرح به صاحب کنز

بهذه العبارة وبسا وبس مقایسه کوراقچه دنیه دیک اولور استشهد
بهذا البیت ومن قال بکی بمعنی فقط وبمعنی بسا فقد غفل وهنا کذلک فقد غفل
از نظمه مخففا بینه نامور بسکون المیم بمعنی صاحب الاسم ای المشهور بزیر زمین
تحت الارض دفن کرده اند وهو مبنی علیه زمان و زمین بحیث که هستیش بر روی
زمین بر لفظ بر هنا بمعنی علی واتی للوزن والباء زایدة والمعنی بر روی زمین
ومن قال یحمل لفظ بر لمقارنته بالباء الجلیة اقرّ من مدخوله فقد اخطأ فی ظنه
وقوله بگویند ایدا فاسد اذ المقام یقتضی ان یذکر فی مقابلة زیر خنده وهو بمعنی
بر والقول بکونه بمعنی قطعا غریب قطعا کما عرفت سابقا نشان نمانده مع کونه
مشهورا فی حیوته وآن پیر لاشه را لاش ولاشه بالترکی لش وفی بعض النسخ
آن جسم لاشه را که سپرده اند ماض من سپردن بالترکی اصمرلمق والمراد تسلیمه ودفنه
زیر خاک تحت التراب خاکش الضمیر راجع الی قوله پیر لاشه چنان بخورد
ماض من خوردن فاعله خاک ومفعوله الضمیر المذکور آنفا که نزو اصله که از او
استخوان الواو رسمیة تکتب لا تقرأ نمانده حیث اکل التراب جمیع اجزائه
زنده است بسقوط الهمزة فی اللفظ ای حی نام فرخ بفتح الفاء وضم الراء المشددة
بالترکی قوتلو بضم القاف وسکون الواو المخففة وایضا ومن قال نقلا من بحر
الغرایب فرخ بالراء المشددة المضمومة یجیء علی معنیین بمعنی المبارک
وبمعنی القوی فقد اخطأ فی استخراج العبارة الواقعة فیه قوتلو وقد
وهو ظن انه بضم القاف وفتح الواو المشددة وصاحب البحر لم یصرح بکونه
معناه اثنین فانظر فی کلام القائل فانه من الغرایب نوشیروان بتشدید
الراء وفی بعض النسخ نوشیروان بالیاء والنون بعد الشین وفی بعضها
نوشیروان بالیاء بعده والصحیح انوشروان بفتح الهمزة وکسر الشین او ضمها

وسكون الزاء على ما صح في بعض كتب التواريخ بخيره وهو كان اعدل
الملوك واسبهم واكثرهم فتوحا واجودهم سيرة واظهرهم سيرة واجلهم
اثارا واطيبهم دولة ومدة سلطنته ثمان واربعون سنة وفي سنة اربعين
من ملكه وُلد رسول الله عليه السلام ومات انوشروان وعمر النبي عليه السلام
ثمان سنين وقال عليه السلام في حقه وُلدت انا في زمن الملك العادل
وله مناقب كثيرة مذكورة في التواريخ الناس كرچه بسى كذشت اى مضى زمان
كثيرة كه نوشروان نمانده اى مات كما عرفت آنفا خيرى بياء الوحدة كن
اى فلان كناية عن اسم سمّى به افراد الانسان وغنيمت شمار عمره كما قال عليه
السلام الدنيا غنيمة الاكياس وغفلة الجهال فلا تضيع عمرك طلب جل عن عالم
نصحا قال من ضيّع ايام حياته ندم وقت لا يفيد زان پيشتر بابا ء الفارسي
اى اقدم من وقت كه بانك برآيد فلان نماند اى يقولون مات فلان
وقيل في الترجمة قطعه اى بچه آدلو كه بير التنده كومديلر بير اوزره
انكك نشان قنى اول بيرلش كه اني بير التنده قوديلر بغاك اني شويله ديديكه بر
قنى انوشيروان انك آدى درى قلدى خيرله چوق دوّر كچدى اكرچه نوشيروان
قنى عمرك جهاى غنيمت وخير ايله اى فلان شونلدن اوكوردى كم ديه لر اول
قنى حكايت ملك زاده را الهمزة للوحدة شنيدم في الخبر كه كوتاه
اى قصير بود وحقير ديكر برادرانش اى اخوته الاخر بلند وخوب روى
اى بخلافه في القدر والحسن بارى اعلم ان لفظ بارى بمعنى الحمل بكسر الحاء
والثمرة مثل بر والمرّة بفتح الميم وتشديد الراء وامر من لفظ باريدن
وقد يستعمل بمعنى الطريق والمراد هنا هو المعنى الثالث والياء للوحدة
اى مرة واحدة پدرش اى الملك بكراهيت بتخفيف الياء معه بكره

وفي بعض النسخ بفتح بچشم حقارت اى استحقار نظر كرد پسر اى ذلك الابن الصغير
الصغير بفراست وبا استبصار دريافت اى تفطن وكفت اى پدر كوتاه خرد
بهتر كه قول قصير القد نبه ولفظ بكه نادان بلند اى من الجاهل الطويل علة بقوله
نه هر چه بقامت مهتر بقيمت بهتر اى ليس كل ما يكون في القد اكبر في القيمة اولى
واكثر اذ يكون الشي في القد اصغر وفي القدر اكبر كما اشار بقوله اى ظاهر قال
المهملة مع صغرها والفيل جيفة اى نجس مع كبرها شعر ابن جبال الارض
الاضافة بمعنى في لان المضاف ظرف المضاف اليه جوده اسم جبل به يرجع موسى
عليه السلام كلام الله فيه واپنه اى وطال الطور لا عظم الالام وحده كبد عنده
قدرا نصب على التمييز ومنزلة عطف عليه وقيل في الترجمة بيت اگرچه پرده
صغير ايدى طور داغى ويك منزلت قدر بو جهان ايدى عند الله قطعه آن شنيدى
كه لاغر دانا اى عالم مهزول گفت روزى بابله الوحدة بابله اى الاحمق من الفربه
هو المحق فربه بفتح الفاء وسكون الراء وكسر الباء وسكون الهاء
للاصلية بمعنى السمين اسب تازى اى الفرس العربي اگر ضعيف بود همچنان
همچنان اى مع بودن ضعيفا از طويله الهمزة للوحدة خر بهتر داوى پدر اى الملك
بخنديد تعجبا من كلامه واركان دولت بپسنديدند اى استحسنوا الكلام وبرادران
اى بجان المراد انهم بصميم قلوبهم بدرنجيدند قطعه تا مرد سخن نكفته
باشد معناه بالتركي كشي سوز سويلمدكچه اوله عيب وهنرش نهفته اى مخفى
اى مستور باشد كما قيل المرء مخبوء تحت لسانه هر بيشه بياء العربي وعربية بيشه
وبالتركي مشه كمان مبر نهى من بردن كه خاليست اى من السباع شايد
لعله يحتمل كه پلنكك اى النمر بالتركى قپلان خفته باشد وما ذكرناه من معنى
البيت هو المسموع من الاساتذة الكمّل فلا تلتفت الى الاوهام التي ذكرها

بعض الایام و قیل فی الترجمة قطعه تا کشی که سوز سویلمزه انوک کیشی
دیانی بانمش اولا هر بیشه دشمنه که اسنزه ره شاید که پلنک یاتمش اوله شنیدم که
در آن مدت ای المدت التی وقع هذه المکالمة فیها او دشمنی صعب روی
وشدید روی نمود ماضی من نمودن بالترکی کوسترمک کما صرح به صاحب بحر الغرائب
وقال فی صحاح العجمی کوسترمک وکوزلک والمراد هو المعنی الاول فاذا وقت حقیقة
لحال فلا تلتفت الی ما قال وقیل چون دو لشکر هذا فارسی وعسکر عربی روی
بهم آوردند فی المعرکة اول کسی که اسب در میدان بکشه اللئیم حرفی وبعضها فارسی
زانرا و روایت بی فکک الاخی الاصغر وگفت قطعه آن نه من باشم
که روز جنک بالالتفات لی فی یوم الحرب بینی بیاء الخطاب پشت من ای الا
فتی تری الظهری آن منم کاندر میان خاک و خون بینی سری ای الزم
بیاء الوحدة والمراد ... بقرینة المقام ومن قال یعنی راسی کزا قیل
فقد غفل من ان الیاء فی اللغة الفارسیة ... فی بعض النسخ ... که
جنکش آرد بخون خویشتن بازی میکند قوله روز میدان الظاهر انه ظرف لقوله
بازی میکند ویحتمل ان یکون ظرفا ... جنک آرد علی طریقة التنازع وانکه
بجنک میرود بخون لشکری ای بازی میکند لانه اذا هرب یکون سببا لانهزام
العسکر وقیل فی الترجمة قطعه اول دکولم بن ... که بنده ارکه
اول بنم که ... جنک کورن کنده ... اوپنر
... جنک کوننده که قاچدی دوکری ... لشکرکا این بگفت ای قال
هذه الکلمات وبر سپاه دشمن زد معناه فی الاصطلاح ... علیهم
ومن لم یعرف الاصطلاح فقد ... زد وتنی چند معناه بالترکی
از مردان کار دیده بینداخت ... اتنا بالسیف ...

چون بپیش پدر آمد بعد هذا العمل زمین خدمت ببوسید هذا هو الادب
وگفت قطعه ای حرف نداء که اسم وهو منادی فمن قدره یعنی ای پدر من
حذف المنادی بقرینة المقام وهذا الحذف شایع فی کلامهم جدا فقد غفل من لحق
شخص منت التاء للخطاب والمعنی بالترکی ای کسه بنم شخصم سکا حقیر نمود
اشاره الی اول الحکایة من ان اباه نظر الیه بالحقارة وتفطن بالفراسة تا درشتی
ای الغلظة فی الاعضاء هنر نه پنداری من پنداشتن بمعنی الظن اسب
مضاف الی قوله لاغر میان وصف ترکیبی ومن قال یعنی در میان فقد غفل
عن تفطن المعنی بکار آید ای ینتفع به روز میدان ظرف نه گاو بالکاف الفارسی
پرواری ای المربی بانواع العلف ومعنی البیت بالترکی بلی آریق آت ایشه
کلور میدان کوننده بسلو صغر دکول وقیل فی الترجمة قطعه ای که شخصم
سکا کورندی حقیر کورا ایرکده هیچ هنر وارمی ابجه چوک بلو آت کلور ایشه
بسلو اوکوز جنکه یرر می آورده اند فی الحکایت که سپاه دشمن بسیار بود
ای کان عسکر العدو کثیرا واینان اندک وکان هؤلاء قلیلا طایفة الهمزة
للوحدة آهنک گریز اسم مصدر بمعنی گریختن کردند ای قصدوا الفرار
پسر ای الابن القصیر الحقیر نعره بزد ای صاح وگفت ای مردان بکوشید فی القتال
تا بالتاء الفوقانیة جامه زنان نپوشید بالنون النافیة وفی بعض النسخ یا جامه
بالیاء التحتانیة زنان بپوشید بالباء سواران را بگفتن او الباء سببیة تهور
وهو الوقوع فی الشیء بقلة المبالات یقال فلان متهور اذا هجم بغیر رویة
زیاده گشت یکبار ای مرة واحدة حمله کردند ای کل العسکر شنیدم که در آن
روز ای فی ذلک الیوم بر دشمن ظفر یافتند ملک ای ابو الابن القصیر سر
وچشمش الضمیر راجع الی الابن ببوسید ودر کنار گرفت وهو کنایة عن

الوصلة کما صرح به صاحب بحر الغرایب ومن قال یعنی در آغوش کرد بیک دست
فقد نظر الی المعنی اللغوی وغفل عن الاصطلاح وهر روز نظر بیش بالکسرة
المجهولة بمعنی زیاده کرد تا ولی عهد خویش یعنی متصرف زمان خویش
ولفظ کرد مقدر علی ما هو القاعدة فی الاسجاع برادرانش حسد بردند کما قیل
اقرب الاقارب اشد العقارب وزهر در طعامش کردند لقتله خواهرش ای اخته
از غرفه ای من العلیة بدید ودریچه بالترکی بنجره برهم زد للتنبیه پسر دریافت
ای تفطن وفهم ودست از طعام باز کشید ای لم یأکل وگفت محالست
ای وقوع هذه القضیة که هنرمندان بمیرند وبی هنران جای ایشان گیرند بیت
کس نیاید ای لا یأتی احد بزیر سایه بوم والمراد به هنا طیر معروف یقال له
بیقوش ور همای وهو طیر مشهور یسکن فی الهواء ویبیض فیه ویظهر فرخه
ویطیر وله خاصیة معروفة وهی ان کل من وقع فی ظله یصیر سلطانا او غنیا فی القائم
از جهان شود معدوم لان خاصیته للاول وقیل فی الترجمة دیگر بیقوش
کولکه سنه کلمیه یر هکر همای جهانده بولمیه یره پدر ای الملک را ازین حالت ای من
الافوة قتل الاخ الصغیر آگاهی دادند ای اعلموه برادرانش را الضمیر راجع
الی الصغیر بخواند واحضرهم بین یدیه وگوشمالی بالترکی قولاق بورمق بجا
بواجب ای بسبب کونه واجبا داد پس هر یکی من الافوة از اطراف بلاد
جمع بلد بمعنی ولایت حصه مرضی معین کرد ای عین حصة من شانها ان یرضی
بها کل واحد منهم تا فتنه بنشست ای سکن ونزاع برخاست ای ارتفع
اعلم ان خاستن بالالف بمعنی القیام وبالواو الرسمیة فی الکتابة ای خواستن
بمعنی الارادة وگفته اند که ده بفتح الدال وسکون الهاء الاصلیة درویش
ای عشرة فقراء در گلیمی بیاء الوحدة بخسبند ای ینامون ودو پادشاه در یکی

نه سعة تکنجند بضم الکاف الفارسی ای لا یسعهما قطعه نیم نانی ای نصف
خبز گر خورد مرد خدای بالترکی تکری کیشیسی بذل درویشان کند نیم دگر
مقصور من دیگر ملک اقلیمی بگیرد پادشاه والاشیع همچنان در بند اقلیمی
دگر وقیل فی الترجمة دیگر تکری کیشیسی یرم الکک سیبه یارسنی ویرنسون
قورای اخی اگر بر اقلیمی دوته بر پادشاه فکر ایدر کم اله بر اقلیم دخی حکایت
طایفه دزدان عرب بالاضافة والهمزة تفید الوحدة برسر کوهی بیاء الوحدة
نشسته بودند ای اتخذوه مکانا ومنفذ بفتح المیم والفاء موضع النفوذ
کاروان ویجوز الیاء مکان الواو بسته لفظ بودند مقدر کما عرفت مرارا
ورعیت بلدان بالضم والسکون جمع بلد کهملان جمع حمل از مکاید بکسر الدال
بلا اضافة جمع کید وهو المکر ایشان بمعنی هؤلاء مرعوب ای کلهم کانوا
فی شدة الخوف والجزع والفزع ولشکر سلطان مغلوب علة بقوله بحکم آنکه
ملاذ ای ملجأ حصین منیع فعیل بمعنی فاعل از قلهٔ کوهی القلة بضم القاف
وتشدید اللام اعلی الجبل بدست آورده بودند ای حصلوها وملجاء بالفارسی
پناگاه وماوای وهو کل مکان یأوی ای یرجع الیه شیء لیلا ونهارا خود ساخته
ای بودند مدبران جمع مدبر علی قاعدة اهل الفرس ممالک جمع مملکه آن طرف
در دفع مضرت ایشان مشورت بسکون الشین وضمها وهو الشوری
کردند وقالوا فیما بینهم اگر این طایفه اشارة الی قوله دزدان بدین نسق
بفتحتین بمعنی النظم روزگاری بیاء الوحدة مداومت کالمواظبت لفظا ومعنی
نمایند والمراد بالارادة ایجاد الفعل مقاومت مصدر قاومه فی المضارعة
ونیرها با ایشان والاصح فی العبارة ان یکون کلمة با لفظا مستقلا داخلا علی قوله
ایشان احترازا من النسخ التی دخل فیها الیاء متصلا بالف ایشان ممتنع گردد

خلاف المنفعة

بفتح الکاف الفارسی مضارع من گردیدن ای ینتقل من الامکان الی الفعل
العادی **مثنوی** در وقتی بیاء الوحدة که اکنون بمعنی الان گر نشست باغ
ای الشجرة التی هی قریبة الغرس واتخذت عروقها فی الارض جدیدة ولم
تستقر فیها بنیروی لفظ نیرو بفتح النون وسکون الیاء وضم الراء بمعنی
القوة وجی بالیاء لصحة الاضافة ای قوله مردی بیاء الوحدة برآید ای یخرج
زجای لعدم استحکامه ور رشش وفی بعض النسخ وگر رشش والمعنی واگر رشش
همچنان مثل ما کان روزگاری ای مدة مهلی بکسر الهاء ویاء للخطاب
من هیشتن بمعنی الوضع والترک بگردد وشش الضمیر راجع الی قوله درختی بالترکی قومق و
وگردون بفتح الکاف الفارسی العجلة بالترکی قلقلی از بیخ بکسر الباء عرق
الشجر برنگسلی مضارع منفی من گسیختن ای لا تقلع عن مکانه سرچشمه
کلمه را مقدرة شاید ای یمکن گرفتن بمیل لغة مشترکة چو پر شد ای سال
وامتلأ قدام الینبوع وحصل طین کثیر نشاید ای لا یمکن گذشتن بپیل
معرب ببیل وقیل فی الترجمة دیگر اغاج کم یکی یتراپاقی دوتره براردگ
کو جبله یرندن چیقره اکر کوکلنه دوره جوق اییل ایده او زمز چکر سکده قیل ایله
دوترسن سرچشمه میل ایله چو غلبه کلیر دوی فیل ایله سخن بسکون النون
ای کلام المدبرین بر این مقرر شد ای تقرر کلامهم علی هذا الرای که یکی را
بتجسس ایشان نیک جستن الاخبار وتجسسها ای تفحصها ومنه الجاسوس بر زاید
گماشتند جمع ماض من گماشتن بضم الکاف الفارسی ای ارسلوا الیهم تا کوا
علیهم احدا وفرصت مثل النهزة لفظا ومعنی نگاه داشتند لاغارة علیهم
تا وقتی ظرف که بر سر قومی بیاء الوحدة رانده بودند ای هولاء السراق
و بقعه بالفارسی جایگاه خالی مانده تنی چند بالترکی بر نچه تن از مردان

واقعه

واقعه دیده فیه تنبیه علی انه ینبغی ان یرسل مثل هذه الامور رجال جربوا
الوقایع و جنگ آزموده را هکذا وجدنا عبارة المتن والاحسن ان یکتب کلمه را
بعد قوله واقعه دیده وتحذف هنا لیکون علی قاعدة الاسجاع بفرستادند تا بشعب
بالکسر والسکون الطریق فی الجبل جبل نهان شدند عملا بقوله ع م الحرب خدعة دزدان
شبانگاه ای الوقت المسا باز آمدند ای رجعوا سفر کرده جملة حالیة وغارت
آورده عطف علیه سلاح بگشادند للاستراحة وغنایم جمع غنیمة بنهادند
الفراغة نخستین بضمتین یعنی اول دشمن که بر ایشان تاخت ماض من تاختن
بالترکی چاپمق خواب بود اعلم ان لفظ خواب بالواو الرسمی بمعنی النوم والرؤیا
والمراد هنا هو الاول چندانکه پاسی بمعنی بعض از شب بگذشت حتی استقروا
فی النوم **بیت** قرص بضم القاف والصاد المهملة خورشید بالواو الرسمیة
اعلم ان لفظ خورشید ولفظ خور بلا شید ولفظ شید بلا خور بمعنی الشمس
در سیاهی بیاء المصدری رفت ای غربت یونس علیه السلام اندر دهان ماهی
ای السمک رفت والمعنی انه کان انغماسهم فی النوم مثل غروب الشمس وذهاب
یونس ع م فی بطن الحوت وقیل فی الترجمة **دیگر** گتدی گون قره صیاهی یه گتدی
یونس دهان ماهی یه مردان دلاوران بمعنی جمع ای الرجال الشجعان از کمین
بفتح الکاف العربی وکسر المیم والیاء والنون بالترکی پوصو بدر جستند
بفتح الجیم العربی بالترکی طشره صیچرادیلر و دست همه را بکسر التاء للاضافة
یکان بفتح الیاء وکسرها ای احاد بالترکی بر بر یکان التکریر للتاکید برکتف
بفتح الکاف وسکون التاء وکسرها بستند ای قیدوا ایدیهم علی اکتافهم
بامدادان قدم منزه بدرگاه ملک بفتح المیم وکسر اللام حاضر آوردند
وعرضوا علی الملک همه را بکشتن اشارت فرمود ای امر بقتل الجمیع

ملک فی بیان لفظ خواب

فی لفظ خورشید

ویحذف النون

نیامیرد وگفت   پرتو بفتح الباء الفارسی بمعنی الشعاع نیکان چه نیکو و نیکو؟
نگیرد ای لایقبل شعاع الهم هرکه فاعل نگیرد بنیاد ش الضمیر راجع الی هرکه
بدسرت لعدم استعداده تربیت نااهل را چون گردکان اعلم ان الشائع
فی استعمال هذا اللفظ ان الکاف الاول عربی و الثانی فارسی بمعنی الجوز بر گنبد
بضم الکاف العربی بمعنی القبة یعنی کما لا یستقر الجوز علی القبة بل یتدحرج منه یستقر
التربیة علی غیر المستعد وقیل فی الترجمه   ایولر نورنی دو گمز بیر امیز
نکم قبه اوزره جوز طورمز نسل و تبار بفتح الفوقانیة المثناة والتحتانیة
الموحدة بمعنی القبیلة و فی بعض النسخ وقع بدل تبار لفظ بنیاد و فی بعضها
لفظ فساد بالعطف ایشان جمع این اشارة الی قوله دزدان عرب منقطع کردن
ای استیصالهم اولیتر است و بیخ بالباء العربی بمعنی العرق بنیاد هذا علی النسخة
الاولی واما علی الاخریین فلفظ تبار وقع هنا والاولی النسخة الاولی ایشان
بالترکی آنلر بر آوردن یعنی اخراج عرقهم بهتر ثم علله بقوله که آتش را نشاندن
هو فی الاصل بمعنی النصب ویراد به الاطفاء و فی بعض النسخ کشتن وهو شایع
فی معنی الاطفاء و اخگر بمعنی الجمرة گذاشتن بمعنی الترک و افعی را کشتن
ای قتل الحیة الکبیرة و بچه اش ای ولدها الصغیر نگاه داشتن بمعنی الحفظ
والتربیة یراد بقوله آتش و افعی طایفة السراق و بقوله اخگر و بچه الشاب
الذی یرید الوزیر تخلیصه من القتل کار خردمندان نیست لان طبیعة النار
والافعی لا تتغیر بالتربیة فهذا الشاب یصیر سارقا و قاتلا کآبائه
ابر اگر آب زندگی ای ماء الحیوة بارد مضارع من باریدن بالترکی
یغمق و یراد به بمعنی بارانیدن بالترکی یاغدرمق مجازا ومن قال بالاشتراک
فقد نقول بیعدان یقال معناه از ابر اگر آب زندگی باردلان للماء شانه

انفاقا بالالف علی اصطلاح اهل الفرس دران میان والمعنی فیما بینهم جوانی
بود که میوه با الهمزة للاضافة بمعنی الثمر که عنوان بمعنی اول شبابش الضمیر
راجع الی قوله جوانی نورسیده بود و سبزه بالهاء والهمزة فی مقابلة میوه
اعلم ان لفظ سبزه بالهاء بمعنی النبات الاخضر ای مرادف چمن و لفظ سبز
بلا هاء بمعنی اللون الاخضر گلستان استعارة عذارش نو دمیده اسم مفعول
من دمیدن بمعنی النبت مصدرا و لفظ نو فی الموضعین بمعنی الجدید و فتح
النون فیه شایع والضم لغة ایضا یکی از وزراء ای من وزراء ذلک الملک
پای تخت ملک را بوسه داد ای قبل سریر الملک فان استعمال بوسه بلفظ
داد و روی شفاعت بر زمین نهاد و فیه اشارة الی ان الملوک یکنون
التضرع والابتهال و گفت این پسر انفاقا سپرهنا و قدکان شابا کما قال
انفاقا جوانی بود لصغر سنه و للترحم علیه همچنان ای مثل هؤلاء اللصوص
از باغ زندگانی بالیاء المصدری بمعنی الحیوة بر بمعنی الثمر نخورده و از ریعان
الریعان بفتح الراء المهملة وسکون الیاء بمعنی اول الشباب لعل المصراستعمل
بمعنی التریع ای الحاصل جوانی بالیاء المصدری والمعنی من محصولات الشباب
تمتع نیافته ای لم ینتفع توقع ای الرجا بکرم و اخلاق جمع خلق بضم الخاء
خداوندی بیاء النسبة آنست که بخشیدن خون این پسر بر بنده بریده
به الوزیر نفسه منت نهی بفتح النون کان مصدره ای نهادن و کسر الهاء
للیاء وهی للخطاب ملک بسکون الکاف روی از این سخن ای من هذا الکلام
در هم کشید معناه بالترکی چهره بورشدی و موافق رای بلندش
الاولی ان یقع بدل الواو لفظ که لیفید التعلیل و وقع فی بعض النسخ مکان
بلندش لفظ جهان بینش وهو وصف ترکیبی والضمیر راجع الی الملک

والتقدير نكلف هر كز از شاخ بيد مثمر غصن الشجر الخلاف بر اى الثمر نخورى
بياء الخطاب اى لا يحصل الثمر لعدم استعداده للاثمار حتى تأكل منه با فرومايه اى دنى
الاصل روزكار مبر بفتحتين اى لا تصرف الوقت فى تربيته ومن فسر لفظ
روزكار بالعمر فقد اخطأ كز كاز فى بمعنى القصب بكسر ياده لاضافة الى قوله
بوريا اى للحصير شكر نخورى وقيل فى الترجمة كربولت يا غدر آب
حيات سكود اناجى بار و برى و بپرور اصلى اى چون امك جمله كه مضمون
شكرى و بپرور وزير مهمود اين سخن اى كلام ملك بشنيد طوعا اى انقيادا
وكرها اى انقيادا فى بعض النسخ سمعا وطاعة خنديد لان خلاف الملك فساد
وحسن راى ملك را بالاضافة فى اللفظين آفرين وتحسين خواند وكفت
آنچه خداوند دام ملكه فرمود عين حقيقتست لا مجاز فيه اصلا كه اكر در سلك
صحبت آن بدان جمع به تربيت يافتى باء الكافية وخوى ايشان كرفتى لان
الخصلة سارية يكى از ايشان شدى جواب الشرط اما بنده يريد الوزير نفسه كامر
اميد وارست لفظ وار اداة تشبيه فى الاصل واستعمل هنا بمعنى ور
بالالف اداة نسبة كه اين غلام وهو اسم مراهق اى صبية مقر ستا بصحبت
صالحان الباء سببية او للالصاق تربيت پذيرد لان الصحبة مؤثرة وخوى
خردمندان كيرد لان الطبيعة سارقة كه هنوز طفلست يطلق على كل مولود
صغير من الانسان وغيره وقد يستعمل جمعا قال الله تعالى او الطفل الذين لم يظهروا
وسيرت بغى فى مختار الصحاح البغى التعدى ومن قال فى تفسيره طغيانا بالعلاقة
التفسيرى فقد تعدى وعناد آن كروه اى جماعة السراق در نهاد وى اى
بدنه وبنيته متمكن نشده است اى لم يستقر ودر حديث است اى ورد فيه
كه مامن مولود كلمة ما نافية الا وقد يولد على فطرة اى على الجبلة السليمة والاستعداد

لقبول الدين المحمدى بحيث لو خلى وطبعه لقبله لان هذا الدين الشريف موجود
حسنه فى العقول وسيره فى النفوس لكن ابواه اى ابوه وامه يهودانه
او ينصرانه ويمجسانه اى يجعلانه يهوديا ونصرانيا ومجوسيا يريد الوزير ان هذا
الغلام فى اصل بنيته مستعد لقبول الخير ولم يخالط اهل الفساد زمانا طويلا
ولم يستقر الفساد فى طبعه وللملك ان يقول هذا قياس مع الفارق اذ كم من مستعد
للاسلام مفسد بالطبع واعلم ان الوزير كما ايد قوله بالحديث الشريف ايد قوله
قطعه با بدان يار كشت اى صاحبهم همسر يعنى كسى كه باشدش يريد به زوجة
لوط النبى عليه السلام وتفصيل هذه القصة هو انه كانت مدينة سدوم بلدة
فيها من الخير والسعة وكثرة الاثمار ما لم يكن فى ساير البلدان وكان يجتمع فيها الغرباء
من الافاق فى فصل الصيف واوان الاثمار فجاء ابليس عليه اللعنة ما يستحق متمثلا
لهم فى صورة غلام امرد وجعل يدخل بيوتهم وعدا ليقهم ويراودهم الى ان حتى
اظهر فيهم الفاحشة فاوحى الله تعالى الى لوط ان يدعوهم الى الايمان والامتناع
من الفواحش فلم يمتنعوا فبعث الله تعالى جبرائيل عليه السلام ومعه احد عشر ملكا
فلما انتهوا اليهم نصف النهار فاذا هم بجوار يستقين من الماء فابصرتهم ابنة لوط
عليه السلام وهى تستقى الماء فاستخبرت بهم وحذرتهم عن خبث اهل المدينة
فاظهروا الغم من انفسهم فقالوا هل احد يضيفنا قالت ليس فيها احد يضيفكم
الا ذلك الشيخ مشيرة الى ابيها فذهبوا الى لوط النبى ع م وهو على بابه فاقبل بهم
الى اهله وضاق صدره اغتماما ومخافة عليهم من خبث قومه لا يدرى انهم
بالترجيع ام بالنزول وقال هذا يوم عصيب اى شديد ثم قال لامرأته
قومى واخبزى ولا تعلمى احدا وكانت امرأته منافقة فانطلقت تطلب بعض
حاجاتها فجعلت لا تدخل على احد الا وقد اعلمته وتقول ان عندنا قوما من هيئتهم

کذا وکذا ما رایت قوما احسن وجها منهم فجاء قومه یهرعون الیه ای یسرعون
الی باب لوط علیه السلام ویعدون الی اضیافه الذین توتوا فی داره فرد
الباب علی وجوههم وقال یا قوم ان هؤلاء بناتی فتزوجوهن وکان تزویج
المسلمات من الکفار جائزا هن اطهر لکم من الحرام فاتقوا الله ولا تخزون فی ضیفی
الیس منکم رجل رشید قالوا لقد علمت ما لنا فی بناتک من حق وانک لتعلم ما نرید
ویعنون بهم عملهم الخبیث فارادوا الدخول علی الاضیاف فمسح جبرائیل وح
بیده علیهم فعمیت ابصارهم فعلموا ذلک من لوط علیه السلام فجعلوا یخوفونه
فتحیر لوط وم فلما رأی الملائکة ما یلقی لوط من الکرب قالوا یا لوط انا رسل
ربک لن یصلوا الیک فافتح الباب ودعنا وایاهم ففتح الباب فدخلوا
فاستاذن جبرائیل علیه السلام ربه فی عقوبتهم فضرب بجناحه وجوههم فطمس اعینهم
فاعماهم شدیدا بحیث لا یعرفون الطریق فخرجوا وهم یقولون النجاء النجاء
کان فی بیت لوط علیه السلام قوما سحرة ثم لما امر لوط باسراء اهله قال
لوط وم یا جبرائیل ان ابواب المدینة قد اغلقت فکیف اخرج مع اهلی
وغنمی وبقری قال جمعهم فجمعهم لوط وم الی باب المدینة فحملهم جبرائیل
علی جناحه ووضعهم من وراء الجدار بامر الله فمضوا الی صغر وهی قریة
من قراهم لم یکونوا یعملون مثل عملهم فلما انتهی الیه لوط وم ادخل
جبرائیل جناحه فی اربع مداین سدوم وعامورا وداذوما وصبوایم
حتی بلغ اسفل الارض فقلعها من طین اسود ثم رفع بها الی عنان السماء حتی
سمع اهل السماء نباح کلابهم وصیاح دیکتهم فلما رفعها الی السماء امطر الله تعالی
علیهم الکبریت والنار ثم قلبها علیهم فذلک قوله تعالی فلما جاء امرنا ای عذابنا جعلنا
عالیها سافلها وامطرنا علیهم حجارة من سجیل فانذان ای اهل بیت نبوتش

الضمیر راجع الی لوط وم گم شده بضم الکاف الفارسی ای ضایع سگ اصحاب
کهف بالاضافة فی اللفظین روزی بیاء الوحدة چند والمعنی بالترکی بر قاچ کون
بالترکی ایزلیکان کرفت ای تبع الصالحین مردم شده وصار من اهل الجنة
قال مقاتل رح عشرة من الحیوانات یدخلون الجنة عجل ابراهیم وکبش اسمعیل
وناقة صالح وبقرة موسی وحوت یونس وحمار عزیر ونملة سلیمان وهدهد
بلقیس وکلب اصحاب کهف وناقة محمد علیهم الصلوة والسلام وتفصیل قصة
اصحاب الکهف هو ان فتیة من اشراف الروم اراد دقیانوس علی الشرک فابوا
وهم ستة والسابع الراعی الذی مروا به فتبعهم وتبعه کلبه فهربوا الی الکهف
ای الغار الذی فی الجبل فقالوا ربنا آتنا من لدنک رحمة وهیئ لنا من امرنا رشدا
فلبثوا فی الکهف ثلثمائة سنین وازدادوا تسعا وکلبهم باسط ذراعیه
بالوصید ای بفناء الکهف او الباب والعتبة ثم ایقظهم الله تعالی لیتبین کمال قدرته
تعالی ویتعرفوا احوالهم وما صنع الله تعالی بهم فیزدادوا یقینا علی کمال قدرة الله
تعالی ویستبصروا به امر البعث این بگفت ای الوزیر وطائفة الیاء للوحدة
از ندما جمع ندیم وفی مختار الصحاح وهو القرین فی الشراب وفی القاموس جمع الندیم
ندام ملک ای السلطان المعهود با او مع الوزیر تشفاعت یار شدند وفی بعض
النسخ یاری کردند ما ملک از جرم او قدم بیانه درگذشت وتجاوز کفت
ای الملک بخشیدم ای عفوت عنه اگر مصلحت ندیدم ای وان لم یوافق رایی فی التخفیف
فی النزاع بین الملک والوزیر ان ما ذکره الوزیر من تبدیل الاخلاق بصحبة الصلحاء
قلما یوجد وما ذکره الملک کثیر الوقوع والاحتیاط ان لا یلتفت الی ما هو قلیل
الوقوع وقال رسول الله علیه السلام الحزم سوء الظن ولهذا قال المص من جانب
الملک رباعی دانی که چه گفت استفهام زال بمعنی المسن سواء کان ذکرا او انثی

وبمعنی ابو سیم والظاهر ان المراد هنا هو الثانی بار ستم کرد • بضم الکاف
العربی دشمن نتوان حقیر وبیچاره شمرد • هذا مقول القول والمعنی بالترکی
دشمنی حقیر وبیچاره صیمق اولمز دیدم کسی آب زیر شیم افزود • بالضم والسکون
بالترکی اوداق چون بیشتر آمد فرو رفت ان لفظ بیش بالباء العربی والکسرة
المجهولة بمعنی الزیادة ولفظ تر للتفضیل شتر وبار ای الجمل والحمل الذی علیه
ببر دبفتحتین فالوزیر المذکور عد الغلام الصغیر حقیرا فنفر زبه فی خلال الحاصل
الکلام وزیر سر را ای ذلک الغلام بخانه برد کاته نباه وبناه ومعنی بنا
ای رباه واستادادیب فاضل بمعنی الفاضل بتربیتش نصب کردند تعلم وبزی
باحسن خطاب ای التکلم الملیح ورد جواب فی مقابلة المتکلم وساتر اداب الملوک
بیاموخت کما هو اللائق بابناء الوزراء تا در نظر همکنان بکسر الکاف الفارسی
ای فی منظر الکل پسندیده ومقبول آمد کانه ظهر خلاف رای الملک بار بکاتر جانبه
مرة وزیر از شمایل جمع شمال بالفتح بمعنی الخلق بالضم واخلاق لطف نقیر او
اشارة الی الغلام در حضرت ملک لاظهار حسن ظنه شمه ای گفت مقول القول
هذا که تربیت عاقلان در وی اثر کرده است وظهر ظنی موافقا للواقع
وجهل قدیم از جبلت بکسرتین وتشدید اللام بمعنی الخلقة او بدر برده ملک
تربیتا ای آخره ملک را ازین سخن تبسم آمد فانه لم یصدق الوزیر وگفت
بیت عاقبت گرگ زاده گرگ شود • ای کبیر ولد الذئب ذئبا فی العاقبة گرچه
با آدمی بزرگ شود • ای وان یکبر مع الانسان وقیل فی الترجمة دیگر عاقبت
قورد انیکی قورد اولیسر • اگرچه کیم آدمیله اولایسر سالی بیاء الوحدة دو
المعنی بالترکی براکی ییل بریب برآمد ای مضی علیه طائفه ای وباش محلت
اوباش فی حرف الجیم بالترکی لوند ومن لم یعرف ظنه لفظا عربیا واختارها فی مختار

ابن سید علی

القصاص ربیع درو ای بهذا الغلام پیوستند ای اتصلوا وبفقد بکسر العین
واهو للتحیط بها ومن جوز فتح العین فقد ارتکب الاستدراک فی کلام
المعنی لانه بالفتح بمعنی بستن موافقت بالترکی یولداشلق بستند تا بوقت
فرصت الظاهر ان الباء للظرفیة وزیر را با دو پسرش بکشتند ذلک الغلام
وتمت با نیاس بر داشت ای سرفع وذهب ودر مغاره دزدان بر بید
المکان الذی ذکر فی اول الحکایة بجای پدرش بنشست وصدق ظن الملک
فی حقه وعاصی شد وملک سمع الملک هذا الخبر تحیر ولهذا قال ملک دست
تحیر بر ببید لا صبح کما هو المعتاد والشاعد لغیره الحیرة بدندان گرفت
قطعه شمشیر نیک از آهن بد با لوصل للوزن ای السیف الجید من الحدید
الردی چون بالاماله کند ای کیف یصنع کسی • احد ناکس المراد به
اصطلاحا الشخص الذی یقال له بالترکی کوتی بتربیت نشود ای یصیر
بالتربیة ای حکیم بسکون المیم ولفظ نشود والضمیر المستتر راجع الی قوله
ناکس وقوله کسی وغیره ومن قال نشود فقد غفل عن کون شدن بمعنی
التصیر ورده باران که در لطافت طبعش خلاف نیست • فی هذه نفی در باغ
لاله روید الظاهر انه فی روییدن بمعنی بتمک ای ینبت الزهر بسبب المطر المستور
البستان ومن قال بمعنی بیایان دویدن بالاغتراب اولمجاز فقد ارتکب خلاف
الظاهر کما لا یخفی ودر شوره بوم اعلم ان لفظ شوره بالترکی چورق یر
ولفظ بوم یجی لمعان احدها المهامة بالترکی بیقوش وثانیها بمعنی المملکة ومعنی
ارضها وثالثها وطن المرء الذی هو له فیه والمراد هنا هو المعنی الثانی ولفظ شوره مضاف
وحذف الهمزة للوزن ومن ظن ان لفظ شوره بوم مفرد وقال شوره بوم ارض
ذات ملح یقال له بالترکی جور جوب وحاصل الکلام ان التربیة واحدة

والاستعداد مختلف فلا ایجاب فی التربیة حتی یحصل من القبیح ما هو حسن
قطعه زمین شوره هذه الاضافة بیانیة سنبل بر نیارد در او استعداد العدم
تلک الارض لانباته در و تخم و عمل ضایع مکردان ای بالکاف الفارسی نکوئی
بالیاء المصدری با بدان کردن چنانست که بد کردن بجای نیک
مردان لفظ بجای مقحم وقیل فی الترجمة دیگر چو رقابیرای کوکل سنبل
بتعوره منوه الکخم و عمل ضایع امکدر بیرامز لاره ایلک شوره یه در کیم بو لره
بیرامز ایلمکدر فکا بیت سرهنگ و هو اسم یطلق علی کل شخص
یکون له ولایة و توکل علی الغیر جمعه بعضهم من یقال له چری باشی و من یقال له
یایا باشی و من یقال له معتمد لحوح یقال له چاوش والتخصیص انما یستفاد من
المحل فمن قصر فی تفسیره بالاول او الاخیر فقد قصر زاده ای الهمزة معنی
الوحدة کا مر مرا ابیها به بکسر الراء للاضافة ای علی باب ای الکلمة اسم ملک
دیدم که عقل و کیاستی الیاء للوحدة المنوعیة والکیاسة ضد الحماقة و فهم
و فراستی کالعطف التفسیری زاید الوصف داشت ای کان له عقل و فهم
کثیر بحیث لا یدخل تحت الوصف هم از عهد خردی بالیاء المصدری ای من زمان
الصغر آثار بزرگی و علامات الکبر بجود ناصیه فی الاصل شعر الجبهة والمراد
هنا نفس الجبهة او پیدا یعرف مثل هذه الآثار بجبین القلب والاستبصار
بیت بالای سرش ظرف ای فوق راسه ز هوشمندی ای اعلم ان لفظ
هوش یجی بمعنیین احدهما العقل و الآخر الروح ولفظ مند اداة نسبة
یدخل الاسم لافادة معنی النسبة الیه نحو دردمند بالترکی دردلو و کذا هوشمند
والیاء فی آخره مصدریة فالمعنی بالترکی عقلو لقدن فی تافت حکایة من تافتن
ای یشتعل ستاره بلندی ای کوکب الترفعة وقیل فی الترجمة دولت

باشی اوستنده عقلی چوقلقدن او لولق یلدزی یلابر ایدی ای تلکه ای
الحاصل من جملة الکلام مقبول نظر سلطان آمد حقه بقوله که جمال صورت و کمال
معنی داشت کما قال رسول الله علیه السلام اطلبوا الخیر عند حسان الوجوه
و حکما گفته اند توانگری بالیاء المصدری ای الغنا بهنرست لا نه یبقی
نه بمال لانه یفنی و بزرگی ای الکبر بعقلست از المقصود الاصلی من کبر
السن از دیاد العقل نه بسال قال المولی الرومی بیت کرده ام بخت
جوانرا نام پیر کو ز حق پیرست نه از ایام پیر حکی عن بعض العقلاء
ان الشیء اذا کثر یقل قدره سوی العقل فانه کلما ازداد و مقدا انما ازداد
عزة و نقل ایضا ان الشیء اذا قل یکثر قدره سوی الحمق فانه کلما قل لا یعتبر
ابنا و جنس او والمراد منه بدو حسد بردند علی ما هو المعتاد فی الذین
هم فی خدمة السلاطین و بخیانت متهم کردند و در کشتن او والمصدر
مضاف الی مفعوله سعی بی فایده نمودند ای اسندوا الیه التهمة حتی یقتلوه
ولم یوثر فیه سعیهم مصراع دشمن چه زند و بری چه کند چو مهربان
ای المشفق باشد دوست و اراد الملک ان یعرف سبب العداوة و لهذا
ملک پرسید فی ذلک الشاب العاقل موجب خصمی بکسر الیاء المصدری
للاضافة ایشان اشارة الی ابنا و جنسه الذین حسدوه در حق تو چیست
فلما استفسر الملک اجاب بجواب یصدر من کمال العقل گفت در سایه
دولت خداوندی بالیاء المصدری او الیاء النسبة همکنان را ای جمیع
الناس راضی کردم بالاحسان مگر حسود را که راضی نمی شود
الا بزوال نعمت من اذ لحد ان یتمنی الحسود زوال نعمة المحسود
دولت اقبال خداوندی جاوید باد دعاء للملک و عداوة للحسود لا تتوقف

باشی

على الاساءة فى جانب المحسود كما ان ابليس حسد آدم ع م من غير موجب جهة
قطعه توانم آنکه نیازارم ای اقدران لا او ذی اندرون کسی ٭ ای جوف
احد حسود را چه کنم کیف اصنع به کو اصلا که او ز خود برنج درست ٭ یعنی
در رنجست ومن القاعدة المقررة ان حرف الصلة اعنی الباء اذا اقترن
بحرف الظرف یؤخر حرف الظرف لاقتضاء الباء الدخول البتة کما فی قوله
بشکر اندرش وفی قوله بدین بنده درست وفی قوله بدریا در منافع
وفیما نحن فیه والباء فی الجمیع زایدة لتحسین اللفظ ولیکن هذه القاعدة
علی ما ذکر منک بمیر تا برهی ای مت حتی تخلص ای المحسود کین کراین حسید
رنجیست ٭ ای مرض که از مشقت آن رنج جز بمرگ نتوان رست ٭ بمعنی
بفتح الراء ای الخلاص وقیل فی الترجمة قطعه کوچ یتر اکر کیم کمسه
ابجن البحتیم حسوده نیلیم اول کندو غصه سنز اولمزه کیرکه قورتیله سن
ای حسود بودر رن ٭ مریض اولان کشی تا اولمینجه قورتیلمز دیگر شوربختان
الظاهر ان شوربخت بمعنی کثیر الملح غیر منتظم الاحوال ولهذا قیل معناه
بالترکی ابی بختلو وهو وصف ترکیبی جمع بالالف والنون ومن قال
قیل شور ههنا بمعنی الفتنة فقد افتتن بارزو ای بالرغبة خواهند
مفعوله مضمون المصراع الثانی مقبلانرا ٭ ای الاصحاب الاقبال والسعادة
زوال نعمت وجاه ٭ کما هو مقتضی الحسد کر نبیند بروز الباء للظرفیة
شب پره وهو الخفاش علی وزن الغفاب چشم ٭ ای عینه وشب پره
لغة علی اصل الوضع ومن قال اصله شب پرنده فقد تعقل چشمه آفتابرا
ای عین الشمس چه گناه ٭ ای لا ذنب لها راست خواهی ای تریدانت
همچو هزار چشم چنان ٭ ای عیونا کثیرة مثل عین الخفاش کور بهتر

ای کونها عمیاء اولی که آفتاب سیاه ٭ ای من کون الشمس سوداء واذا وقف
معنی البیت بهذا التقریر فقد عرفت انه لا حاجة الی تقدیر الشرط ومن قال
فی تقدیره یعنی اکر خواهی که هزار چشم چنان ای مثل چشم شب پره کور
شدن بهترست از سیاه شدن آفتاب راست خواهی فقوله راست خواهی
جواب شرط محذوف بحسب المعنی فقد غفل عن المعنی وقیل فی الترجمة قطعه
یرامزلر همیشه استرلر اولولردن زوال نعمت وجاه کوندزین
کورمسه یرا سه کوزی ٭ کونشک نه در نه اولور کناه ٭ خوش دیدک
بوز بیک انجلاین کوزه کور اولسون کونشک اولمیه سیاه ٭ حکایت
یکی را از ملوک عجم حکایت کنند که دست تطاول ینبغی ان یراد به التعدی
مطلقا بمال رعیت دراز کرده بود وجور ای الظلم واذیت بفتح الهمزة
المقصورة وتشدید الیاء بمعنی الایذاء آغاز کرده بود حقدر ای
شرع فی الظلم والایذاء خلق از مکاید ظلمش المکاید جمع کید وهو المکر
در جهان برفتند ای تفرقوا واز کربت جورش ای شدته راه غربت گرفتند
کانه عطف تفسیری در مانده للشیخ چون رعیت کم الظاهر من سوق الکلام
انه بضم الکاف الفارسی بمعنی الفقدان وقیل بفتح الکاف العربی بمعنی الناقص
شد ارتفاع ولایت ای محصول المملکة وغلتها نقصان پذیرفت لان
الحاصل من الرعایا واکسابهم فاذا ذهبوا انتقص المحصول روی عن حکیم
ان الرعایا للسلاطین بمنزلة البقرة والغنم للرعایا فاذا اکثرتا وسمنتا
حصل اللبن الکثیر وخزینه تهی ماند بسکون النون والدال خالی من مانده
وتهی بکسرتین بمعنی الخالی وقد شاع فتح التاء ودشمنان از هر طرف
ای الاعداء من کل جانب زور بمعنی القوة والمراد هجوم آوردند

هر که فریاد رسی الظاهران الیاء مصدریة لا للوحدة کالظرف روز مصیبت
ظرف خواهد بگو بالکاف الفارسی ای قل له در ایام سلامت و اوقات
الامن بگو آمردی لفظ جوانمردی کابجی لمعنیین احدهما الرجل الشاب
والثانی الرجل السخی والمراد هنا هو الاخیر والیاء للمصدریة فمعنی المجموع
السخاء بکوشش امر من کوشیدن بالکاف العربی لاخیر بنده حلقه
بگوش کان عادتهم انهم یجعلوا فی آذان عبیدهم حلقة آنه حرف شرط
نوازی خطاب من نواختن ببرود مضارع من رفتن والمعنی ای عبدک
الذی فی اذنه حلقة لو لم تلطف بها بتوجه یهرب لطف کن لطف فیه یاکید
که بیگانه شود حلقه بگوش ای عبدک بسبب اللطف والاحسان کما قیل
الانسان عبید الاحسان وقیل فی الترجمة قطعه هر که یار دم بولا ایام
دیر سه مصیبت ایرقچه قلشور ایام سلامتده ایلوک کوکلنی خوش
قورکیدر کند و قولک سن ای اوخشا مجوق لطف قل که لطف ایزاده اولا
حلقه بگوش روزی بمجلس او اشارة الی الملک الظالم الذی مر بعد قصته
از کتاب شهنامه همی خواندند فیه تنبیه علی انه ینبغی للسلطان ان یسمعوا
اخبار السلاطین الماضیة ویتنصحوا من سیرتهم قصة الهمزة للوحدة
در زوال مملکت ضحاک و عهد فریدون قد ذکرنا سابقا بعض قصتهما وزیر
ملک را بپرسید ای سال الملک که فریدون گنج و ملک و حشم بمعنی
للخدم وهی جمع خادم والمراد من یختص بالمرء من العبید وغیرهم نداشت
ای لم یکن لهولاء پادشاهی بالیاء المصدری بر وچگونه مقرر شد و غلب
علی الضحاک گفت ای الملک آنچنانکه شنیدی فی هذه القصة من کتاب شهنامه
خلق وجماعة کثیرة بر و تعصب گرد آمدند بکسر الکاف الفارسی ای جمعوا

واتفقوا علی نصرته و تقویت کردند پادشاهی یافت وقیل فی قصته
فریدون فرخ فرشته نبود ز مشک و ز عنبر سرشته نبود بداد
و دهش یافت او نیکویی تو داد و دهش کن فریدون تویی وزیر
گفت چون گرد آمدن خلق چون هنا بلا اماله حرف تعلیل موجب بلزم
پادشاهی است ای سبب للسلطنة تو خلق را چرا پریشان میکنی بسبب ظلمک
مگر سر پادشاهی نداری بالترکی مگر پادشاه لق باشک یوقدر فیه تنبیه
علی انه ینبغی للوزیر ان یعمل بموجب الخبر المشهور قل الحق ولو کان مرا
بیت همان به که لشکر بجان پروری که سلطان بلشکر کند سروری
بالیاء المصدری وقیل فی الترجمة ترکیه شها لشکری جانله بسله کیم سلطان
چری ایله ایدر سلطنت ملک گفت موجب گرد بکسر الکاف الفارسی اعلم
ان هذا اللفظ یجی لثلثة معان الاول بمعنی المدور والثانی بمعنی جانب
الشی واطرافه والثالث بمعنی الجمع وح یستعمل بلفظ شدن او آمدن
والمراد هنا المعنی الاخیر ولهذا قال آمدن ای بسبب جمع سپاه و رعیت
چیست سؤال الملک ملیح گفت ای الوزیر پادشاه را عدل باید تا بر وی
گرد آیند و رعیت عطف علی قوله عدل تا در سایه دولتش ایمن هذا
اللفظ مستعمل فی لسان اهل الفرس بمعنی الجمعیة من قال و لعله مقلوب
قلب فقد وهم اخذ ذلک من تصرفات اهل العربیة بنشینند جواب الوزیر
صحیح وترا این هر دو نیست ولعل انه عجب کلاهما منفوه نکند جفا پیشه
معنی جور پیشه وصف ترکیبی فاعل سلطانی بالیاء المصدری مفعوله
ای لا یعمل السلطنة من کان صنعته الظلم وگرگ نکند بمعنی نشود جدا
وکذا الکون یاء مصدریة لا للوحدة فاذا سمعت المعنی الصحیح فلا تلتفت الی القبیح

که نیاید ز گرگ چوپانی، بالیاء المصدری اصله ان لفظ چوبان بالجیم والباء
الفارسیتین فارسی و بالجیم الفارسی وبالباء العربی ترکی پادشاهی بیاء
الوحدة که طرح وهو بالترکی ... مضاف الی قوله ظلم والاضافة
بیانیة وقلما یوجد الواو العاطفة بعد لفظ ظلم فی بعض النسخ افکند
پای دیوار ای اساس دیوار ملک خویش بکند، بفتح الکاف العربی ماض من کندن
وقیل فی الترجمة دیگر ایلمز دور پیشه سلطانلق، قوردن اولمز قیونه
چوبانلق، چونکه شه ظلم سلغنن یزدی، ملکی دیوارنک دبین قزدی،
ملک را ای الظالم پند وزیر ناصح موافق طبع نیامد اذ کان طبعه مجبولا علیه
بند فرمود به زندان فرستاد کذا حال ... بناء ذوق ... برنیامد
ای لم یمض علیه زمان کثیر که بنی اصله بنین حذفت النون للاضافة ای عم
بتشدید المیم سلطان ای ابناء عم ذلک السلطان الظالم بمنازعت
مصدر نازعه ای جاذبه فی الخصومة برخاستند ای قاموا الیه وملک پدر
خواستند ای طلبوه قومی بیاء الوحدة که از دست تطاول او فرو ...
بجان آمده بودند کنایة عن کمال التضجر و پریشان شده من اوطانهم
بر ایشان یعنی علی بنی عمه گرد آمدند ... و تقویت کردند تا کان
... وقد سمعه ولم ... تا ملک از تصرف این بدر رفت ای خرج
و بر آنان ای علی بنی عمه مقرر گشت **قطعه** پادشاهی بیاء الوحدة
کو ابلی که او روا دارد ای یجوز ستم مفعوله بر زیر
دست، علی رعایاه دوستدارش لفظ دوستدار وصف ترکیبی
والشین راجع الی قوله پادشاهی ای ... تخذه ... روز سختی
ظرف دشمن بکسر النون للاضافة زور آور است، وصف ترکیبی

ای عدو ومقدم با رعیت صلح کن بالعدل وز جنگ خصم ایمن نشین، علله
بقوله زانکه شاهنشاه عادل را ای للسلطان العادل رعیت لشکر است ای انهم
ینصرونه علی اعدائه وقیل فی الترجمة **دیگر** بر شه که گوره رعایا به جفا ...
دوست دورندقی قلعه یه شدایده وفالی، قل صلح رعیتله اول خصمدن آزاد
عدل ایتسنه لشکر بتر الملوک آلاری، **حکایت** پادشاهی با غلام عجمی
بیاء الوحدة فیهما در کشتی بالکاف العربی والیاء الاصلی بمعنی السفینة نشسته
بود غلام بسکون المیم ای ذلک الغلام العجمی دیگر بالترکی داخی دریا ندیده بود
و محنت کشتی نیازموده اسم مفعول من آزمودن گریه بکسر الکاف الفارسی
وفتح الیاء بمعنی البکاء وزاری بالیاء المصدری بمعنی الانین آغاز کرد ای شرع
فیهما ولرزه بر اندامش افتاد من خوفه من الغرق چندانکه ملاطفت کردند بکی
آرام نگرفت ولم یسکن وملک را عیش ازو منغص بضم المیم وفتح النون
والغین المعجمة المشددة والصاد المهملة بمعنی المکدر می بود چاره نمی دانستند
حتی یندفع اضطراب الغلام وانفعال السلطان حکیمی در آن کشتی بود ای رجل
عاقل کان فی السفینة گفت مخاطبا للسلطان اگر فرمای من او را بطریق
الحکمة خاموش کنم وفی بعض النسخ گردانم پادشاه گفت غایت لطف باشد
حکیم فرمود للحاضرین معه تا غلام را بدریا انداختند فوقع الغلام بین الامواج
باری چند بالترکی برقچ کره غوطه ... الانغماس فی الماء وفی کتاب اللغة
المسمی بشامل اللغة وغیره اورد هذا اللفظ فی قسم المفتوحة ومن قال انها
الغین فقد سمعت من البعض بفتحه ویوافقه بعض الکتب ومن قال بضمه
فقد شرح اللفظ بغیر علم والموجود فی کتب اللغات المعتمد علیها والمسموع
من الاهالی هو الفتح وما صادفت احدا یقرأه بالضم فاین الشهرة بجور دبس

چون پیش الضمیر راجع الی الغلام بگیر فتند وسنوی بمعنی جانب کشتی آوردند
فاذا اقرب من السفینة بهر دو دست ای بکلتی یدیه در دنبال ای ذنب
کشتی و فی بعض النسخ وقع بدل دنبال لفظ سکان بضم السین وتشدید الکاف
جمع ساکن آویخت ماض مجهول منه آویختن فمن اعتبره معلوما فقدر لفظ دو درا
فقد رالکب تکلفا چون بر آمد علی السفینة بگوشه بنشست ای قعد فی
زاویة وقرار یافت وسکون ملک را پسندیده آمد واستحسنه گفت قاعلم که
وزین چه حکمتست گفت ذلک الحکیم اول بسکون اللام محنت غرق شدن
نچشیده بود خبره قدر سلامتی بالیاء المصدری نمی دانست والمصراع من هذه
القصة حصته ولهذا قال همچنین قدر عافیت کسی داند ای من یعرف قدر
العافیة که بمصیبت گرفتار آید قطعه ای سیر اعلم ان هذا اللفظ
ان قرء بالامالة ای الکسرة المجهولة بمعنی الشبعان وان قرء بغیر الامالة
ای الکسرة المعلومة فهو بمعنی النوم والمراد هنا هو الاول ترا نان جوین
ای خبز الشعیر خوش ننماید لشبعک معشوق منست خبر مقدم آنکه بنزدیک
تو زشتست مبتدا مؤخر حوران جمع حوری والاصل فیه الحوراء ای وزان
حمرا بهشتی بیاء النسبة را لکونهن فی النعیم المقیم دوزخ یعنی جهنم
بود اعراف و هی فی الاصل جمع عرف بالفتح وهو المکان المرتفع ومنه
عرف الدیک وعرف الفرس وذلک لانه بظهوره اعرف مما انخفض منه وقیل
سمی بذلک لان اصحاب الاعراف یعرفون اهل الجنة من اهل النار والمراد منه السور
الذی بین الجنة والنار فان قیل ای حاجة الی السور والجنة فی السموات والجحیم
فی الارض قلنا سئل انس بن مالک عن الجنة افی السماء ام فی الارض قال
فای ارض وسماء تسع الجنة فقیل فاین هی قال فوق السموات السبع

تحت العرش وقد ورد فی الخبر ان الکرسی الذی یسمیه الحکماء بالفلک
الثامن والفلک الثوابت ارض الجنة وسقفها العرش وهو الذی یسمیه الحکماء
بفلک الافلاک والفلک التاسع والفلک الاطلس فالاعراف الذی هو
سور بین الجنة والنار یکون نفس جرم الکرسی وهو الذی باطنه یعنی سطحه
المقعر به فیه الترجمة یعنی الجنة وظاهره یعنی الوجه الذی یلی السموات والارض
من قبله العذاب از دوزخیان پرس ای استفسر من اهل النار که اعراف
بهشتست اذ لا عذاب فیها فمن کان فی محنة یعرف قدر السلامة ومن کان
فی نعمة جلیلة لا یشکر علی نعمة قلیلة وقیل فی الترجمة قطعه ای توق
سکار په انمکی خوشنی کورنمز محبوب بدر یکاشوکم اول سکا زشت در
او جیقده فی حوریلره دوزخ کلور اعراف طاموده یانلره وی مثل بهشت در
بیت فرقست ای الفرق العظیم موجود میان آنکه ای بین الذی یارش
ای معشوقه در بره وهو بمعنی الصدر هنا ای کان فی صدره با آنکه ای وبین الذی
دو چشم انتظارش یکون عیناه منتظرتین بر در ای علی الباب حتی یجیء
معشوقه وقیل فی الترجمة بیت شول کیمسه که یاریله اوله سینه بر سینه
چوق فرق وار انوکله که کوزی قپوده کوزلر دخی بیت هرمز وهو ابن نوشروان
وقد تصرف الملک اثنی عشر سنة وثمانیة [illegible] وزرآء ابیه فسئل من هؤلاء واجاب
فالمص حکی هذه القصة تاجدار را گفتند ای سالوه از وزیران پدر و فی بعض
النسخ وزیران پدر را چه خطا دیدی فی رأیهم و فی فعلهم که بند فرمودی گفت
خطایی بیاء الوحدة معلوم نکردم ای ما علمت منهم خطاء واحدا لم یقل لم یکن
فیهم خطاء اذ العلم به عسیر فینبغی للسلطان ان یحتاط ولیکن دیدم که مهابت
من ای هیبتی در دل ایشان ای فی قلوبهم بی کرانست بفتح الکاف العربی

وكذا كرانه بمعنى الغاية والنهاية وبر عهد من اعتماد كلى ندارند ولما رايت هذا الامر
ترسيدم اى فضلهم كه از بيم كزند خويش اى من خوف ضرر هم انفسهم آهنك
هلاك من كنند واذا كان الامر كذلك پس قول حكما را كار بستم اى عملت به
كه كفته اند **قطعه** از آن متعلق بقوله كز اصلا كه از تو ترسد بخاف شر من
امر من ترسيدن اى حكيم ، و عاقل وكربا چو او باو لو وقع شر صد مايه بر آيى
وتغلب بجنك ، فى الحرب يحتمل احتمالا مرجوحا ان يكون قوله صد قيدا لقوله بر آيى
نه بينى كه چون كربه عاجز شود ، من الفرار بر آرد اى يقلع بچنكال چشم پلنك
فقد يكون الضعيف يوصل الضرر الى القوى بخوف ضرره از آن لفظ از بمعنى
من الاجلية ولفظ آن اشارة الى مضمون المصراع الثانى مار اى الحية بر پاى
زند ، اى تلدغ رجل كه ترسد فاعله مار سرش را بكوبد ، مضارع من كوفتن
بالكاف العربى فاعله رامى بسنك ، اى يقتله بالحجر وقيل فى الترجمة بالتركى
شوكم قورقه سندن او قسنه اى حكيم ، يكمر سكده انوك يوزين جنكله كه كورمز
سن عاجز اولسه چيتك ، چقارر پلنكك كوزين جنكله ، يلان راعى انوكن
صوقر كه قورقر دوكه باشين اول سنكله ، واعلم ان ما فعل هرمز ليس لكونه جبانا
بل هذا احتياط وتيقظ واحتراز من الغفلة **نظم** ان سلطانا خرج للغزو
من دار خلافته وامر ان يحرز جيشه فى كل ليلة قيل له ينبغى ان يكون الحراسة
بعد الدخول فى ارض العدو فقال ذلك واجب وما فعلته استحسان **حكايت**
يكى از ملوك بكسر الكاف للاضافة الى لفظ عرب عجم لم يعرف انه من المتن
حذفه واعرب لفظ ملوك بسكون الكاف رنجور بود اى كان مريضا در حالت
پيرى فانه وقت الموت **نظم** طاب شيخ مسرف من صالح نصحا فقال له
تذكر الموت اذا اصفر الزرع فانه وقت الحصاد واميد از زندكانى قطع كردم

وقد كان

وقد كان يفسر من الكبرة **بيت** موى سفيد از كفن آرد پيام ، پشت خم از مرك رساند سلام ، واره
سوارى بياء الوحدة اى فارس واحد از در ، من الباب در آمد اى يدخل و بشارت آورد
بقوله كه فلان قلعه را ذكر اسم حصين بدولت خداوندى الظاهر ان الباء للظرفية كشاديم
اى فتحناها و دشمنان اسير شدند هذه بشارة اخرى وسپاه و رعيت آن طرف
بجملكى يعنى باسرهم مطيع فرمان كشتند اى صاروا مطيعين للامر چون اين كلام بشنيد
ذلك الملك نفسى بفتحتين وياء الوحدة سرد بسكون الذال بمعنى البارد صفة نفس
بر آورد وكفت اين مژده بالزاء الفارسى اسم مصدر بمعنى مژده دادن و مژده كردن مرا
نيست لان الملك توجه الى الانتقال بلكه دشمنانم راست فسره بقوله يعنى وارثان
مملكت **قطعه** دريغ اميد اشارة الى مضمون المصراع الثانى بسر شد لفظ شد اما ماض من شدن
بمعنى الصيرورة او بمعنى رفتن وعلى التقديرين المعنى المراد منه انه تم و هو نقل من مجاز
التحقيق وفسره بقوله يعنى تمام شد فقد اخطاء وارتكب الاستدراك دريغ كلمة تحسر
عمر عزيز ، بالاضافة البيانية كه آنچه در دلم است وار جوه آيد در فراز آيد اى يحصل
ويتحقق فى الخارج اميد بسته بر آمد اى حصل ولى چه فايده زانكه بسكون الكاف للوزن
اميد نيست كه عمر كذشته اى العمر الذى مضى باز آيد اى يرجع **قطعه** كوس بالكاف
العربى طبل عظيم يضرب وقت الحرب والتنبيه على الامور العظام وهو بكسر السين للاضافة
الى رحلت اى الارتحال بكوفت بالكاف العربى ماض من كوفتن بمعنى الضرب دست
فيه استعارة اى دو چشم وداع بفتح الواو بمعنى التوديع او اسم مصدر وهو بكسر العين
للاضافة سر بكنيد لانكما تفترقان منه الآن فصار وقت الوداع اى كف دست
بالاضافة وساعد و بازو وقع فى بعض النسخ لفظ پنجه مكان ساعد واختار ابن
سيد على وهو لا يخلو عن الاستدراك همه توديع يكديكر بكنيد ، فليودع كل
واحدة منكم الاخرى بر من افتاد وقع على مرك بكسر الكاف للاضافة وهى بيانية

وهو فاعل فتاد دشمن کام وصف ترکیبی ای الموت الذی یریده وفی بعض النسخ
بر من افتاده دشمن کام فیه تکلف لانه یکسر الراء وسکون النون للوزن
آواى دوستان جمع دوست وفی البیت صنعة التضاد لانه ذکر الضدان فیه کذر بکنید
مفعوله محذوف للتعمیم روزگارم المراد به زمان عمره بشد بمعنی رفت بنادانی بیا
المصدری ای بالجهل من تکلموا حذف مفعوله لما ذکر ومن قدر عذر فقد نقض والقافیة
لا یوجب التخصیص شما حذر بکنید من امثال اعمالی تأمل فی هذه الابیات فان حالنا
قول بلا عمل وسماع بلا قبول روی ان شخصا قال لرجل صالح عظنی قال الموت موعظة
بلیغة کما ورد فی الخبر موت الجار کفی بک واعظا وقیل فی الترجمة قطعه دو کدی
اجامست کوس بمعنی چون ما کوزه ودایع سرآید وکوزه ای الم بازم ساعدم قوام
الوداع اولدی سر بسر آید کوزه دشدی مراد دشمن چون آواى دوستش کذر اید
روزکارم چو کندی غفلته اتمدم سز کور بعذر اید کوزه حکایت سالی بپایه
سر بالین بمعنی الوسادة تربت یحیی پیغمبر علیه السلام والمعنی المراد علی رأس قبره
معتکف بودم در جامع دمشق بکسر العین للاضافة اشتهر ذلک الجامع بجامع بنی امیة دمشق
بکسر الدال والمیم فی المشهور وفتح المیم فی روایة اسم بلدة فی ارض شام والقلف
فی بانیها وسمیت باسمه یکی از ملوک عرب که بی انصافی یعنی بالظلم موصوف
ومعروف اتفاق بزیارت آمد ای ذلک القبر ونماز کرد ودعا ای صلی ودعا
کما هو المعتاد فی زیارة القبور فان قیل الجسد صیر ترابا تحت الارض فما الفایدة
فی زیارة القبور قلنا الاستمداد والاستفاضة من الروح فان زائره اذا شاهد القبر یکون
توجهه الی الروح ازید فالفیض یکون اغلب وحاجت خواست بیت درویش
وغنی بنده بالاضافة این خاک درند پر بدان الفقراء والاغنیا عبید تراب هذا
الباب وآنان بفتح الواو اصله وآنان بمد الالف که توانگر ترند محتاج ترند کما قیل

بیت پادشاهان جهان چو تهی جسته شونده استعانت زد در گوشه نشینان طلبند اگر
ای بعده زوی بمن کرد ای توجه الی وگفت از آنجا ای من الفیض او فضل الله تعالی که همت
درویشانست کان همتهم منه لا من انفسهم وقیل یعنی از درون دلهای جان هذا مع کونه
بعیدا یوجب الاستدراک فی قوله خاطری وصدق معامله ایشان مع الله تعالی عطف علی قوله
همت درویشانست خاطری بیاد الوحدة همراه من کنید که آن همت الرجال تقلع الجبال
که از دشمن صعب وقوی اندیشناکم اعلم ان لفظ اندیش امر من اندیشیدن وقد تم صفة
فی بعض التراکیب نحو عاقبت اندیش وخیر اندیش ولفظ ناک اداة نسبة نحو غمناک وافزون
ناک والمیم للمتکلم گفتم بر رعیت ضعیف رحمت کن عملا بقول النبی علیه السلام ارحموا من فی الارض
یرحمکم الرحمن تا از دشمن قوی زحمت نه بینی قطعه بیازوان جمع بازو بمعنی العضد
توانا بمعنی القدیر وقوت بتشدید الواو وسر دست معناه لغة رأس الید والمراد به الاجابة
خطاست خبر مقدم پنجه مسکین ناتوان ای الضعیف شکست بمعنی شکستن مبتداء
مؤخر نترسد امر غایب من ترسیدن آنکه بر افتادگان والضعفاء نبخشاید بفتح النون
النافیة ای لا یرحم که گر زپای در آید ای زل ووقع کسیش نگیرد دست والتقدیر کسی
نگیرد دستش کما قال علیه السلام من لا یرحم لا یرحم هر آنکه تخم بدی بالیاء المصدری کشت
بکسر الکاف العربی ماض من کشتن ومن قال بمعنی افشاندن فقد غلط لانهما لیسا بمترادفین
لان معنی الاول بالترکی اکمک ومعنی الثانی صاچمق وسلکمک وچشم نیکی داشت ای انتظر
بمعنی التوقع ورجا منه النفع دماغ بیهده مخفف من بیهوده او لغة من رأسها مثلثة
ای طبخ الفکر الباطل فهذا من قبیل ذکر المحل وارادة الحال وخیال باطل بست کما یختلف
تفسیره زگوش بسکون الشین ای من الاذن پنبه برون کن اورده بعض اهل اللغة
فی قسم المضمومة وبعضهم فی قسم المکسورة والفصحاء یختارون الکسر والعام الضم وقول
من قال قیل یجوز فیه ضم الباء وکسرها والضم والکسر افصح علی اختلاف الروایتین کما

مما ينبغي ان لا يلتفت فيه ٭ خواجه سخن اينست كه من ميگويم ٭ آر بالمد امر اي افرج
القطن من اذنك واستمع الكلام وداد اي عدل خلق بدو ٭ اليوم اكر تو مي ندهي
اي نمي دهي قدم لفظي للوزن داد بالدال بينهما الف ٭ هذا هي العبارة الصحيحة
الموجودة في النسخ القديمة ومن اورد بدله لفظ دان بالنون في آخره وشرحه بقوله امر
من دانستن بمعنى اعلم فقد غفل عن اللفظ فاين الشرح روز دادي بياء الوحدة اي يوم
العدل هست ٭ ومن قال اي روز دادي على ان يكون الياء للمصدر فقد غفل عن اللفظ
اذ يلزم ح دخول الياء المصدرية على المصدر وعن المعنى كما لا يخفى لمن تامل وانصف
بني آدم اعضاي يكديگرند ٭ يعني ان جميع بني آدم كجسد واحد فكل احد عضو للآخر كه
در آفرينش اسم مصدر ومن اورد عبارة المتن كه در اصل فطرت فقد غفل عن المتن
الصحيح زيك جوهرند ٭ حيث تكثرت من آدم النبي عم ومن قال من نطفة آدم
فقد عدها جواهر ا چو عضوي بدرد آورد روزگار ٭ اي
الزمان دگر عضوها را نماند ٭ بفتح النون اي قرار ٭ اي لا يسكن ساير الاعضاء وما ذكره المص
نحو قول النبي عم انما المؤمنون في توادهم وتراحمهم كجسد واحد اذا اشتكى عضو
تداعى سايره بالحمى والسهر ٭ تو كز محنت ديگران بي غمي ٭ بياء الخطاب نشايد كه نامت
نهند ٭ وفي بعض النسخ دهند آدمي ٭ وقيل في الترجمة ديگر بني آدم اعضاد ز جمله هم
كه بر جوهر او بمقدار اصلي ز دم ٭ چو بر عضوه محنت چيره روزگار ٭ دگر عضوها بملك كه قلم قرار
چو سنن خبري ايچون بمز سن غمي ٭ بر شمر ديه بر آدك آدمي ٭ حكايت درويشي بياء
الوحدة مستجاب الدعوة در بغداد بديد آمد اي ظهر ونشاء حجاج يوسف قد وقف
ان حذف لفظ ابن بين العلمين شايع في هذه اللغة بخواندش اعلم ان لفظ
خواندن يجي لمعنيين احدهما القراءة والآخر الدعوة والمراد هنا هو الاخير وفاعل
خواند ضمير الحجاج وهو امير معروف بالظلم ومفعوله الضمير البارز الراجع الى درويش

و گفت دعاء خير بر من كن اعلم ان لفظ الدعاء اذا استعمل بحرف اللام يكون للخير
واذا استعمل بلفظ على يكون للشر وهذه القاعدة مخصوصة بالتراكيب العربية
فلا يختلجن في قلبك اعتراض على كلام المص هنا گفت ذلك الدرويش خدايا جانش
الضمير راجع الى الحجاج بستان امر من ستاندن بمعنى الاخذ اي اقبض روحه
گفت اي الحجاج از بهر خدا اي لله تعالى اين چه دعاست اي اي دعاء هذا گفت
اي الدرويش دعاء خير است ترا لانك تنجو من كسب المظالم الكثيرة وجمله مسلمانانرا
لانهم يسلمون من شرك قطعه اي زبردست يا من يده اعلى زيردست
اي الرعية آزار ٭ وصف تركيبي مع الاول گرم بفتح الكاف الفارسي بمعنى
بازار تا كي اعلم ان لفظ كي يجي لمعنيين الاول بمعنى السلطان الاعظم
والثاني بمعنى السؤال عن الوقت بالتركي قچن والمراد هنا هو الثاني بماند بفتح النون
مضارع اي يبقى اين بازار ٭ اذ للدولة زوال حكايت قال سلطان
من السلاطين الماضية لصالح نعم السلطنة لو كان لها بقاء قال ذلك
الصالح لو كان لها بقاء ما صرت سلطانا اذ بقيت مع الذي صار سلطانا
في اول الزمان ولم ينتقل منه اليك ٭ بچه كار آيدت الف الخطاب جهانداري
وصف تركيبي والياء مصدرية ميرود نت به واولى كه مردم آزاري ٭ وصف
والياء للخطاب ومصدرية واستعمال لفظ كه في موضع لفظ مردم شايع حكايت
روي عن ابي منصور انه كان رجل معتكف في مسجد الكوفة قال فدخل المسجد
غلام هندي فصلى صلوة حسنة ثم فعل هكذا الى آخر الظهر فسلمت عليه
يوما من الايام فلم يرد علي جواب السلام فلما دخل المسجد في اليوم الثاني
قال وعليك السلام فاستغربته وسألته عن ذلك قال ان لي مولى ولم استأذنه
في رد السلام فاستأذنته اليوم فقلت له يا غلام استأذن مولاك ان تجالسني

ساعة فی ذکر الله تعالی وطاعته فذهب ورجع وقال قد اذن لی فی ذلک فقعد
فقلت له اخبرنی من اعجب ما رایته فی الدنیا قال ان من عادتی ان اصلی
طول کل لیلة الی السحر ثم اسال الله تعالی فنمت فی لیلة طیبة فقلت
الهی ارنی رجلا من اهل النار فنودی ان اذهب الی الواد الفلان فمضیت
والصبح لم یطلع بعد فسمعت هناک انینا عجیبا فاذا رایت ثعبانا عظیما
قد طوق اذنیه فی عنق رجل ورکبه علی وجهه فقلت له قف ساعة
فقال قل لهذا الثعبان لیقف فقلت للثعبان بحق الذی تجیء وتذهب
بقدرته تقف ساعة لاکلم هذا المسکین فوقف فقلت للرجل من انت
قال انا الحجاج بن یوسف فرایت الاحمال علی کتفیه الی عنان السماء فقلت له
وما هذه الاحمال قال اما الذی علی کتفی الایمن فهو دماء المسلمین
واما الذی علی الایسر فهو اموالهم وما هذا الثعبان قال منذ فارقت
روحی من الدنیا ان الله تعالی ابتلانی به کما تری کل لیلة یطوفنی من المشرق
الی المغرب فقلت له فهل ترجو شیئا قال نعم قلت وما هو قال قلت سنتین
سنة لا اله الا الله محمد رسول الله ایها الناظر فی هذه الحکایة تامل فی جزاء الظلم
وعاقبته فان الحجاج کان مقداما مهیبا فصیحا مفوها بلیغا وکان عاملا لعبد
الملک بن مروان والی الحجاز سنتین ثم العراق وخراسان عشرین سنة
وکان الحجاج یخبر عن نفسه ان اکبر لذاته سفک الدماء وقد زال تلک التمرات
واللذات وبقی علیه الجزاء والاثم **بیت** بنگر ای شهوت پرست غافلی
یکدمی لذت کجا ارزد بسیاری عذاب **حکایت** یکی از ملوک بکسر الکاف
للاضافة بی انصاف پارسایی بیاء الوحدة بمعنی الصالح را پرسید که از عبادتها
چه کدام فاضلترست ای ای عمل صالح افضل گفت ترا خواب نیم روز

ای نوم نصف النهار تا در آن یک نفس خلق را نیازاری بیاء الخطاب
قطعه ظالمی بیاء الوحدة را خفته اسم مفعول من خفتن ولها معنیان
بعدها بالترکی یاتمق والآخر بالترکی اویمق والمراد هنا هو الثانی دیدم نیم روز
فلما رایته کذلک گفتم این فتنه است بوصل الهمزة خوابش ای نومه برده
اسم مفعول من بردن به ای ان یذهب به اولی آنکه خوابش بهتر از بیداریست
بفتح الیاء المصدری آن چنان بد زندگانی بمعنی الحیوة والمعیشة مرده به
اولی ای کونه میتا اولی **حکایت** یکی از ملوک بسکون الکاف شنیدم
که شبی بیاء الوحدة در عشرت المعاشرة والمعاشرة المخالطة والاسم
العشرت روز کرده بود و در پایان آن مستی بالیاء المصدری می گفت **بیت**
ما را بجهان الباء بمعنی فی خوشتر از این یکدم نیست علاقه بقوله گر
نیک وبد اندیشه وازکس غم نیست وقیل فی الترجمة **بیت** بیزه
بوجهانده بوندن خوشراق دم یوق اندیشه نیر وهیچ کس دن غم یوق درویشی
بیاء الوحدة برهنه بمعنی العریان برون فی الخارج بسرما یطلق علی البرد
وعلی وقته والمراد هنا الاول خفته بود قد حذف معنییه والمراد هنا
هو الاول گفت **بیت** ای آنکه خطاب للملک باقبال تو ای هیچ در ملک
در عالم نیست ای لیس احد فی الدنیا گیرم که غمت نیست غم ما هم نیست
فلا فرق بینی وبینک وقیل فی الترجمة **بیت** ای سنجلیین دولتلی آدم یوق
دوتم کی غمک یوق بنده هم یوق ملک را این کلام خوش آمد والاحسن للسلاطین
اذا صدر منهم الاستحسان ان یقع منهم الاحسان **روی** ان شاعرا کان
یقول فی مدح امیر اشعارا ویقراها بحضرته وفی کل قراته یقول الامیر احسنت
احسنت ولم یعط شیئا فقال الشاعر **شعر** اذا قلت قد احسنت احسنت

و باحسنت احسنت لاینا با الدقیق ، فالملک المذکور صرّة بضم الصاد والراء
المهملتين الكيس هزار دينار از روزن اى من المنظرة بيرون داشت اى اخرجها
وگفت اى درويش دامن بدار امر من داشتن گفت دامن از كجا آرم كه جامه
ندارم اى كيف ارفع الذيل وليس لى ثوب پادشاه را بر ضعف حال او رقت
و رحمت زيادت گشت فلعتق بياء الوحدة بر آن اى على الصرة مزيد مصدر ميمى
كرد و بيرون فرستاد اى ارسل الى ذلك الفقير فى الخارج درويش آن نقد را
باندك مدت اى فى مدة قليلة بخورد و تلف كرد و باز آمد اى الى السلطان
المحسن بيت قرار بر كف آزادگان نگيرد مال اى لا يستقر المال فى كف
الازاد نه صبر در دل عاشق نه آب در غربال بكسر المعجمة وسكون المهملة
وبالالف بعد الباء هو المنخل الكبير بالتركى كلبير وفى قال تحريفا منه فقد ادعى
بلا دليل والمعنى كما لا يستقر الصبر فى قلب العاشق والماء فى المنخل الكبير در حالتى
اى حين وقع فى حالة كه ملك را پرواى او اى المبالاة به نبود وكان مشغولا
بامر آخر من مهمات الملك حالش بگفتند اى عرضوا حال ذلك الفقير عليه بهم
بر آمد اى انقبض وغضب و روى از وى درهم كشيد قد عرفت معناه و از اينجا
من هذا الموضع الذى هو اختلاف الاحوال گفته اند فاعله اصحاب فطنت بكسر الفاء
وسكون الطاء من التفطن و خبرت بكسر المعجمة على وزنه بمعنى التجربة عطف عليه
كه از حدت بكسر المهملة وتشديد الدال بالفارسية تيزى و سورت بمعنى
التجاوز پادشاهان بر حذر بايد بود و علله بقوله كه غالب همت ايشان بالاضافة
فى اللفظين والاشارة الى قوله پادشاهان بر معظمات بكسر الظاء
اى مشكلات امور مملكت متعلق باشد هذا من فضل الله تعالى على عباده حيث
يجعل شخصا ذا شوكة مشغولا بتدبير العباد والممالك روى ان ملكا

مات وسمع رجل نعيه واخبر به صالحا وقال كيف يكون حال المملكة
قال ذلك الصالح ان الله يدبر ملكه تحمل از دحام بالفارسية انبوهى
كردن عوام نكنند فلا بد من الاجتناب من اسباب غضبهم مثنوى وامعنى
الضمير راجع الى شخص مقتدر بود اعلم ان لفظ بود بضم الباء وفتح الواو
مضارع من بودن بمعنى الكينونة نعمت پادشاه فاعل بود وعلله بقوله كه
هنگام بالكاف الفارسية بمعنى الوقت فرصت ندارد نگاه اى لا يحفظ وقت
الفرصة مجال اسم مكان من الجولان سخن تا نه بينى پيش قبل ان تتكلم
بيهوده بمعنى الباطل گفتن هنر بفتحتين نى من بردن قدر خويش وقيل
فى الترجمة ديگر حرام او سون الا شهك نعمتى كه حفظا تميه سوزا چون فرصتى
مجال سخن جواب المتكلم عبث ببره قدرك فرابالتكلم گفت اى الملك
بر انند جمع امر حاضر من راندن اين گداى شوخ بمعنى گستاخ ومبذر اى مسرف
را كه چندين نعمت و مال باندك مدت بر انداخت وفى بعض النسخ بخورد وتلف
كرد كه خزينه بيت المال لقمه مساكين است اى طعامهم نه طعمه بالضم والسكون
بمعنى المطعوم اخوان شياطين المراد بهم المسرفون قال الله تعالى ان المبذرين
كانوا اخوان الشياطين ففى كلام المص تلميح اليه بيت ابلهى بياء الوحدة كو
اصله كه او روز روشن بالاضافة البيانية شمع كافورى نهد اى يضع شمعا
كافوريا والمراد ايقاده يعنى اسراف زود بمعنى السريع بينى بياء الخطاب كش
بكسر الكاف اصله كه اش شب روغن نباشد و من او ور ديد نماند فقد سهى الابد
لم يكن يوقد الدهن در چراغ اى تقديره در چراغش قدم الشين للوزن قيل فى الترجمة
ديگر شول بر ابله كم يقه كوندزده اول كافورى موم تز كورسن كيجه ياغى
چراغنده آنوك يكى از وزراء ناصح قيد به لان كل وزير ليس بناصح خصوصا

فی بذل المال والتصدق گفت ای خداوند مصلحت آن بینم و فی المتن فی
النسخ الصحیحة بهذه العبارة ومن اورد بدلها مصلحت آنست فقد اسند
سوء الادب الی الوزیر الناصح اذ نصح السلاطین انما یکون برعایة
الادب حکایت روی ان احدا من العلماء نصح للحجاج واغلظ فی الکلام
فقال للحجاج ان الله تعالی ارسل رجلین افضلین یرید بهما موسی وهرون
علیهما السلام الی رجل اشد منی یرید به فرعون وامرهما بقوله فقولا له
قولا لینا لعله یتذکر او یخشی فانت بخیر من موسی وهرون وما انا اشد
من فرعون فکیف لا تنصح نفسک ولا تعمل بکلام الله تعالی فی نصحی که جبلن
کسانند ای الذین فی طبعهم اسراف وجه کفاف بکسر الکاف وفتحها من الرزق
القوت وفی الحدیث اللهم اجعل رزق آل محمد کفافا بتفاریق جمع تفرقة مجری
بضم المیم وفتح الزاء معین دارند ای یعطی شیئا فشیئا ولا یعطی جملة واحدة
تا در نفقه اسراف نکنند قال الله تعالی کلوا واشربوا ولا تسرفوا انه لا یحب
المسرفین بیت گرچه خدا گفت کلوا واشربوا در عقبش گفت
ولا تسرفوا فلما نصح الوزیر الملک فاثر نصحه ترقی فیه بارآة خطائه حیث
قال اما آنچه فرمودی بیاد الخطاب مبتدا و از زجر و منع بیان لما امره مناسب
سیرت ارباب همت نیست بالاضافة فی الالفاظ الثلثة خلاف قوله
یکی را بلطف و عطا امیدوار کلمة وار اداة تشبیه ویراد هنا النسبة کرده
گردانیدن یعنی المعنیین احدهما بالترکی دوندرمک والاخر بالترکی ایلمک
و باز بعده بنومیدی ای بالیاس خسته کردن بیت بروی خود در بکسر الراء
للاضافة بمعنی الباب الطماع مصدر الطمع غیره ای وقع فی الطمع باز بمعنی المفتوح
وکذا الخ نتوان کرده بمعنی کردن اذ الماضی یجی بمعنی المصدر فی هذه اللغة چو باز شد

ای صار مفتوحا بدرشتی وغلظة فراز بکسر الفاء یجی لمعنیین احدهما بمعنی العالی
والاخر بالترکی یوقش وقد یکنی به من المنع او الاغلاق والمعنی لا ینبغی ان یفتح
باب الاطماع واذا فتح لا ینبغی ان یغلق نتوان کرد معناهما بالترکی اتمک
اولمز ومن لم یعرف الفارسی قال انما قال نتوان کرد مبالغة من قبیل قولهم
فی العرف لا یمکن ان یقال کذا وکذا وقیل فی الترجمة بیت طمع باین بورکه
احمق اولمز چو اچلدی دوکوب صب یمق اولمز بس بینند ای لا یری
احد که تشنگان عطاش حجاز اسم مکة ومدینة وجوانبهما من البلاد والقری
وسمیت حجازا لانها حجزت ای منعت بین بلاد نجد والغور ای تهامة
وما یلی الیمن ومن فسره بالمنخفض فقد اخطاء وقد اشتهر الحجاز بمعنی مکة
او البلح ولهذا استعمل المص مجازا فی موضع آخر بمعناها بلب ای ناحیة
آب شور ای ماء الملح گرد آیند بکسر الکاف الفارسی فقد عرفته هر کجا چشمه بود
شیرین ای ماء عذب مردم ومرغ و مور گرد آیند مراد الوزیر انک
کالعین التی ماؤها عذب یجتمع الیک کل احد للانتفاع منک فالائق بک
ان لا تمنع کرمک حکایت یکی از پادشاهان پیشین صفة معناه
بالترکی ایلارو در رعایت مملکت المضاف مقدر ای اهالی مملکت سستی
بای المصدری کردی یاد للکنایة و لشکر را بسختی داشتی ای آن فی هذین اللفظین
کما فی الاولین چون دشمن صعب روی نمود قد عرفت معناه وخطاء من اخطاه
فیه همه ای کلهم پشت بدادند ای اوضوا عنه بیت چو دارند گنج
بفتح الکاف الفارسی بمعنی الکنز از سپاهی دریغ لفظ فارسی بمعنی المنع والحیف
والظاهر ان المراد به هو المعنی الاول ومن حصر المعنی فی الثانی وفسره به هنا
ینبغی ان یقال فی حقه دریغ علی المعنی الثانی دریغ آیدش الضمیر راجع الی سپاهی

دست بردن بتیغ لفظ مشترک بین السیف وقلة الجبال وصبرة الغلة
قیل الفرق بینهما من التین والشعلة والمراد هنا المعنى الاول **لطیف** قال
الذی کتبت اسمه الشریف فی دیباجة الکتاب فی اثناء الکلام مخاطبا الی
العبد الفقیر ان الجند الذی یبذلون ارواحهم للسلطان لا ینبغی له ان یمنع
للغذا این منهم وسیجیء هذا المضمون فی المتن یکی از آنان که غدر بفتح الغین
المعجمة وسکون الدال المهملة بمعنى ترک الوفا کرد وبا منش الضمیر راجع الی یکی
دوستی بالیاء المصدری بود ملامت بالفارسی سرزنش کردم وگفتم
که دوست ضد فوق خبر مبتدا محذوف وناسپاس ای غیر شاکر عطف
علیه وکذا بعده وسفله اورد فی شامل اللغة فی قسم المضمومة
وقال فی بحر الغرایب بکسر السین وسکون الفاء خفف من سفل بفتح السین
وکسر الفاء بمعنى متمرد بدگوهر وحق ناشناس ای منکر للحق والمبتدا
المحذوف شخصی که باندک تغیر حال بالاضافة از مخدوم قدیم برگردد
ای یرجع ومن قال ای تغیره ای اعرض فقد اخطاء مرتین وحقوق نعمت
سالیان بکسر اللام ای حقوق النعم الواصلة فی السنین الماضیة درنوردد
بضم النون وفتح الواو من نوردیدن بالترکی دورمک گفت فاعلی یکی اگر
بکویم معذور داری بیاء الخطاب وفی بعض النسخ اگر بکرم معذور داری
بکویم شاید که استفهام انکاری ای نسیم بی جو بفتح الجیم وسکون الواو ای الشعیر بود
ودر زین بالترکی تنگلتی در کرو بکسر الکاف الفارسی کو فتح الزاء المهملة
وسکون الواو وبمعنى الرهن وسلطان که بزر با سپاهی بخیلی کند وفی
فی بعض النسخ بخل کند با او جوانمردی بالیاء المصدری نتوان کرد بالترکی
اتمک اولمز کما عرفت سابقا **بیت** زر بده اعلم ان لفظ ده ها

اما بمعنى القریة فمخفف من لفظ دیه او امر من دادن وقد یستعمل مفرد
فی بعض التراکیب نحو یاری ده والمراد هنا المعنى الثانی مرد سپاهی را تا سر نهد
عبارة عن الانقیاد وقیل یعنی در راه تو فقد بعد من طریق المعنى
وگرش ... مرد سپاهی را زر ندهی سر ننهد در عالم والانقیاد لاجل شعر
اذا شبع الکمی وهو الشجیع لفظا ومعنى یصول من صال علیه اذا وثب
بطشا وهو الاخذ بالقوة منصوب على انه مفعول مطلق لیصول مثل قعد
جلوسا وخاوی البطن ای الخالی من الطعام یبطش بالفرار بکسر الفاء الهرب
من الشیء یحتمل ان الشبع وخلو البطن حقیقة ویحتمل ان یکون الاول کنایة
عن الغنى والثانی عن الفقر ومن قصر المعنى على الثانی فقد عدل عن الحقیقة
بلا ضرورة وقیل فی الترجمة **دیگر** توق اوسه بادر دور یکی دو ترد
آج اوسه ولیکن کوتیرک دوتره **حکایت** یکی از وزرا معزول شد
کما هو کثیر الوقوع فی کل عصر وبحلقه درویشان درآمد وهذا قلیل بل اکثرهم
یطلبون الوزراة مرة اخرى وبرکت صحبت ایشان در وی اثر کرد لعله
کان سلوکه بالاخلاص وجمعیت خاطرش دست داد **قطعه** تا دل ز بد و نیک
جهان آگاه است در دستش ز بد و نیک جهان کوتاه است از رنج بیش دلی بود
وهزار اندیشه اکنون همه لا اله الا الله است ملک ای السلطان الذی عزله
بار دیگر ای مرة اخرى بر وی دل خوش کرد وکار نیفه ... فرمود ای اعطی له
الوزراة قلما یقع فی الدنیا قبول نکرد ذلک الوزیر وهذا اقل وقوعا
بل مستحیل عادة وگفت معزولی به از مشغولی **رباعی** آنان جمع آن که بکنج بضم الکاف
العربی بمعنى الزاویة عافیت النسخ المعتمد علیها متفقة على هذه العبارة وفی
ذکر بدله قناعت فقد غفل عن العبارة الصحیحة والوزن الصریح والعافیة اسم

و هي دفاع الله عن العبد كذا في مختار الصحاح بنشستند واي صفوا من الدنيا
دندان سگ و دهان مردم ببستند فسلموا من سن الكلب وفم الناس قال
صفوان بن محرز اذا دخلت بيتي فاكلت رغيفا و شربت عليه ماء فعلى الدنيا
العفاء اي التراب كاغذ بدريدند و قلم بشكستند خرقوا القرطاس وكسروا القلم
وز دست و زبان اي من ايدي الطاعنين والسنتهم رستند بفتح الزاد
من رستن اي نجوا الملك گفت هر آينه لفظ مفرد معناه البتة مارا كلمة ما انا
للتعظيم او يراد به جماعة السلاطين خردمندي بياء الوحدة كافي في المصالح
بايد فيه تنبيه على ان المشاورة واجبة على السلاطين كما قال الله تعالى وشاورهم
في الامر و على ان المشاورة وتفويض الامر انما يصح بالعاقل كه تدبير مملكت را
شايد مضارع من شايستن اي يليق به گفت اي الوزير نشان خردمند كافي آنست
كه بچنين كارها تن در ندهند اي لا يسلم جسده الى امثال هذه الاعمال
التي فيها خطر و كلمة در زايد لتحسين اللفظ روي عن علي بن عيسى
الوزير سمع امراة تقول في الطريق لاجل هذا رجل سقط من عين الخلق
كا يبتلي بمصالح الناس وغفل عن مصالح نفسه فلما سمع كلامها اتعظ به
فعزل نفسه وتاب فصار من الصلحاء الكمل بيت هماي قدم زيانه
بر همه مرغان على جميع الطيور ازان شرف دارد بهين علة كه استخوان
خورد و جانور نيازارد و يروى انه ينزل كعريا من الارض ويختطف
العظم منها و لا شك انه لا يؤذي حيوانا وقيل في الترجمة ديگر
هما جميع طيور را وستنة شريف ولدي كه بركوكي وبرجا نمولي اول انجتم
كانه من تتمة الحكاية وجواب الوزير مثل بسياه گوش اسم حيوان
يلازم الاسد يقال له بالتركي قره قولاق رالفتند المقصود من ايراد

هذه

امثال هذه الحكاية نصح والمعنى لو كان هذا الحيوان مماله عقل ونطق
لو استفسر هذا الامر منه لقد اجاب بما ذكر تا ملازمت صحبت شير
وهو سلطان الحيوانات بچه وجه اي لاي سبب اختيار افتاد المراد
بسياه گوش الوزير ومن يلازم السلطان گفت فاعله سياه
گوش تا فضله صيدش مي خورم وكذا المقربون ياكلون نعم
السلطان و از شر دشمنان در پناه اعلم ان لفظ پناه اسم مصدر بمعنى
پناهيدن وصيغة امر منه وقد يستعمل صفة في بعض التراكيب و يراد
معنى المفعولية نحو قولهم پادشاه عالم پناه وقد يستعمل بمعنى پناه
گاه اي الملجاء والمراد انا المعنى الاول فاضافته الى قوله صولتش
وهي بالفارسية حمله كردن بمعنى اللام او التراجع فالاضافة بيانية
زندگاني ميكنم گفتند اكنون اي الآن كه بظل حمايتش وهي الحفظ درآمدي
بياء الخطاب اي دخلت و بشكر نعمتش اعتراف كردي فيه تنبيه على ان شكر
النعمة ممدوح و في الخبر من لم يشكر الناس لم يشكر الله چرا نزديكتر
نيايي والملازمة يوجب الرفعة مصراع مرد در درگاه شاه آيد بدولت مي
با بحلقه فاصانت صيغة جمع والتاء للخطاب در آورد مشتق من
در آوردن فاعله ضمير شير ومفعوله تاء الخطاب واز بندگان مخلصت
شمارد فمن جد في الخدمة حصل له القربة وكذا ملازمت باب الله تعالى مصراع
رو بمسجد كر بخواهي منصب غفرانرا و لهذا قيل خدمة الملوك نصف السلوك
وقيل الاخلاص افراد الحق بالعبادة گفت همچنان اي هيچ گوني كذلك از بطش او
ايمن نيستم و لهذا قيل لا وفاء للملوك وقيل الامير من لا يعرف الامير بل آفة الاقرب
اشد واكثر و قد ورد في الخبر والمخلصون على خطر عظيم بيت اگر صد سال گبر

بفتح الكاف العجمي يراد به هنا المجوس آتش فرو زد اى يجعل النار ملتهبة
اگر يكدم در وى افتد بسوزد مضارع من سوختن اما لازم فالفاعل گبر او متعد
فالفاعل آتش فنى قرب السلطان خطر كما قلت بيت قرب سلطان چو آفت
جاندره صقن انمه سرور يا قربت ده قال العلماء ينبغى للعلماء ان لا يقربوا الى
السلطان و رووا فيه حديثا ان العلماء امناء الرسل مالم يخالطوا السلطان
وقال المحققون معناه ان لا يطلبوا القرب منه اما لو طلب السلطان عالما
فينبغى له ان يذهب اليه ويرشده الى الحق ويمنعه من الظلم وقيل فى صحبة السلطان
خطران ان اطعته خطرت دينك وان عصيته خطرت نفسك فالسلامة ان لا
يعرفك ولا تعرفه والمص اراد التنبيه على المحنة من هذه القصة حيث قال
افتد كه اى قد يقع نديم حضرت سلطان زر بيابد اى يجد الذهب و باشد كه سر
برود اى يقتله السلطان و حكما گفته اند از تلون طبع پادشاهان بر حذر
بايد بود بمعنى بودن كه گاه اعلم ان لفظ گاه اما بمعنى الوقت او بمعنى
السرير او بمعنى المسند او بمعنى الشئ الذى يستعمله الصائغة يقال له
بوته وقد يكون اداة اسم زمان او اسم مكان كو تحتگاه و گريزگاه والمراد
ههنا المعنى الاول بسلامى بياء الوحدة برنجند مضارع من رنجيدن و گاه
بدشنامى خلعت دهند و گفته اند اعلم ان الكلام قد يكون نفسه مقصودا
قائله فالعادة فى امثاله ترك ذكر القاعل فقول المص و گفته اند كه ظرافت
بسيار المراد بالظرافت هنا التصنع فى الكلام فى ايتان كلام مضحك
هنر نديمانست النديم القرين فى الشرب كما مر ويلزمه التكلم بالهزل لاضحاك الغير
عادة و عيب حكيمان بيت تو بر سر قدر خويشتن باش و وقار عطف على قدر بازى
بمعنى اللعب و تصغيره بازيچه و ظرافت بنديمان بگذاره فانها صنيعهم

عكاحكاية يكى از رفيقان يريد المص ان احدا من اصحابه شكايت روزگار نامساعد
المساعدة فى اللغة المعاونة بنزد يك من آورد يعنى جاءنى و شكى عندى من الزمان
الغير الموافق حيث قال كه كفاف اندك دارم قد عرفت معنى الكفاف و عيالى بكسر
العين المهملة جمع عيل بالفتح والتشديد مثل جيد و جياد بسيار اى دارم وطاقت بار
ندارم الفاقة الفقر و الحاجة بار ها بسكون الزاء قد عرفت ان لفظ بار يجى لمعان
احدها الكرة و هو المراد هنا و جمع بالهاء فالمعنى مرارا و من جمعه بفتح الزاء فقد افسد
در دلم آمد يخطر فى قلبى كه باقليمى بياء الوحدة ديگر يجى لمعنيين احدهما الغير والاخر
بمعنى الاخر بالتركى دخى روم بفتح الزاء والواو مضارع متكلم من رفتن تا در هر صورت
كه زندگانى بياء المصدر كرده شود كسى را بر نيك و بد بالاضافة من اطلاع نباشد كلمة بر صلة
الاطلاع بيت بس گرسنه بضم الكاف و سكون الراء بمعنى الجائع خفت ما ض من
خفتن بمعنى نام واو نام و كس ندانست اى لم يعرف احد كه كيست بس جان
بلب آمد كناية عن قرب الروح والموت كه بر و كس نگريست ماض
نفى من گريستن بكسر الكاف الفارسى بمعنى البكاء باز از شماتت فى مختار الصحاح
الشماتة بالفتحات الفرح ببلية العدو دشمنان بينديشم كه بطعنه اى لاالعاق
در قفاى من بخندند اى يستهزؤن سا و سعى مرا در حق عيال بر عدم مروت
حمل كنند و گويند بيت ببين امر من ديدن فى بعض النسخ الغير المعتمد عليها مبين
نهى منه و من اختاره منا فقد غفل عن ارادة القباحة المقصودة فى المقام آن بى
حميت را الحمية العار والانفة كه هرگز نخواهد ديد بمعنى ديدن معنى الكلام
بالتركى گورمه كركدر كما ان قولهم نخواهد شد اولمه كركدر ومن لم يعرف الفارسى
نظر الى المعنى اللغوى فقال فى تفسيره يعنى لا يريد ان يرى نيك روى بينك
بختى بالياء المصدرى تن آسانى اى سهولة البدن گزيند مضارع من گزيدن

ادرنده

بضم الكاف الفارسي خویشتن نگاه ای نفسه زن وفرزند بگذار هو ای تیر کیها مختی
الظاهر ان الباء للالصاق والباء مصدریة ودر علم محاسبه بالاضافة چنانکه دا ای
ای کما انك تعلم بچیزی دانم اگر حرف شرط بجاه تمام الباء القدر والمنزلة ای بسبب
قدرکم وعزتکم ومن قال قدرک وعزتک بافراد الضمیر فقد غفل عن معنی شما جهتی
بیاء الواحدة معین کردد که موجب جمعیت خاطر باشد بسبب الفراغ من هم المعاش
بقیت عمر ظرف از عهده شکران ای من حق شکره نتوانم برون آمدن جواب الشرط
معناه بالترکی چقیم گفتم ای یا رحمل پادشاه دو طرف نعمتیمن ای جهتین دارد
ای لحمل السلطان جهتان امید نان وبیم جان بیان لقوله دو طرف وخلاف رای وزرا
بدین امید ای بسبب رجاء للخبز در آن بیم افتادن فان خوف الزوج خطر عظیم قطعه
کس نیاید ای لا یجئ احد بخانه درویش ای باب تحته متقابضا که خراج زمین وباغ
بده امر من دادن یا بتشویش وغصه راضی شو ای اصبر علی الهم والغم مع الفقر
یا جگر بند المراد به اما نفس ما یراد بلفظ جگر او ما یقال له بالترکی یورکک بیش راغ
لفظ مستعمل في العرب والعجم بالترکي قوزقون بنه امر من نهادن والمراد القاء النفس
في المهلکة گفت ذلك الرفیق این سخن ای کون حمل السلطان في لغظ موافق حال من
تلفني لانی علی کمال الاستقامة وجواب سؤال من یا ورد لانی اذی الغدق والاستقامة
شنیده که گفته اند هر که خیانت ورزد مضارع من ورزیدن بالترکي صمق والمراد
عمل للخیانة ومن قال بمعنی الاعتیاد بالشیء اخذا من بحر الغرایب اذ قال فیه بالترکي
فواید ملك لم یات بشیء یناسب المقام دستش از حساب بلرزد وبیت راستی
بیاء المصدر موجب بکسر الجیم رضای خداست بالاضافة في اللفظین کس ندیدم
ای ما رأیت احدا که گم شد ای ضل زره راست من الطریق المستقیم وحکما گفته اند
چهار کس حذف الهاء لغة ایضا از چهار کس بجان برنجد وفي بعض النسخ بترسد حرامی

ای قطاع الطریق از سلطان فان حفظ المفازة علیه کما ذکره الفقهاء ومن ثم في
حرامی وقال هو من اخذ مال الغیر مجاهرة بالنهب کقطاع الطریق فقد غفل عن المسئلة
و دزد ای السارق از پاسبان فانه یاخذ خفیة منه لان حفظ المتاع باللیل علیه وفاسق
از غماز فانه یظهر حاله ورو سپی از محتسب وهو بمعنی الشحنة بالترکي سوباشي
علی خلاف الاصطلاح اهل الروم ومن لم یعرفه قال في بیانه لان تادیب مثل
الشارب والزاني یفوض في دیار العجم الی المحتسب وانرا که حساب پاکست
بالباء الفارسي والکاف العربي بمعنی الطاهر از محاسبه چه باکست بالباء العربي
بالترکي اکمك قطعه مکن فراخ بمعنی الواسع کوي بفتح الزاء وباء المصدر
من رفتن مجموعهما وصف ترکیبي در عمل لا تسرف ولا تجاوز عن الاعتدال حال کونك
متصرفا اگر خواهی مرصون که وقت رفع تو یراد بالرفع الارتفاع في المنزلة ای
الترقي والمراد به الرفع من المنزلة ای العزل عن المنصب باشد دشمن تنگ حتی
لا یقدر ان یطعن فیك تو پاك بالباء العجمي باش ومدار ای برادر از کس باك بالباء
العربي زنند جامه ناپاك گازران جمع گازر وهو بالکاف الفارسي وضم الزاء
العربیة القصار بر سنگ للتطهیر گفتم حکایت آن روباه هو الثعلب مناسب حال
تست بالاضافة في اللفظین که دیدندش گریزان وافتان خیزان هذه صفات
مشبهة من گریختن وافتادن وخاستن بالترکي قچرق ودوشرك وقالقرق
کسی گفتش چه آفتست که موجب چندین مخافتست گفت شنیدم روباه کفتا حمل
که شتر بالالف وبالالف في او دلیل نه را بسخره وهو الحمل الذي یحمل بلا اجرة بي
گیرند گفتند ای سفیه ای ضعیف العقل شتر را با تو چه مناسبت است وترا با او
چه مشابهت گفت خاموش ای اسکت که اگر حسودان جمع حسود بغرض گویند
شتر این ای که این اشتر است وگرفتار آیم واخذونی علی انی جمل کرا ...

تخلیص من باشد من بعید تا تفتیش حال من کند لیظهر انی شغلب و تا تریاق از
عراق آورده باشند مار گزیده بفتح الکاف الفارسی ای الملدوغ مرده باشد والمصنف
یصرح المقصود من التمثیل بقوله وزرا مجتنبین علی ما ذکرنا واحد فضیل است و دیانت
فی نفس الامر اما حسودان در کمین اند و مدعیان گوشه نشین لفظ اند و معتقد از اکرا جمله
حسن سیرت نیست ای وان کان کل سیر حسنة بخلاف ان تقریر کنند و در معرض عتاب
پادشاه ای وتقع فیه و در محل عتاب عطف علیه در آن حالت کرا مجال مقالت باشد
استفهامی انکاری مصلحت آن بینم که ملک بضم المیم قناعت را حراست و حفظ کنی و ترک ریاست
گوئی یعنی ان رأی چیزان تقول ترکت الریاسة که عاقلان گفته اند بیت بدریا در
منافع یعنی در دریا و قد یقرأ بضم الدال بمعنی در منافع لکنه غلط بیشمار است و لطالب
ان فرقها اگر خواهی سلامت من الغرق در کنار است و قیل فی الترجمة بیت دگر ده
منفعت گر با عدد در سلامت اسر بیک دوت کناری رفیق این سخن بشنید و بهم برآمد
ای امر انقبض وتغضب و روی در هم کشید لان طلق مر و سخنهای رنجش آمیز وصف ترکیبی
ولفظ رنجش بکسر الجیم اسم مصدر فهو بمعنی رنجیدن کدانش و پرورش والقبض من نفس
الکلی کامر فی اول الکتاب گفتن آیا پیش عاکه این چه عقل و کفایتست و فهم و درایت
بمعنی العلم قول حکما درست آمد ای ظهر صدقه که گفته اند دوستان در زندان بکار آیند لان
الصدیق الصحیح یسعی للتخلیص که بر سفره همه دشمنان دوستی نمایند نظم دوست مشمار
نهی من شمردن انکه در نعمت زند لاف یاری بالیاء المصدری و برادر خواندگی
عطف علی قوله یاری معناه بالترکی قرداشلق او قنقی دوست آن دانم که گیرد دست
دوست در پریشان حالی ظرف گیرد و در ماندگی عطف علیه وهو
بمعنی العجز دیدم که متغیر میشوی نهی و نصیحت من تعرض میشنود بکسر الشین وفتح
النون مضارع من شنیدن بنزدیک صاحب دیوان یراد به اهل الدیوان کالوزیر

لاالسلطان رقم نوش للحال بسابقه ای الباء سببیة متعلقة بقوله بلفظ معرفتی که میان
ما بود کان بینی و بین الرفیق صورت حالش بلفظ من علم بالمحاسبة والاستفادة تا بکار
مختصر نصب کردند و چندی از جهة صغیرة چند روز بر این آمد معنی علی هذا اللطف طبعش را
بدیدند و حسن تدبیرش پسندیدند فلما ظهر استقامة کارش از آن در گذشت ای تجاوز عنه
و بمرتبه برتر ای اعلی از آن متمکن گشت بفتح الکاف الفارسی ماض من گشتن بمعنی الصیر ورة
و همچنین وعلی هذا المنوال فی الرفعة نجم سعادتش در ترقی بود و لم یزل مترقیا تا باوج
ارادت الاوج النقطة البعیدة من المرکز العالیة من الحضیض برسید والمعنی وصل الی منزل
یرید صاحبها علی ان اللایق للسلطان ان ینصبوا الاهالی بالمناصب العالیة قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
من قلد انسانا و فی رعیته من هو احق منه فقد خان الله و رسوله و جملة المسلمین و مقرب
حضرت سلطان شد و مشار الیه بالبنان ای صار رجلا یشار الیه برؤس الاصابع و معتمد
علیه عند الاعیان لفظ شد مقدر کما عرفت فلا حاجة الی ما وجد فی بعض النسخ من لفظ
گشته مثل اسکندر من رونق سلطنة و رفعت دولته قال انی اعطی المناصب الی اعالیها
والسر فیه ان فی تضییع المراتب هدم القلوب فلا ینبغی للسلطان ان یهدم قلوب الناس
حتی لا ینزع حکمهم عنه بر سلامت حالش شادمانی بالیاء المصدری کردم و گفتم بیت
ز کار بسته میندیش نهی من اندیشیدن و دل شکسته مدار ای لا تجعل قلبک مکسورا
که آب چشمه حیوان ای ماء الحیوة درون تاریکیست بالیاء المصدری بعد الکاف ولم
ان لفظ تاریک بلا یاء بعد الکاف بمعنی الظلمة بالترکی قرکو ولا یخفی علی احد ان ماء
الحیوة فی الظلمة فمن اختار المتن بلا یاء وقال فی بعض النسخ تاریکیست بالیاء المصدری
فهو فی الظلمة وقیل فی الترجمة بیت بانظر اینشدن غم بیهوکلک صفی دو تمصفین
چون بلور سین ظلمت اچنده او لور آب حیوان شعر الا حرف تنبیه لا تحزن فهی مخاطب
مؤکد ابالنون الثقیلة من الحزن هذا الشرور اخا البلیة ای صاحب البلاء و هذا مثل

لمن يلابس الشئ ويلازمه وهو منصوب على انه منادى مضاف حذف حرف ندائه فلفظ جن الناء
للتعليل الطاف جمع لطف وهو الرفق والاحسان خفيه صفة الطاف اى لر الطاف كثيرة
خفيه بحيث لايبلغها العقول بيت منقبض شدى من نشستن ترش بضم التاء والزاء
وقد يسكن الزاء للتخفيف ازكردش اسم من كرديدن ايام اى الزمان كه صبر وهو
بفتح الصاد وسكون الباء وهو حبس النفس عن الجزع وبكسر الباء الدواء المعروف عند الاطباء
ولايسكن الا فى ضرورة الشعر تلخ است خبر صبر ففيه ايهام وليكن بر شكر من دارد
اى ثمرة حلوة وقيل فى الترجمة بيت الكشى اوتره كردش ايامدن كه صبره آجيدر اكرچه
طتلو يميشي وار در آن مدت اى فى ايام دولة الرفيق المذكور مرا با جميع ياران فى
تنبيه على ان السفر مع الاصحاب يتلذذ بيت رفت آواز كه امان بحج رفت كمال
خوش مبارك سفرى چون تو بادم سفرى اتفاق سفر مكه افتاد اى سافرت للحج چون
از زيارت مكه باز آمدم اى رجعت دو منزلم استقبال كرد ذلك الرفيق ظاهر حالش
ديدم پريشان بينه بطريق العطف التفسيري بقوله ودر هيئة درويشان گفتم حال سكون
اللام چيست گفت چنان كه توكما انك تعني سابقا طايفه الهمزة للوحدة كما سمعتها
حسد بردند وبخيانتم منسوب كردند على هو المعاند بين لنا دفع ابواب السلاطين
وملك كشف حقيقت آن استقصا نفرمود اى لم يقل فتش على وجه يبلغ الغاية ويار
قديم اعلم ان اهل الفرس لايعتبرون بين الصفة والموصوف فى تراكيبهم الفارسية
ودوستان رحيم اى مشفق المطابقة از كلمه حق خاموش شدند وصحبت ديرينه
بمعنى قديم فراموش كردند **قطعه** بصنع خدا كسى افتاده من منصب حكمه عالمش
باي برسر نهند يضعون اقدامهم على رأسه وبينند كه اقبال كه دولت دستش
گرفت وساعده السعادة ستايش كنان وصف تركيبي ولفظ ستايش اسم
بمعنى ستودن اي المدحة ولفظ كنان صفة مشبهة من كردن اي حال كونهم مادحين

50

دست بربر اللفظ الاول بمعنى علي والثاني اسم بمعنى الصدر نهند كما هو مجرب في حبس
في الجملة بانواع عقوبت وعذاب گرفتار بودم ومحبوس تا درين هفته كه مژده بالهمزة
للاضافة سلامتي بالياء المصدري حجاج برسيد اى اهل البلد از بندگرانم بكسر الكاف الفارسي
بمعنى الثقيل خلاص كردند واطلقوني منه وملك موروثم اى الملك الذي انتقل الي بالارث
الشرعي خاص لفظ كردند مقدر اى جعلوا ملكي الموروث خاصا بالملك گفتم آن نوبت اشارت
من قبول نكردي كه قد قلت لك عمل پادشاه چون سفر دريا است سودمند بالتركي فايدة
وخطرناك بالتركي قورقلو لان لفظ مند وناك اداة نسبة كما مر واللام للاشارة فاذا قدمت
على امر ذي خطر يا گنج بركيري ترفع يا در طلسم بميري تموت فيه **بيت** يا زر بهر دو دست
كند خواجه اذا سافر فى البحر دركنار اذا سلم من الغرق يا موج روزي بياء الوحدة افكندش
بفتح النون مرده اى حال كونه ميتا بر كنار اذا غرق مصلحت نديدم ازين بيش بالباء العربي
بمعنى الزيادة ريش بالكسر المجهول بمعنى القرحة والجراحة وهو مضاف الى درونش خراشيدن
فانه يجد دالجراحة ونمك پاشيدن بالباء العجمي بالتركي ضمق فانه يزيد الالام بدين دو بيت اختصار
كردم وگفتم **قطعه** ندانستي استفهام انكاري كه بيني بند الغيد بر پاي اى على رجلك
چو در گوشت الناء للخطاب نيامد پند مردم والمراد به عدم قبول النصيح دگر ره اى مرة
اخرى كر نداري طاقت نيش اى الصبر على الالم ولفظ نيش هنا بمعنى شوكة الحيوان المؤذي
كالنحل والعقرب مكن انگشت در سوراخ كژدم بمعنى العقرب وهذا اللفظ بالكاف العربي
والزاء العجمي لانه في الاصل مركب لفظ كژ بمعنى المعوج ومن لفظ دم بالتركي قويرق والمعنى
لاتدخل الاصبع فى جحر العقرب وقيل فى الترجمة **قطعه** اياغك بندا ولاسن بلدكمى وقولاق
دو نمادك آدم اوكودينه بو نيش طاقتك ز محه داخي سن صقن صوقمه الك عقرب ابنينه
حكايت تني بياء الوحدة چند معناها بالتركي برنچه تن در صحبت من بودند لعلهم
كانوا مريدين للمصنف ظاهر ايشان بصلاح آراسته ولم يوجد فى النسخ التي رأيناها الواو

الا فی و باطن ایشان بمعانی بیراسته والعجب ممن جعد من المتن مع اعترافه بانه لم یوجد
فی اکثر النسخ یکی از بزرکان در حق این طائفه حسن ظن بلیغ داشت **بیت** ای
او با حق یا از حق جدا شمرده، کر ظن نیک داری در او با چه باشد، وادراری بیاء الوحدة
بمعنی وظیفه معین کرده بود فیه تنبیه علی ان علامة حب الاغنیاء للفقراء ان یبذلوا المال لهم
قال بعض الشیخ من اذی حبک فاطلب منه مالا فان اعطاک المال فصدقه والا فلا تلتفت
الی دعواه مکر یکی ازان میان ای واحد منهم حرکتی بیاء الواحدة کرد نا مناسب حال درویشان
لان لفظ بشر حرف الهاء ... و شر فقد لا ینفک البشر من الشر و ظن آن فاسد شد و بازار
ایشان کاسد فلما کان الامر کذلک خواستم تا بطریقی بیاء الواحدة کفاف یاران را تخلص
بفتح اللام کنم فان حسن الکلام یحصل المرام آهنگ خدمتش الضمیر راجع الی قوله یکی
از بزرکان کردم ای حضرت باب داره وقصدت ان ادخل علیه دربانم دربان بمعنی البواب
والمیم للمتکلم رها نکرد ولم یخلنی وجفا کرد کما هو داب البوابین معذورش والضمیر راجع الی
دربان داشتم بحکم آنکه گفته اند **قطعه** در بکسر الزاء للاضافة میر و وزیر و
سلطان را، مرهون نی وسیلت ای بلا واسطة مکرد نهی من کردیدن پیرامن
بمعنی حوالی والذیل والمراد هنا هو الاول ای لا تحم حوله سگ و دربان چو یافتند اجانب
غریب، مرهون این اشارة الی دربان گریبان بگیرد وآن اشارة الی سگ دامن
چندانکه مقربان بفتح الزاء حضرت آن بزرگ بر حال من واقف شدند ای عرفوا
الشیخ سعدی و بواب منعی باکرام المیم الاخیرة للمتکلم در آوردند ای ادخلوه فی
بالاکرام و برتر اعلی مقامی بیاء الوحدة ومن قال یعنی مقام اعلی فقد ضیع معنی الیاء معین
کردند کما هو داب اما بتواضع فروتر نشستم وگفتم **بیت** بگذار ای اترک که بنده
کمینم، والمراد بکمین هنا ان قص تا در صف بندگان نشینم، فلما قلت هذا الکلام
گفت ذلک الکبیر فی مقابلة کلامی الله الله ای لله تعالی چه جای این سخنست ای لیس محل

هذا الکلام **بیت** گر بر سر و چشم من نشینی، مرهون نازت الثاء للخطاب بکشم
که نازنینی، بنشستم الیاء للخطاب کالاول و نازنین حبیب نعیم فی الحال بنشستم و از
هر دری بیاء الوحدة سخن پیوستم ماض متکلم من پیوستن ارید هنا المعنی المتعدی
تا حدیث زلت بفتح الزاء المعجمة بمعنی ذل وهو مصدر ذل فی طین یاران در میان آمد ان
الکلام بجر الکلام گفتم **قطعه** چه جرم بضم الجیم بمعنی الذنب دید خداوند سابق الانعام
صفة لقوله خداوند که بنده را در نظر خویش خوار ای حقیر می دارد یقرأ لفظ خوار بالالف
لرعایة القافیة بل الفصیح ان واوه رسمی خدایراست مسلم یعنی خدا یراست مسلم است بزرگواری
بالیاء المصدری ای العظمة و لطف عطف علیه کرمم کالاول بینه من عباده و نان بر قرار
می دارد، بر برداشت لیس لک التخلق بخلق الله تعالی حاکم را این سخن هذا الکلام المعقول
پسندیده و مقبول آمد و ظهر اثره لان اسباب معاش یاران فرمود امر خدامه تا بر
قاعده ماضی علی ما کانت علیه مهیا و حاضر دارند و مؤنت ایام تعطیل وفا کنند یرید به
ان یعطی ادرار الایام قطع فیها شکر نعمت گفتم و زمین خدمت ببوسیدم علی ما هو داب
ارباب الادب و عذر جسارت بالجیم العربی لفظ عربی بمعنی الجراة بخواستم و در حالة
بیرون آمدن این سخن گفتم **قطعه** چو کعبه اسم البیت العتیق الذی فی بلدة مکة ع
قبلهٔ حاجت شد یقبل عندها الحاجات از دیار بعید بهر صوب روند خلق بدیدارش
اعلم ان لفظ دیدار مشتق من دیدن یستعمل اسم مصدر فهو بمعنی دیدن نحو رفتار
بمعنی رفتن از بسی فرسنگ لفظ فارسی معربه فرسخ وهو اثنی عشر الف خطوة
ترا تحمل امثال ما بباید کرد ای ینبغی لک آن تحمل هو آداب امثالنا ومقصودنا
من العبارة تحصیل المنفعة مثلک که هیچ کس نزند بر درخت بی بر ای الثمر سنگ
مفعول نزند **حکایت** ملک زاده گنج برادر به الخزینة فراوان بمعنی الوافر
از پدر میراث یافت ای انتقل الیه بالارث من ابیه دست کرم برگشاد و فرغ

وفي الواو العاطفة هنا اي وواد كعاي جعت بداد ولو لم توجد لكان منظوما وجعت وملايه قياس ونيز دريغ برسپاه ورعيت بريخت **قطعه** نيايد مضارع منفي من آسودن مشام وهو الموضع الذي فيه القوة الشامة از طبلة لفظا مستعمل في العجم والروم والهمزة للوحدة عود • وهو الذي يجز به برآتش نهادن مص نهادن كه چون بمعنی مثل عنبر ببويد • مضارع من بوييدن وهو بالتركي قوقي وقوقلمق على ما صرح به صاحب بحر الغرايب ومن قال قيل فاعل بويد ضمير مشام والظاهر ان معناه ببويد آن عود كه چو عنبر فلم يعرف المطلعين ولهذا لم يقدر على التحقيق وحاصل معنى البيت انه لا يستراح من العود الكثير ما لم يحرق وكذا لا ينتفع بالمال ما لم يصرف الى المصالح بزرگي بايدت صرف الشرط مقدر بخشندگي اعلم ان الياء المصدري اذا دخل على الاسم الذي آخره هاء يصدر بالكاف الفارسي ويحذف الهاء من الكتابة نحو بندگي وافكندگي وبخشندگي كن فان نتيجة السطاء وعلو المعطي فان اليد العليا خير من السفلى كه دانه لفظ امفوز اي لحبة نيفشاني نرويد اي لا ينبت وقيل في الزرع **نظم** ومانوفتو وبرمز طبلة عود • اوده فو بمعني فوفو بلو رمز اولوك استرسك بخشش ايله • كلاه الكيخ چونكه بمعني اي از جلسا بكسر الهمزة للاضافة وهو جمع جالس او جليس نحو جلا وفقها به تدبير نصيحت اغاز كرد اي شرع فيه كه ملوك بيشين قدم معناه اين نعمت اي المال را بسعي اندوخته اند وبراي مصلحت يعني لاجل المهمات نهاده فلا بد من حفظه دست ازين حركت كوتاه كن اي لا تصرف كه واقعها اي الحوادث بيش است عسي ان تلافيها ودشمنان درپس في صنعة التضاد وفي بعض النسخ دركمين نبايد مضارع منفي من بايستن اي لا ينبغي كه بوقت حاجت الباه بمعنى في درماني من درماندن بمعنى العجز **قطعه** اگر گنجي بياء الوحدة كني بر عاميان بخش • بمعنى القسمة رسد هر كدخدايي را بياء الوحدة وكذا في الاصل بمعنى الرجل المتزوج والمراد هنا كل احد برنجي • اي حبة من الارز

چرانستاني از هر يكي اي من العوام ومن قال شخص از رعايا فقد غفل عن سوق الكلام اعني قول المص بر سپاه ورعيت بريخت جوى سيم اي لم لا تأخذ من كل واحد فضة مقدار الشعير كه گرد بكسر الكاف الفارسي آيد اي يجمع ترا اي لاجلك هر روز گنجي • اي خزينة واحدة ملك زاده وقد صار ملكا روي ازين سخن درهم كشيد قد مر معناه مرارا علة يقوله كه موافق طبعش نيامد وگفت خداي تعالى عز وجل مرا مالك وفي بعض النسخ ملك بكسر اللام اين مملكت گردانيده است تا بخورم وببخشم هذا ان الامران وپاسبان اي على الملك نه پاسبانم كه نگه دارم **بيت** قارون هلاك شد كه چهل خانه گنج داشت • تفصيل قصة قارون انه كان ابن عم موسى عليه السلام وقيل انه زوج اخته فلما امر الله تعالى لموسى عليه السلام بكتابة التورية امره بان يكتبه بالذهب فقال موسى عليه السلام الهي اين اجد الذهب فعلمه الله تعالى علم الكيمياء وكان قارون مقلا ذا عيال عابدا لربه قائم الليل وصائم النهار فرحمه موسى عليه السلام من فقره فعلمه الكيمياء ليكون عونا على طاعة ربه ونفقة عياله فعمل به قارون حتى اجتمعت عنده اموال كثيرة حتى كان مفاتيح خزائنه حمل مائة بعير وفي رواية سبعين بعيرا وقال مجاهد رضي الله عنه كان وزن كل مفتاح وزن درهم وفي رواية نصف درهم وكان يفتح بكل مفتاح سبعين بابا فقول المص رحمه الله چهل خانه للتكثير لا للحصر وعند ابتداء قارون بجمع المال ترك النوافل من العبادات ثم امر الله تعالى لموسى عليه السلام ان يسأل عنه زكوة امواله فحسب مقدار زكوته حسابا فرآه كثيرا فلم يؤد وكان عنده ... غلام والف جارية ... كلهم من الذهب

تفصیل قصه قارون

وثیابهم کذلک فلما اتی موسی علیه السلام فی الزکوة قال قارون اجمع
اهل المصر غداً وانا ناظر معک فلو غلبتنی بالحجة اعطی زکوة المال والا فلا
وکانت امرأة فی بنی اسرائیل ذات جمال زانیة فدعاها قارون وقال لها
انی اجمع غداً بنی اسرائیل فان شهدت علی موسی علیه السلام بالفسق
وقلت انه زنی بی وانا حامل منه لاعطینک مالاً کثیراً فقبلت المرأة
کلامه ثم جمع قارون بنی اسرائیل فی دار له ودعا موسی علیه السلام واحضر (بلاز)
موسی علیه السلام قال له بنو اسرائیل یا موسی عظنا عظةً فبدأ موسی علیه السلام
بالوعظ وقال فی اثناء کلامه من سرق مالاً اقطع یده ومن قطع طریقاً
اقطع رأسه ومن زنی بامرأة ارجمه بالحجارة فقام قارون وقال ان
فعلت ما قلت فکیف الحکم علیک قال موسی علیه السلام ان فعلت فالحکم
علیّ کما حکم الله تعالی فقال قارون انک زنیت بهذه المرأة وانها تعترف
انها حامل منک واشار الیها فقامت فاوقع الله تعالی الخوف فی قلبها
وحوّل لسانها من الکذب الی الصدق وقالت ان موسی بریٔ مما یقول له قارون
وانه وعدنی اموالاً کثیراً وعلمنی ان افتری علی موسی علیه السلام بهتاناً فانی
اخاف الله تعالی ای شیء اردت بهذا الامر ثم خرج من عندهم وسجد الله تعالی
وناجی وشکا من قارون فجاء جبریل علیه السلام وقال یا موسی ان الله تعالی
یقرئک السلام ویقول جعلت الارض فی امرک فای شیء تامرها فهی تسطیعک
فی اهلاک قارون فرجع موسی علیه السلام الی قارون ورآه جالساً علی السریر متکئاً
علی فراش من دیباج فضرب موسی علیه السلام عصاه علی الارض واشار الی سریره
فانخسف سریره فوثب قارون فقال موسی علیه السلام یا ارض خذیه فاخذت
الی ابی رکبته فتضرع الی موسی علیه السلام فلم یلتفت الی قوله وقال یا ارض خذیه

حتی خسف الله تعالی قارون وقومه وداره فی الارض وروی انه تعالی اوحی الی موسی
علیه السلام فقال یا موسی انه استغاث بک اربع مرات فلم تغثه فوعزتی وجلالی
لو استغاث لی مرة واحدة لاغثته ثم قال بنو اسرائیل ان موسی دعا علی قارون
لیبقی امواله وخزائنه له فدعا موسی علیه السلام علی امواله وخزائنه فخسف الله
تعالی بجمیعها هذا من قصته فلنرجع الی المتن نوشروان قد مرّ بیانه بمرد (بجمیعها ز)
ای لم یمت لانه نام نیکو گذاشت **حکایت** آورده اند فی التواریخ والاخبار
نوشروان عادل را ای لاجله قال فی الفقهاء لا یجوز اطلاق العادل علی
سلاطین الزمان الآن یراد به من العدول لا من العدل مع کونهم اهل اسلام
ویطلق العادل علی نوشروان مع کونه کافراً فانظر فی متانة العدل در شکار
گاهی صیدی بیاء الوحدة فیها کباب کردندی بیاء الحکایة نمک نبود منهم غلامی
بروستا وهو بمعنی القری المعمورة رفت تا نمک آورد منه نوشروان گفت
نمک بقیمت ای بالثمن بستان تا رسمی بیاء الوحدة نگردد ای لئلا یکون بدعة
واحدة بر اساسها وده مخفف من دیه خراب نشود گفتند ای الحاضرون عنده
ازین قدر من هذا المقدار چه خلل ای الفرجة بالترکی کوک زاید ای یولد گفت
فاعله انوشروان بنیاد ظلم ای اساسه در جهان قبل هذا اندک بوده است انظر
فی کلامه وهر که آمد برو مزید کرد فانه یعد الظلم فی زمانه کثیراً ولهذا قال تا بدین غایت
رسید فلتتأمل ایها السلطان کیف حالک وحال انوشروان **قطعه** اگر زباغ رعیت
ملک خورد سیبی ای لو اکل السلطان من حدیقة الرعیة تفاحة واحدة بر آورند
غلامان ای یخرج عبیده درخت از شجرة التفاح از بیخ بالیاء العربی بمعنی العرق (به پسر)
به بیضه که سلطان روا دارد ای یجوزه زنند لشکریانش هزار مرغ
ای الدجاجة بسیخ بفتح الباء متعلق بقوله زنند وسیخ بالترکی شیش **بیت** نماند ستمکار

التنوین ای لا یبقی ستمکار بکسر الراء للاضافة ای قوله بد روزگار و کل واحد
منهما وصف ترکیبی بماند بضم الباء کما سمعت من القاعدة ای یبقی بر و بمعنی
پایدار بمعنی الثابت والمحکم وقیل فی الترجمة دیگر جاندن کیدر ظالم نابکاره قلور
بونده لعنت الی پایدار **حکایت** غافلی بیاء الوحدة را شنیدم که خانهٔ رعیت
بر یران بیوت الرعایا خراب کردی بیاء الحکایة تا خزینهٔ سلطان آبادان بمعنی معمور
کند بی خبر و غافل از قول حکما که گفته بالهاء الرسمیة اسم مفعول اقترن باداة الجمع
اعنی اند وثبت الفها لعدم الاتصال واذا اتصل بالماضی نحو گفت یحذف الفها
نحو گفتند و به بغرق جهان الجمعان جز که خدای تعالی بیازارد یراد بمثل غایة اذ
اذاء الله تعالی غیر متصور فالمعنی ان کل من یعمل عملا فیه سخط الله تعالی تا دل خلقی
ای المخلوق بدست آورد مضارع من آوردن ای لیطیب قلب سلطان مثلا
خدای تعالی همان خلق را کالاول بر وی گمارد بضم الکاف الفارسی مضارع
من گماردن بالترکی حواله ایلمک تا دمار هذا اللفظ مستعمل فی العرب بمعنی
کما قال فی مختار الصحاح و فی العجم بمعنی الانتقام کما صرح به صاحب مجمع
الغرایب ولا شک ان المراد ههنا کونه لفظاً فارسیاً فالمعنی انتقام از وی
بر آرد ای یخرج منه وقال صاحب الغرایب بعده ذکره لفظ دمار بین ذکر لفظة
دمار آوردن بهذا العبارة اعنی قان دوکب انتقام المق و دوکنجه قرمق فیتفهم
من هذه العبارة معنی آخر فی المقام ومن قال فی شرحه الدمار بالفتح
الهلاک وقال بعد قول المص از روزگارش بر آرد ای حتی یهلک
فقد یهلک غفل عن لفظ دمار فارسیا ولفظ دمار آوردن وارتکب
الاستدراک کما لا یخفی علی الناظر المتامل ومصداق ما قال المص ما ورد
فی الخبر من اعان ظالما فقد سلطه الله تعالی علیه **بیت** آتش سوزان صوتیکه

ملتهب نکند با سپند بکسر السین وفتح الباء العجمیة نبات بحرق بالمجمر لدفع ضرر العین عربیة
حرمل یقال له بالترکی یوزرلک آنچه مفعول نکند کند دود دل مستمند بمعنی المحتاج
والمراد ان تاثیر دخان قلب المحتاج اشد من تاثیر النار الملتهب فی الحرمل **حکمت**
گوینده سرور بفتح الواو جلا حیوانات شیراست و قد سمعت فی فقه سیاه گوش و کمترین
جانوران خر لاتصافه بالبلادة وعدم الحمیة و باتفاق خردمندان کانه مبتداء خر باربر بفتح
الباء وصف من بردن بضم الباء وانما فتح الباء فی الصفة لئلا یلتبس بالوصف الذی
هو من بریدن به که شیر مردم در بفتح الدال وصف من دریدن وانما فتح الدال
فی الصفة بناء علی انهم یفرقون المصدر بالفتح ولهذا اورد صاحب مجمع الغرایب المعنی
فی بیان لفظ در بفتح الدال حیث قال در بمعنی الباب کما قال مولانا جلال الدین رومی
بیت نه در اهل صفا دور مشواي دل من * هر که دور است ازین در بخدا نزدیکست
وقیل فی الترجمة **بیت** اهل دلکر مجلسنده ایراغ اولمه سقین * کیم ایراغ اولسه
مجلسدن اولور حقه یقین * وادات ظرف وزاید فی اوایل الافعال والمصادر لتحسین
اللفظ وصیغة امر من دریدن ووصف ترکیبی منه والحاصل اعنی قوله خر باربر به که
شیر مردم در خبر المبتدا فلا حاجة الی تقدیر ثابت **بیت** مسکین خر اگر چه بی تمیز است
چون بار همی کشد عزیز است قیل اخذ امنه فی الترجمة **بیت** نه ایدر امرت کرکس
کل سیوبی کتوره یوک کتورمکدن اولور عالمده تکرم عزیز کاوان و خران جهان
والثانیة بکسر النون للاضافة بار بردار وصف ترکیبی بالترکی یوک کتورجی
به ز آدمیان بالاضافة مردم آزار وصف ترکیبی وهذه اللطیفة وقعت جملة معترضة
ثم رجع الی حکایة العامل ملک را ای للسلطان الذی کان عمل العامل لاجله طرفی
بفتحتین بمعنی البعض از ذمایم جمع ذمیمة اخلاق اشارة الی العامل معلوم شد
فلما عرفه بشکنجه کشید بانواع عقوبت بکشت بضم الباء والکاف العربی **بیت**

حاصل نشود رضاي سلطان ، اي لا يرضى السلطان تا خاطر بنده كان بجوئي بياء
الخطاب من جستن بضم الجيم وهي خواهي باخلق خدا بي كين نكوئي . باليا المصدري يكي
از ستم ديدكان من ذلك العامل بروا اي على جبهته بكذشت و در حالت تباه او تأمل
كرد وكفت نظم نه النفي معروف الى بقية المصراع الاول ومجموع المصراع الثاني كه قوت
بازو ومنصبي تا وارد ، اي ليس كل من له قوة العضد له منصب بسلطنت بمعنى الغلبة
والقهر بخورد اي يأكل مال مردمان بكزاف . بضم الكاف الفارسي بمعنى القول البط
والفعل الباطل ومن لم يفرق بل قال ويقرب منه الجزاف يقال اخذ الشيء مجازفة وجزافا
اي اخذه بغير تدبير وتخمين ولا كيل ولا وزن لم يأت بوظيفة الشارح توان حلق بفتح
لام ، المهملة لفظ عربي فارسيته كلو فرو بردن بمعنى البلع بالتركي يوتمق استخوان بالواو
الرسمي درشت ، بضمتين بمعنى الخشن وليكن شكم بكسر الشين وفتح الكاف العربي بمعني
البطن بدرد بتحقيق الزاء چون بكيرد اندر ناف ، بمعنى السرة حكايت مردم
آزاري بياء الوحدة وصف تركيبي را حكايت كنند كه سنكي بر سر صالحي بياء الوحدة
زد درويش را مجال انتقام نبود لفقره وشوكة الظالم سنك را
با خود نكه مي داشت لوقت الفرصة والانتقام تا وقتي بياء الوحدة ظرف ملك بران
لشكري اي الجندي خشم كرفت اي غضب عليه و در چاهش بالجيم الفارسي كرد اي حبس
في البئر درويش آمد للانتقام وآن سنك را بر سرش انداخت فلما وصل اليه الحجر كفت
تو كيستي واين سنك بر من چرا زدي فلما شد كفت من فلانم ذكر اسمه واين سنك آنست
در فلان تاريخ بر سر من زدي بياء الخطاب كفت چندين مدت كجا بودي ولم تظهر نفسك
كفت از جاهت بالجيم العربية والتاء للخطاب اي من منصبك انديشه مي كردم بمعنى خفت
تا اكنون كه در چاهت يافتم وجدتك فيها فرصت غنيمت دانستم كه كفته اند مثنوي
نا سزايي را ياء الوحدة چو بيني بياء الخطاب بخت بسكون التاء يار ، اي قرين الدولة

حافلان

حافلان تسليم كردند اختيار ، سلم العقلاء الاختيار اي ذكروا الاختيار رم وصبروا على هذا
هذا معنى البيت ومن فسره بمعني آخر وقدر الوا والعاطفة قبل الاختيار فقد ارتكب التكلف
واخل بالوزن العروضي چون نداري اي ليس لك ناخن درنده تيز بد الدال والراء اي الظفر
القاطع تيز ، اي الحاد با بدان جمع بدر آن به كه كم كيري ستيز ، امر من ستيزيدن بمعنى العناد
مركب مبتداء يا بمعنى مع بولاد بازو وصف تركيبي پنجه كرد ، خبره ساعد سيمين خود را رنجه
كرد ، بالتركي انجندي باش امر من باشيدن بمعنى اولمق اي كون على حالك والمراد
الصبر ومن قال خاموش باش وقيل حاضر باش فقد بعد عن المعنى تا دستش الضمير
راجع الى خود بولاد بازو ببندد روزكار ، بنكام اي بكام دوستان بمعنى على مراد الاحباء
مغز نش برآره اي اخرج مخ دماغه وقيل بالترجمة مثنوي لايق اوليانه كوردسك
بختيار ، اوصولر تسليم قلدي اختيار ، چو نكه طرناغك دكلدر صوني تيز ، يا تلولره ايكين
قل ستيز ، هركه بك قول لوايله پنجه طوندي اول ، كند وكشي قولني انجيتدي اول صبر قيل
بخلاف دستين روزكار ، دوستلر كامنجه بيني سن چقار حكايت يكي از ملوك عرب
بياء الوحدة هايل اي ذي هول بمعنى مخوفا بود كه اعاده ذكران اي تكرار ذكره موجب بود
ولا ينبغي فائدته كجا بو يا متبوع شنده على هذا القول كه مريض درد ، اي بهذا المرض وبي
نيست في نكل حكم حروف استثناء هنا بمعنى الا زهره بفتح الزاء وسكون الهاء
لفظ فارسي بمعنى المرارة بالتركي ت يقال له بالتركي اوت وكذا في كتب اللغة الفارسي
ولم نجد هذا اللفظ في الكتب اللغوية العربية بهذا المعنى ثم لا بد ايراد المعنى المذكور اي
الحادي الصحيح فقد اخطأ وقال الثاني وقد يقال زهره بمعنى الجان قال نظامي
بيت زهره ندارم كه بوسم لبت ، تير وكمان دارد ابروي تو ، كذا في البحر ولم
نجد هذا المعنى لهذا اللفظ في كتب اللغات الفارسية سوى بحر الغرائب والتحقيق
ان هذا المعنى ليس معنى حقيقيا لهذا اللفظ بل معناه المجازي وقول القائل المذكور

فعلم انها من الالفاظ المشترکة بين الفارسي والعربي جهل ادي کہ بجندين صفت
موصوف بود بفتح الواو اي لايكون لهذا المرض دواء الامارة انسان يكون
علي صورة وصفة مخصوصة مثل ان يكون طويلا ازرق العين اسود ملك بفرمود
اي السلطان المريض بنا بر خلافة طلب کردند اي طلبوا الانسان الذي عين الاطبا
صفته دهقان بالكسر بالتركي کوبنا و اكنجي وسالار والقصر علي البعض كما قيل انه
بمعني الزراع فقصير پسري بياء الوحدة يافتند اي وجدوا ابن رجل دهقان كان
ذلك الابن متصفا بدان صفت وصورت كه حكيم كفته بود كه علاج الملك بدو
كونه دوعها و بنعمت بيكران المراد بالكثير خشنود كردانيد نداي ارضوا
وقاضي فتوي داد بهذا الوجه كه خون يكي از رعيت ريختن والمراد قتله براي سلامتي
بياء المصدري نفس پادشاه اي لاجل صحة روا باشد اي يجوز جلاد قصد كشتنش
كرد فلما بنس من الناس پسر اي ذلك الابن سر بسوي آسمان كرد اي توجه الي جانب
السماء و بخنديد متعجبا ملك كفت اي سلطان درين حالت چه جاي خنداست استفهام
انكاري اي ليس هذا الموضع موضع الضحك پسر كفت في جواب ناز فرزندان بر پدر
و مادر باشد ولم يحصل لي ذلك النفع دعوي پيش قاضي برند بحكم بالحق وداد
از پادشاهان خواهند اي يطلبون العدل منه اكنون پدر و مادر براي الجا
از بهر حطام دنيا بضم الحاء وتخفيف الفاء المهملتين بمعني الحطب والحشيش
الذي تكسر من اليبس وكثيرا يعبر به عن المال والمتاع وذكر في بعض كتب اللغة
انه بمعني المتاع والفايدة مرا بخون در سپردند معناه اللغوي سلمني الي الدم
والمراد تسليمه لي القتل وقاضي بكشتنم فتوي داد و جوز قتلي سلامة السلطان
و سلطان صحت و في بعض النسخ مصلحت خويش در هلاك من مي بيند ولم يبق
لي ملجا بجز خداي تعالي پناهي ندارم ولهذا توجهت الي جانبه والتجأت به بيابه

بيت پيش كه بر آورم ز دستت فرياد للعدل منك هم پيش تو از دست
تو مي خواهم داد وقيل في الترجمة بيت بن كجه ديم سنك الكدن فرياد هم
سكادرم كه داد الكدن داد سلطان را دل ازين سخن بهم بر آمد قد مر معناه و آب
اي الدمع در ديده بگردانيد من گردانيدن وكفت هلاك من اي موتي او
بهترست اي افضل از خون بيگناهي ريختن والتعبير الفارسي انما يكون بهذا الوجه
ومن لم يعرف الفارسي قال از ريختن خون بيگناهي سر وچشمش ببوسيد للتسلية
و در كنار گرفت قد مر معناه و نعمت بيكران بخشيد و آزاد كرد من القتل
گويند كه ملك هم در آن هفته شفا يافت من دار شفاء الالهية نظم همچنان در فكر آن
بيتم اي لم ازل من فكر البيت الذي كه كفت قوله پيل بان فاعل كفت واعلم ان
لفظ بان ادات نسبة يركب مع لفظ ويكون المجموع وصفا تركيبيا نحو شتربان
و سكبان ومنه پيلبان والياء في الوحدة والمعنى بالتركي برفيلچي بر لب درياي
نيل وهو نهر مصر عبر عنه بدريا بالكثرة مائه خصوصا في وقت طغيانه زير پايت گر
حال مور مقول القول هذا البيت همچو حال تست زير پاي پيل فلا بد كان يحترز من قهر
الضعيف حتي تخلص من قهر الاقوي منك حكايت يكي از بندگان عمرو ليث ملك
والم ابيه ليث حذف لفظ ابن لما عرفت من ان لفظ ابن يحذف من بين العلمين في
التراكيب الفارسية گريخته بود قال رجل عنده صالح اعجب من اباق عبيد السلطان منه
قال الصالح اباق عباد الله تعالي منه اعجب من كسان جمع كس در عقبش بفتحتين رفتند
فاز كوه باز آوردند اي الي حضرة الملك وزير را با وي غرضي بود اي كان لوزير
الملك معه عداوة اشارت بكشتن او كرد اي اشار الي الملك ان يامر بقتله تا ديگر
بندگان چنين حركت نكنند لئلا يرجعوا بنده پيش عمرو سر بر زمين نهاد للتعظيم
و كفت بيت هرچه رود بر سرم چون تو پسندي

الشرط اعتراض رواست، خبر بلا تقدير لمن قال يعني بخند او نه معترض است فقد
ارتكب التقدير من غير حاجة وقيل في الترجمة **بيت** هر نكو رسم باشد چون تو بكنند كه درست
قول بجودوي اير حكم چو شاه مكرر ر، اذا بموجب بفتح الجيم الكه پرورده بمعنى المربى
نعمت اين خاندانم بالاضافة في اللفظين وخاندان بمعنى اهل البيت وصاحب نحوا هم
كه در قيامت بكون من كرفتار آيي لان قتل العبد الابق غير مشروع اكرنه كمان وبالشك
وتوقف بين بنده را بجوابي كشت بمعنى كشتن بغير الى العدم فعلى اولى لك وان جزمت
على قتلي بار بها اداة توسل تستعمل في العجم والروم بمعنى اختيار الاولى كما قال خواجه سلمان
بيت دلى اكر باركشد بار نكاري بادي، دركسي يار كزينه چو تو ياري باري، بناء ول الحرب
بكشد بحيث يجوز قتلي نادر قيامت مواخذ بفتح الخاء بناء على في المصادر المواخذة كسى را بكنا
كرفتن ملك كفت تاويل چه كونه كر حتى يجوز قتلك كفت اي العبد الأبق اجازت فرمايي
امر من فرمودن تا من وزير را بكشم بضم الكاف العربي اي اقتله انكه بفتح الكاف
الفارسي وسكون الهاء والمصلي مرادف انكاه بل مخفف منه اي بعده بقصاص او مرا بفرما
كشتن تا بحق كشته باشي لتكون قاتلا بالحق ملك بخنديد اي ضحك عمرو بن ليث وزير را
كفت چه مصلحت مي بيني اي حل الحل بما قال الغلام كفت اي الوزير اي خداوند
بصدقه كور بضم الكاف الفارسي بمعنى القبر پدر بت الكاف للخطاب والمراد بقبر ابيه
روحه اين حرام زاده را آزاد ده كه كن من القتل نامراد در بلا نيفكند **قطعه**
چو كردي بباد للخطاب بالكوه انداز وصف تركيبي وكلوخ بضم الكاف العربي
بالتركي كسك پيكار، بفتح الباء الفارسي والكاف العربي مشهور والباء العربي
والكسرة الجمهوك والكاف الفارسي فصيح وهو بمعنى الحرب المعنى اذا حاربت
مع رجل قوي غليظ بر من عليك المدر ومن لم يعرف هذا اللفظ كاموفه ومحه
في موضع بوجه وفي موضع بوجه سر خود را بنادانى بباء المصدري شكستني؛ وكذا

چو تير انداختي بر وي دشمن اي في مواجهته حذر كن عطف بقوله كاندر اصله كه اندر اوماش
بضم الواو والهمزة وبالواو وآماج بالمد بلا واو بمعنى الهدف والمرمى والضمير راجع الى
قوله دشمن نشستي، فانه يرمي السهم اليك **حكايت** ملك بكسر الكاف وفتح
زوزن بفتح الزاءين اسم مملكة را اي سلطان تلك المملكة خواجه بود وصفه بقوله كريم
النفس اي كانت نفسه كريمة ونيك محضر عطف عليه وقد عرفت معناه سابقا كه همه كنان را
در مواجهه خدمت كردي هذه الجملة وما عطف عليها اعني قوله ودر غيبت نكويي كفتي تعليل
للوصفين اتفاقا ازوى حركتي در نظر ناپسند بده وغير معقول آيد مصادره كرد المصادرة
اخذ المال من يد صاحبه بغير حق وعقوبتش فرمود اي لم يكتف باخذ ماله بل امر التعذيب
سرهنكان جمع سرهنك قد عرفت معناه والنون مكسورة ملك المراد المعهود سوابق
جمع سابقة والباء متعلق بقوله معترف والقاف مكسورة للاضافة بعيه او بالاضافة
معترف بودند وبشكر آن مرتهن بفتح الهاء المرهون يعني كانهم قد صاروا في الرهن
درمدت توكيل او بالتركية الموكل او ملحق منه رفق وملاطفت كردندي الياء للحكاية
وزجر معاقبت روا نداشتندي اي لا يجوزون الاذاء والعقاب **قطعه** صلح با دشمن
اكر خواهي بالكسرة المختلفة للياء عند من لا يجوز السكتة في النظم هركه عيب من كاه كوترا
مرهون در قفا عيب كند فاعله دشمن در نظرش في مواجهته تحسين كن، حتى يتحول عداوته
سخن آخر بدهن مي كذرد موذي را، يعني ان الموذي يقدر ان يجري الكلام في
وهذا المعنى بيان معنى المصراع الثاني ومن قال يعني سخن تو آخر بدهن موذي مي كذرد
فقد اخل الارتباط لان الكلام لا يمر في فيه بل اذ نه سخنش تلخ نخواهي حرف الشرط
مقدر دهنش شيرين كن، كما قال علي كرم الله وجهه الاحسان يقطع اللسان الخ مضمون
خطاب ملك بود الجملة مبتداء از عهده بعضي بيرون آمد خبره يعني وقع عليه بعض ما امره
الملك وبقيتي در زندان بماند وهو على هذا الحال يكي اي سلطان از ملوك ان نواحي

جمع ناحیه بمعنی الطرف در خفیه اسم هونیه ای علی وجه الاخفاء بیغامش لفظ بیغام بالغین و بمعنی الخبر و الضمیر راجع الی خواجه فرستاد و الخبر هذا انی که ملوک آن طرف قدر ای مقدار
چنان بزرگواریرا ای مثل ذلک العظیم ندانستند فاعله ضمیر راجع الی ملوک آن طرف و ای مزید کردند که لطف تغییر اگر خاطر نه بعض النسخ رای عزیز فلان ذکر اسم خواجه احسن الله
عوافیه و جاله بجانب ما و در بعض النسخ بدیع اشارة الی موضع الملک الذی ارسل الیه الثقات کند و المراد بجهته ای جانب در رعایت خاطرش هرچه تمامتر ای علی وجه الاتم سعی کرده شود
والمراد انه یسعی لتطییب خاطره که اعیان این مملکت بدیدار او مفتخر اند و جواب مکتوبرا منتظر
ای منتظرند خواجه بدین وقوف یافت فلما وصل الکتاب الیه اطلع علی ما فیه من المضمون المذکور
از خطر اندیشید فان السلاطین یقتلون الشخص لادنی شیء چونانه بیاء الوحدة مختصر صفه
چنانکه مصلحت دید ای علی ما رای صواب بر ظهر ورق بفتح الظاء نوشت هذا اداب العلماء
و روان کرد ای ارسل یکی از متعلقان ملک ای احد من اتباع السلطان الذی غضب علیه
برین واقف ای وصول الکتاب مطلع گشته بد الغاء و کسر اللام شد ای وقف علیه ملک را
اعلام کرد و کفت بیان الکیفیة الاعلام فلان را ذکر اسم خواجه المذکور که حبس فرموده مخاطب
للملک با ملوک نواحی ای مع السلطان الاطراف مراسلت بالترکی خبرلشمق دارد فلما وصل
هذا الخبر ملک بهم بر آمد انقبض و غضب و کشف این خبر فرمود ای امر ان یکشف هذا الامر
و یطلع علی حقیقة الحال قاصد را باللغة الفارسیة بمعنی بیک بگرفتند و رسالت یطلق علی الورقة
فی اصطلاحهم و من لم یعرف مقال یعنی ورق را بخواندند و اما ما کتبه خواجه علی ظهرها نوشته بود
که حسن ظن بزرگان بیش بالجاه و المرتبة از فضیلت بنده است ای زاید علی فضیلتی و تشریف
قبول که فرموده اند بنده را امکان اجابت آن نیست علة بقوله بحکم آنکه پرورده نعمت
این خاندانم قد مر معنی الکلام و باندک مایه تغیر خاطر بالاضافة فی اللفظین باولی نعمت
خود بیوفایی نتوان کرد که کفته اند **بیت** از آنکه بجای تست لفظ جای مقحم للمبالغة یعنی

یعنی الی کرمه بجای تست لفیف یک بهر دم کرمی بالتنوین و بیاء الوحدة جذر تش بیته و فی بعض
النسخ بیشش نکنی آرد حرف شرط کنند جرمی ستمی و بیاء الوحدة فیهما و قیل فی الترجمة **بیت**
شول کمسنه که سکا لطف و کرم ایلیره انجمه اگر کاه کهی بر ستم ایلیره ملک راحق شناسی او بیاء المصدر
و کسرها للاضافة پسند بمعنی پسندیده آمد و خلعت بخشید للتسلیة و عذر خواست بقوله که خطا
کردم و ترا ای کناه بیازردم فلما سمع خواجه اعتذار الملک کفت ای خداوند هذا اللفظ لما
اضافة الی شیء انما یخاطب به تعظیما بنده درین حالت سزارا ای کلم گناه بیاء الوحدة
نمی بیند بلکه تقدیر خدای چنین بود که مرین بنده را مکروهی بیاء الوحدة برسد
پس بدست تو اولیتر که سوابق نعمت معناها الظاهر بالفارسیة سابقهای نعمت یعنی نعم
سابقه برین بنده داری و ایادی عطف علی سوابق و هذا جمع آید و هی جمع ید بمعنی
النعمت و منت ای لک علی هذا العبد نعم کثیرة سنستحق المنة بها و من قال یعنی منته نعم فلم یات
بمعنی اللفظ و حکما کفته اند **مثنوی** کر بفتح الکاف الفارسی اعلم ان هذا اللفظ یجی بمعان
الاول بمعنی الحجاب بعضهم بالترکی اوبیوز و الثانی اداة فاعل نحو کفتشکر و الثالث اداة شرط مخففا من لفظ
اگر و هو المراد ههنا کزندت بضم الکاف الفارسی بمعنی الضرورة و التاء للخطاب رسد زخلق
ای من غیر الله تعالی مرنج ای نهی من رنجیدن که نه راحت رسد ز خلق نه رنج بل الکل منه
تعالی از خدا دان خلاف دشمن و دوست علله بقوله که دل هردو در تصرف اوست
کما قیل لا یملک القلب احد الا الله کرچه تیر از کمان همی کذرد فالسهم یصدر عن القوس
کامرا از کمان دار بیند اهل خرد فالفعل یصدر عن الخلق کامر او اهل الحق انما یری من الحق
و قیل فی الترجمة دیگر کر زبان ایرشه سیاالدن هکر بدین بل جانم دادن و دوست دشمن
خلاف حقدن در که کوکل حرف حق مطلقدر و کرچه کم کامرا اوقی یای اترو عاقل اولان
یای طونانی دوتره **حکایت** یکی از ملوک عرب متعلقان دیوان را فرمود
امر لارکان دولته که رسوم المراد به الوظیفة فلان بنده ذکر اسم عبد من عبیده چندانکه

هست مخالف بگنید علله بقوله که لازم درگاهست و مهتر چند یعنی ناظر فرمان و سایر
اعلم ان لفظ السایر بمعنی الباقی لا بمعنی الجمیع ومنه قیل لا یبقی فی الاناء سور خدمتکاران
بلهو ولعب بضم اللام اسم وبفتحها مصدر مشغول لند الظاهر ان اللهو ما یلهو الانسان
عما یهمه واللعب ما یشغل به الصبیان کما صرح به اهل التفسیر فی قوله تعالی واعلموا انما
الحیوة الدنیا لعب ومن قال فی مختار الصحاح لهی بالشی لعب به وقد یکنی به عن الجماعة
انتهی وفسره صاحب الروضة بالطبل فقد ارتکب الاستدراک وخلاف الظاهر وغیر
المناسب بالعلم بالمقام و در ادای خدمت متهاون و متکاسل صاحب دلی بشنید هذا الامر
و گفت علو ای رفعة درجات بندگان بدرگاه حق جل وعلا همین مثال دارد ای مثل هذا
لان من واظب عبادته احرز المثوبات وحصل له الرفعة المعنویة کما ورد فی الخبر القدسی لا یزال
عبدی یتقرب الی بالنوافل حتی احبه الحدیث قطعه دو بامداد الفصیح بالذال المعجمة بمعنی
الفجر والصباح گر آید کسی بیاء الوحدة بخدمت شاه ملازمه سوم ای الصباح الثالث هر آینه بمعنی البتة
در وی کند فاعله شاه بلطف بسکون الفاء متعلق بقوله نگاه و هو مفعول کند ای
ینظر الیه باللطف کشا امید ای المأیوس امیدهست ای الرجاء حاصل پرستندگان ای العباد
مخلص را ه درهون که نا امید ای المأیوس نگردند بالکاف الفارسی مضارع من گردیدن ای لا یرجعون
ز آستان آله ای عتبة الله تعالی وقیل فی الترجمة دیگیه چو برکشی اکی کون ایدر ایسه خدمت شاه
اوچجی کون که اول شه ایدر لطف نگاه امیداودر که عبادت ایدیجی مخلص بره امید سزاوری
سور میه قبودن آه مثنوی مهتری اعلم ان لفظه مه بکسر المیم وسکون الهاء بمعنی الاکبر ولفظ تر
للتفضیل ومعنی مهتر بمعنی الاکبر والیاء مصدریة ای السیادة والریاسة در قبول فرمانست
ای من قبل الامر حصل له العزة والعظمة والشرف والسیادة لان من خدم خدم بزرگ فرمان
وعدم الطاعة الامر دلیل حرمانست هر که سیمای راستان دارد یعنی من کان له علامة المستقیمین
سر خدمت بر آستان دارد ای یکون راس حرمة علی العتبة حکایت ظالمی را حکایت کنند که

هیزم ولکرا هیزم بمعنی الحطب درویشان ای الفقرا خریدی بحیف لفظ حیف بمعنی الظلم
یستعمل فی العجم والروم بمعنی لفظ دریغ و توانگران ای الاغنیاء دادی بطرح قد مر معناه
فی قول المص پادشاهی که طرح ظلم افکند ومن قال فی معاد الطرح بر افکندن فقد خالف
ما قال سابقا وارتکب الاستدراک فی قول المص والمراد ههنا اخذ الثمن الغالی فانه من المواضع
التی تحقق فیها معنی لفظ الطرح علی ما ذکرا و لا صاحب دلی قد مر بیانه بر و بگذشت ای مر
بموضع کان ذلک الظالم فیه و گفت قطعه ماری بیاء الوحدة او الخطاب تو تأکید علی الاخ والجمع
استفهامی انکاری که هر کرا بینی بزنی یعنی تدافی یا بوم که قدم تعضید هرکی نشینی بکنی بفتح
الکاف العربی خطاب من کندن ویراد به التخریب فانه یجب الخراب ومن قال فانه تفننشاه به
فی التخریب فلم یات بالتعلیل الصحیح زورت بضم الزاء المعجمة اولا وبفتح الراء المهملة ثانیا
بمعنی القوة والتاء للخطاب از بیش بالباء العربی قد مر مرارا ای رود با ماه ای یجاوز فلک
الیا باضدا ونز بالاضافة بغیب دان وصف ترکیبی بمعنی عالم الغیب نرود ای لا یجاوز الی الله تعالی
زور مندی بیاء المصدری بالترکی قوتلولک مکن نهی بر اهل زمین ای علی اهل الارض
تا دعایی بیاء الوحدة بر آسمان نرود فلم تم الکلام ظالم از بن سخن بر نجید لان الحق مر
وروی از و در هم کشید کمن اخذ المزوم یعرف قول الاطباء کل مر دواء و بر و التفات نکرد
و تکبر قال الله تعالی اخذته العزة بالاثم تا شبی که آتش از مطبخ در انبار هیزم افتاد و بقیه
الآیة اعنی قوله تعالی فحسبه جهنم ظهر فی الدنیا عاجلا وسایر قد وقعت معناه وحرف
العطف یدل علی ان النار کما اخرقت حطبا املاکش الضمیر راجع الی الظالم بسوخت واز بستر
بمعنی البساط نرم بفتح النون وسکون الراء والمیم ای اللین الناعم بر خاکستر بالکاف العربی
بمعنی الرماد گرمش وهذا الضمیر کالاول ولفظ گرم بفتح الکاف الفارسی علی وزن نرم بمعنی
الحار نشاند ماضی من نشاندن فاعله ضمیر آتش ومفعوله الضمیر فی قوله گرمش یعنی نصب النار
ذلک الظالم فی رماد حار وبقیة الآیة اعنی قوله تعالی وبئس المهاد ظهر فی الدنیا وقول القائل

قيل قوله نشانه من ماض مجهول بمعنى انتصب ذلك الظالم في الرماد لما رخرج من سياق
الكلام اتفاق عان صاحب دل بجنبه بر وبگذشت كاما اولاشنيدش المستتر ضمير الفاعل يرجع الى صاحب
والبارز ضمير المفعول يعود على الظالم كه با بارانش همى گفت ذلك الظالم كه ندانم كه اين آتش از كجا در سراي
من افتاد هذا الكلام الظالم گفت صاحب دل از دود بالاضافة دل درويشان اي وقع من دخان
قلب الفقراء **قطعه** حذر كن ز دود وفي بعض النسخ ز دود درونهاي ريش ، وصف تركيبي بجوز
سكون الياء وكسرها لاظهار الوزن والجمع بين الجمع والمفرد في التركيب جائز بهذه اللغة والمعنى
بالتركي حذر قيل يارهلو ايچلر توتوندن ومن قال والمعنى از ريش درونها فلم يعرف المعنى
وقوله يحتمل ان يكون من قبيل اضافة الموصوف الى الصفة على سبيل المبالغة كانه جعل البواطن
نفس الجراحة كانه قولهم رجل عدل كلام على اسلوب التراكيب العربية واعتراف منه بانه لا يعرف
الفارسي **لطيفة** قد سمع السلطان الاعظم الفاتح ديار العرب والعجم السلطان سليم خان
العرب والعفران ان المولى من الموالي المشتهر بابن سيد علي شرح كتاب گلستان باللغة العربية
سال من اشتهر بالظرافة ان كتاب گلستان فارسي لم شرحه المولى المذبور بالعربية دون الفارسية
اجابه بان المولى المذكور رسئل بمثل سؤالكم اجاب باني لا اعرف الفارسية وهذا ظاهر من شرحه
وانما العقير شرحته بالعربية ليستفيد منه من لا يعرف الفارسية ويعرف العربية كما شرحت في الديباجة
اي مدة كه ريش جهان بالاضافة قبت بر كنده اي يظهر مثل من كان في باطنه جرح ودخان
يظهر منه الاثر البتة والمراد ههنا ظهور الاثر بالتأثير وقول القائل في شرحه اي يتوجه الى البشر
والعين ولا يخفى ان يكون انما هو بار نقاع المؤذي وهذا كه بعيد جدا كما لا يخفى بهم بر مكن اي لا تجعل
منقبضا ناتواني يجسب گاه قلك دلي ، بياء الوحدة اي قلبا واحدا كه آهي جهاني بياء الوحدة
فيهما ابضا بر كنده معناه بالتركي قرشدره وقيل في التركي **قطعه** حذر قيل نشهاي آه دل
ريش ده كه اول ريش اخرباش اولور چقره معنى بقم هيچ كس نوك كوكلني كه برآه جقرو
حكمت بر تاج كيخسرو وهو اسم من الملوك كان مدة سلطنته ستين سنة

60
نوشته بود **بيت** چه بمعنى چندان يراد به هذا المعنى في الاستعمال والاصطلاح لا فراده بالالفاظ الدالة
على الجمعية والكثرة كما في قوله سالها فراوان بمعنى الكثير وعمرها دراز ومن قال في كونه لفظ چه
بمعنى چندان كذا سمعته من البعض ولم اجد في كتب اللغة ما يساعده فقد غفل عن الاصطلاح ولهذا
الطلبه في كتب اللغة ولم يجد كه خلق بسر ما بر زمين اي على قبرنا بخواهد رفت والامر كذلك
حكايت يكى در صنعت كشتى بضم الكاف العربي اي كان احد في صنعة المصارعة بالفارسية
المعهد بالتركي كرشجيلك بسر آمده بود اي بلغ غاية الكمال سيصد وشصت على عدد ايام السنة
بند ، قال في مختار الصحاح الفاخ الشئ اللبيد المراد به ههنا الحيلة از بند ، اي كشتى گيران اي جيل
صانع المصارعين دانستى بياء الحكاية وهر روز اي كل يوم من ايام السنة بنوعي بياء الوحدة
كشتى كه شان بو گرفتي بياء الحكاية مگر گوشه خاطرش با جمال يكى از شاگردان ميلى داشت اي كان
يحب احدا تلامذته بجماله سيصد وپنجاه ونه بندش در آموزانيد ماض من آموزانيدن بمعنى التعليم
وانما آموزيدن فهو لازم مثل آموختن بمعنى التعلم اي علمه جميع الحيل من صنعة سوى حيلة
واحدة كما قال يك بند كه در تعليم ان دفع انداختن اي كان يتعلق في تعليم وتهاون كردى
يعنى رجال الغلبة پسر اي ذلك التلميذ در صنعت قوت بر آمد وبلغ الغاية وكسى را باو
من المصارعين امكان ومقاومت بالتركي در شمك بنودى كه ما نرفى الصنعة والقوة تا بجدى
كه پيش ملك گفت ذلك التلميذ استاد را فضيلتي كه بر منست از روي بزرگى في السن
وحق تربيت است في التعليم والا بقوت از وكمتر نيستم ويراد به المساورة في الوقت مرا
الغلبة بقرينة المقابلة اعنى قوله وبصنعت با او برابرم وما قال هذا الكلام ملك را اين ترك
ادب از وي من التلميذ مناسب ونيسنديده بناء لانه كفران النعمة وحق التربية بفرمود تا مصارعت
كنند مقامي متسع يعني واسع معين كردند لمصارعتهما وارکان دولت واعيان حضرت حاضر شدند
بر وا مصارعتهما پسر چون پيل مست در آمد لا ضراره بقوة وصنعت بصدمتي بياء الوحدة
يقال صدمه اي ضربه بجسده اگر كوه آهنين بودى از جاي بر كندى بفتح الكاف العربي استاد

دانست که جوان از و بقوت برتر است و اعلی بران ابا و الملابسة بند غریب که از و
نهان داشته بود ای اخفاه بار و درا و بحت الظاهر انه ما ض مجهول من او یحتمل جوان دفع
ان ندانست ولم یقدر علی نفیه استاد بدو دست از زمین برداشت ذلک الکمنه
و بر بالای سر برد کما هو داب المصارعین و بر زمین زد غریو مرادف فغان از خلق
برخاست کما هو المعتاد فی مثل هذا الامر ملک فرمود تا استاد را نعمت و خلعت
دهند تعظیما له و پسر را زجر و ملامت کرد بهذا القول کا که تا پرورنده بمعنی المربی
بکسر البا و المشددة خویش برا بر استاده دعوی مقاومت کردی بلا حیث الغلبة
علیه و بسر نبردی فلما عتبه الملک گفت ای خداوند بزور و قوة بر من دست نیافت
بلکه در علم کشتی بالغم دقیقه ما نده بود که از من دریغ همی داشت هذا الاستاد امروز
بدان دقیقه بر من دست یافت برا به الظفر استاد گفت فی جوابه از بهر چنین روز
لاجل مثل هذا الیوم نگه می داشتم که حکما گفته اند فی النصیحة دوست را چندان قوت
مده که اگر دشمنی بیا المصدری کند معک تواند مقاومت کردن نشنیده که چه گفت
ای ما قال انکه از پرورده بمعنی بفتح البا خود جفا دید **قطعه** یا وفا خود اعلم ان لفظ
خود یستعمل اسما و اداة اما اذا کان اسما فهو بالترکی کندو فی و او ه رسبه و لهذا
یستعمل فی قافیه بد و و اما اذا کان اداة فهو یجی باخر الاسم لیدل علی خصوص حاله فی حکم
المترتب و ما نحن فیه من قبیل الثانی نبود در عالم ای اما الوفا غیر الموجود فی العالم یا مگر کس
درین زمانه نکرد یعنی اما الوفا موجود و لم یفعله فی هذا الزمان احد کس نیاموخت
ای لم یتعلم احد علم تیر از من الرماة ای منی که مرا عاقبت نشانه نکرد و ورد هذا المعنی ما ذکره
الجوهری **بیت** اعلمه الرمایة کل یوم فلما اشتد ساعده رمانی الرمایة بمعنی الرمی و اشتد
بالسین المهملة لیس بشی کذا فی الصحاح و من قال و قد یجی اشتد بالشین المعجمة من الشدة
فکانه لم ینظر الصحاح و مختاره و قیل فی الترجمة **قطعه** یا وفا یو در بو عالمده مگر فلن

یا در زمانه انی مگر او کره قدم ابسه اوق اتمی ایلدی عاقبت نشانه بنی **حکایت** درویشی
بیا الوحدة مجرد صفه درویش بگوشه صحرا نشسته بود للفراغة پادشاهی بر و بگذشت فدمه
درویش از انجا که فراغ ملک قناعت است سر بر نیاورد ای لم یرفع راسه من المراقبة و التفات نکرد
الی پادشاه از انجا که سطوت و هو القهر بالبطش سلطنت است بهم بر آمد ای انقبض و گفت
این طایفه خرقه پوشان بشیر ای الطایفة الصوفیة بر مثال حیوانند بر پروانطبوان کالا یعرف
السلطان و لا یعظم کذلک هذه الطایفة وزیر گفت مخاطبا ای درویش پادشاه روی زمین
بر تو به سلطانه بر تو گذر کرد مثل بر تو بگذشت چرا خدمت نکردی و شرط ادب بجای نیاوردی
فان من الادب ان تقوم له و یعظم گفت فاعله ضمیر درویش بگو امر للوزیر ملک را ای قل
توقع خدمت از کسی دارد ویرجع للخدمة من احد که انکس توقع نعمت از تو دارد هذا الجواب
کلام صحیح فی نفسه و دیگر بدان که خطاب للوزیر ملوک از بهر پاس رعیت اند یعنی ان الملوک
لاجل رعایة الرعایا نه رعایا از بهر طاعت ملوک ای لیست الرعایا لاجل خدمت الملوک
مثنوی نظم پادشه پاسبان درویش است ای لحارث الفقیر گرچه نعمت ای نعمة بفر دولت
اوست ای بقوة دولت السلطان گوسفند بمعنی الغنم و قد یبدل فاء وباد و یقال
گوسپند از برای چوپان بالفارسیین نیست ای الغنم لیس لاجل الراعی بلکه چوپان برای
خدمت اوست **دیگر** یکی امروز ای الیوم کامران بینی بالکاف الوبی وصف ترکیبی بالترکی
مراد سور و جی و یا بینی للخطاب و الخطاب عام دیگر برا مفعول اللفظ بینی مقدر دل از مجاهده
من بذل المشقة ریش ای قلبه مجروح من المجاهدة لاجل تحصیل المرام روزکی چند الکاف
للتصغیر و الیاء للوحدة باش فهو مرتبا ز فی قوله باش تا دستش ببندد روزگار و مغز
مضاه خاک اعترف به حاجت قال یعنی صبر کن تا بخورد مرهون خاک فاعل بخورد مغز
بمعنی مخ الدماغ و العظم و المراد منه الاول سر بالاضافة فی اللفظین خیال اندیش
وصف ترکیبی من اندیشیدن فرق شامی و بند کی بالیاء المصدری فیهما برخاست ای بمعنی

الفرقة بينهما چون قضای نوشته وهي الموت آمد پيش، ای وقع گر کسی خاک مرده باز
کند بضم الكاف الفارسي من کردن ای لوان احدا فعفر تراب الميت وكشفه ومن رجع كون
الكاف بالفتح من کندن فقدار نکب استدراك قوله باز نشناسد فاعله ضمیر کسی توانگر از درویش
ای لا يعرف الغنى من الفقير وقيل في الترجمة دیگر برپس کامران دولت، بر بیسک عنایت
دلی ریش، برابکی کون دور رنجه‌راق بیره. بینی سن از سر خیال اندیش، شاهد بنده وهیچ
فرق اولمزه چون اجل بیره ناگهان از پیش، جنک قبرنی اوجو کشی، بلمیه کیم غنی یاذر درویش
ملک را المراد هو المتهور گفتار درویش ای کلامه استوار یعنی المحکم آمد گفت از من
چیزی بخواه کما هو عادة الملوك گفت هذا الفقير ان همی خواهم که دیگر زحمت من ندهی
فان صحبته خلاف الجنس الم گفت ای السلطان مرا پندی بده گفت هذا الفقير بیت در باب
امر من ... یافتن بالترکی ارشمك والکمق ودویمق وقس قال افهم امر من یافتن فقد وهم
کنون که نعمت ات ای الاخرة للخطاب هست بدست، این دولت وملک می رود دست
بدست، فينبغي للعاقل ان يسعى للآخرة باقاره وعاره وقيل في الترجمة بیت غافل اوله
الدایکن دولتند نعمتک، کیم بولادور مزکیدر الدن الده دولتمز قرار حکایت یکی از وزرا
في الزمان السابق پیش ذو النون مصری رفت وهمت خواست فاعله ضمیر الوزیر که روز
وشب بخدمت سلطان مشغولم کما هو اللائق بالعبد الذی یکون بقرب من السلطان وبخیرش
امیدوارم ای ارجو اخیره واز عقوبتش ترسان عطف مشبهة من ترسیدن ذو النون
قدس سره بگریست ای بکی وگفت اگر من از خدای تعالی ترسیدمی که تو از سلطان ای انک
تخاف از جمله صدیقان بودمی انا قال هکذا ... قطعه گر نبودی
امید راحت ورنج، یعنی ان عبادة اکثر العباد لاجل راحة الجنة والم عذاب جهنم ولولم
لم یکن کذلک بل لو عبدوا بالاخلاص پای درویش بر سر ... فلک بودی
ای لظهر اثر الاخلاص ... في المنزلة گر وزیر از خدا بترسیدی، همچنان که از

بخاف کز ملک بکسر اللام ملک بفتح اللام بودی، والعجب ممن اعترف بان هذا المصراع
واقع في اكثر النسخ الصحيح ولم يختبر بل قال بدل ملک برفلک ملک بودی ومحی بقوله بکسر اللام
ملک في الاول وفتحها في الثاني ثم قال کما هو قوله ولولا رعاية القافية لكان لكسرها في الثاني
ايضا وجه واعلم ان في البيت الثاني تنبيها على انه لابد ان يكون للسلطان مهابة وسياسة
حتى يخاف وزيره قال حکیم السلطان الذي ليس له مهابة وسياسة مثل اسد قلع اظفاره وقطع
اظفاره حکایت پادشاهی بکشتن بیگناهی بیاء الوحدة فيهما فرمان داد ای امر فقتله
گفت ای ملک بموجب بکسر الجيم خشمی بیاء الوحدة والاضافة بیانیة که ترا بر منست ای دفع علی
آزار خود مجوی ای لا تطلب انت اذی نفسک گفت فاعله ضمیر ملک چگونه ای کیف اطلب اذی نفسی
گفت ای بیگناه این عقوبت بر من یک نفس برآید ای یحصل ویقع علی فی نفس واحد وبزه،
آن ای اثمه بر تو جاوید بمعنى الابد بماند بفتح النون مضارع من ماندن قطعه دوران
بقا ای زمان الحیوة چو باد صحرا بگذشت، ای مضی بالسرعة تلخی وخوشی بالياء المصدرية فيهما
وزشت ای قبیح وزیبا وهو بالترکی ... والظاهر ان یراد بهما القبیح والحسن هنا
بقرینة المقارنة بقوله تلخی وخوشی بگذشت، فان الازمان والاحوال لا تستقر بل تمور ...
پنداشت ماض من پنداشتن ای ظن و فو ستمکر ای الظالم فاعله کرستم ای التکلم وما کرد
ولیس کز گذشت بر گردن او بماند ای بقی علیه اثمه واز ما بگذشت، ای بقی علینا ملک را
نصیحت او اشارة الی قوله که می سود منه آمد المراد به ان نعم اثر فيه واز سر خون او
در گذشت ... معنى هذا الكلام درگذشت ای عفا عنه وعذر خواست حکایت وزرای
نوشیروان در مهمی بیاء الوحدة از مصالح مملکت اندیشه می کردند فيه تنبيه على انه،
یجب ان یشاور الوزراء في مصالح المملكة وصيغة الجمع تقتضي ان یکون المشاورة مع
الجماعة کما قال الله تعالى وشاورهم في الامر وهر یکی من الوزراء بر وفق دانش خود رای
على مقتضى علمه رای بسكون الهمزة وفتحها الثاني زدند والمراد ایجاد الاکر ملک نیز ای نوشیروان

همچنین کالوزراء اندیشه همی کرد فیه تنبیه علی انه ینبغی للسلطان ان لا یفوض الامر الی الوزراء
بل یتفکر نفسه بزرجمهر را اسم حکیم کان مرای ملک انوشیروان افتاد ای افتاده و رجح علی آرای
الوزراء و وزیران در سرای خفیه کفتندش الضمیر المستتر راجع الی وزیران والبارز الی
بزرجمهر رای ملک را بر دیدون به رای انوشیروان روان چه مزیت دیدی بر فکر چندین حکیم
ای علی آرای الحکماء المتعددة حتی رجحت علیها کفت بموجب آنکه انجام کار رای او معلوم
نیست و رای همکنان ای فکر الجمیع در مشیئة الله تعالی است که صواب آید یا خطا واذا کان
الامر کذلک پس موافقت رای ملک اولیتر است علی تقدیر تا اگر خلاف صواب آید ان ظهر
الخطاء بعلت متابعت او ای لاجل اتباعه از معاتبت او ای من عتابه ایمن باشم

قطعه خلاف رای سلطان رای جستن، بخون خویش باشد دست شستن، کنایة
عن و فرح الشیء والفراغ منه واگر خود روز را کوید شب است این ای لو قال السلطان مشیرا الی النهار ان
هذا اللیل بباید کفتن لفظ باید مضارع من بایستن ای ینبغی لک ان تقول ها هذا له
اینک بکاف التصغیر ماه و پروین، بالباء الفارسی وهو الثریا وفیه تنبیه علی انه من الاداب
تصدیق السلاطین فی آرائهم وکلماتهم ولکن ینبغی ان لا یصدقوا فی امرهم بالظلم

حکایت شیادی بیاء الوحدة وهو لفظ فی العجم والروم قبح قال فی شرح یکی
طریق که شیادی می کند در محافل ومجالس کشیاد حمزه و غیر ذلک خفی علیه الظاهر گیسوان
جمع گیسو بر تافت کانه هو حادث العلویین که من علوی ام ولم یکن علویا وهذا کذب واحد
و با قافله حجاز بشهر در آمد ای دخل که از حج می آیم ولم یات من الحج فهذا کذب آخر
و قصیده پیش ملک برد که من کفته ام ولم یقل ها فهذا کذب آخر یکی از ندماء ملک
قدمی نیکان آن ندماء در آن سال از سفر آمده بود کان عالما بحاله من او را دید فربان
در عید دیدم حاجی چه کونه باشد فکیف یکون حاجا فی هذه السنة دیگری کفت ای قال

ای قال الرجل الاخر پدرش نصرانی بود در ملطیه اسم بلدة علوی چگونه باشد فظهر به کذب
کون علویا و شعرش در دیوان انوری یافتند وهو شاعر فاضل وفی نظم القصیدة کامل
ملک فرمود تا بزنندش و نفی کنند ای یرد وه من البلدة که چندین دروغ چرا کفتی
بیاء للخطاب فلما عاتبه الملک و امر بعقابه و نفیه کفت ای خداوند روی زمین ای ملک
وجه الارض سخنی دیگر بگویم اگر راست نباشد ای ان لم یکن ذلک الکلام صادقا بهر
نوعی عقوبت که فرمایی سزاوارم ای المستحق به کفت ای الملک آن چیست کفت

قطعه غریبی بیاء الوحدة گرت بیاء للخطاب والغلام مخفف من اگر
ماست بالسکون معناه بالترکی یوغرت پیش آورد، فی الکلام تقدیم وتاخیر للوزن التقدیر
اگر غریبی پیش ماست آورد و بیمانه بالترکی اوچک و قدح آبست و یک بیمانه بالفارسیین
وضم الاول بالترکی کچه دوغ، بالترکی ایران ای لیس یلیق خافی فیه للخبر که از بنده
لغوی بیاء الوحدة واللغو هو القول الباطل بشنیدی بیاء للخطاب مرنج، ای لا تنازی
منه جهان دیده و صفی ترکیبی بسیار کوید دروغ یعنی الکذب ملک بخندید و کفت
ازین راست سخن در عمر نگفته بعمر خود ای طول عمره تا انچه مامول اوست مهیا دارند

حکایت آورده اند که فی الحکایة یکی از وزراء جمع وزیر مثل فقیه و فقهاء بزیر
دستان ای الرعایا رحمت آوردی عملا بقوله هم الراحمون یرحمهم الرحمن وصلاح
همکنان جستی فان مدار الایمان علی الامرین التعظیم لامر الله تعالی والشفقة علی
خلق الله اتفاق بسبب ذلت بخطاب ملک گرفتار آمد یراد به ان الملک خاطبه بالعتاب
وامر علیه بالعقاب ولهذا قال همکنان در موجب بکسر الجیم استخلاص او التخلص
للطلب سعی کردند فظهر مضمون قوله تعالی ان احسنتم احسنتم لانفسکم و موکلان برو ی
ای الذین وکلوا علیه در معاقبتش ای فی عقابه ملاطفت من اللطف ضد التعنف کردندی
علی ما قال الله تعالی هل جزاء الاحسان الا الاحسان و بزرگان دیگر ای السادات الاخر

در سیرت نیک او ای فی شانه بادشاه کفتند و ان غیر من شان الکلام ناطق از سر
خطاء او در کذشت و تجاوز و عفا عنه صاحب دیگر قد عرفت معناه ومن یرید فلا تغفل
عما سبق برین حال اطلاع یافت وتفکر فی معنی قوله تعالی ان الله لا یضیع اجر المحسنین
وکفت **قطعه** تا دل دوستان بدست آری ای لاجل تحصیل قلوب
الاحباء وتحبیبها وتسلیتهم بوستان پدر فروخته اسم مفعول من فروختن بمعنی البیع
به بکسر الباء وسکون الهاء یجی لمعنیین احدهما الحسن والاخر السفرجل والمراد
هنا هو الاول والمعنی لاجل تطییب قلوب الاحباء دبیع الجاه حدیقة الاب حسن لیعرف
نفعها الیهم بختن دیک بالکسرة المجهولة والکاف العربیة لفظ فارسی بمعنی القدر بکسر
القاف اسم عام لکل ما یطبخ فیه الطعام سواء کان من النحاس والخزف نیک خواهان
جمع نیکخواه وهو وصف ترکیبی یعنی لاجل طبخ قدر الاصدقاء والمراد طبخ ما فیه من
لفظ پختن بالغلیان فقد غلط مرجه رفت سرا ثبت ای کل شیء من اساس البیت و اسباب
سوخته به هذه الکلام یفید ان الاحسان بالاحباء والاصدقاء حسن ثم ترقی الحسن
فی النصح بحیث قال با بد اندیش وصف ترکیبی هم نکوئی کون لانه من سلک
بلغه وخوب به شنل عاقل من المروة قال المروة هی الاحسان لمن اساء اذا الاحسان
بالمحسن معاوضة کبیع السوق وقیل فی الترجمة **قطعه** دوستدوک کوکلن الیمجون
باباغوک باغچه سین صاتمق یک ای صاتانك آشی پشمك ایچون هر نه وار ایسه
اوده بجک یک یا یاخود لق صاتنا ایلک قل اینک اغزن قیز اتمق یک
حکایت یکی از پسران هارون الرشید کنیته ابو جعفر وهو اخ للموسی الهادی
بن محمد المهدی پیش پدر آمد ای جاء احد من ابناء هارون قدام ابیه خشمناك
قائلا کمرة فلان سرهنك زاده قد عرفت معناه مراد دشنام داد یعنی ای شتم امی
هارون ارکان دولت را گفت مستفتیا جزاء این وفی بعض النسخ سزای چنین
چه باشد واجاب کل واحد منهم جوابا بحرفی یکی اشارت بکشتن کرد هذا جواب یتضمن
الظلم الفریح الغلیظ و دیگری بزبان بریدن هذا جواب یتضمن الظلم ولکنه اخف من الاول
و دیگر بمصادره قد مر معناه فی حکایة ملک زوزن ونفی قد مر معناه فی حکایة شیاد آنافمن
اعاد بیانهما فکانه نسی ما اکل اللیلة هارون کفت مخاطبا لابنه ای پسر کرم آنست که عفو
کنی فان الله عفو یحب العفو واگر نتوانی تو نیز دشنام مادرش ده فان هذا جزاء بالمثل
نه چندانکه انتقام از حد بگذرد ای اعفه المجانبة ولا تجوز فی الشتم آنگاه ظلم از طرف ما
باشد **قطعه** نه مرد است آن بنزدیک خردمند هر هون کرباپیل دمان بالترکی کوکرن
فیل ومن قال فی تفسیره وهو الذی له صوت هائل یظهر فی وقت هیجانه وغضبه بالترکی
کوروکش فیل فقد اکثر الکلام ولم یعرف المرام بیکار قد عرفت لفظه ومعناه وخطاه
من خطاه فی بیانه فتذکر جوید والمعنی ان من یرید المحاربة مع الفیل القوی لیس برجل
عند العاقل بلی مرد آنکس است از روی تحقیق وفی بعض النسخ که چون خشم آیدش باطل
نگوید ای یحفظ لسانه وقت الغضب عن الفحش **مثنوی** یکی را زشت خوبی داد دشنام
اصله وما خر مصدریه داد دشنام قدم لفظ دا للوزن تحمل کرد وکفت الضمیر المستتر
فیها راجع الی یکی ای نیک فرجام بفتح الفاء بمعنی العاقبة ای العاقبة المرتبة قال فردوسی
بیت بکوشیم و فرجام کاران بود که فرمان و رای جهانیان بود ومن قال فی شرحه
بمعنی العاقبة فقد قرب من معناه بتر صیغة تفضیل اصله بدتر والتوام حرفوه ثم شاع
فی السنة الفصحاء ووقع فی الاشعار کذا فی بحر الغرائب ومن قال فی شرحه بالتخفیف للوزن
واصله مشدد لان اصله بدتر ادغم الذال فی التاء بعد قلبها تاء فقد اظهر عدم علمه باللغة الفارسیة
حیث اجری القواعد العربیة فیها زانم متعلق بقوله بتر ای بتر زانم که خواهی کفتن تریدان تقول
انی ای انک فاسق سارق کاذب عادا فیا جی و معاصی جاکما علی معتقاتها فالیاء الاولی
للخطاب من یکی ای زشت خوبی والثانیة للخطاب علی العکس ومن قال فی تفسیره ای انک

انت الذي تفعل كذا وكذا من الشرور والقبايح غالبا وفيها الخطاب في تعبير لفظ آني
معناه بالتركي اوسن ولبسن معناه بالتركي فلان ايلرسين ولم يحقق الخطاب فافهم فانه
دقيق كدام عيب كه چون من نداني، فان لكل احد اعلم بعيبه من غيره وقيل في الترجمة مثنوي
بر بنه زشت خو بر كس سوكرى ، تحمل ايليوب ول كشي ديدي . بن اندن بد ترم كه اني ديرسين
بني بن بلورم سن نه بلورسين حكايت باطايفه از بزرگان در كشتى بالكاف العربي
بمعنى السفينة بودم هذا من جملة ما رآه المص في مدة سياحته زورقى بفتح الزاء وسكون
الواو لفظ عربي بمعنى السفينة الصغيرة والياء للوحدة در پى ما اعلم ان لفظ پى بمعنيين احدهما
العصب والآخر الاثر ويراد به العقب والمراد به هنا هذا المعنى الاخير غرق شد ودو برادر
بگردابى بكسر الكاف الفارسي موضع يدور فيه الماء ويتعمق والياء للوحدة ومن زاد في
قوله ولا يجرى الماء فيه على الاستقامة زاد قيدا زايدا على الاستقامة در افتادند اى وقعا
في ورطة الهلاك يكى از بزرگان گفت ملاح را على وزن فلاح بمعنى صاحب السفينة كه
بگير بالكاف الفارسي امر من گرفتن آن هر دو برادر را حتى ينجو من الغرق تا ترا صد دينار
بدهم لتخليص كل واحد منهما واعلم ان اعطاء مثل هذا المبلغ لتخليص الاجنبي من سيرة
السلاطين ولهذا اورد هذه الحكاية في باب سيرة پادشاهان فلا يرد ما قيل لا ينبغي
ان تورد هذه الحكاية في باب سيرة پادشاهان وموضعها اللائق هو الباب الثامن ملاح
تا يكى را خلاص كرد من الغرق ديگرى هلاك شد اى غرق گفتم بقيت عمرش نمانده بود
اى قد تم اجله ازان سبب در گرفتن او تاخير افتاد اى لم يعكس الامر ملاح بخنديد وگفت
آنچه تو گفتى يقين است وفي بعض النسخ راستست بالاضافة وديگر خاطر من بر رهانيدن اين
اشارة الى الذي نجا من الغرق بيشتر بود بسبب آنكه وقتى بياء الوحدة در بيابان مانده
بودم اى كنت عجزت من المشي اين مرا بر اشتر نشاند بسكون النون الثانية ماض
من نشاندن اى حملني على البعير واز دست آن ديگر اشارة الى الذي غرق تازيانه

بمعنى السوط خورده بودم اى كان ضربني بسوط واحد در طفلى بياء المصدرى گفتم صدق
الله العظيم من عمل صالحا فلنفسه ومن اساء فعليها قطعه تا توانى درون كس مخراش
نهي من خراشيدن والمراد به عدم الاذاء كاندرين راه خارها باشد اى يوجد كثير الشوك كه
لان بواسطة سببه مثلها خارد كار درويش مستمند اى المحتاج برآر اى اجعل حاصلا كه ترا
بالاضافة في اللفظين
نيز كارها باشد اى يحصل حاجتك وورد في الخبر ان الله تعالى قال لعيسى ابن مريم عم
يا عيسى هل تريد ان تطرح الملائكة على السماء قال نعم قال فخصال الشفقة كالشمس
والتواضع كالارض والسخاوة كالنهر الجارى والحلم كالميت والستر كالليل حكايت
دو برادر بودند في الزمان السابق يكى خدمت سلطان كردى وديگرى بسعى بازوان
جمع بازو بمعنى العضد نان خوردى بارى اى مرة اين توانگر اشارة الى يكى درويش را
گفت معارضا چرا خدمت سلطان نكنى تا از مشقت كار كردن برهى بكسر الهاء وياء الخطاب گفت
معارضا تو چرا كار نكنى تا از مذلت خدمت رها وخلاص يابى كه حكيمان گفته اند
في النصح اندك نان خوردن ونشستن يراد به هنا عدم القيام لخدمت مخلوق به اى حسن
ومن قال في شرحه بهتر فكانه لم يعرف معناه هنا كه كمر بفتحتين اى المنطقة وخنجر زرين بستن
وبخدمت ايستادن بمعنى القيام هنا مثنوى بدست آهك بسكون الكاف العربي في
الاصل وكسرة هنا للاضافة معناه بالتركي آكجو ومن قال في شرحه بالكاف العربي على وزن
آهن الكلس وهو طين احمر يقال له بالتركي آكجو فكانه لا يعرف الحركة والسكون والنون تفته
بالتاء بين جيمها فاء بمعنى الحار كردن خمير بهتر به كه تر ومن قال بسكون الهاء فكانه لم
قبل ازدست بر دست پيش امير هم گرانمايه قدر زبانه قبل الابواب درين حرف شد اشارة
الى مضمون المصراع الثاني تا چه خورم صيف وچه پوشم شتا اى انفكر في طعام الصيف ولباس
الشتاء ودر فيه عمرى حتى تم اى شكم خيره بمعنى الوجه والمعنى ايها البطن الذي لا يشبع ولا
يقنع بل يقول هل من مزيد وبحوه الذي لا يسكت ولا يقر بالحق ومن لم يعرف المعنى قال في شرحه

بمعنى کوج و بد اندیش و بد حال ایضا چشم خیره بالترکی قشقنه کوز و دست خیره و بای خیره
بالترکی اوبشقنه ال و ایاق یعنی بی باک بساز ، ای افتح بجز واحد نانکنی پشت بمعنى الظهر بخدمت دوتا
ای لئلا تجعل ظهرك منحنیا فی الخدمة وقد ورد فی الخبر من قنع شبع ومن طمع ذل حکایت
کسی پیش نوشیروان عادل مژده آورد که خدای عز و جل فلان دشمنت را بر داشت
ای رفع من الدنیا یعنی اماته گفت هیچ شنیدی که مرا فرو گذاشت ای ترکنی و بجعلنی باقیا
بیت مرا بمرگ عدو جای شادمانی نیست ، علا بعولکه زندگانی ما نیز جاودانی نیست
حکایت گروهی یاء الوحدة لفظ فارسی بمعنى النفر وقد یحذف واوه لضرورة الشعر
از حکمایان گروه در بارگاه قدم بارگاه کسری بفتح الکاف وکسرها لقب ملوك الفرس مصلحتی
سخن میگفتند و کان نوایدی بزرجمهر خاموش بود گفتند چرا در این بحث با ما سخن نگوی
هذا سؤال الحکماء گفت جواباً لهم وزرا امثال اطبا اند وطبیب دارو بمعنى الدوا و ندهد
بیت جز سقیم را پس بمنزلة الفاء الجزائیة چون بینم که رای شما بر صواب بمعنى الطریق الجلی صوابا
مراد از این سخن گفتن حکمت نباشد مثنوی چو کاری یاء الوحدة بی فضولی بیاء المصدریة
وهو الزیادة والفضیلة من بر اید ، و بجعل مراد وی سخن گفتن نشاید لانه اتعاب اللسان
وتضییع الکلام سئل فلاطون عن الراحة قال راحة الجسم فی قلة الطعام وراحة اللسان
فی قلة الکلام وراحة الروح فی قلة الآثام وراحة القلب فی قلة الاهتمام و گر بینم که نابینا
و چاهست ، بالجیم الفارسی اگر خاموش بنشینم گناهست ، لانه یقع فی البئر و یهلك
حکایت هارون الرشید را چون ملك بالضم والکسر مصر مسلم شد گفت بخلاف آن طاغی
وهو فرعون کما قال الله تعالى لموسى علیه السلام اذهب الی فرعون انه طغی ای علی و تکبر و جاوز الحد
فی الکفر والعصیان که بغرور ملك مصر دعوی خدایی کرد کما قال الله تعالى ونادی فرعون فی قومه
قال یا قوم الیس لی ملك مصر وهذه الانهار تجری من تحتی افلا تبصرون بنبخشم این مملکت را
مگر بکمترین بنده گان سیاهی یاء الوحدة داشت کودن بفتح الکاف الزای وسکون الواو

الغنوه فرس الرجل الذی لا یمشی بسرعة ثم استعیر للشخص الذی هو غبی بالفهم وعلى هذا المعنى
شایع فی العجم والروم که نام او خصیب بضم الخاء المعجمة وفتح الصاد المهملة على صیغة التصغیر ملك
مصر را بوی ارزانی فی الاصل بمعنى الرخص وشایع بمعنى اللایق داشت ای جعله امیر مصر گویند
عقل و کیاست او بحدی بود که طایفه حراس بضم الحاء المهملة وتشدید الراء المفتوحة کالزراع لفظا
و معنى شکایت او ورده که پنبه کاشته اسم مفعول من کاشتن بمعنى الزرع بودیم بر کنار نیل باران
لعلهم ارادوا الطین من الماء وقت امد تلف و فی بعض النسخ تباه شد و کان مراده نمو
نواح الارض دعشرا عنهم گفت فاعل خصیب پشم یعنی صوف الغنم و کان راه کثیرا
بایستی کاشتن و کان یظن ان الصوف ینبت فی الارض صاحب دلی و فی بعض النسخ
دانشمندی این کلام بشنید و گفت مثنوی اگر روزی بالباء الاصلیة بدانش ای مقدار
العلم بر فزودی ، او لو کان الرزق یزداد بالعلم والفهم ز نادان تنگ روزی تر نبودی
لعدم علمه بنادانان چنان روزی رساند ای الله تعالى که دانایان اندران حیران بماند
دیگر بخت و دولت عطف تفسیر بکاردانی بالباء والمصدریة نیست ، بلکه بچون جز
بتایید آسمانی نیست و یراد به التایید الالهی انظر فی هذه من التحقیق فی المواضع المشکلات
وظیفة الشارح ومن تصدی بالشرح ولم یکشف المرام فانه من علم کلام اما افاده
در جهان بسیار و مرهون بی تمیز ارجمند ای ذو مقدار لان لفظ ارج بمعنى المقدار و لفظ
مند اداة نسبة نحو دردمند ومن قال فی شرحه بفتح الهمزة وضم الجیم الوقی بمعنى
المعزز والمحترم فقد غفل من اصل المعنى وعاقل خوار ، والمعنى انه وقع فی الدهر کثیرا
کون البلید ذا مقدار والعاقل ذلیلا کیمیا گر بالترکی کیمیاجی لان لفظ گر اداة فاعل کما فی
زرگر بغصه مرده و ربح عطف على بغصه ابله بسکون الهاء اندر خرابه یافته گنج و قیل
فی الترجمة دیگر دولت علم بوبره و غیره دکل حق و یرانی ایرو غیره دکل ، بو جهانده دوشوار
بسیار نا تمیز وحیله عاقل خوار ، کیمیاگر جگر اکه ابله رنج ، بلکه ابله بو رخرابه ده گنج ،

حکایت یکی از ملوک بفتح الکاف الرّی الاوّل وسکون الثانی فی الاصل وبحذفه بمعنی البلدة

چینی وصف لها اورده بود وهو وکانت غایة فی الحسن خواست که در حالت مستی بالیاء المصدری

با وی جمع آید اراد المجامعة فی حالة السکر دفع ممانعت کرد دم شاعده ملک در خشم

شد یعنی فی الغضب ای غضب وهمرا ورا اشاره الی کنیزک از بندکان بسیاهی بخشید وکان

علی غایة القبیح که زبرین بفتحتین وی یعنی شفة العلیا از پرده بینی درکذشته بود هذه صفة

قبیحة ولب زیرین یعنی شفة السفلی بکریبان فرو هشته اسم مفعول من هشتن بمعنی الوضع

والمراد به الانحطاط هیکلی ای جثتی بود که صخر بفتح الصاد المهملة وسکون الخاء المعجمة

اسم عفریت قصد سرقة خاتم سلیمان عم وقد کان ذلک الجنی الجوبة فی قبح المنظر وکرامة

اللقاء وکونه اسم عفریت قال سلیمان عم حین طلب سریر بلقیس انا اتیک به قبل ان تقوم

من مقامک احتمال مرجوح ومن عکس فی البیان فقد رجح المرجوح علی الراجح از طلعتش بنفرو مهد

برمیدی الیاء للحکایة ای ینفر وعین القطر علی وزن النظر بمعنی النحاس المذاب ویستعمل

بمعنی القطران وهو المراد هنا از بغلش ای من ابطه بکندیدی حکایة من کندیدن بیت

تو کویی حرف کی بتن الشرط مقدر تا قیامت زشت رویی بالیاء المصدری برو ختمست

جواب الشرط مقدر و بر یوسف نکویی فیه ملاحظة التشبیه کان الحسن تام فی یوسف ع

المعنی کانک وانک تقول ان القبیح الی یوم القیمة تم فیه کما تم الحسن فی یوسف وقیل الآخر

بیت دیدی کنا قیامت زشت رویی تمامدر انده یوسفده کوزللک قطعه شخصی بهاد

الوحدة نه چنان النفی معروف الی بقیة البیت والجملة المنفیة صفة شخص کر به فعیل بمعنی المفعول

ترکیب مع منظر وصف ترکیبی کز زشتی بکسر الیاء للمصدری او ای من قبح خبر نتوان داده بالزای

بمعنی دادن واثکه مخفف من واتکاه بغلش قدمر آفتاب نعوذ بالله من قبح راجح مردار جز بغلش

او مبتداء محذوف بآفتاب بالاضافة مرداد بالدال اسم للشهر الاوسط من الشهور الصیفیة

حقق بدان رایحة الجیفة لظهر قبیحه سیاه را در آن مدت نفس طالب بود واعلم ان المطابقة

بین الصفة والموصوف غیر معتبر فی التراکیب الفارسیة کاقر وشهوت غالب

عطف علی قرینة بمهرش بکسر المیم بجنبید ای تحرک و مهرش بالضم ای

بکارتها بر داشت ای رفعها ای ازال بامدادان قد مر فی سبب التالیف

ملک کنیزک را جست لتعلق قلبه بها و نیافت عنده ماجرا کفتند ای ما وقع فی اللیلة

خشم کرد بفرمود تا سیاه را با کنیزک دست وپا استوار ببندد واز بام بالاضافة الملکیة

جوسق ای من سقف القصر الذی بنی فی برج القلعة بخندق در اندازد وحاکم

بهذا القتل القبیح والظلم الصریح یکی از وزرا نیک محضر قد مر بیانه فی الحکایة الاولی

روی شفاعت بر زمین نهاد فیه تنبیه علی ان تاثیر الکلام فی الامر انما یکون بالتضرع

والابتهال وکفت سیاه بیچاره را درین خطایی نیست علله بقوله که سایر

قد عرفت معناه ومن قال یعنی جمیع او باقی فقد اخطاء بندکان وخدمتکاران

فیه عطف تفسیری وکذا فی قوله بجشش وانعام بکسر المیم للاضافة حلاوت

خداوندی الیاء للنسبة او مصدریة والباء فی قوله بجشش متعلق بقوله

معتاد ند لما سمع الملک کلام الوزیر کفت اکر در مفاوضه او والمراد

المجامعة والمشارکة قال فی مختار الصحاح التفاوض الشریکان فی المال

اشترکا فیه اجمع وهی الشرکة المفاوضة ومن قال یعنی در مکالمه آن

کنیزک فلم یأت بشئ اصلا لا لغة ولا اصطلاحا شبی تاخیر کردی چه بودی

بیاء للحکایة کفت فاعله ضمیر الوزیر ای خداوند نشنیده که کفته اند

قطعه تشنه سوخته ای العطشان المحرور بر چشمه روشن چو رسید

مرهون تو مپندار ای لا تظن که از پیل دمان قد مر بیان معناه وخطاء

من اخطاء فی حکایة پسر هارون الرشید اندیشند ای یتفکر ویحترز

ملحد من الحد فی الدین ای مال وعدل کرسنه قد مر بیانه درخانه خالی بر خوان

بالمصدری میپسند، بضم الباء الفارسی وقد یقرأ بفتح الباء، الوزیر
عقل باور نکند ای لایصدق العقل کز رمضان اندیشده ولما کان
کلام الوزیر لطیفا اثر فی الملک کما قال المص ملک را این لطیفه خوش
آمد وگفت سیاه را بتو بخشیدم اما کنیزک را چه کنم ولما کان الوزیر
عاقلا ساق الکلام علی مقتضاه گفت کنیزک را بسیاه بخش ای اعط
الجاریة ایاه که نیم خورده او ای سوره هم اورا شاید قطعه هرگز
اورا وفی بعض النسخ آنرا بدوستی بالیاء المصدری میپسنده نهی من
پسندیدن بالترکی بکمه ومن قال یعنی هیچ کس ویجوز ان یکون میپسند
علی معنی المجهول ای فلا یکون مریضا فقد جهل اللفظ والمعنی که رود فاعل
ضمیر اورا جای ناپسندیده، ای الموضع الذی هو غیر مقبول تشنه را
دل نخواهد آب زلال، فیه تقدیم وتأخیر للوزن قال فی مختار الصحاح ماء زلال
ای عذب نیم خورده دهان گندیده، بالکاف الفارسی بمعنی المنتهی وقد
یوجد فی بعض النسخ هذه القطعة قطعه دست سلطان ذکرها هنا
مشهور وقد مر بیانه توضیحا ومن قال هنا فی البحر دیگر بالکاف الفارسی
وذکر بحذف الیاء فی الترکی دخی فقد عده مشکلا والعجب منه نسی بیانه
وقد مر ذکره مرارا حتی ذکر شرحه هنا کجا یابد، مرهون چو بسر گین.
وهو الکاف الفارسی قذر الدواب در افتاد ترنج، هذا من قبیل التأخیر
لان ترنج یجوز ان یکون فاعل یابد وفاعل افتاد تشنه را دل نخواهد
آب زلال، قد مر نظیره کوزه بگذشته بر دهان سلیخ، بضمتین فی لغة
قره حصاری یلیه وتو قمش اغز فمن تردد فی الامرین قائلا فی الاول
هکذا سمعه وفی الثانی قال بعض الکمل فقد نقل عن اللغة والقول بان اصل

العبارة سکنج بکسر السین المهملة وفتح الکاف الفارسی اسم للحیة الافعی
الرأس وهی من الحیة المعروفة بشدة تأثیر زهرها فینبغی ان لا یتفقر
لعدم المناسبة بالمحل اذ المقصود ان الجاریة تلوثت بمقارنة الغلام
الاسود فلا یلیق بحضرت السلطان ولا وجه لتشبیه الغلام المذکور بالحیة
المذکورة حکایت اسکندر وهو اسکندر بن فیلفوس بن بطرس
بن منطور بن دومان بن لیطی بن یونان بن یافث وقیل بل هو من
ولد روم بن العیص بن اسحق بن ابراهیم علیهم السلام والاخیر مناسب
لوصفه بقوله رومی را ولقبه ذو القرنین وانما لقب به لانه ملک الدنیا
بقرنیها ای مشرقها ومغربها او رای فی منامه کانه قد اخذ بقرنی الشمس
او کان له ذوابتان حسنتان والذوابة تسمی قرنا او لانه انقرض فی وقته
قرنان من الناس وهو حق هذا ویروی انه کان قصیر العمر فلا یصح هذا
الوجه او انه اعطی علم الظاهر والباطن او انه دخل النور والظلمة هذا واطلاق
القرنین علی العلمین والظلمة والنور تجوز بعید وما قیل لانه ملک الفارس
والروم لیس بحسن لانه ملک الربع المسکون وقیل لانه کان فی رأسه شبه
القرنین هذا وما وجدناه فی کتب التواریخ وقیل لانه کان کریم الطرفین
من قبل ابیه وامه هذا واطلاق القرنین علی الابوین بعید جدا وقیل لانه
اذا حارب قاتل بیدیه هذا ولا یحسن اطلاق القرنین علی الیدین وقول
من قال وکان فی الفترة بعد عیسی علیه السلام لیس بصحیح لانه صرح
فی کتب التواریخ ان بینه وبین ظهور عیسی علیه السلام ثلث مائة وتسع
عشر سنة ولا خلاف فی انه طاف الربع المسکون وملک المشرق والمغرب
وکان فیلفوس ابا اسکندر وزیر ملک الروم وکان حکیما فاضلا

عالما بالسياسة مجربا للامور وكان محبة اهل المملكة وتمامات الملك وقد
له ولد جمعوا على نصبه فاعتذر اليهم بانه ليس من اهل الملك فلم يقبلوا عذره
واجلسوه على سرير الملك وسار باحسن سيرة ثم مات وكان ابنه اسكندر حكيما
عالما قد اخذ الحكمة من ارسطاليس حينا واحاط بعلم السياسة
فاجلسوه على سرير الملك واذعن له الناس بالطاعة فدبر الملك
بوفور عقله مع حداثة سنه ولما سخر الروم سار حتى جاء ساحل ارض
مصر فبنى فيها مدينة يقال لها الاسكندرية ثم سار ديار الفرس وادخلها
تحت تصرفه ثم سار قاصدا بلاد المغرب والخضر عليه السلام على مقدمة جيشه
وارسطاليس الى جانبه حتى اتى مغرب الشمس ثم سار حتى اتى بلد بلغار
قاصدا بلاد المشرق ومطلع الشمس وسار حتى قصد ما بين السدين
وهما جبلان شاهقان فبنى ردما كالحائط لدفع فساد ياجوج وماجوج
ثم انه لما فرغ من السد قال لم تبق ارض لم اطأها الا الارض الظلمات
فقد ذكر لي ان فيها عين ماء الحيوة فتوجه قاصدا الى ما يلي القطب الشمالي
حتى قارب تلك الظلمة فقال لمعلمه وفيه صاحبه من العلماء اني اريد
ان اسلك هذه الظلمة فقالوا ايها الملك ان من كان قبلك من الانبياء
والملوك لم يسلكوها وانا نخاف عليك ان يظهر لك امر تكرهه فاصر
وجزم على الدخول ثم قال لاهل المعرفة اي الدواب احد نظرا قالوا
الخيل فقال اي الخيل ابصر قالوا الدهم الاناث الابكار فاستصفى
من الخيل الدهم ستة آلاف مهرة دهماء واختار ستة آلاف رجل
من اهل العقل والتجربة ونصب على كل الف رجل رئيسا من الحكماء ونصب
الخضر عليه السلام على الفين في مقدمته ثم امر مباشر العسكر ان ينزلوا

ان ينزلوا مكانهم فنزلوا وبنوا بيوتا وامرهم ان لا يفارقوا حتى يعود
اليهم فقال له الخضر عليه السلام ايها الملك انا نسلك الظلمة ولا ينظر بعضنا بعضا
فكيف نمتنع بالضلال فدفع اليه خرزة حمراء وقال له اذا ضللتم
فاطرحها في الارض فاذا طرحتها صاحت فارجعوا اليها ثم سار الخضر بين
يديه حتى انتهى الى الوادي الذي فيه العين فشم شيئا عظيما فوقع في
خاطره ان العين في ذلك الوادي فالقى تلك الخرزة في الوادي فصاحت
فنزل الخضر عليه السلام فوجد العين فرأى ماء ابيض اشد بياضا من
اللبن واعذب من العسل واطيب ريحا من المسك فشرب منها وتوضأ
وركب فرسه فلحق اصحابه ولم يصب ذو القرنين الوادي والعين
ثم انه خرج مذعورا فمروا بواد فيه حجارة من ياقوت احمر ومن زبرجد
اخضر فقال لهم خذوا فمنهم من اخذ يسيرا ومنهم من لم ياخذ فلما
خرجوا من الظلمة وجدوا ما اخذوه جوهرا فندم التارك والآخذ
وكان مدة سيرهم في الظلمة اربعين يوما وقيل اكثر منه ثم سار
راجعا حتى قطع نهر بلخ الى خراسان وسار حتى اتى العراق يريد
الشام فمات قبل ان يصل اليه وقيل بل سار الى الشام
ومات في دومة الجندل واختلف في نبوته فذهب قوم الى انه
نبي لقوله تعالى قلنا يا ذا القرنين وهذا يدل على الوحي والاكثر
انه كان ملكا عالما عادلا استحق الخطاب من الله تعالى واختلف
في عمره ايضا وكذا في مدة ملكه فقيل كان عمره يوم مات ستة
وثلثين سنة وفتح الربع المسكون منها في اربعة عشر سنة
وقيل اوتي الملك وعمره عشرون سنة ودام ملكه مائة سنة

خلاصه

وللمامات حملوه الی امه فی مدینة الاسکندریة وهذا الذی ذکرناه
قصته فلنرجع الی المتن گفتند که دیار مشرق ومغرب بچه گرفتی ای
باتی سبب اخذتها که ملوک پیشین را فزاین وملک وعمر ولشکر
بیش بالباء العربی ازین بود وچنین فتحی میسر نشد گفت فاعله
ضمیر اسکندر بعون خدای تعالی هر مملکت که گرفتم ای فتحتها رعیتش را
نیازردم وکان عادته یدعوهم الی الاسلام فاذا اسلموا اقرهم علی
حالهم ونام پادشاهان جز بنیکویی نبردم **بیت** بزرگش بضم الزاء
والضمیر راجع الی مقدر ای انکس را بزرگ نخوانند اهل خرد ای العقلاء
که نام بزرگان بزشتی برده بفتحتین مضارع من بردن وقیل فی الترجمة
دیگر عقللولر اولودر مزلر اکاه که اولولر آدین یرامزآکا **حکایت**
روی انه لما مات اسکندر وضعوه فی تابوت من ذهب مرصع
بعد ان غسلوه وطلوه بالعسل والصبر لئلا ینتن ثم حمل علی مناکب
الملوک الی خارجها للعبرة ووضعوه علی سریر عال ثم قال
زعیم القوم وهو معلمه وقد حضره الملوک والعلماء والفلاسفة
فقال ان هذا یوم عظیم العبرة کسف الله فیه شمس الملک واقبل
من شره ما کان مدبرا وادبر من خیره ما کان مقبلا فمن کان باکیا
علی ملک قهر الملوک فلیبک الیوم ومن کان متعجبا من حدیثه
فلیعجب ولیعتبر ثم قال لیقل کل منکم قولا یکون للخاصة معزیا وللعامة
واعظا فقال احدهم ان الملک کان یجمع الذهب فصار الیوم الذهب یجمعه
وقال الآخر اعجبوا الغالب الملوک وقاهر القرون کیف غلب وقهر وصار عبرة
لغیره وقال الثالث انظروا الی ما کان قد اوتی من السطوة والملک کیف صار جاها

قطعه این همه هیچست چون می بگذرد الاشارة الی مضمون المصراع الثانی تخت وبخت
وامر ونهی گیر ودار فی بحر الخراب گیر ودار لفظ واحد مستعمل بوم الحرب بالترکی
طوتات نام نیک رفتگان ضایع مکن ای اذکرهم بالخیر تا بماند نام نیکت
بایدار بعد مماتک فان المرء مجزی بعمله **باب دوم در اخلاق درویشان**
جمع خلق بالضم وهو هیئة راسخة فی النفس یصدر عنها الافعال بسهولة درویشان
جمع درویش والمراد به هنا اهل التصوف مطلقا کما یشهد به الحکایات الواقعة فی هذا الباب
ومن لم یعرف المرام اورد کلاما لا یعتد به العارف **حکایت** یکی از بزرگان الظاهر
ان المراد به احد من ابناء الدنیا گفت پارسای را ای سئل عاما که چه گویی در حق
فلان عابد ذکر اسم زاهد که دیگران در حق او بطعنه سخنها گفته اند ای اسندوا الیه
امورا لا تلیق فی الصلاح گفت ای یارب بر ظاهرش الضمیر راجع الی عابد عیب نمی بینم
ای لیس له عیب ظاهر ودر باطنش غیب نمی دانم ونحن نحکم بالظاهر **قطعه** هر کرا الکلمة را
هنا بمعنی الام للجارة جامه کان فی الاصل بالهمزة للاضافة وحذفت للوزن پارسا
بینی مرهون پارسادان ونیک مرد انگار بفتح الهمزة والکاف الفارسی امر من انگاریدن
او من انگاشتن فانه شینه تبدل الراء فی المستقبلات نحو انگارد وانگارنده وهو لم
هذا الامر معرفی الاول ومعناها بالترکی ظن ور وندانی در نهادش ای فی طبعه وفی
بعض النسخ در نهانش چیست من الخیر والشر محتسب را درون خانه چه کار فانه
یاخذ من رای فساد فی الظاهر وقال الفقهاء الفسق الخفی لا یسقط العدالة **حکایت**
درویشی را بیاء الوحدة دیدم سر بر استان کعبه ماله واستان بمعنی العتبة
نهاده بود ودر زمین می مالید الظاهر ان المراد جدار الکعبة لان عتبتها ارفع وهی
نالید ومی گفت ای ینادی بقوله یا غفور یا رحیم تو دانی که از ظلوم وجهول چه خیزد
قولک ان الانسان ظلوما جهولا چه آید که ترا شاید **قطعه** عذر تقصیر خدمت آوردم

بالاضافة فی اللفظین الاولین که نذارم بطاعت استظهار ای لیس اتکالی بالطاعت
عاصیان از گناه توبه کنند اما عارفان از عبادت استغفار ای یستغفرون من تقصیر العبادة
کان رجل یرفع یده بعد الصلوة طویلا وقیل له ما تقول فی دعائک قال اقول اللهم اغفر لی
تقصیری فان علی هذا لا یلیق بک رباعی عابدان جزاء عبادت خواهند هذا من جزء مقول
قول درویش ای العباد یطلبون عوض العبادة و بازرگانان بهای بضاعت و هی
متاع من المال تبعث للتجارة والمراد هنا المتاع الذی یباع من بنده امید اورده ام زکاعت
حق الطلب ابدر یوزه وهو السؤال بشی آمده ام نه بتجارت اطلب ثمن المتاع اصنع
بنا ای افعل بنا ما انت اهله ولا تفعل بنا ما نحن اهله هکذا وجدنا عبارة المتن فی النسخ
الصحیحة وما وجدنا اصنع فی ما انت اهله وان کان یناسب السیاق وما وجدنا ایضا و اهل
لما جاز وهذا ای ازکه لما جاز ترکه ذکر فی الکشاف ان قوم یونس علیه السلام لما نزل بهم العذاب
قالوا اللهم ان ذنوبنا قد عظمت وجلت وانت اعظم منها واجل افعل بنا ما انت اهله
ولا تفعل بنا ما نحن اهله فکشف عنهم العذاب بیت گر کشی بضم الکاف العربی خطاب
من کشتن والمراد به عذاب ایته ور جرم بضم الجیم بمعنی الذنب بخشی ای تغفر لی روی وسر
بر آستانم لا ارجع من عتبتک بنده را فرمان نباشد هرچه فرمایی برانم قیل قریبا منه بیت
اولدر گرک باغشله باش و تن وجان سنک قولدن نه فرمان اوله قول داخی فرمان سنک
قطعه بر در کعبه بالاضافة سائلی دیدم یسئل الله تعالی که همی گفت و می گریستی خوش [illegible] بفتح
الغاد للقافیة من نگویم که طاعتم بپذیر ای لا اقول اقبل طاعتی قلم عفو بر گناهم کش امر من کشیدن
والمراد طره من کتاب السیئات وقیل فی الترجمة قطعه کعبه ده گوردم ایدی بر درویشی
اغلیوب ایدر ایدی ای حق بن [illegible] بزم طاعتم قبول ایله چک قلم [illegible] جرمن حکایت
عبد القادر گیلانی وهو من المشایخ العظام والاولیاء الکرام و [illegible] و کرامات علیا
در حرم کعبه روی بر حصا بفتح الحاء المهملة جمع حصاة کذا فی مختار الصحاح وهی بالفارسیة سنگ ریزه

بالترکی جقل ومن لم یعرف الجمع والمفرد فسر الجمع بمعنی المفرد نهاده می گفت [illegible] ای خداوند
ببخش ای بپذیر به العفو و اکره مستوجب عقوبتم من استوجبه اذا استحق در قیامت مرا نابینا
برانگیز امر من انگیختن نا در روی نیکان جمع نیک ای فی مواجههم شرمسار ای خجیل نشوم
قطعه روی بر خاک عجز کانه جمله خالیة من الضمیر المستتر فی قوله میگویم هکذا وجدنا عبارة المتن
فی النسخ التی رأیناها ومن اختاره فی المتن قورمی گویده و فسره بقوله یعنی عبد القادر ثم قال
وفی بعض النسخ می گویم وهو الظاهر انه افزی علی المص وقد اعترف بفساد ما اختاره
هر سحر که مخفف من سحرگاه که یاد می آید ظرف لقوله می گویم والمراد به وقت السحر ومقول
القول البیت الاتی اعنی قوله ای که هرگز فرامشت فرامش و فراموش بمعنی النسیان والحق
ان اصل فرامش فراموش بالواو وحذفت واوه للوزن والتاء للخطاب وحرکت الشین
لها واختیر الفتح للتخفیف نکنم قال الشیخ شبلی قدس سره انی لا اذکره تعالی لان التذکیر
انما یکون بعد النسیان ولا نسیان حتی اذکره هیچت از بنده یاد می آید قیل فی الترجمة قطعه
عجز طپراغی اوزره یوز اوروب هر سحر کدیرم جواب شه باده ای که هرگز اونتمزم سنی بن
هیچ سنده ایدرمیسین بنی یاد حکایت زندی در خانه پارسایی بیاء الوحدة فیها در آمد
سرقوشتی چندانکه طلب کرد فی بیت الزاهد چیزی بیاء الوحدة نیافت لفقر الزاهد دلتنگ
شد لعدم وجدان شئ پارسا را خبر شد ای تنبه گلیمی بکسر الکاف العربی و یاء الوحدة لفوة مشترکه
کبران گلیم خفته بود ای اضطجع ونام در ره گذر دزد انداخت ای القی فی ممره تا خفته بد
نا محروم نگردد ای لا یرجع ولا یصیر محروما قطعه شنیدم که مردان راه خدا هرمون دل
دشمنان را نکردند تنگ فکیف یضیقون قلوب الاصدقاء ترا کی سؤال عن الوقت هنا
میسر شود ای یتیسر لک این مقام علا بقوله که با دوستانت خلافست وجنگ
ای لک خلاف وحرب معهم وقیل فی الترجمة قطعه اشتدم که خدا یولی ارنلری اولا
دشمنک کوکلن انجدی تنگ سنه اولا میسر سکا بو مقام کد دوستلر ایله ایلک خلاف درو جنک

[illegible]

بودت اهل صفا چه در روی وچه در قفای لاتفاوت بينهما بل صاحبان نه چنانکه از پيش
بفتح الباء الفارسي والسين المهملة عيب گيرند و پيش بالباء الفارسي يعنى قدامك ومن
قال بعيب عندك فقد غفل من صفوة الفؤاد بل لم يعرف القبل والبعد وفي بعض النسخ
بپش بالباء العربي گيرند بيت در برابر اى فى المقابلة والقدام چو گوسفند بكسر الدال
للاضافة او بسكونها سليم يراد به معنى الحليم من الحلم بالكسر در قفا همچو گرگ اى مثل الذئب
مردم خوار وصف تركيبي والمعنى ليس الصديق هذا بل الصديق هو الذى يكون فى المواجهة
والغيبة على السواء بيت هر كه عيب دگران پيش تو آورد وشمرد بى گمان عيب
پيش دگران خواهد برد بالتركي كانسوز سنك عيبك غير باداوكه الته كركدر كما قيل من
عاب عندك عاب عنك وقيل فى الترجمة بيت نگه ايلر بركو عيبيني اولكده عيان اوار
اير قلره دبر عيبكى سنكده عيان حكايت تنى چند بالتركي بر نچه تن والمراد اشخاص
متعددة از روندگان جمع رونده بالتركي يوريجى متفق بسياحت مصدر ساح فى الارض
بمعنى ذهب بودند اى كانوا متفقين فى السياحة وشريك رنج وراحت بمعنى خواستم
كه موافقت كنم اى اردت ان اكون فى صحبتهم موافقت نكردند ولم يقبلونى للموافقة گفتم از كرم
واخلاق بزرگان بديع است ودريغ روى از مصاحبت مسكينان وانا واحد منهم تافتن
بمعنى الاعراض هنا وفايده دريغ داشتن والقال انى بنفسى متقيد لله كما قال كه در نفس
خويش اين قدر بمعنى قوت وقدرت مى شناسم كه در خدمت مردان يار بهم هؤلاء الا
يار شاطر باشم نه بار خاطر بمعنى حمل القلب والمراد به التشويش بيت ان لم اكن راكب
المواشى اى راكب المراكب معكم اسعى اناكم حامل كونى حامل الغواشى جمع غاشية
وهى ما يستر السرج والمعنى ان لم اكن لائقا لصحبتكم البق لخدمتكم يكى ازان ميان گفت
لا تعتبر از اين سخن كه شنيدى من عدم قبولنا دل تنگ مكن او وقع النسخة القديمة
يحرفون الكلم عن مواضعه كتبوا لفظ دل متصلا مدار كه درين روزها اى فى هذا الايام

دزدى بصورت درويشان در آمد اى دخل وخود را در سلك بمعنى الخيط صحبت ما
بالاضافة فى اللفظين منتظم كرد كما ينتظم الخرزة فى الخيط بيت چه دانند مردم اراد به مردمان
او يراد به الجنس كه در جامه كيست اى لا يعلم الانسان من فى اللباس انه رجل غير ام غير نويسنده
داند اى الكاتب يعلم كه در نامه چيست ومن بدل نامه لفظ خامه وقال الظاهر ان المراد
بخامه المكتوب واعترف بانه لم يجده فى كتب اللغة بهذا المعنى عنده ثم بين اربعة معان
لفظ خامه على ما وقع فى الصحاح الفارسى وقال كلها لا يليق بالمحل ثم قال وفى بحر
الغرائب بمعنى الرمل المجتمع فقد اتى بالغرائب ولم يعرف عبارة المتن فوقع فى الغلطات
البارده از انجا كه سلامت حال درويشان ست اصله درويشان است حذف الف است
لما عرفت فى اوايل الكتاب من قاعدة كتابه گمان بضم الكاف الفارسى بمعنى الظن فضولش
المراد به المزية من لذة سواء كان فى الحسن او القبيح ويتعين احدهما بقرينة المحل وقد من قال
اصله كان فضولى اش وفضولى كناية عن تجاوزه من لذة فى السوء دعوى بلا دليل وهو
منقوض بقول المص چو كارى بى فضولى من برآيد كما مر نبردند بل ظنوه صالحا وبيارى قبولش
كردند بيت ظاهر حال عارفان المراد بهم ارباب السلوك دلق است بفتح الدال وسكون اللام
لباس الصوفية المعروف بخرقه المراد لا تغتر بظاهر حالهم اين قدر بس كه روى در
خلق است فان كان توجه الصوفى الى الخلق فانه علامة سوء قطعه در عمل كوش امر
من كوشيدن هر چه خواهى من الالبسة المباحة پوش امر من پوشيدن تاج بر سر نه كلاه
وعلم بردوش كالجندى زاهدى بالياء المصدرى در پلاس پوشى وصف تركيبى والياء
للمصدرية اجتنابيست فان لبس اللباس المخصوص امر سهل زاهد پاك باش من الاعمال
القبيحة واطلس بپوش فيه مبالغة مثنوى ترك دنيا وشهوتست وهوس مما عطف
على المضاف اليه اعنى لفظ دنيا والمصراع مرهون اذ خبر مقدم پارسايى مبتدا مؤخر
نه ترك جامه وبس الواو زايدة للوزن در كزاغند بفتح الكاف العربى والزاء الفارسى

والغين المعجمة الدرج وكذا اكثر اكنه بالكاف مكان الغين وقرأ كنه بالكاف بدل الـ
والزاء العربي كذا في كتب اللغات المعول عليها فلا تلتفت الى البعض قال سمعت من بعض
الاساتذة قرأ كنه بالزاء الفارسي والكاف العربي فان الاساتذة في تصحيح اللغات
ارباب همه مرد باید بوده اي ينبغي ان يكون في الدرج رجل شجاع بر مخنث سلاح
جنگ چه سود يراد بالمخنث في العجم والروم ضد الشجاع والمعنى المراد من البيت
من لبس لباس الصوفية ينبغي ان يكون عمله كاعمالهم في الجد روزي وشب ابريق رفيق
بودم في السياحة وشبانگه بپاي حصاري خفته للاستراحة دزد بي توفيق ابريق رفيق
برداشت اي اخذ ورفع كه بطهارت مي روم وطالب او بغارت مي رفت بيت
پارسا لفظ المقتدر بين كه خرقه در بر كرده اي جعل عليه يعني لبس جامه كعبه را جل بتخفيف
اللام للوزن وكسرها للاضافة خر كرده كانه جعل ثوب الكعبة للحمار چندانكه از درويشان غايب
شد ببري بياء الوحدة از حصار برفت ودرجي اي وياء الوحدة كذلك والدرج بالضم الحقة
التي يحفظ فيها الجواهر وحلي النساء ومن قال بمعنى حقة اخص منه بدزديد في الليل تا روز
روشن شد اي الى ان ابيض النهار آن اي السارق در تاريك اي في الظلام
مبلغي بياء الوحدة يراد بهذا اللفظ معنى كثير راه رفته بود اي قطع المسافة الكثيرة
ورفيقان بي گناه خفته غافلين بامدادان همه را اي كل الرفقاء بقلعه بردند فال
بردند اصل اللص وبزندان كردند اي حبسونا از آن تاريخ ترك صحبت گفتيم اي
فلذا تركنا المصاحبة مع الغير وطريق عزلت گرفتيم قائلين كه السلامة في الوحدة والآفة في الكثرة
والاثنين قطعه چو از قومي يكي بي دانشي بياء الوحدة يكي بيدانشي باليا المصدري كرد فاعله
ضمير يكي نه كه را بكسر الكاف العربي وسكون الهاء الاصلي بمعنى الحقير والصغير كذا في كتب
اللغات ومن قال بمعنى كهتر بل مقصود منه فقد غلط فانه ليس مرادف كهتر ولا مقصود
منه بل هو نفسه واذا زيد عليه لفظ تر يصير اسم تفضيل منزلت اي القدر ماند

مفارست من ماند ل نه مه بكسر الميم وسكون الهاء الاصلي بمعنى الكبير ومن قال بمعنى مهتر
بل مقصود منه مثل يحيا او يحيط على ما قيل فقد غلط وقاس الفارسية على العربية لعدم انسه
بالفارسية راه والمعنى المراد ان ذلك الشخص عامل عملاً لا يليق باهل التصوف تجاوز
ضرره الينا نمي بيني كه گاوي بالكاف الفارسي وياء الوحدة اي بقر واحد در علف زار
والمراد به المزرعة التي زرع فيها العلف بيالايد معناه المطابق بالتركي بولاشدر همه
گاوان ده را اي اذا دخل بقر واحد في معلف وراه صاحبه او الزارع يسوق الجميع بالضرب والايذاء
ومن يختلط من شدة الضرب فكان ذلك البقر يختلطهن ومن لم يعرف المراد فسره بقوله بولاشدرمی
وكتب حاشية فيها تفسير يلزم معناه المطابق المراد هنا وقيل في الترجمة قطعه چو بر قومی
بری بلمز نكت انسه دوراق قلمز يكي بم اولوبه قجنكم رصوقتار لايه كرسه سوزر
ابلدويه گفتم سپاس ومنت خدايرا جل وعلا كه از فوايد درويشان محروم ماندم اذ نظت
ان المفارقة مع من لا علم بحاله غير جائز اگر چه از صحبت ايشان فريد اي وحيد شدم اما بدين
حكايت مستفيد گشتم وامثال مرا اي الذين يسيحون في الارض در همه عمر اين نصيحت
بكار آيد مثنوي بيك بفتح الباء السببية ناتراشيده كناية عن غير المؤدب در مجلسي بياء الوحدة
برنجد دل هوشمندان اي قلب العقلاء بسي ويقع هذا الامر كثيراً اگر
بركه اي الحوض الذي يجتمع فيه الماء ومن اضاف ماء الى المطر حيث قال يجتمع فيه ماء المطر
فقد زاد قيدا حشوا پر كنند از گلاب اي الماء الورد چو سگ وفي بعض النسخ سگي در وي
افتد گنده مغارسه من كردد منجلاب بضم الميم والجيم وسكون النون بينهما ماء النجس
حكايت زاهدي مهمان پادشاهي بياء الوحدة فيهما بود بسكون الواو چون بسفره
بنشستند للاكل الطعام كمتر از آن خورد كه ارادة او بود اي لم يأكل مقدار ما يريد الاكل
وچون بنماز خواستند اي قاموا الى الصلوة بيشتر از آن كرد كه عادة او بود علله بقوله
تا ظن صلاحيت در حق او زياده كنند اي يظنون ان قليل الاكل كثير الطاعة بيت

ترسم نرسی بکعبه ای اخاف ان لا نصل الی الکعبة ای اعرابی . علا بغو لکین ره که تو می روی
بترکستانست ای الطریق الذی تسلکه منتهٍ الی الولایة التی تسمی بترکستان وقیل فی الترجمة
بیت قورقرم ایرمیه سین کعبه ای اعرابی . دوندوغک یول چوسنک دوغرو ترکه گیدر
چون بمقام خویش باز آمد ای رجع الی منزله سفره خواست تا تناول کند ای لیاکل پسری
ای کان له ابن صاحب فراست گفت ای پدر چرا در دعوة سلطان چیزی نخوردی گفت
در نظر ایشان چیزی نخوردم که بکار آید گفت فاعلا پس نماز را هم قضا کن که چیزی نکردی
که بکار آید قطعه ای هنرها نهاده بر کف دست . لا اراه عیبها در گرفته زیر بغل .
تحت الابط ای کتمت وسترت عیوبک تا چه خواهی خریدن ای مغرور ز مغنها بار زکی
تا نه السک کرکه رای مغرور روز درمانده گی ای یوم العجز بسیم دغل بفتحتی الدال المهملة
والغین المعجمة بمعنی الفساد مثل الدغل والمراد المزخرف حکایت یاد دارم ای فی خاطری
ثابت یعنی مانیست که در عهد ای الزمان طفولیت والصغر متعبد بودم و شب خیز وحف
ترکیبی وهو لع هذا اللفظ یستعمل علی صیغة المفعول بمعنی الحریص وکسر العین للاضافة
ای قوله زهد و پرهیز ای کنت حریصا علیها شبی در خدمت پدر وهو شیخ عبد الله قدس
سره نشسته بودم همه شب دیده بهم بفتحتین نبسته کنایة من عدم النوم ای کنت غیر نائم فی تلک
اللیلة ومصحف عزیز بر کنار گرفته للتلاوة وطائفه من اهل البیت گرد ما بکسر الکاف
الفارسی ای اطرافنا خفته ای نائمین پدر را گفتم از اینها یکی سر بر نمی دارد ای لا یرفع
رأسه که دوگانه ای رکعتین بگذارد چنان خفته اند ای ناموا علی وجه که گویی مرده اند کانهم
ماتوا گفت جان پدر خطاب لطیف تو نیز اگر بخفتی به که در پوستین بمعنی الغزا خلق افتی
عبارة من ذکر المثالب والمعایب قطعه نبیند مدعی جز خویشتن را ای لا یری غیر نفسه
که دارد پرده پندار ای ستر حسن الظن در پیش . وهذا کنایة من الکبر والاعجاب گر چشم
خدا بینش بلفظ خدا بین وصف ترکیبی وهذه العین التی تری الحق ولا تری غیر الحق

حقا والضمیر راجع الی مدعی ببخشنده ای ربنیند هیچکس عاجزتر از خویش . فی بعض النسخ
اگر چشم خدا بینی ببخشند بنبنی الی فحو یکون التفاتا من الغیبة الی الخطاب وهو نوعا
ممدوح من البلاغة علی شرف فی موضعه ومن قال الاول انسب للمقام واولی کالا یخفی
قد خفی علیه هذه البلاغة والمقام للخطاب من ابی المصراعیه کالا یخفی حکایت بزرگی را
در محفلی بیاء الوحدة فیها همی ستودند ای کانوا یمدحون و در اوصاف جمیلش مبالغه
می نمودند وکانوا ایغظوه سر بر آورد و گفت مجیبا لهم من آنم که من دانم بیت
کفیت مجهول من الکفایات اذی ای نصب علی التمیز یا من تعد من العد فاعلا ضمیر للخطاب
المستتر فیها من لفظ انت محاسنی مفعول وهو جمع بفتحتین علی خلاف القیاس علانیتی
خبر مقدم لمبتداء مؤخر وهو هذا ظاهری ولم تدر بها من الدرایة وهی العلم فاعلا کفاعل
تعد ای لم تعلم باطنی مفعول لم تدر والمعنی یا من تعد محاسنی مادحا کفیت اذی ای تکفی
تری ظاهری ولیس لک اطلاع علی سری قطعه شخصم بچشم عالمیان خوب منظر است
ای شخصی فی اعین الناس یری حسن الوجه وز خبث باطنم ای من خبث باطنی سر
بخجلت فتاده پیش . وکان الرجل از خجل طاووس را بنقش و نگاری که هست
خلق . مرهون تحسین کنند تحسنه واو خجل از پای زشت خویش . من رجله القبیحة
فالمراد انه یمدح ویعرف خبث الباطن فیخجل منه حکایت یکی از صلحاء جبل لبنان علی وزن
عثمان اسم جبل فالاضافة بیانیه که مقامات او در دیار عرب مذکور بود بالخیر و کرامات
او مشهور فی تلک الدیار بجامع دمشق وهو جامع معروف بجامع بنی امیه در آمد
و بر کنار بر که ای الحوض ومن اضاف الماء الی المطر فی تفسیر البرکة سابقا اتی بمثل ما ذکرنا
هاهنا فقد اعترف بالحق طهارت می کرد پایش بلغزید ای من لغزیدن بمعنی الزلق وبحوض
در افتاد وکاد ان یغرق وبمشقت بسیار از آنجا خلاص یافت چون نماز را پرداختند
جمع ماضی من پرداختن ای انتهوا یکی از اصحاب گفت مخاطبا الیه مرا مشکلی بیاء الوحدة

هست شیخ گفت ان چیست گفت فاعلیکی یاد دارم قد مزیاده قربا که بر روی دریای
مغرب فی رفق الیاء الخطاب وکذا فی حکایة طال الماضیة وقدمت ترمی شد فاین الغرق
امروز یک قامت آب هکذا وجدنا عبارة المتن فی النسخ التی راینا ها ومن کان انشا
فقط او وعبارة المتن یک قد آب وفتره بقوله یعنی مقدار قامات وخمسة وعشرین عنا کذا
سمعت من البعض وبوافقه الکتب الفقهیة ولعل القائل اراد به الکنایة عن القلة هذا الکلام
ومع عدم صحة الروایة غیر مطابق للواقع لان ماء الحوض فی دیار العرب لا یکون اقل من
القلتین واحتمال الغرق انما یکون فی الماء الذی یکثر ویبلغ فوق الراس از هلاکت اثر
للخطاب بجزی بیاء الوحدة نماند بود ای وجد کل هلاک ولم یبق منه شئ وجزء اصلا
ومن لم یعرف المعنی قال فی تفسیره قول المص از هلاکت یعنی غیر از هلاکت ولیس هذا
الا تغییر الشئ بضده درین چه حکمت هذا الکلام صریح فی السؤال من الحکمة الاعتراض
علی الشیخ شیخ سر بجیب بفتح الجیم وسکون الجیم الیاء تفکر فرو برد کما هو عادة المدققین المتفکرین
وپس از تامل بسیار ای بعد التامل الکثیر گفت نشنیدی که سید عالم محمد مصطفی صلی الله علیه
وسلم گفت لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک مقرب ولا نبی مرسل فان تنوین التنکیر
فی قوله وقت یفید الوحدة فالمعنی مع الله وقت من الاوقات لا یسعنی فی ذلک الوقت ملک
مقرب ونبی مرسل ونگفت علی الدوام عطف علی قوله گفت که لم یقل انا مع الله علی الدوام
وفی چنین ابتداء الکلام الی اخره کرفرموده فی الحدیث المذکور بجبرائیل ومیکائیل نپرداختی
یعنی لا یقارن بهما فی ذلک الوقت فان معنی پرداختن بفلان وساختن المقارنة والمصاحبة
هو ومن لم یعرف المعنی قال یشتغل بهما ودیگر وقت با حفصه و زینب ساختن لامرائین
امهات المؤمنین درساختی ای لعاجبهما کمشاهدة الابرار جمع بر بفتح البا بصفة
مشبهة او جمع بار بین التجلی والاستتار یعنی لا یدوم مشاهدة الابرار والتجلی لهم بل هم
بین کشف وستر فوقوع الکرامات کالمشی علی الماء لا یقع کل وقت بل انما یکون المشاهدة

لی نماید ولی رباید ای قلوب الاولیاء بیت دیدار می نمایی و پرهیز می کنی خطاب المحبوب
بازار خویش وآتش ما تیز می کنی وقیل فی الترجمة بیت یوزنی کوستر ربیزه پرهیز ایدر سه
بازاری کبی عشقمز او دین تیز ایدر سه لی اشاهد صیغة المتکلم وحده من موصولة او هی
صیغة المتکلم ایضا من باب علم ای اهواه بحذف العاید المنصوب ای اشاهده من اهوی
بیز وسید متعلق باشاهد فیلحقنی ای بدرکی شان ای حال اضحی صیغة المتکلم ایضا من
علم ای اضحی انا بحذف العاید الی الموصوف طریقا مفعول اضحی یوجج ای یوقد نارا
یعنی مشتعل ثم یطلق بالیاء الساکنة اصلا بالهمزة ای یجعلها منطفیة برشنة ای قلیل من
الوصال لذلک اشارة الی ما ذکر وهو تاجیج النار واطفاؤها ترانی تنصر فی حرق اسم مفعول
من الاحراق وغریقا فعیل بمعنی المفعول وانما نصبوا بان علی الحالیة حکایت یکی پرسید
ای سال احد از ان گم کرده فرزند اراد یعقوب ع فانه کان فقد ابنه یوسف ع
کای روشن گهر معناه کلفظ لا یخفی علی احد ومن قال یعنی بکی وصافی جوهر فقد اخفی
حیث فسره بغیر معناه پیر خردمند تتمة المنادی زمصر بش وهذا لا یحتاج الی البیان
ومن قال یعنی مصر فقد اتی بشئ یصیر اعجوبة للنظار بوی پیراهن الظاهر ان الضمیر
راجع الی فرزند الداخل علی قوله مصر ینبغی ان یدخل علی قوله پیراهن وانما قدم للوزن
شنیدی فالمعنی از مصر بوی پیراهن فرزند شنیدی واعلم ان لفظ شنیدی
یستعمل بمعنی بوییدن مجازا ومن قال بالاشتراک او المجازی فقد اخطاء فی حق
کلامه اذ لم یوجد شنیدی بمعنی بوییدن فی کتب اللغات الفارسیة چرا در چاه کنعانش
الضمیر راجع الی فرزند ومن احتمل الاول وقال هذا الشین راجع الی فرزند فلم یات
البیان موفق ندیدی فلما سئل یعقوب ع بهذا الوجه بگفت فی جواب احوال ما
برق جهانست ای کالبرق دمی پیدا و دیگر دم نهانست فیدل هذا الجواب
علی ان الکشف والکرامات لا یدوم مان کهی بیاء الوحدة وهو مقصود هر بیانه

برطارم استمد الفصحاء بالحركات الثلث في الزاء فقد اورده بعضهم في قافية
الترحم فظن انه مضموم الزاء وفي قافية بازرم فظن انه مكسور الزاء والفتح مختار المحققين
ومن قال بكسر الزاء على ما فهم من بحر الغرايب لم يفهم ما فيه لان صاحبه اورده في قافية
الترحم حيث قال بيت ازعالم كبريا كه عامست چون رحمت ايزدش ترحم • وهم از شيمه
كبرياش بشك تا غايب اين رونده طارم • واهل اللغة متفقون على ان معناه بالتركية
قره او ويطلق على الفلك تشبيها له وان اوصف بوصف يدل على العلو بتعين ذلك
كما في نحن فيه فانه موصوف بقوله على نشيمن • وذلك في حالة التجلي كهي بر پشت پاي
خود نبينم • المراد رؤية ظهر الرجل اذ فيه المبالغة المرادة في المقام ومن لم يعرف
المرام قال في تفسيره يعني چيزي كه بر پشت پايم باشد او را اگر در ويغش بر جاي
بماندي • المراد حال التجلي سر دست ازد وعالم بر فشاندي • فان من استغرق
في الجمال فرغ من غيره حكايت در جامع بعلبك اسم بلدة في ارض شام كلمه
چند بالتركي بر چه كلمه بطريق وعظ مي گفتم حكاية با جامعي بيارة الوحدة افرده
اسم مفعول من افسردن والمراد كونهم كالجمدة البرودة وفقد التأثير دل مرده
وصف تركيبي هذا وما قبله صفة للجماعة وراه از عالم صورت بمعنى نبرده لفظ راه
مفعول مقدم للفظ نبرده والجملة صفة ايضا ديدم كه نفسم بفتحتين در نمي گيرد
اي لا يؤثر كما قال الشاعر بيت بخوبان در نمي گيرد فغان وناله وزاري •
بكام دل رسي آخر فمن يعمل اگر داري اعلم هذا • اول بيت نظمه في لسان
الفرس تجاه من ابي ومعنى المصراع الاول ظاهر وهو انه لا يؤثر في الحبايب
انين وحنين وتضرع ومعنى المصراع الثاني موقوف على قصة وهي
ان ملكا جعل نقش درهمه فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره فشاع اسم
درهم في لسان الناس بقولهم فمن يعمل فالمعنى تصل الى المطلب ان كان لك

ذلك الدرهم وآتشش كم در هيزم تر اي النار الطارة في الحطب الرطب اثر
نمي كند اي كلام الطار لا يؤثر فيهم لعدم استعدادهم دريغ آمدم اي جا ثني
التأسف تربيت ستوران جمع وهو اسم لذوات القوائم الاربع وآيينه
داري باليا المصدري در محلت كوران جمع كور بالكاف العربي وهو لغة
مشتركة ولكن در بكسر الزاء للاضافة الى لفظ معني باز بود اي كان باب
المعنى مفتوحا وسلسله سخن دراز عطف على ما قبله در بيان اين آيت كه
ونحن اقرب اليه من حبل الوريد قال المفسرون اي نحن اعلم بحاله ممن كان
اقرب اليه من حبل الوريد تجوز بقرب الذات وحبل الوريد مثل في القرب
والحبل العرق واضافته للبيان والوريدان عرقان مكتنفان بصفحتي العنق في مقدمها
متصلان بالقربين يرادان من الرأس اليه سخن بجايي رسانيده بودم كه مي
گفتم في تفسير الاية قطعه دوست نزديكتر وهو بمعنى اقرب از من
بمنست موضع لفظ است بلفظ نزديكتر واو للوزن وين بكسر الواو
لقيامه مقام همزة اين ومن قال لموافقة ما بعده لم يعرف التحقيق عجب كه
من ازوي دورم اذ الاحتجاب من جانبي كما قيل اعظم حجاب بينك وبين
الله اشتغالك بتدبير بدنك واعتمادك على عاجز مثلك چه كنم با كه توان گفت
كه او معناه بالتركي نيليم كيمه ديمك اولور كه اول در كنار من ومن مهجورم •
اي مزومن ازشراب اين سخن مست جملة حالية وفضله قدح در دست
عطف على ما قبله كه رونده از كنار مجلس گذر كرد اي مر بقرب من المجلس ودور
بفتح الدال وسكون الواو وكسر الراء للاضافة الى قوله آخر در واثر اي كرد
كانه شرب وسكر نعره چنان زد كه ديگران بموافقت او در خروش صوت يعدد
مع البكاء على الغفلة كذا في صحاح الفارسي وهذا المعنى هو المناسب للمقام •

وفی بحر الوایب بالترکی عمو وکورلدی که بهادرلردن وجانورلردن ظاهراولور
وقول من قال فی البحر خروش صوت یشبه بالرعد یظهر من الحیوانات ومن الرجال
الکماة وبحی بمعنی الجملة والقوة ایضا یخالف ما نقل من عبارة وخامان
مجلس در جوش بمعنی الغلیان کفتم سبحان الله تعجبا دوران بضم الدال جمع دول
بمعنی البعید باخبر صفة لدر حضور کالحاضرین ونزدیکان فی بحر دور کالبعید لعدم
ظهور اثر القرب منهم **قطعه** فهم سخن مفعول تا نکند وفاعله مستمع مرهون
قوت طبع از متکلم مجوی نهی من جستن ای لا تطلب من المتکلم قوة الطبع وحسن
التقریر فسحت کالوسعة لفظا ومعنی میدان ارادت بالاضافة فی اللفظین بیاره
امر من اوردن تا بزند فعل مضارع فاعله مر وبکسر الدال للاضافة سخن کوی وصف
ترکیبی ای رجل متکلم کوی مفعول بزند واعلم ان لفظ کوی بالکاف الفارسی یجیء
بمعنی الکرة بضم الکاف وفتح الراء وتخفیفها وهو المراد هنا وقد یکون وصفا ترکیبیا
از رکب مع جزء کما سمعت آنفا ویکون امرا من کفتن **حکایت** شبی بیاد والوحدة
در بیابان مکه ای فی البریة از غایت بی خوابی پای رفتنم نماند بسکون النون والدال
کنایة عن کمال العجز عن المشی سر بنهادم للنوم شتربان را مثل بیل بان کما وفت کفتم
از من بدار ای دعنی **قطعه** پای مسکین پیاده چند رود حلة بقوله کز تحمل ستوه شد
ای عجز کذا سمع من الاساتذه وکونه بمعنی حار وحه آری کما قال البعض غیر شایع فی الاستعمال
وان کان یستعمل علی المبالغة وفی بعض النسخ ستوده بمعنی الممدوح فح لا یکون قوله
کز تحمل تعلیلا بل المعنی ان الراجل کی یمشی بملاحظة هذه القضیة تا تن بضم الباء والفاء
والخاء المعجمة بالترکی بسرکث دوه تا شود جسم فربهی بیاء الوحدة لاغری
کالاول مرده باشد ای یصیر میتا از سختی بالیاء والمصدری کفت فاعله شتربان لا
ای برادر حرم در پیشت بر پد حرم مکة او المسجد الحرام وحرامی در پس فیه صنعة التقابل

اکر رفتی بردی بیاء الخطاب فیهما ومفعول بردی محذوف وهو الروح بقرینة قوله
ومن قال ای جان بجای فقد ارتکب قیدا زائدا اذ المراد به تخلیص الروح مطلقا لا ایصاله الی مکة
فقط اکر خفتی مردی بضم المیم لانه جزاء الشرط **بیت** خوشست خبر مقدم زیر مغیلان
اسم شجر مشهور براه بادیه ای فی البریة خفت بمعنی خفتن مبتداء مؤخر شب رحیل ظرف
خفت ای لیلة الارتحال ولی ترک جان بباید کفت بمعنی کفتن ای ینبغی ان یقال ترکت
روحی وقلت کل ما یاتی ولو کان قتلا والمراد به ترک الروح فعلا لا القول المخصوص حقیقة
وقول من قال ولا بعد فی استعمال کفت فی معنی کردن فانه اشاره فی الفارسی لیس
بعزیز الا یری الی قول جان شد واو از نیامد قول سخیف بوجهین اما اولا فلانه لو اراد بکون
کفت بمعنی کردن انه مجازا فلا وجه للتخصیص بالفارسی فانه باب واسع فی کل لغة وان
اراد به انه حقیقة فلا بد من بیان اصل اللغة ولم یبینوا واما ثانیا فان لفظ شد حقیقة
بمعنی ذهب کما انه حقیقة بمعنی صار فلا وجه للقیاس علیه علی ان القیاس لا یجری فی اللغات
حکایت پارسایی را دیدم فی مدة سیاحتی بر کنار دریا که زخم پلنگ داشت ای الجراحة
من النمر وبهیچ دارو بمعنی الدواء به نمی شد ومدتها در آن رنج بود وکان مریضا مدة مدیدة
وهمچنان یعنی حینا فحینا شکر خدای تعالی می کفت الحمد لله که بمصیبتی کرفتارم نه بمعصیتی
قطعه کر مرا زار بکشی علی معنیین احدهما الشخص الذی له انین بالترکی اکلیجی والآخر
اداة اسم مکان نحو کلزار وسمن زار والمراد هنا هو المعنی الاول وهو حال من المفعول
اعنی مرا ومن قال قوله زار مفعول ثان لقوله دهد فقد اخطاه بکشتن دهد آن یار عزیز
ومن قال فی البحر زاری بمعنی ناله وزار بدون الیاء بمعنی نالان ولا یبعد ان یستعمل
هنا بمعنی زاری مقصورا منه لم یعرف رکاکة المعنی وظن البعید غیر بعید وظن ان القصر
یجوز فی کل لفظ تا نکویی بیاء الخطاب که در آن دم فی ذلک الوقت غم جانم باشد ای لیس
اینی لذهاب روحی کویم از بنده مسکین چه کنه مخفف من کناه صادر شده ای وقع کو

املکرا واثره الی یار عزیز دل آزرده شد از من ای انفعل قلبه منی غم آنم باشد
یکون لی ذلک الهم **حکایت** درویشی را ضرورتی بیاء الوحدة فیهما پیش آمد یعنی وقع
له حاجة گلیمی از خانه یاری واالیاء فیهما کالاول بدزدید فاعله ضمیر درویش حاکم
فرمود که دستش ببرند بعضی بقوله تعالی السارق والسارقة فاقطعوا ایدیهما صاحب
گلیم شفاعت کرد که من اورا بحل بتشدید اللام فی الاصل بمعنی حلال کردم ای عفوت عنه
ومن قال و دعوی نمی کنم فقد اخطاء فان الدعوی شرط فی الحکم بالقطع فلما حکم الحاکم بالقطع
علم ان الدعوی صدر من صاحب المتاع حاکم گفت بشفاعت تو حد شرع را و هو القطع
فرو نگذارم ای لا اترک گفت راست فرمودی خطاب للملک اما هر که از مال
وقف چیزی بدزدد قطعش لازم نیاید که الوقف لا یملک شیئا علی صیغة المعلوم
ولا یملک علی صیغة المجهول ای لا یکون مملوکا للناس هر چه درویشان راست
وقف محتاجانست ومن سرق من الوقف یلزمه الضمان لا القطع حاکم دست
از و بداشت ای ترکه هذا معنی اللفظ بما عرفت فی قوله از من بجار ومن قال ای
ترک التعرض لم یات بمعنی اللفظ و گفت توبیخا لذلک السارق جهان بر تو تنگ
آمده بود که دزدی بالیاء المصدری نکردی بیاء الخطاب الا از خانه چنین یاری
و ترکت الامانة فی حاله گفت ای خداوند نشنیده که گفته اند خانه دوستان
بروب امر من رفتن بضم الراء کنایة عن الاخذ ما فیه جمیعا و در دشمنان مکوب
نهی من کوفتن یبدل الفاء باء فی مستقبلاته بمعنی القرع ای لا تقرع باب العدو
ولا جل عرض الحاجة ومن قال نهی من کو بیدن بالکاف العربی والباء الفارسی
فقد ظن ان با مکوب فارسی **بیت** چون فرو مانی بسختی ای اذا عجزت
فی الشدة تن بعجز اندر مکن ای لا تجعل بدنک فی العجز ومن قال ای اذا اضطررت
بالشدة والکربة فلم یات بمعنی اللفظ دشمنان را پوست برکن ای اسلخ جلودهم

فلانا فی قوله در دشمنان مکوب فانه فی ماقیل ولا یخفی ان قوله دشمنان را
پوست برکن لا یلایم ظاهر القول در دشمنان مکوب دوستان را پوستین
فعملت بهذا الاخیر **حکایت** یکی از پادشاهان پارسایی را دید و گفت هیچت
ای الخطاب از ما یاد می آید گفت ای پارسا بلی بکسر اللام هر گه مقصود من گاه
ای کل وقت که خدارا فراموش می کنم **بیت** هر سو دود هر مضارع من دویدن
فاعله آنکس ای یعدو ای کل جانب شخص ز در بکسر الزاء خویش ای من باب
الله تعالی براند فاعله هو الله ای یرده الله تعالی و انرا که بخواند ای الذی یدعوه
الله تعالی بدر کس ندواند مضارع منفی من دوانیدن ای لا یرده الی باب احد
سواه یعنی لا یجعله محتاجا الی غیره **حکایت** کان منصور بن عمار یتیما وکانت
امه تغزل فبیعه فاعطته یوما درهمین وقالت بدرهم خبزا و درهم قطنا فرای
رجلین یتخاصمان احدهما الاخر الی القاضی بسبب درهمین فتصدق بهما وذهب الی امه
واخبره فدعت له واعطته غزلا لا یشتری شیئا للاکل فلما دخل السوق کسد غزله
بسماک فقد بقیت سمکتان منتنتان فاشتراهما بغزله فشقتهما امه فوجد فیهما لؤلؤة
نفیسة باعها بعشرة بدرة فلما دخل بیتها نودی من زاویة البیت یا منصور هذه
خلف درهمک و دخرنا لک الدرهم الباقی للاخرة **حکایت** یکی از صالحان
پادشاهی را بخواب دید در بهشت و پارسایی را در دوزخ پرسید الظاهر ان السوال
فی النوم وقع که موجب درجات جمع درجة ای المرتبة العلیا وهی مستعملة
فی مقامات الجنان این اشارة الی پادشاهی چیست و سبب درکات
جمع الدرکة ای المنزلة السفلی وهی مستعملة فی منازل جهنم آن اشاره الی
پارسایی چه که ما بخلاف این پنداشتیم لظلم السلطان و زهد الصالح گفتند
فی جوابه این پادشاه بمحبت درویشان در بهشتست و این پارسا بتقرب

بادشاهان در دو زخ کاور دفی لطر نعم الامیر علی باب الفقیر وبئس الفقیر علی باب الامیر
قطعه دلق خطاب لزاهد بچه کار آید و تسبیح عطف علی دلق ومرفوع علی صیغة المفعول
عطف ایضاً معناه بالترکی یالوقفتان خودرا ز عملهای نکوهیده اسم مفعول من
نکوهیدن بکسر النون بمعنی التحقیر والمذمة بری دار ای اجعل نفسک بریئة من الافعال
القبیحة والاخلاق الذمیمة حاجت بکلاه برکی بفتحتین والکاف العربی نوع من جنس
القلنسوة کذا صرح فی بحر الغرایب ومن قال نوع من المتاع یعمه الصوفیون لم یدر
معناه علی ان الکلام فی القلنسوة لا فی العمامة داشتنت بفتح النون لاجل تاء الخطاب
نیست فان الاعتبار لیس بالصورة درویش صفت باش وکلاه تتری دار المراد
بقلنسوة یلبسها الجندی والطایفة المعروفة بتاتار کذا سمعنا من الاساتذة العالمین
ومن قال یعنی بکلاه امرانه کذا قال بعض الکمل فقد اقدم علی شرح الکتاب مع
عدم علمه ولما ان التعلیم انما یکون بعد العلم حکایت پیاده الهمزة للوحدة
کامرفت سابقا سر و پا برهنه با کاروان حجاز ای معهم از کوفه بدر آمد ای خرج
وهمراه ما شد ای صار رفیقنا خرامان همی رفت وهمی گفت رباعی نه بر اشتر سوارم
ای انی غیر راکب علی جمل نه چو اشتر زیر بارم ه ولیست انا عبید السلطان نه خداوند رعیت نه غلام شهریارم مع وجود
وپریشانی بالمصدری معدوم ندارم ای لیس لی هم المال کالغنی ولیس لی تفرق
البال لعدم المال کالفقیر الغیر الصابر نفسی بفتحتین ویاء الوحدة فی زنم آسوده
مفعول من آسودن وعمری بسر آرم یعنی یحصل لی استراحة فی کل نفس کما فی التمت
عمرا کاملا اشتر سواری بیاء الوحدة گفتش ای قال لذلک الفقیر ای درویش
بکجا میروی باز گرد بالکاف الفارسی ای ارجع که بسختی بمیری ای تموت بالشدة
نشنید کلامه وقدم در بیابان نهاد وبرفت معا چون بنخله محمود اسم مکان برسیدیم
توانگر را ای الذی کان راکب الجمل وقال للفقیر ارجع اجل فرا رسید اعلم ان لفظ

فرا بمعنی الفوق المقابل للتحت کذا فی مختار الصحاح وقد یدخل فی اوایل المصادر
والافعال لتحسین اللفظ کذا فی بحر الغرایب ومن قال فی البحر فرا لفظ فارسی یدخل
فی اوایل الافعال فقد غفل عن المعنی الاول وکتم بعض ما فی البحر فانظر فیما ذکرناه والمراد
هنا هو الثانی مرد درویش بیالینش بیامد فی الموضع الذی مات فیه وگفت
ما بسختی نمردیم وتو بر بختی بمردی بیت شخصی همه شب بر سر بیمار گریست العزا نه
یموت چون روز شد او اشارة الی شخص مرد وبیمار بزیست قطعه ای بسا قد وقف
معناه اسب بکسر الباء للاضافة تیز رو وصف ترکیبی من رفتن که بماند بسکون النون
والدال ای بقی وبعضی کره خر فی بعض النسخ خرکی الکاف للتصغیر والیاء للوحدة لنگ
ای اعرج جان بمنزل برد وکذا بس قد تنومندا که در خاک تندرستان بزاده مرهون دفن
کردند وزخم خورده یعنی المجروح نمرد مالعدم مجی اجله وقیل فی الترجمة رباعی ای نجه
یورغه آت که یولده قلوره خرلنگ ایلرووه منزل اوره ای نجه صاغ کشیلر اوز
اولکه چوق زخمی وار ایدی خوش اولور حکایت عابدی را پادشاهی بیاء الوحدة
فیهما طلب کرد لیراه عابد اندیشه ای تفکر که داروی بخورم تا ضعیف شوم بسبب
تحلیل الدواء مگر اعتقاد در حق من زیاده کند فاعله ضمیر پادشاه آورده اند فی الکتابة
که داروی قاتل بود بخورد وبمرد قطعه آنکه چون پسته بکسر الباء الفارسی بالترکی
فستق دیدمش بفتح یاء الخطاب والشین بعده راجع الی آنکه ای نظنه لان دیدن
هنا لیس بمعنی الابصار بل بمعنی رؤیة القلب همه مغز ای کله لب پوست بر پوست
بود ای لیس فیه لب اصلا همچو پیازه ای کالبصل پارسایان که روی در مخلوق ای
الزهاد الذین وجههم الی المخلوق والمعنی هذا کما لا یخفی ومن قال یعنی ایشان بانه
فقد اتی بمعنی من عند نفسه وخص اللفظ العام من غیر مخصص پشت بر قبله می کنند نماز
لان اعراضهم من الحق قبلا کاعراضهم من الکعبة قالبا بیت چون بنده خدای خویش

خوانده فاعل خواند ضمیر بنده وخدای خویش مفعول باید که بجز خدا اندا اندهاء اذ الذکر حقیقة ینبغ
غیرالله فلا وجه لتوجهه الی غیره ولو کان سلطانا گو وقول من قال فاعل خواند ضمیر خدای خویش
ومفعول بنده غیر مناسب للمقام کما لا یخفی علی ذوی الافهام حکایت کاروانی را در زمین
یونان بزدند یعنی قطاع الطریق بقرینة المقام ونعمت بی قیاس بردند ای اخذوا الاموال
الکثیرة بازرگانان گریه وزاری کردند وخدا ورسول را شفیع آوردند وتضرعوا الی قطاع
الطریق فایده نبود بیت چه پیروز بالیاء الفارسی یعنی مظفر شد دزد بکسر الذال للاضافة
تیره بالترکی بولانق وقرنکو روان بمعنی الروح فمعنی المصراع بالترکی مظفر اولدی جانی
بولانق وجانی قرنکو اوغری ومن قال فی شرح لفظ تیره ظرف روان اندر جمع تیر ورو وهو
وصف ترکیبی بمعنی شیر وثم قال وقیل قوله تیره ظرف وقوله روان صفة مشبهة من رفتن
شل دولن من دویدن یعنی دزدی که رونده است در تیره ای فی ظلم اللیل فقد اخطأ
فاحش فیما اختاره وفیما نقله ولم یحم حول المعنی اصلا چه غم دارد از گریه کاروانی ای
لا یتأثر من بکائهم لظلمة روحه وقساوة قلبه لقمان حکیم در آن میان بود ای کان فیما
بینهم یکی از کاروانیان گفت لقمان کلمه چند از حکمت وموعظه با ایشان بگوی باشد
کز دری بفتحتین بمعنی بعض از مال ما دست بدارند یعنی بترکو نه دریغ باشد که چندین
نعمت که ضایع شود لقمان گفت ای اجاب القائل دریغ باشد کلمه حکمت با ایشان
گفتن فالحاصل من هذه الحکایة ان حفظ کلمة الحکمة من اخلاق العلماء والعقلاء
حکایت روی ان احدا من ارباب الدنیا حضر عند المولی مولانا جلال الدین محمد
الرومی قدس سره وهو لم یتکلم بالنصح والحکمة والحال انه کان کثیر الکلام فی المواعظ
والنصایح والحکم واللطایف فلما غاب ذلک الشخص سأله الاصحاب عن حکمة ترک
تکلمه اجاب انه کان رجلا غلیظ القلب مقبلا الی الدنیا معرضا عن العقبی فاضعت
کلمة الحکمة قطعه آهنی را که موریانه لفظ فارسی معناه بالترکی دمور قوردی وبای

والمقا

والمقام یحتمل لکلیهما لانهما بعد کان للحدید بل المراد هو الثانی بقرینة مضمون المصراع
الثانی ومن قال بعض الاساتذة المعنی هو الاول لم یصب ایضا بخورد بثلث هو اکل
ای افناه نتوان برد از ومن ذلک الحدید بصیقل زنگ ملا ای افناه وما یری هو الفناء
لا للحدید باسیه دل چه سود گفتن وعظ ای لا یفید لانه نرود میخ آهنین در سنگ
مصراع بلی خود کارگر ناید سنان وخار در خارا قطعه بروزگار سلامت ای فی زمان
النعمة شکستگان جمع شکسته بمعنی المکسور دریاب قد عرفت معناه فی قوله دریاب
کنون که نعمت بدست والمعنی المراد هنا احسن المکسورین که پاس خاطر مسکین
قد مر بیانه فی قوله فی قوله برفت پاس خاطر بیچاره کان وفی بعض النسخ که جبر خاطر
مسکین ومعنی الجبر بالترکی صنق صارمق وهذه النسخة تلایم قوله شکستگان بلا بکر اذ
المعنی بلایی دو فدر رجو سایل از تو بزاری بالیاء المصدری طلب کند چیزی بیاء الوحدة
بده ای اعط السائل سائله وگرنه ستمگر ای ظالم به زور بستاند ای یاخذ بالقوة والقهر
کما اخذ قطاع الطریق اموال التجارة حکایت چندانکه مرا شیخ اجل [illegible]
شمس الدین ابو الفرج الخوارزمی وهو شیخ المصنف ترک سماع وصحبت فرمودی
بیاء الحکایة وبخلوت وعزلت اشارت کردی فانه لا بد للسالک فی اوایل الحال من الخلوة
والعزلة عنفوان شبابم ای اول شبابی غالب آمدی الیاء ایضا وهوا وهوس طالب
سماع ناچار بخلاف رای مربی ای شیخ برفتمی واز سماع ومخالطت حظی ونصیبی برگرفتمی
لان الشباب شعبة من الجنون وچون نصیحت شیخم یاد آمدی گفتمی بیت قاضی ار
با ما نشیند برفشاند دست را لحصول النشاط بالصحبة محتسب گر می خورد معذور دارد
مست را یعنی ان الشیخ قد عمل فی ایام شبابه مثل هذه الافعال فانی معذور عنده
بیت جفادن منع ایدر مشن بن حبیبی بهی صوفی بن اوغلان اولدیکی تا شبی بجمع قومی
بیاء الوحدة فیها برسیدم بفتح الزاء که در آن میان مطربی دیدم مثنوی گویی خطاب

می کفتش ای تقول فی حقه اذا سمع زرکت بفتح الزاء المهملة والکاف الفارسی وصح فی الاصل ساکن وکسر لاضافة ای جان ای مرد میکسلد ای ینقطع نغمهٔ ساز غرش وکذا ای اقبح از آوازه مرکت پدر را وازغرش ای صوته اقبح من الصوت الذی نعی الاب کاهی انکشت حریفان برید ارباب المجلس از رو در کوشش لئلا یسمعوا الکلام وکاهی برلب خاموشش بیت عربی یهاج مضارع مجهول من لج الی الشی یهیج میجان ای مال الیه وهو مسند الی الجار والمجرور اعنی قوله الی صوت الاغانی جمع اغنیة وهی الغنا بالکسر والمد بالفارسیة سرود وبالترکی ایر یطیبها تعلیل لقوله یهاج وانت مغنی جملة اسمیة حالیة ان سکتت نطیب جملة شرطیة مرفوعة المحل علی انها صفة مغنی بیت نبیند کسی ای لا یری احد در سماعت التاء للخطاب خوشی بالیاء المصدری مکر وقت رفتن ای الا فی وقت ذهابک کر دم درکشی بیاء الخطاب مثنوی چون در او از آمد آن بربط بفتحتی البائین لغة صحیحة وبفتح الاول وضم الثانی مشهورة بالترکی قپوز سرای بکسر الشین وضمها من سرایدن ورنسخ وجعل المجموع صفة ترکیبیا والمعنی المراد تجوز جا بلی کتخدا را کفتم ای قلت لصاحب البیت از بهر خدای ای لله تعالی زیبقم بکسر الزاء وفتح الباء وکسر ها للفارسیة زیوه در کوش کن لا اسمع تا نشنوم هذا الصوت المکروه یا درم بکشای ای افتح الباب لی تا بیرون روم وفیه دلالة واضحة علی کمال تجزیه من سماع الملک المعنی فی الجملة خاطر یاران را موافقت کردم بچندی بمده بروز آوردم قطعه موذن بانک بسکون الکاف الفارسی بمعنی الصوت بی هنگام برداشت ای رفع الموذن صوته بلا وقت نمی داند که چند از شب کذشتست اصله کذشته است درازی شب بکسر الیاء المصدری لا لاضافة از مژکان جمع مژه من علا بقوله کر بیک دم خواب در چشمم نکشتست بالکاف الفارسی وقیل فی الترجمة قطعه موذنلر اوقورنی وقت اذانی کیجه دن صبح نه دکلو کیجه بلمزه اوزنلوغن کیجه نک صور کوزمه کم بردم اویخو هیچ الکاد ولمزه بامدادان بحکم تبرک ای بطریق التحفة دستار از سر و دینار

از کمر بکشادم ای بلا عطاء وپیش مغنی بنهادم عطیة زر در کنارش کرفتم قد عرفت معناه وکذا معنی قوله بسی شکر کفتم من قال یعنی بسیار فهذا اکثر الکلام بلا فایدة یاران ارادت من در حق او اشارة الی المعنی المذکور برخلاف عادت دیدند لان احدا لم یکن یعطی هذا المقدار فقط وبرخفت عقل من بالاضافة فی اللفظین ومن قال باضافتین فلم یشرع کما ینبغی حمل کردند وبهفته بضمتین ای خفیة بخندیدند یکی از ایشان اشارة الی یاران زبان تعرض دراز کرد ای طعن وملامت کردن آغاز وبینه که این حرکت را مناسب حال خردمندان نکردی علا بقوله که خرقهٔ مشایخ بچنین مطربی بیاء الوحدة دادی که در همه عمرش درمی بیاء الوحدة مراد فی درهم در کف او نبوده است وقراضه بضم القاف والضاد المعجمة بالفارسیة ریزهٔ زر در دف مثنوی مطربی خبر مبتداء محذوف ای هذا مطرب دور ازین خجسته بضم الخاء المعجمة وفتح الجیم بمعنی المبارک سرای والجملة المعترضة بین الموصوف والصفة وهی والمعنی بالترکی ایراغ اولسون بو مبارک سرایدن کس دو بارش لی مرتین ندیده در یک جای والمصراع الثانی صفة لقوله مطربی راست بمعنی المستقیم وفیه المعنی الایهامی چون علانکش از دهن برخواست ای ارتفع صوته من فمه خلق را موی بر بدن برخواست ای اقشعر جلود هم لکون صوته منعلقا مرغ ایوان قدم بیان لفظه ومعناه فی اوایل الباب الاول ز هول بالفتح والسکون ای من خوف او بپرید مغز ما برد ای اذهب مخ راسنا وحلق بالمهملة بمعنی الحلقوم خود بدرید لما اعترض علی بعض الاصحاب کفتم فی جوابه مصلحت آنست که زبان تعرض کوتاه کنی که مرا کرامت او ظاهر شد کفت ذلک المعترض مرا بر کیفیت این مطلع کردی تا همکنان ای جملة الاصحاب تقرب نمایی الی المعنی و بر مطایبه بمعنی لطیفه که رفت بینا استغفار کنیم کفتم فی بیان کرامته بحکم آنکه مرا شیخ قدس سره العزیز بارها بترک سماع فرموده بود و موعظهای بلیغ کفته یعنی بالغ فی المواعظة و در سمع قبول من نیامده ای ما قبلت کلامه امشب مرا طالع میمون لفظ عربی بمعنی المبارک واختر ای نجم همایون لفظ فارسی بمعنی المبارک ایضا بدین بقعه ای موضع رهبری

بالیاء المصدری کرد بدست این مطرب توبه کردم کردیکر بار ای مرة اخری کرد بکسر الکاف
الفارسی بمعنی الطرف سماع و عن النعت نکردم بالکاف الفارسی ایضا **قطعه** اواز خوش
از کام بالکاف الفارسی بمعنی الکنک بالتحریک ودهان ولب شیرین الظاهر انه وصف لافم
ویجوز ان یکون وصفا للمجموع اکر نغمه کند ور نکند دل ببفریبد مضارع من فریفتن بمعنی الخدعة
ور پرده ای واکر پرده عشاق وسپاهان وحجازست کل واحد من هذه الثلثة اسم مقام
از مجرة بفتح الهاء المهملة بمعنی للتقوم مطرب مکروه نزیبد **حکایت** لقمان را کفتند ادب
از که آموختی ای ممن تعلمت الادب کفت از بی ادبان هرچه بنظرم هرچه از ایشان در نظرم
ناپسند آمد ای جاء جز مقبول از فعل بفتح الفاء صحیح وکسره هشیار ان پرهیز کردم **قطعه** نکویند
فاعله انها دمرد زکی ویراد به الناس والقوم کما یقال فی خلق العرب یقولون یقولون میلی باکی
هریزة از سر بازیچه تصغیر بازی بمعنی اللعب حرفی مقبول کزان پندی نکیرد ای لا ینتفع منه
صاحب هوش ای اهل العقل والظاهر ان قوله صاحب هوش فاعل نکیرد ومن قال ویمکن
ان یصرف قوله صاحب هوش الی ما قبله من الفعلین اعنی نکویند ونکیرد علی سبیل التنازع کالاکثر
فقد ارتکب الاحتمال البعید علی ان قوله نکویند صیغة جمع ونکیرد صیغة افراد فاعتبار الوجهین
فی لفظ صاحب هوش تکلف کما لا یخفی وکر صد باب حکمت بکسر الباء للاضافة ویجوز ترکها
بغیر الاضافة والاول سمعی من الاساتذة ومن رجح عکسه فقد تحکم پیش نادان ظرف لقوله
بخوانند هذا مثل نکویند وفی بعض النسخ بخوانی آیدش الضمیر راجع الی نادان بازیچه قدمر
بیانه آنکا در کوشش ای فی اذنه **حکایت** عابدی را حکایت کنند که شبی الظاهر ان المراد
کل لیلة ده من بتشدید النون طعام خوردی بیاء الحکایة وتا سحر بفتحتین ختمی در نماز کردی
صاحب دلی بشنید حاله وکفت اکر نیم نانی بخوردی وخفتی بسیار فاضلتر از آن بودی **قطعه**
اندرون از طعام خالی دار تا در او نور معرفت بینی بیاء الخطاب فان الجوع یجلی
وهذا مشاهد تهی از حکمتی بیاء الخطاب ایضا بعلت آن که مرهون کری بضم الباء الفارسی

از طعام تکبینی بالیاء الاصلی بمعنی الانف **حکایت** بخشایش اسم من بخشودن بمعنی الترحم
فضل الهی من دانستی کما عرفت سابقا الهی وصف لقوله بخشایش کم بضم الکاف الفارسی
شده را در مناهی جمع منهی چراغ توفیق مفعول مقدم لقوله داشت فرا بمعنی الفوق المقابل
للتحت هنا کما عرفت قریبا راه او وابعثت ای المرحمة الالهیة افروخت سراج التوفیق فوق طریق
الذی ضل فی المناهی ای هدی الضال تا بحلقه اهل تحقیق در آمد ای دخل فیهم وبیمن صحبت درویشان
وصدق نفس بفتحتین ایشان ذمایم جمع ذمیمة اخلاقش ای اخلاق الذمیمة بحمیده بمعنی محمود
مبدل کشت ای صار محمودة ودست از هوا و هوس کوتاه کرد وهنوز جانبه وزبان طاعنان
در حق او دراز ای کانوا یقولون که همچنان در قاعدۀ اولست یعنی علی حاله العاصیة وزهد
وصلاحش نا معول اسم مفعول من التعویل وهو الاعتماد علی الشیء **بیت** بعذر وتوبه توان
رستن بفتح الراء بمعنی الخلاص از عذاب خدای فان الله تعالی یقبل التوبة عن عباده ویعفو
عن السیئات ولیک می نتوان ای نمی توان وتقدیم می لضرورة الوزن ومن قال وتقدیم می
فی الابیات شایع ذایع فکانه ظن عدم الضرورة از زبان مردم رست بفتح الراء بمعنی رستن
وقیل فی الترجمة **بیت** خلاص اولو رکشتی توبه حق عذابندن او [illegible] اکر خلقک دلندن اوله
خلاص طاقت جور زبانها نیاورد ای لم یصبر علی اذیة الالسنة وشکایت پیش پیر طریقت
برد وشیخا چند شیخه شیخ بکریست ای بکی وکفت شکر این نعمت چکونه کذاری ای کیف
تشکر علی هذه النعمة که بهتر از آنی بیاء الخطاب که پندارندت ای احسن مما یظنون انک مسی **قطعه**
چند کویی که بد اندیش وحسود عیبجویان جمع عیبجوی وصف ترکیبی من مسکین
بکسر النون فی لفظ جویان وهی للاضافة که مصدر من کاه ومن قال کره فقد وقع
اکر فلم یعرف عبارة المتن بخون ریختنم ومن قال ریختنت وبنیه بقوله بفتح النون فقد غیر
المتن برخیزند ای یقومون تعقبی که کالاول ببد ومن قال وربعه فبنی علی الاول والمبنی
علی الباطل باطل خواستنم ومن قال خواستنت فقد ارتکب الشرح بلا تعلم المتن بنشینند

ابن سینا علی

فعلى ما ذكرناه من المتن الصحيح يكون هذا البيت الخ من تتمة مقول القول فاسمع جواب
ايها المشكي نيك باشي في نفس الامر وبدت كويند خلق ده مصون بود به باشي في الواقع
ونيك بينند ، هذا جواب صحيح والكلام صحيح ولكن مرادي من كلام الشيخ كه حسن ظن خلق
در حق من بكمالست ومن در عين نقصان هذا الكلام المص بيت كرانها كه مي كفتي
كردي ما بيا ، لكانت نكو سيرت وپارسا بودمي ما اي صورت رجلا حسن السيرة
وزاهدا ، تنى انى مستتر من عين جيراني ، بكسر الجيم جمع جار بتخفيف الراء
والله يعلم اسراري بفتح الهمزة جمع سر واعلاني ، بالفتح ايضا جمع علن كعلم هذا
هو المسموع من الاساتذة والرواة فلا تلتفت الى ما قيل الاسرار بالكسر
مصدر اسررت والاعلان بالكسر مصدر اعلنت قطعه در بسته بروي
خود ز مردم ، اغلقت الباب على وجهي من الناس تا عيب نكسترند مارا
لئلا يفرشون العيب لنا اي لئلا يطلعون عيوبنا در بسته چه سود لا ينفع
اغلاق الباب عالم الغيب ، ان الله تعالى داناي نهان واشكارا بيت چو مي داني
كرحق بنياد داناست ، نهان واشكار خويش كن راست حكايت پيش
يكى از مشايخ كله بكسر الكاف الفارسي بمعنى شكايت كردم فلان در حق
من كواهي بايباء المصدري داده است ناسزا اي قال اي في حقي كلاما لا يليق
وشهد علي بالسوء وشيخ كفت بصلاحش الضمير راجع الى فلان خجل بكسر الجيم
صفة مشبهة كن اي اخجله بالصلاح حتى لا يقدر ان يتكلم فيك كلاما قبيحا نظم
تو نيكو روش بكسر الواو اسم مصدر باش تا بد سكال ، بكسر السين
المهملة والكاف الفارسي وهو مع لفظ بد وصف تركيبي بالتركي يرامز
ماند لو بنقص تو كفتن نيابد مجال ، علله بالبيت الاتي چو آهنك بربط قد مر
بيانه قريبا ومن بقيته وفتره هناك ثم قال هنا بفتح البا يعني من آلات اللهو

معروف كذا في الديوان فكانه نسي ما ذكره وبين البيتين بعض مخالفة
بود مستقيم ، وصحيح كي از دست مطربي خورد كوشمال ، قد مر بيانه
في حكاية ملك زاده كوتاه حكايت يكي از مشايخ شام پرسيدند كه
حقيقت تصوف چيست واعلم ان علم التصوف علم باحث عن ذات الله
تعالى وصفاته من حيث الوصول اليها بالعمل الصالح فموضوعه ذات الله تعالى
وصفاته من حيث الوصول وغايته الوصول الى الله تع بالعمل الصالح والتصوف
حقيقته لا يتحقق الا بالعمل الصالح فالتصوف حقيقة هو العمل الصالح فمعنى قول
السائل حقيقت تصوف چيست ان ما به يتحقق التصوف اي شئ هو وجوابه
العمل الصالح لا بتغيير الشكل والاجتماع في الصومعة صورة وتفرق القلب معنى
ولهذا اجاب الشيخ بجواب حسن يطابق السؤال المذكور حيث كفت پيش ازين زمان
طايفه بودند در جهان بصورت پراكنده ، اذ لم يكن في الزمان ان بق صومعة الصوفية
وانما بنيت اولا في قصبة الرملة بناها امير من الامراء وبمعنى جمع اي يطلبون الوصول
اليه تعالى بالعمل الصالح وان لم يكونوا في زي الصوفية امروز قومي اند بظاهر جمع
فانهم الان سكان الصومعة واللابسون بلباس الصوفية وبباطن پريشان اذ
اذ ليس مطلبهم وصول الحق بل لكل احد هوى وانما غيروا هيئتهم لاجل الاكل والدنيا وقد
قيل ترك الدنيا للدنيا من جمع الدنيا واذا تحققت ما ذكرناه من تحقيق سؤال السائل
وجواب المجيب لا يشوشك قول من قال ولا يذهب عليك ان هذا الجواب لا يطابق السؤال
المذكور فان السائل قد سال عن حقيقة التصوف فالظاهر في جوابه ان يقال هي
ترك الدعاوي وكتمان المعاني او يجاب بغير ذلك مما قيل في حقيقته بيت وكم من عائب
قولا صحيحا ، وآفته من الفهم السقيم ، ويحقق ما ذكرناه من التحقيق قول المص قطعه
چو هر ساعت از تو بجاي رود دل ، وان كنت في خلوة بتنهاي اندر ، يعني در تنهايي

کما عرفت والیاء مصدریة صفای بیاء الوحدة نه بمعنی ء بیاء الخطاب گرت لفظ گر
من تکبر والتاء للخطاب مال وجاهست وزرع وتجارت ء والمعنی لوکان لک مال
ومنصب وتجارة چو دل با خدایست خلوت نشینی ء لانک داخل تحت قوله تعالی
رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ حکایت یاد دارم
قد عرفت معناه که شبی در کاروانی بیاء الوحدة فیهما همه شب رفته بودیم و سحر
بر کنار بیشه قد مر بیانه فی حکایة ملک زاده کوتاه ء ومن بیشه هنا بقول بالباء الموحدة
المکسورة بکسرة مجهولة بمعنی درختان و قد یستعمل بمعنی مبیت للحیوانات ویستعمل
ایضا فی ماوی الاسد خاصة بمیشه هنا بقول بالکسرة المجهولة اشجار صغیرة یقال
فی الترکی تحریفا منه میشه فقد ارتکب الاستدراک مع بعض المخالفة خفته اسم مفعول
من خفتن قافیه لقوله رفته فلفظ بودیم مقدر فیه کما عرفت مرا شوریده
قرجاشوق والمراد شخص فیه نشأة العشق ومن ظن ان عبارة المتن شوریده ثم قال
ویجوز فیه شوریده بالیاء فقد اخطا فی العبارة الاولی که در آن سفر همراه ما بود
نعره برزد و راه بیابان گرفت و یک نفس بفتحتین آرام نیافت من الجولان چون روز
شد گفتمش این چه حالتست گفت ای اجابنی بلبلان را دیدم بمعنی شنیدم
که بنالش اسم مصدر ای بمعنی نالیدن در آمده بودند از درخت وکبکان جمع کبک
وهو بالکافین العربین الحجلة یقال بالترکی کلک از کوه و غوکان جمع غوک بضم الغین
المعجمة والکاف العربی الضفدع بالترکی قورباغه از آب و بهایم جمع بهیمه وهی ذات
القوایم الاربع از بیشه فلما سمعت هذه الاصوات اندیشه یعنی فکر کردم که
مروت مشتق من المرء کالانسانیة من الانسان نباشد همه در تسبیح رفته و من
بغفلت خفته قطعه دوش بمعنیین احدهما اللیلة الماضیة والاخر المنکب
والمراد هو الاول ومن قال فی شرحه بالضمة الصحیح بمعنی اللیلة الماضیة والاخر

واما دوش بالضمة المجهولة فهو بمعنی العطف بالکسر فقد اتی بشیء من عنده
مرغی بصبحی نالید ء هذا الکلام من لسان ذلک الشخص عقل و صبرم ببرد و هذا
صدر منی الصبحة و طاقت و هوش ء عطف عقل او صبر یکی از دوستان مخلص
موضع لفظ را بعد لفظ یکی مکرر آواز من رسید بگوش ء ای وصل سمعه گفت
فاعله ضمیر یکی باور بمعنی التصدیق نداشتم که ترا بانگ مرغی چنین
مدهوش ء بمعنی المتحیر گفتم این شرط آدمیت نیست ء المشار الیه بلفظ این مضمون المصراع
الثانی اعنی قوله مرغ تسبیح خوان و من خاموش حکایت وقتی در سفر حجاز
طایفه ای جماعة واحدة جوانان بکسر النون للاضافة صاحب دل صفته همدم
ای مصاحب ما بودند و هم قدم ما ء شدند وقتها ای احیانا زمزمه کردندی ای کانوا
یصیحون صیحة و بیتی چند محققانه بگفتندی بیاء الحکایة فی الموضعین و عابدی بیاء
الوحدة در سبیل بسکون اللام منکر حال درویشان بود و بیخبر از درد ایشان
یقال للمنکر زاهد خشک تا برسیدیم بنخیل بنی هلال اسم موضع کودکی سیاه
ای صبی واحد اسود از حی بفتح الحاء المهملة و تشدید الیاء بمعنی قبیله عرب
بدر آمد ای خرج و آواز برآورد و کان صوته فی غایة الحسن که مرغ از هوا در آورد
المعنی بالترکی قوشی هوادن اندرردی اشتر عابد را دیدم که برقص در آمد ای ضرب
رجلها علی الارض عابد را بینداخت و راه بیابان گرفت گفتم ای شیخ در حیوانی
اثر کرد هذا الصوت الحسن و ترا اثر نمی کند بیت دانی که چه گفت مرا آن
بلبل سحری ء ومن اوزان الشعر قال فی بعض النسخ مرا آن بدون الالف بعد الزاء
تو خود قد عرفت التحقیق فی بیان لفظ خود فی قول المص
در عالم ومن لم یعرف الفارسیة قال قوله خود تاکید لقوله تو وهذا مثل ما یقال
فی العربی انت نفسک کذا وکذا چه آدمی بکسر یاء آدمی تحقیق یاء الثانیة

وهی للخطاب کز عنق بسکون الزاء ومن قال وقد یقرأ بکسره ولم یعرف
ان العین لا یتلفظ به والا اختل النظم فی مجرى ، فان الغلیان من العشق اشتر
بشعر عرب در حالتست وطرب وهذا معلوم فی دیار العرب فان الجمالین یقرؤون
الاشعار فی الاسفار عند الابل فی القطار فانها تمشی سریعة بالجلادة والفرح
کر ذوق نیست ترا کژ بفتح الکاف العربی والزاء الفارسی بمعنى المعوج وما وقع
فی بعض النسخ کج بالجیم بدل الزاء سهو فان کج بمعنى النورة بالترکی کیرج فلا محل له
اصلا ومن لم یعرف الفارسی لم یجزم بکونه سهوا حیث قال وما وقع فی بعض النسخ
بالجیم فقیل انه سهو طبع لفظ کژ طبع وصف ترکیبی صفة لقوله جانوری والباء
للخطاب وتقدیم الصفة على الموصوف جایز فی هذه اللغة وهذا من قبیل صفة جرت
على غیر من هی له حکایت روی عن بعض المشایخ انه قال کنت امشی مع الامام الشافعی
رحمة الله علیه وقت الهاجرة فجزنا بموضع یقول احد شیئا فقال میل بنا الیه ثم قال
ای ایطربک هذا فقلت لا فقال ما لک حس واستلذاذ القلوب بالاصوات الطیبة
مما لا یستراب بیت اشتر را چو شور وطرب در سرست ، کما سمعت سماعه وطربه
بالشعر والصوت الطیب گر آدمی را نباشد خر است ، فی صورة البشر حکایت سئل
عن بعض الفقهاء انه اذا مات السلطان وبقی له ابن صغیر واتفق الناس على کون الوزیر
متصرف الملک والسلطنة الى ان یبلغ الابن وارادوا ان یعلموا انه عاقل او مجنون
فبم یعرف ذلک اجاب بانه یغنی عنده بالاصوات الحسنة فان فرح به ومال الیه فانه
عاقل یعنی اذا بلغ یصیر عاقلا بیت وعند صبوب الناشرات ای عند تحرک الریاح
ومن قیده بقوله من جانب الى جانب آخر فقد ذکر من عند نفسه وسمیت الریاح
بالناشرات لنشرها السحاب فی الجو على الحمى بکسر الحاء المهملة وفتح المیم موضع
یحفظ للسلطان ونحوه ومن قیده بقوله من الدواب فقد ذکر قیدا لا یحتاج

بمیل صوت البان بالترکی الغون وقیل صورقن وقیل چنار وقیل قواق
الى الجلد ای الصلب الاملس یعنی اذا هبت الریاح على الحمى ای تحرک
اغصان الاشجار النامیة لا الاحجار الیابسة والمقصود ان الاصوات الطیبة
انما یستلذ بسماعها اصحاب الحواس السلیمة لا اصحاب الامزجة الیابسة مثنوی
بذکرش الضمیر راجع الى الله تعالى وکذا فی قوله برگلش ومن اخذ هذا البیان
الى قوله برگلش فقد اهمل هر چه بینی در وجودست ، کما قال الله تعالى وان من
شیء الا یسبح بحمده دل داند زین معنی که گوشست ، ای لسمع ز بلبل برگلش
تسبیح خوان نیست ، لفظ تسبیح خوان وصف ترکیبی والمعنى لیس
العندلیب على ورد الله مسبحا فقط هذا معلوم بقرینة المصراع الثانی که هم
خاری تسبیحش زبانیست الظاهر ان یجری الکلام على ظاهره حملا على المبالغة
المطلوبة بحسب المقام وصنعة الشعر یعنی ان نفس الشوکة لسان ویحتمل
احتمالا مرجوحا ان یکون المعنى لکل شوکة لسان لتسبیحه ومن عکس البیان
فقد رجح المرجوح وانما اورد لفظ خار لان من الصنایع الشعریة ان یذکر
الاشیاء المناسبة کما اذا ذکر العندلیب ذکر الورد واذا ذکر الورد
ذکر الشوک على ما هو مصرح به فی علم البدیع وفی رسایل الاشعار ومن لم یعرف
هذه الصنعة قال وانما اورد لفظ خار قصدا الى ذکر الترقیب مع التعجیب
فی بیت واحد حکایت یکی از ملوک مدت عمرش سپری بفتح السین
المهملة والباء الفارسی وبالیاء الاصلی بعد الراء بمعنى تمام شد بیت
محتسب گو سپری کاران جهان دگره از بیش آنکه کند مرگ عمر تو سپری ، وقایم
مقامی نداشت ای لم یکن له ابن یقوم مقامه فی السلطنة وصیت کرد که
بامدادان ای بعد موته سواء وقع موته فی الیوم او اللیلة او الغد قبل قدوم

احد ومن قال یعنی در صباح ان شب که ملک مرده شد فقد قید من غیر دلیل
مخصص نخستین بضمتین یعنی اول کسی که از در شهر ای من بابه اندر آید
ای یدخل تاج بادشاهی بالیاء المصدری او النسبة بر سروی نهید بکسر الهاء
صیغة امر حاضر من نهادن و تفویض مملکت بدو کنید بضم الکاف وکسر النون
جمع امر ایضا اتفاقا اول کسی که از در شهر در آمد ای دخل من باب البلد گدایی
بیاء الوحدة بود که در همه عمر لقمه بر لقمه اندوخته وخرقه بر خرقه دوخته ای کان
فقیرا متناهیا ارکان دولت واعیان حضرت وصیت ملک بکسر اللام بجای
آوردند ملک بضم المیم وخزاین جمع خزینه بدو ارزانی داشتند در ویش مدتی
مملکت راند بثلث سواکن ماض من راندن تا بعضی از امرای دولت گردن بالکاف
الفارسی بمعنی العنق از طاعت ای اطاعت او بپیچانیدند ای بغوا علیه وملوک
دیار هر طرف بمنازعت برخاستند ای قاموا و بمقاومت لشکر آراستند فوقع
الهیج والمرج فی الملک فی الجملة سپاه ورعیت بهم بفتحتین بر آمدند والمعنی
بالترکی قرشدلر وقد یراد به الغضب ای اختلاط الباطن وهو لیس بمراد هنا
ومن لم یعرف المعنی قال فی شرحه یعنی اجتمعوا واتفقوا وبرخی ای بعضی از بلاد بکسر الباء
جمع بلد بفتحتین بمعنی المدینة از قبضه تصرف او بدر رفت ای خرج درویش ازین
واقعه خسته خاطر همی بود ای سقیم قلبه تا یکی از دوستان قدیمش که در حالت
درویشی قرین او بود از سفر باز آمد ای الی تلک البلدة اورا در چنان مرتبه دید وگفت
منت خدای را عز وجل هذا العبارة عین العبارة التی افتتح بها الکتاب که بخت بلندت
یاوری بالیاء المصدری کرد ای اعانک جدک الاعلی حیث صیرک ملکا واقبال
ودولت رهبری و دلت دولتک تا گلت بضم الکاف الفارسی والتاء للخطاب
از خار و خارت از پای بر آمد ای خرج وبدین پایه ای مرتبه رسیدی ان مع العسر یسرا

حکایت روی من رسول الله صلی الله علیه وسلم انه خرج الی اصحابه ذات یوم
فرحا مستبشرا وهو یضحک ویقول لن یغلب عسر یسرین وهذا یدل علی ان الیسر
الثانی مغایر للاول بخلاف العسر بناء علی ما اشتهر من ان النکرة اذا اعیدت نکرة کان
الثانی غیر الاول والمعرفة اذا اعیدت معرفة کان الثانی عین الاول وعلیه قول الشاعر بیت
اذا اشتدت بک العسری ففکر فی الم نشرح ✽ فعسر بین یسرین اذا فکرته فافرح
بیت شکوفه گاه شکفته است بضمتین بمعنی المتفتح لانه من شکفتن بضمتین بمعنی
التفتح بالترکی اچلمق لا بمعنی الفتح بالترکی اچمق ومن قال بمعنی الفتح لم یعرف المعنی
وگاه خوشیده ✽ اسم مفعول من خوشیدن بالترکی بورشمق ومن قال فی شرحه
یابس وپژمرده شد لم یات بمعنی اللفظ درخت وقت برهنه است ای عریان
من لباس الورق والزهر والثمر ووقت پوشیده ✽ بلباس الاوراق والازهار
والاثمار وحال الانسان کذلک یصیر فقیرا تارة وغنیا تارة گفت فاعله ضمیر گدا
ای برادر تعزیتم کن التعزیة اعطاء العزاء ای الصبر عند وقوع المصائب چه جای
تهنیت است التهنیة ضد التعزیة ای الدعاء بالبرکة والخیر عند وقوع الرفعة والمناصب
انگاه که تو دیدی غم نانی داشتم وهو هم قلیل وامروز تشویش جهانی وفی بعض
النسخ جانی بدل جهانی مثنوی اگر دنیا نباشد درد مندیم ✽ للفقر وگر
باشد بمهرش بکسر المیم بمعنی المحبة پای بندیم ✽ فان القلب یتعلق بها فیصیر
مقید الرجل بلا ای بیاء الوحدة زین جهان آشوبتر آشوب بالمد بمعنی الغلط
والهرج والمرج یقال فی وصف المحبوب شهرآشوب ولفظ تر للتفضیل نیست
ومن قال فی شرحه مراد فآسیب بمعنی الفتنة والمحنة لم یات بمعناه حقیقة
رنج خاطرست ار حرف شرط بمعنی اگر کذا فی بحر الغرایب هست ور اصله
وار حذف الالف کذا فی بحر الغرایب فی بیان لفظ ور نیست ✽ ومن قال اصلها

اکر واکر فقد غفل عن الاصل والفرع **قطعه** مطلب بفتح الطاء کر توانکری
خواهی، جملهٔ معترضه جز قناعت مفعول مطلب که دولتیست هنی، بمعنی منهضم
کرغنی زر بدامن افشاند، للتصدق تا نظر در ثواب او نکنی، ای لا تنظر الی ثوابه
ولا تطلب الغنی طمعاً للثواب کز بزرکان شنیده ام بسیار، تعلیل للبیت السابق
صبر درویش به که بذل غنی، فان الحساب شدید والفقر اولی **حکایت** بست
فاطمه رضی الله عنها ذات یوم شملة خلقا قد خیط ورقع باثنی عشر مکانا فیها
بسعف ورق النخل فلما نظر الیها عمر رضی الله عنه قال ان قیصر وکسری وامرائهما
یلبسون الحریر و بنت رسول الله صلی الله علیه وسلم فی شملة من صوف وقد خیط باثنی عشر
مکانا بسعف ورق نخل فلما دخلت فاطمة قالت یا رسول الله الا تری ان عمر
یعجب من لباسی فقال النبی صلی الله علیه وسلم یا عمر دع ابنتی لعلها تکون فی الخیل السابق
بیت اکر بهرام کوری، بالکاف الفارسی ویاء الوحدة بالترکی قولان واعلم
ان لفظ کند لتضمن معنی الجعل یتعدی هنا الی مفعولین ففاعله بهرام ومفعوله
الاول کوری ومفعول الثانی بریان نه چون پای ملخ بفتحتین بمعنی الجراد باشد زموری
وذلک لان الاعتبار عند الله تعالی بالفقیر وتصدقه لا بالغنی الطاغی وتکبره **حکایت**
یکی را دوستی بیاء الوحدة بود که عمل دیوان کردی بیاء الحکایة مدتی اتفاق
دیدنش نیفتاد ای لم یره زمانا مدیدا کسی کفت فلان را دیر شد که ندیدی ای معنی
زمانا کثیرا ما رایته کفت من او را می خواهم که نه بینم قضا را ای انظر القضاء الالهی
وهذا الکلام شایع فی الاستعمال ومن قال یعنی اتفاقا فقد اتی من عنده بحکم
از کسان او یکی حاضر بود کفت چه خطا کرده است که از دیدن او ملولی بیاء الخطاب
کفت خطایی نیست اما اهل دیوان که معزول باشد فانه فی اوان العمل مشغول
بمصالح الدیوان ومشتغل باحوال الانام وفارغ عن صحبة الاخوان فلا تیسر لهم

الصحبة بفراغ البال **قطعه** در بزرکی بالیاء المصدری ودار کیر وعمل،
قد مر بیانه ز آشنایان فراغتی دارند، لاستغراقهم بالامور الدیوانیة واخرائهم
بالدولة الفانیة روز درماندکی ومعزولی، ای فی وقت العجز والعزل درد دل
بیش دوستان آرند، فالحصة من هذه الحکایة ان اللایق لطلاب الاخرة ان لا یطلبوا
المصاحبة مع اهل الدنیا بل ینبغی ان یکون الامر بالعکس **حکایت** ابو هریرة
رضی الله عنه وهو کنیته رجل من الصحابة رضوان الله علیهم اجمعین وکان اسمه
فی الجاهلیة عبد الشمس او عبد عمرو وفی الاسلام عبد الرحمن وسبب کنیته انه کانت
له هرة صغیرة یحملها ورآه النبی فقال انت ابو هریرة فاشتهر بهذه الکنیة وکان
یحب ان یدعی بها للبرکة بلفظ النبی صلی الله علیه وسلم وکان احفظ الناس ببرکة دعائه صلی الله علیه وسلم
وقد روی عنه صلی الله علیه وسلم خمسة آلاف وثلث مائة واربعة وسبعین حدیثا ومات
بالمدینة سنة سبع وخمسین وهو ابن ثمان وسبعین سنة وکان فی حیوة النبی صلی الله علیه وسلم
یواظبه کما قال هر روز بخدمت مصطفی صلی الله علیه وسلم آمدی بیاء الحکایة
کفت یا ابا هریره زرنی بضم الزاء وسکون الراء امر من زار یزور زیارة
غبا بکسر الغین وهو ان یاتی احد یوما دون یوما وقیل ان یزور فی کل اسبوع مرة
وقیل [illegible] تعلیل المخالطة مطلقا وذلک انما یتحقق بان لا یاتی کل یوم
تزداد مضارع مجزوم علی انه جواب الامر حبا تمیز یعنی هر روز میا تا محبت زیاد
کرد وتغییر المعنی یشعر باختیار الوجه الاخیر من الاقاویل صاحب دلی کفتند
بدین خوبی بالیاء المصدری که آفتابست ای لها حسن فایق قیل هذا المقدمة
غیر مسلمة لانه لیس للشمس من اسباب الحسن سوی النور نشنیده ایم ای ما سمعنا
که کسی او را دوست کرفته است ای اتخذه محبوبا وعشق آورده ای عشقه
کفت ای صاحب دل از برای انکه هر روز می توان دید مکر در زمستان ای فی الشتاء

گر محبوبست و محبوب **قطعه** بدیدار مردم شدن بمعنی رفتن عیب نیست ؛
فان الزیادة مستحبة ولیکن نه چندانکه گویند بس ؛ ای الاکثار منه مذموم فان کثرة
المشاهدة توجب قلة العزة اگر خویشتن را ملامت کنی ؛ الاولی ترک التقیید
لیذهب السامع کل مذهب و من قیده بتقصیر خدمت و متابعت هوا و هوس
فقد خص العام من غیر مخصص واعلم ان جواب الشرط محذوف ای معذور بملامت نباید
شنیدن ز کس **حکایت** یکی را از بزرگان باد مخالف در شکم ای فی البطن
پیچیدن گرفته و توجه الی الخروج وطاقت ضبط آن نداشت ای لم یقدر علی ضبطه
بی اختیار از وی صادر شد ای وقع الضراط گفت ای دوستان مرا در آنچه
کردم اختیار نبود و بزه ای ذنب بر من ننوشتند لان الذنب فی الافعال الاختیاریة
و راحتی بمن رسید شما نیز بکرم معذور دارید **مثنوی** شکم زندان باد است
ای خرد مند ؛ و هذا امر مقرر ندارد هیچ عاقل باد در بند ؛ ای لا یحبسه چو باد
اندر شکم آید فرو هل ؛ بالترکی اشقد صالیو یرحتی یجهز که باد اندر شکم بار است
بر دل ؛ هذا کلام صحیح وان کان فی صورة الهزل حریف ترش روی و ناساز
ای الصاحب الذی هو عبوس الوجه وغیر الموافق چو خواهد شدن از ارادة الذهاب
دست پیشش مدار ؛ ای لا تمنعه من الذهاب مناسبة هذه الحکایة بالتناسب
ان ستر العیب والتصمم تغافل فی سماعه شیئ وقبول العذر من اخلاق الصوفیة **بیت**
بدامن عیب رندان پوشش زاهد ؛ لباس زهد پوشیدن چه کارست **حکایت** روی
ان حاتم الاصم قدس سره لم یکن اصم ولما تزوج امرأة وباشر المصاحبة فی لیلة الزفاف
وقع منها الضراط بلا اختیار فاظهر من نفسه الصمم لئلا یستحیی المرأة منه وعاش معها
سنین کثیرة علیها کالذی فیه صمم شدید ولهذا اشتهر بحاتم الاصم فاذا عرفت القصة
والحکمة فلا تلتفت الی ما قیل الظاهر ان هذا لیس من هذا الکتاب بل سمعت من بعض المحققین

انه قال انی رایت هذه الحکایة فی رسالة الشیخ الفها فی الهزلیات واللطایف
فالحقها بعض الناسخین بهذا الکتاب انتهی على ان یکون هذه الحکایة مکتوبة
فی رسالة الهزلیات لا ینافی ایرادها فی کتابه هذا بل کثر ابیاته وکلماته مما وقع
فی بعض مؤلفاته کما سیعرفه **بیت** کهن جامه خویش پیراستن ؛ به از جامه عاریت
خواستن ؛ وکون هذه الحکایة من الهزلیات لا ینافی ان یأخذ العقلاء منها النصح
کما قال **بیت** نکو بیند از سر بازیچه حرفی کز و پندی بگیرد صاحب هوش ؛ و وجود هذه
الحکایة فی النسخ القدیمة یدل على ان الملحقها بهذا الکتاب ؛ وذکر الهزل للنصح
لیس بعیب وانما ترکها بعض الناسخین استحیاء والاستحیاء منه لیس بفضل
کما قال الله تعالى **ان الله لا یستحیی ان یضرب مثلا ما بعوضة فما فوقها** وقال مولوی الروم
بیت بیت نیست اقلیمست ؛ هزل نیست تعلیمست **حکایت** از صحبت یاران
دمشقم قد وقعت معناه ملالتی بدید آمده بود ای وقع فی قلبی انکسار منهم
سر بیابان قدس نهادم و ترکت الانس مع الانس و با حیوانات انس
گرفتم تا وقتی بپایه الوحدة ظرف که اسیر قید فرنگ شدم در خندق طرابلس
طرابلس اسم بلد مشهور من نواحی الشام فی ساحل البحر وکان دار الکفر
فی ذلک الزمان فی ید الافرنج با جهود انم بکار گل بکسر الکاف الفارسی
بمعنی الطین بداشتند تا یکی از رؤسا و جمع رئیس حلب بفتحتین
مدینة که سابقه معرفتی میان ما بود گذر کرد و قد قدم فی طرابلس و مرا بشناخت
ای عرفنی وگفت ای فلان یعنی شیخ سعدی این چه حالتست و چگونه گذاری
گفتم فی جوابه **قطعه** همی گریختم از مردمان بکوه و بدشت ؛ فقد کنت افر
من الناس الی الجبل والصحراء که از خدای نبودم بدیگری پرداخت ؛
مثلا اکون مقارنا مع غیر الله قیاس کن که چه حالم بود درین ساعت ؛ مرهون

که در طویله نامردم بباید ساخت ۰ بمعنی ساختن ای الزمنی ان اصاحب غیر الانسان
بیت پای در زنجیر پیش دوستان ۰ ای کون الرجل فی السلسلة عند الاحباب
به یراد معناه الاصلی ومن قال یعنی بهتر فقد قید بقید زاید من عند نفسه
کما هو عادته که با بیگانگان بالکافین الفارسیتین جمع بیگانه ضد آشنا
ومن قال وهو الاجنبی فلم یبینه لان الاجنبی ضد القریب در بوستان ۰
فلما رانی فی هذه الحالة الکریهة بر حالت من رحم آورد و بده دینار از قید فرنگم
خلاص کرد ای اشترانی بعشرة دنانیر و با خود بحلب برد دختری بیا الوحدة
داشت ای کانت له بنت در عقد نکاح من آورد بکابین بالکاف العربی یطلق
علی معنیین احدهما عقد النکاح والآخر المهر المؤجل علی ما صرح فی القم
البحی والمراد هنا المعنی الثانی بقرینة المحل ومن لم یعلم التفصیل اجمل بل اهمل
صد دینار چون مدتی بر آمد ای فی المعاشرة دختر بدخوی بود ستیزه روی
یعنی کانت معاندة وکذا نافرمان بود ای غیر مطیعة زبان درازی کردن
گرفت ای شرع فی اطالة اللسان وعیش مرا منغص داشتن ای مکدر ساختن
گرفت چنانکه گفته اند ق زن بد بکسر النون للاضافة در سرای مرد نکو بالاضافة
فی اللفظین هم درین عالمست دوزخ او فان بیته یصیر حجرة جهنم لسوء خلقها
زینهار بالیاء وازقرین بد زنهار بدون الیاء کلاهما کلمة تنزیه وتحذیر کما قال
خواجه حافظ بیت دل فدای می کند دلدار را اگر کنید ۰ زینهار ای دوستان
جان من وجان شما ۰ ویجی ایضا بمعنی الامان کما قال خواجه حافظ المذکور دیگر
از لعل تو گر یابم انگشتر زنهار ۰ صد ملک سلیمانم در زیر نگین باشد ۰ ومن قال
فی بیان المعنی ان نعلا من صاحب البحر یجی ایضا بمعنی العهدة وبمعنی العصمة
ایضا فقد اتی بمعنیین قریبین من المعنی الاصلی کصاحب البحر والاستدلال

بقول

بقول الانوری بیت تا حشر منکسف نشود آفتاب اگر ۰ آید بزیر سایه
عدلت بزینهار ۰ و بقوله ایضا دیگر دامن عمر تو از گرد اجل در عصمت ۰
پایه جاه تو ز آسیب فلک در زنهار ۰ لا یصح لانهما بمعنی الامان الذی
ذکرناه فتامل وقنا امر حاضر من الوقایة بمعنی الحفظ ربنا منصوب لانه منادی
مضاف وحذف حرف ندائه ای یا ربنا عذاب النار منصب علی نزع الخافض
ای عن عذاب النار وهذا المصراع اقتباس من آیة سورة اولها ومن الناس
من یقول رَبَّنَا آتِنَا فِی الدُّنْیَا حَسَنَةً وَمَا لَهُ فِی الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَمِنْهُمْ مَنْ یَقُولُ
رَبَّنَا آتِنَا فِی الدُّنْیَا حَسَنَةً وَفِی الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۰ وفی الآیة وجوه
والانسب بالمقام ما روی عن علی رضی الله عنه الحسنة فی الدنیا المرأة الصالحة
وفی الآخرة الحوراء وعذاب النار المرأة السوء تا باری ای مرة زبان طعنه
بمعنی طلب الزلة دراز کرد وهمی گفت مخاطبة ای تو آن شخص نیستی که پدر من
ترا از قید فرنگ بده دینار باز خرید فلما عاتبتنی گفتم بلی بده دینار باز خرید
وبصد دینار ۰ وهو المهر المؤجل بدست تو گرفتار کرد فانی لو طلقتک یلزمنی اداء
مائة دینار ولا اقدر علیه فاول ما فعل ابوک فی احسان واخر ما فعل اساءة
مثنوی شنیدم گوسفندی را قد مر بیانه بزرگی ۰ مرهون رهانید ماضی
من رهانیدن فاعله ضمیر بزرگی ومفعوله گوسفندی از دهان و دست گرگی
بیا الوحدة کما فی قوله گوسفندی و بزرگی شبانگه کارد بالکاف العربی
وثلث سواکن بمعنی السکین بر حلقش بمالید ۰ لذبحه روان گوسفند
ازوی بنالید ۰ وقال بلسان الحال که از چنگال گرگم در ربودی ۰ وخلصتنی
من تخنیقه واهلاکه اباء چو دیدم عاقبت گرگم تو بودی ۰ فکذا حال ابیک
اطلقنی من حبس الافرنج وقیدنی بقید دکر حکایت یکی از پادشاهان عابدی

ابرسید وکان ذلک العابد اهل عیال که اوقات عزیزت چون می کذرای
کیف یمر کفت ای العابد همه شب در مناجات وسحر در دعا و حاجات وهمه
روز در بند اخراجات ای فی اخراج للحوایج وتحصیل نفقة العیال هذا هو المعنی
والسیاق یدل علیه ومن قال ای اخراج للخواطر عن القلب فقد بعد عن معنی اللفظ
والمفهوم من السیاق ملک فرمود تا وجه کفاف او معین دارند من خزائنه
تا بار عیال از دل او برخیزد مثنوی ای کرفتار ای اسیر و پای بند بمعنی المعنیین
احدهما بالترکی پایبند والاخر بالترکی ایاغو باغلو وهذا هو المراد فکانه عطف تفسیر
لقوله کرفتار والذال مکسورة للاضافة الی قوله عیال قد مر بیانه دکر از اوکی
مبند خیال فان الخاطرة تغلبک کما قال غم فرزند و بار جامه ای حمل الثوب وقوت
بسکون الواو بمعنی الزاد عطف علی جامه بازت آرد ای یرجعک زسیر در ملکوت
ای من کال فی مختار الصحاح الملکوت من الملک کالرهبوت من الرهبة همه روز
اتفاق می سازم و اتوی که شب با خدای پردازم ای ان اکالامع شب
حرف الظرف مقدر چو عقد نماز می بندم فی الخلوة چه خورد بامداد فرزندم
ای یخاطنی هذه الخاطرة حکایت یکی از متعبدان شام در بیشه سالها عبادت
کردی بیاید الحکایة و برک درختان خوردی پادشاه ان طرف بحکم زیارت بنزدیک
او رفت فلما وقع الملاقات کفت اکر مصلحت بینی در شهر از برای تو مقامی سازیم
حتی تجی که فراغت عبادت ازین به میسر شود ودیکران ببرکات انفاس شما
ای من کلماتکم مستفید شوند و ینتفعون بها و بر اعمال صالح شما اقتدا کنند زاهد
این سخن قبول نکرد اذ فراغ العبادة انما یکون فی الخلوة والقلة والعزلة
ارکان دولت کفتند للزاهد پاس خاطر ملک را لاجل رعایة خاطر الملک مصلحت
است که چند روزی بشهر در ای اکر صفای وقت عزیزان المراد ذلک الزاهد

وصیغة

وصیغة الجمع للادب صحبت اغیار کدورتی پذیرد ای انکدر اختیار کریست
ای کدران ترجع الی هذا المکان آورده اند فی الحکایة که عابد بشهر در آمد بوستان
سرای خاص بالاضافة ملک را از برای او بر داختند ای اخفروا نموا مقامی
دلکشای وصف بستان سرای وروان آسا لفظ اسا بالمد مقصور من آسای
بالیاء وهو اسم مصدر بالترکی استمک مصدره اساکشیدن وبمعنی المثل
بالفارسی مانند خو مشک اسا وبجی صیغة امر من آسودن ویستعمل وصفا
ترکیبا کما نحن فیه مثنوی کل سرخش الضمیر راجع الی ذلک المقام چو عارض خو
خوبان ای الزاجة والطراوة همچنان مه کونه کذلک از نهیب بفتح النون لفظ
فارسی بمعنی الخوف برد عجوزه وهو برد معروف یعرفه الناس حتی الصبی والعجوز
ومن قال وهو برد مخصوص فی زمان یسیر یکون قریبا من اوان عید ومن التعلق
الی الروم فقد اتی بشی لا حاجة الیه والمحتاج الی البیان هنا ان یقال ان فی ذکر
العجوز وطفل دایه صنعة بدیعة شیر نا خورده طفل دایه هنوز یعنی ان ورد
الاحمر وسنبل الطری فی اللطافة والطراوة کانه طفل لم یشرب اللبن بعد
افانین جمع افنان وهو جمع فنن بفتحتین غصن الشجر فهو جمع الجمع مرفوع
علی الابتدائیة علیها جلنار بسکون اللام بالفارسیة کلنار والجملة الظرفیة
اعنی علیها جلنار صفة افانین علقت ماض مجهول من التعلیق بالترکی اصلمق
بالشجر الاخضر متعلق بالفعل المذکور تاره مرفوع علی انه مقام الفاعل والجملة
الفعلیة مرفوعة المحل علی انها خبر المبتدا اعنی قوله افانین ملک در حال ای علی
الفور یعنی حین مجیء الزاهد الی المقام المذکور کنیزکی خوب روی بپیش فرستاد
قطعه ازین یعنی ان ملک الجاریة کانت فردا من طایفة یقال فی حق کل واحد
منها مه پاره عابد فریبی وصف ترکیبی ملایک صورتی طاوس زیبی زیب

بمعنى الزينة كه بعد از دیدنش صورت ببندد، مرهون وجود بارسایا نرا یکی
لفظ شکیب بکسرتین بمعنى الصبر والیاء للوحدة وهو فاعل نبند د همچنان ای
کارسان الجاریة در عقبش غلامی بیاء الوحدة بدیع الجمال ای عجیب الحسن لطیف
الاعتدال فی الخَلق والخُلق و٫ بی ملک الناس چون نصب على الظرفیة غلف ه
تمیز عن نسبة ملک الی فاعله وهو مبتداء ساقی خبره والجملة الاسمیة حالیة بری
مضارع مجهول من الاداة وهو مع الضمیر المستتر فیه راجع الی قوله ساقی جملة
فعلیة مرفوعة المحل بانه صفة ساقی ولا یسقی مضارع منفی معلوم من الثلاثی
على وزن لا یرمی عطف على قوله بری ومفعوله محذوف ای لا یسقی الشراب
ومن ظن الفعل الاول معلوما والثانی من المزید وقال وحذف مفعولا الفعلین
للاختصار مع قیام القرینة ای هو ساقی یریهم الکأس ولا یسقیهم الشراب
فقد سهى دیده از دیدنش نگشتی سیر ای لا تشبع العین من رؤیة همچنان
کز فرات بضم الفاء الماء العذب سیر مستسقی بکسر القاف من مرض الاستسقاء
فانه لا یشبع من الماء والحال انه بغیره عابد لقمه لذیذ خوردن کرفت وکسوه لطیف
پوشیدن ای شرع فی اکل الطعام اللذیذ ولبس اللباس اللطیف کما مر فی اول
الحکایة الاولى وفی قول المص ملک را دشنام دادن کرفت وسقط کفتن ومن
قال هنا یعنی عادت کرفت فقد اخطاء واز فواکه جمع فاکهة وشموم لطیف
من الشئ الذی له رایحة لطیفة حلاوت و تمتع الظاهر انه لف ونشر مرتب فانه
لفظ کرفت مقدر فیه وفیما بعده اعنی قوله ودر جمال غلام وکنیزک نظر کردن فقد
عقل وحس بهما وخردمندان کفته اند زلف خوبان زنجیر پای عقلست بالاضافة
فی اللفظین وکذا فیما بعده اعنی قوله ودام مرغ زیرک بیت در سر کار تو کم
ای صرفت بمعنى ملک دل ودین با همه دانش، مع جمیع العلم مرغ زیرک بحقیقت

منم

منم امروز تو دامی وهی الظاهر ان الیاء للخطاب فان جمعه مع لفظ تو شایع
کما فی قوله تو که با دشمنان نظر داری ومن رجح کونه للوحدة فقد غفل عن استعمال
الشایع فی الجملة دولت وقت همو تش بزوال آمد ای زالت دولة وقت المجموع
چنانکه کفته اند قطعه هر که اسم هست از فقیه بیان بقوله هر که وشیخ و مرید
عطف على فقیه وکذا قوله وز زبان آوران بکسر النون للاضافة ولفظ زبان
مع لفظ آور وصف ترکیبی جمع بالالف والنون وهو من آوردن یراد به اهل
الکلام ومن طلاقة اللسان ولعل المقصود هنا الوعاظ لان الکلام فی ذم
میل اهل الله الی الدنیا ویدل على ما ذکرناه الاضافة الی قوله پاک نفس
بفتح الفاء وصف ترکیبی ومن قال فی شرحه یعنی سخن دانان لم یحقق اللفظ
والمعنی چون بدنیای دون ای الحاصل من الدنو سمیت بها لدنوها او من الدناءة وهی تانیث
ادنى بلا تنوین والیاء للاضافة دون ضد الفوق او بمعنى الحقیر کذا فی مختار الصحاح
ومن قال فی شرحه یعنی الی الجوهر فقد فسره برایه فرود بالذال وبدونها بالترکی
اشغة آمده ای حال وتنزل الیها بعسل در بماند ای والتقدیر در عسل ماند
بلا باء زائدة کما وقعت فی قوله برنج درست ومن قال والمعنی در عسل بماند
کما من نظر سرا را فقد اتی بالزاید همچو مگس، فانه لا یقدر على ان یخلص
نفسه من الدنیا کما ان الذباب لا یقدر على تخلیص نفسه من العسل باری
ای مرة ملک بدیدن او رغبت کرد وزاده عابد را دید از هیات نخستین
کردیده اسم مفعول من کردیدن بمعنى رو نمک وسرخ وسفید کشته من التلذذ
فربه شده من التنعم و بر بالش دیبای ای الوسادة من الحریر تکیه زده کالمتنعمین و
غلام پریکا پیکر بفتح الباء الفارسی والکاف العربی بمعنى الصورة بامروحه
پرطاوس المروحة بالکسر والسکون باد بیز بالترکی یلپزه بر بالای سرش

أ ای مکسورة صح

بالفارسیة صح

ایستاده کالمتکبر من المتهمکین فی اللذات بر سلامت حالتش شادمانی بابیا
المصدری کردو از صدری بیاء الوحدة من کل باب سخن گفتند ملک بانجام
سخن ای فی آخره گفت این دو طایفه را در جهان دوست دارم ای جزئها
احدهما علما والاخر زهاد را بالضم والتشدید جمع زاهد فلما قال الملک هذا الکلام
وزیر فیلسوف ای حکیم جهان دیده حاضر بود فی المجلس گفت ای ملک شرط دوستی
آنست که باهر دو طایفه نکویی بابیاء المصدری ای احسان می کنی ثم بینه بقوله
علما را زر بده تا دیگر بخوانند وزهاد را زر بده تا زاهد بمانند چوبستد مغاره
می ستدن بمعنی الاخذ زاهد دیگر بدست آره لان ذلک لیس بزاهد انما هو
سیرت خوشش وسیرتست باخدای تعالی نان وقف ولقمه دریوزه ای بغیر
خبز الوقف وبغیر لقمة السؤال زاهدست بنظیر انگشت خوب روی ونباگوش
بالترکی قولاق توزی دل فریب وصف ترکیبی بالترکی کوکل الداجی یه گوشوار
بالکاف الفارسی بمعنی القرط وخاتم فیروزه جوهر معروف یقال له بالفارسی
پیروزه نیز هدست بمعنی المحبوب کما قطعه درویش نیک سیرت فرخنده را
ای الذی فکره مبارک نان رباط بکسر الراء یجی لمعان الاول صومعة الصوفیة
والثانی الزاویة المبنیة للسکان والثالث ما بنی لسکنی ابناء السبیل والرابع
ما یشد به الدابة والقربة وغیرهما والخامس ملازمة ثغر العدو والسادس
الخیل الخمس فما فوقها والمراد هنا المعنی الاول ومن قال فی شرحه بمعنی خانقاه
ونکیره وقف می کنند فقد اتی بقید زاید کما هو عادته ثم قال وله معان اخر
لیست بمرادة هنا وهو لم یدر ان وظیفة الشارح بیان المعانی بتکثیر الفواید
ثم تعیین المراد وهو بین فی بعض الالفاظ معانیها ثم عین المراد منها ونسی هنا
الوظیفة والعادة لنفسه وانما اطنبنا الکلام لیلاحظ الناظرون والفظی

البیت علماء وفی معناه عملا ولیحصل الثواب لهم ولنا من الجهتین بل من الجهات
ولقمه دریوزه گو مباش لفظ گو یفید التاکید والمبالغة ومثل ذلک مستعمل
فی الترکی فالمعنی دراوملسون ومن قال لفظ گو متمیمة هنا وهذا الاقحام کثیر
فی هذه اللغة وسیاتیک نظائره فی هذا الکتاب لم یدر ان المتمم مالا فائدة
فی ذکره وان الاقحام مسموع من السلف ولیس لاحد اعتبار الاقحام فی کل موضع
خاتون خوب صورت وپاکیزه روی راه مطهرة الوجه فی اصل خلقتها نقش
ونگار وخاتم فیروزه قدر بیانه آنفا گو مباش بیت تا مرا هست دیگرم باید
ای اذا کان لی ما یسد الرمق واطلب الغیر گر نخوانند زاهدم شاید ای ینبغی
لان سمی زاهدا وهذا معنی البیت وهو المناسب للسباق هذا نظیر ما قیل بیت
شیخ چون مایل بمال امد مرید او مباش مایل دنیا بزیر املاک دیدار نیست
ومن قال قوله هست هنا رابطة بمعنی است والمعنی تا که مرا چیزی دیگر جز
خدای تعالی بایدست فقد غفل عن اللفظ والمعنی اما الاول فهو ان لفظ
هست یتضمن معنی الرابطة اعنی لفظ است فی کل موضع اذ معناه بالترکی
وار در کما اذا قیل در خانه نان هست والثانی فان تقدیر چیزی دیگر جز خدای
تعالی بایدست لا یفهم من السباق والسیاق ولا یدل علیه لفظ حکایت
مطابق این سخن خبر مقدم لقوله پادشاهی را مهمی پیش آمد ای وقع له امر مهم
گفت اگر انجام این حالت بر مراد من باشد چندین درم زاهدان را بدهم
بکسر الباء کما عرفت القاعدة فی اوایل الکتاب چون حاجتش بر آمد ای حصل
مراده وفای نذر بشش بموجب شرط لازم آمد لاجرم یکی از بنده گان خاص
درم بداد تا بزاهدان تفرقه کنند ای یوزعه الیهم گویند غلام عاقل وهشیار
وهو یجی لمعنیین احدهما بالترکی آیق ویراد به من لا غفلة فیه والثانی بمعنی الصاحی

والظاهر ان المراد هنا هو المعنى الاول ومن لم يعرف المعنى قال فى شرحه
بضم الهاء عطف تفسيری وظن ان لا معنى لهذا اللفظ سواه مصراع من ستم
وچشم تو برابر هشیار بود فعمل بمقتضى العقل همه روز نگرد دید بالكاف
الفارسی ماضی من گردیدن والمراد هنا بالترکی دولانمق وشبانکه باز
آمد الى خدمة السلطان ودرها را بوسه داد تعظيما للملك وبيش ملك نهاد
وگفت زاهدان را نیاوردم گفت فاعله سلطان این چه حکایتست انچه من
دانم من مشاهير الزمان درین شهر چهارصد زاهد ند گفت فاعله غلام
ای خداوند جهان انكه زاهدست نمی ستاند اذ لا حاجة لهم الى القول
وانكه می ستاند زاهد نیست ملك بخندید وندیمان را گفت چندانكه مرا
درحق این طایفه خدا پرستان اى العباد والزهاد ارادتست واقرار این
شوخ دیده را بسكون الخاء المعجمة وصف تركيبى اى این گستاخ را عداوت
وانكار فوره وحق بجانب اوست من كلام الملك لا من كلام المص حكايت
یکی از علمای راسخ را عبارة المتن فى اكثر النسخ بهذا الوجه والاظهر
یکی را از علمای راسخ پرسیدند كه چه گويى در وقف نان فى حله وحرمته
گفت اگر از بهر اى لاجل جمعيت خاطر وفراغ عبادت می ستانند حلالست
فانه بسند الرمق واگر مجموع از بهر نان نشینند اى يجتمعون ويسكنون فى الصومعة
لاجل خبز الوقف واكله حرام لان الواقف انما وقفه ليحصل به فراغ قلوب العباد
بيت نان لفظ مقدر از برای کنج عبادت اى لاجل السكون فى زاوية العبادة
گرفته اند مرهون صاحب دلان فاعل گرفته اند نه كنج عبادت برای نان
اى ما اتخذوا زاوية العبادة لاجل الخبز حکایت درویشی بعاقی بياء الوحدة
فيها رسيد كه صاحب ان بقعه اى موضع شخصی کریم النفس بود وطائفه اهل

فضل وبلاغة اى جماعة من اصحاب الكمال در صحبت او اى كانوا حاضرين
فى مجلسه هر یک بذله بفتح الباء الموحدة وسكون الذال المعجمة بمعنى لطيفة
وقوله لطيفة عطف تفسيری چنانکه رسم ظریفان باشد جملة معترضة همی گفتند
درویش راه بیابان قطع کرده بود وماندە شده بالتركى دورغون ويورغون
اولمش ايدى وچیزی نخورده یکی از ان میان اى واحد من اهل المجلس بطريق
انبساط گفت ترا هم چیزی بباید گفت گفت مرا درویش جواب داد كه
مرا چون دیگران فضل وبلاغت نیست حتى اقدر على الكلام الكثير البليغ
وچیزی نخوانده ام وليس لى معلومات كثيرة بیک بیت از من قناعت کنید
همگنان برغبت وارادت گفتند بگوی گفت بيت من گرسنه برابرم اى
مقابلى سفره نان قوله در برابرم خبر مقدم وهذه الجملة الاسمية فى موقع الحال
اى حال كون سفرة الخبز فى مقابلتى ولا اقدر على الاكل منه همچون عزبم العزب
من الا زوج كه بردر حمام زنان فانه ينظر من بعيد ولا يقدر على المواقعة وهذا
المصراع خبر المبتدا الاول همه اى جميع الحضار بپسندیدند وسفره پیش او ردند
اذ فهموا من كلامه جوعه صاحب دعوت گفت ای یار زمانی بياء الوحدة توقف
کن که پرستارانم جمع پرستار بمعنى الجارية والميم للمتكلم کوفته لفظ جامد مشترك
فى الفارسى والتركى اسم لطعام مخصوص يجعل من اللحم بعد القطع الترقيق جدا
التكثير عليه مرارا كثيرة مى سازند درویش سر برآورد وگفت بيت کوفته
در سفره گو مباش قد مر بيانه قريبا کوفته بهذا اسم مفعول من کوفتن بمعنى
القرب واراد به نفسه اذ وقع عليه الام السفر نان تهى اى الخبز المحض بلا ادام
کوفته است حکایت مریدی گفت پیری را بياء الوحدة فيهما چکنم
از خلایق بزحمت اندرم قد مر البيان فى نظائره از بسیاری لفظ از بمعنى من الاجلية

والياء مصدرية كه بزيارتم همى آيند واوقات عزيز مرا از تردد ايشان اى بمجيئهم
بخوابهم تشويش حاصل ميشود كفت فاعله پير هرچه بيراد به معنى هركه مجازا واستعماله
فى غير ذوى العقول شايع لا منحصر فيه درويشانند اى الذين يتورونك من الفقراء
ايشانرا وام بده ليكو توامديون كه فلا يجيئون خوفا من مطالبة الدين وللتحيا
من عدم ادائه **حكايت** روى ان قيس بن سعد الخزرجى مرض وقتا ولم يعده
احد من اهل بلدة فسال عن فقيل له انهم يستحيون من عيادتك لان لك عليهم
ديونا فقال لا خير فى مال يحول بيننا وبين اخواننا فالمنادى فى البلد انا من كان
عليه حق فقد وهبناه وقيل وهب اكثر من مائتى الف درهم وهرچه توانكرند
اى الذى يتورونك من الاغنياء از ايشان چيزى بخواه كه ديكر كرد بكسر الكاف
الفارسى وكسر الدال للاضافة الى قوله تو نكردد بفتحهما اى لا يحومون حولك
لعدم ادائهم حقك او لخوف بذل المال اليك **بيت** كر كدا پيشرو و هذا وصف
تركيبى من رفتن يعنى مقدم لشكر اسلام شود وفى بعض النسخ بود بفتح الواو كافر
از بيم توقع اى من خوف السؤال برود مضارع من رفتن المراد به يفر تا در
بسكون الراء حرف ظرف استعمل بمعنى الباء چين اعلم ان لفظ چين يجى
لمعان الاول اسم بلدة يقال فى تعريبه صين وقد يطلق على مجموع المملكة والثانى
بمعنى المستقيم والثالث بمعنى المعوج والرابع امر من چيدن وقد يستعمل صفة
نحو فاچين والمراد هنا هو المعنى الاول هكذا تعلمت من استاذى وسمعت
بعض الناس يقرؤن بكسر الراء واختاره الذى تصدى شرح الكتاب
وقال اى الى بابه وارادبه حدوده ولا يخفى بعده **حكايت** فقيهى پدررا
كفت اى قال فقيه لابيه هيچ ازين سخنان بكسر النون للاضافة الى قوله دلاويز
وهو وصف تركيبى صفة لقوله سخنان فاضافته من قبيل اضافة الموصوف

الى الصفة وهو قوله دلاويز بكسر الزاء للاضافة الى قوله متكلمان هذا هو التحقيق
فى حل التركيب ومن قال وهذا المجموع المركب من الموصوف والصفة اعنى قوله
سخنان دلاويز مضاف الى قوله متكلمان فقد ارتكب تكلفا خارجا عن القاعدة
كما لا يخفى درمن اثر نمى كند بعلت آن كه نمى بينم ايشانرا كردار بكسر الكاف العربى
بمعنى العمل المعتاد الذى يفعله المرء موافق كفتار اى لانى لا ارى لهم فعلا وعملا
يوافق قولهم **مثنوى** ترك دنيا بمردم اموزند اى يعلمون الناس ترك الدنيا
خويشتن سيم وغله اندوزند اى يكتسبونهما ولا يعملون بما علموه الناس
عالمى بكسر اللام وياء الوحدة را كه كفت باشد بس ة فقط اى له قول بلا عمل
چون بكويد اى يتكلم ويعظ نكيرد اى لا يؤثر اندر كس ة فى احد لان كلمة اندر
حرف بمعنى فى على ما صرح به صاحب بحر الغرايب ومن قال اى لا يؤثر فى قلب احد
فكانه ظن انه بمعنى لفظ اندرون **حكايت** صلى حذيفة رضى الله عنه بقوم فلما سلم
فقال التمسوا اماما غيرى فانى رايت فى نفسى انه ليس فى القوم افضل منى فلو جهل
العالم يعرف نفسه وزاده العلم خوفا لا خيلاء فذلك الصديق يستشفى بانفاسه
عالم انكس بود بفتح الواو كه بد نكند اى لا يعمل عملا قبيحا نه بكويد بخلق خود بكند
اى ليس العالم من يقول للناس ولا يعمل هو نفسه هذا معنى المصراع ومن قال
اى لا يفعل ذلك العالم نفسه بما يقول للخلق لم يات بمعنى اللفظ **حكايت**
قال عالم عمارة الدنيا باربعة اشياء احدها عالم يعمل بعلمه وثانيها جاهل لا يستنكف
من التعلم وثالثها غنى لا يترك حق الله تعالى ورابعها فقير لا يبيع الآخرة بالدنيا
قال الله تعالى أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ قيل اى تتركونها من البر
كالمنسيات **بيت** عالم كه كامرانى بالكاف العربى وصف تركيبى مركب من لفظ
كام بمعنى المراد وران بمعنى راندن والياء مصدرية كذا قوله وتن پرورى كند

ای یربی بدنه بکثرة الاکل او خویشتن کم است بضم الکاف الفارسی
ای هو نفسه ضال عن الطریق کراز هری بالیاء المصدری کند ای یهدی الی سواء
السبیل پدر گفت فی جواب ابنه الفقیه ای پسر بجز و این خیال باطل نشاید
ای لاینبغی روی از تربیت ناصحان بر تافتن الاواض تربیتهم وبطالت گرفتن
و در طلب علم معصوم ای ولاینبغی ان نطلب عالما معصوما ولا تجده ولا تسمع
العلم من غیره وبهذا از فواید علم محروم ماندن بل اللایق ان تسمع العلم من کل
عالم عملا بما قیل انظر الی ما قال ولا تنظر الی من قال مثل همچو نابینایی که
شبی بیاء الوحدة فی ما در وحل بفتحتی الواو والحاء المهملة الطین اللنج
افتاد وگفت ای مسلمانان چراغی راه من فرا دارید کانه یریدان یری بالطریق زنی
فاجره بشنید وگفت تو که چراغ را نه بینی بچراغ چه بینی والمقصود من التمثیل
ان العلم سراج وانت کالاعمی لا تراه فکیف تهتدی به و من یفهم کلامی یعلم
ان تناسب هذا الکلام بما قبله لیس بواضح فان التشبیه الذی ذکره بقوله همچون
نابینایی لا یخلو عن تکلف کما لا یخفی علی الذوق السلیم فینبغی ان یقال فی خانه
تو که چراغ را نه بینی بچراغ چه بینی کما لا یخفی علی ذوق السلیم همین مجلس وعظ کلبه
بضم الکاف الفارسی والباء الموحدة یجیء بمعنیین احدهما الدکان والاخر بالترکی
الاجق وقد یطلق علی کل بیت ضعیف البناء والمراد هنا هو الاول بزازست
لانه انجا تا نقدی ندهی بضاعتی نستانی ای لا تاخذ المتاع بلا ثمن واینجا تا ارادت
بیاء الوحدة نیاری بیاء الخطاب سعادتی الیاء کالاول نبری بفتحتین والیاء
کالثانیة قطعه گفت عالم بکسر التاء للاضافة وهذا من قبیل اضافة المصدر
الی فاعله لان لفظ گفت بمعنی گفتن بگوش جان بشنو المراد به القبول ور ماند
بفتح النون مضارع من مانستن او مانیدن بالترکی بکزمک او من ماندن بالترکی

قالمق بگفتنش کردار قد مز بیانه بالملابست انکه مدعی گوید مقول القول
هو المصراع الثانی خفته را ای نائم خفته ای نائم اخری کند بیدار ای العالم الغیر
العامل کالنائم الاخر ای الجاهل وهذا القول باطل لان الله تعالی قد یهدی
عبده بقول فاجر کما قال علیه السلام ان الله یؤید هذا الدین بالرجل الفاجر
واعلم ان المراد بقول المص مدعی هو الحکیم السنائی وهذا المصراع الذی حکم
المص ببطلانه اعنی خفته را خفته کی کند بیدار کلامه اول هذا المصراع فی کلامه
عالمت خفته است و تو خفته وهذا بیت من قصیده مرد باید که گیرد اندر گوش
ای یسمع ویقبل ور نوشته است بوصل الهمزة پند بر دیوار ای فالنصح الصادر
من العالم الغیر العامل بادنی من المکتوب فی الجدار حکایت منظومه صاحب دلی بمدرسه
آمد لتحصیل العلم ز خانقاه وترک التصوف کما قال بشکست عهد صحبت اهل
طریق را فلما فعل کذلک گفتم میان عالم و عابد چه فرق بود یعنی ما جهة رجحان
العالم علی العابد تا اختیار کردی از آن ای من فریق العباد این فریق را ای فریق
العلماء گفت فاعله صاحب دل آن ای العابد گلیم خویش بدر می کند ای یخرجه من موج
فنفعه مقصور علی نفسه وین جهد می کند که بگیرد غریق را بالتخلیص حکایت قال بعض
اهل المعرفة حیوة البدن بالروح وحیوة الروح بالقلب وحیوة القلب بالعقل
وحیوة العقل بالعلم حکایت یکی بر سر راهی مست خفته بود و زمام
بکسر الزاء او لفظ عربی اختیار از دست رفته کنایة من غلبة سکره عابدی بر
او گذر کرد و در حالت مستقبح او بفتح الباء نظر لا حاجة الی کتابة لفظ کرد هنا
لما عرفت مرارا جوان سر بر آورد ای رفع راسه وگفت واذا مروا باللغو مروا
کراما اللغو ما ینبغی ان یلغی ویطرح من قول او فعل والمعنی واذا مروا ای عباد
الرحمن باهل اللغو مروا معرضین مکرمین انفسهم عن التوقف علیهم والخوض معهم

شعر اذا رایت اثیما فعیل من الاثم یوْثم کن ساترا و حلیما من الحلم بالکسر و هو
کالحلیم من لا یحرکه الغضب بسهولة یا من یقبح لغوی لم لا تمر کریما لتقریر اخلاقی
الذین قال الله تعالی فی شانهم ما قال **قطعه** متاب نهی من تافتن ای لا ترجع
انی یا رسا و زاهد روی از گنه کاره ای العاصی ببخشایندگی اسم فاعل من بخشودن
والیاء الداخلة علیها لکاف الفارسی مصدریة در وی نظر کن ای انظر الیه بالترحم
اگر من ناجوانمرد دم اعلم ان لفظ جوانمرد بمعنی السخی و لفظ ناجوانمرد بمعنی
البخیل بکر داره ای بالعمل للحسن و من قال بالعمل السیّئ فقد اخطا تو بر من چون
بمعنی المثل جوانمردان گذر کن **حکایت** روی ان رجلا جاء الی بعض السلف
شکایة من جاره بعمل المعاصی قال له هل نسبت الی القبایح لاجله قال لا قال ادع
الله تعالی لاجله سبع لیال فان الله تع یتوب علیه فان فعلت ذلک و لم یتب علیه
فاعلم انک شر منه **حکایت** طایفهٔ رندان بانکار درویشی بیامدند الوحدة
بدر آمدند ای خرجوا و سخنان ناسزا گفتند و بزدند و برنجانیدند ماض من
رنجانیدن بالترکی انجیتمک شکایت پیش طریقت برود و گفت چنین حالتی رفت
و حکی ما وقع علیه من الاذی گفت ای شیخ الطریقة ای فرزند خرقهٔ درویشان
جامهٔ رضاست هر که دراین تحمل بی مرادی نکند مدعیست نه درویش **بیت**
دریای فراوان ای البحر الوافر نشود تیره ای لا یصیر مکدرا بسنگ بالقاء الحجر
فیه و فی بعض النسخ بسیل و هو واحد السیول عارف که برنجد تنک بفتح التاء و ضم
النون بمعنی الرقیق و القلیل آبست هنوز نا بعد النون **قطعه** گر گزندت رسد
تحمل کن ای اصبر ایک که بعفو از گناه پاک شوی فان الله تع عفو یحب العفو
ای برادر چو عاقبت خاکست ای تصیر ترابا خاک شو پیش ازان که خاک شوی
عملا بقوله علیه السلام موتوا قبل ان تموتوا **حکایت** قال بعض العلماء ثلثة اشیاء

من افعال الکرام اولها یحبون الانفاق علی المساکین و المحتاجین و الثانی یحبون العفو
اضعاف المسلمین و الثالث التواضع و الاحتمال من الخلق اجمعین **حکایت** این
حکایت شنو بکسر الشین امر من شنیدن و یسکن اذا دخل علیها الباء خوب شنو
که در بغداد اسم بلدة مشهور لقبه برج الاولیا رایت مرادف علم بفتحتین و پرده
خلاف افتاد ای اختلفا و تخاصما رایت از گرد بفتح الکاف الفارسی یعنی از غبار
راه و رنج رکاب و ذلک لا حامله یشتد اصله برکابه گفت با پرده از طریق عتاب
قال فی مختار الصحاح قال الخلیل العتاب مخاطبة الادلال من و تو هر دو خواجه
تاشانیم یعنی انا و انت مملوکان لمالک واحد بندهٔ بارگاه سلطانیم بیان لما قبله
من ز خدمت دمی ای نفسی بفتحتین و من قال ای مقدار ساعة واحدة فقد
اخطا فی معنی اللفظ و اخل المبالغة المقصودة بحسب المقام نیاسودم ماض منفی
من آسودن بالترکی دکلنمک و المیم للمتکلم گاه و بیگاه در سفر بودم و حالی فی الاوقات
هذه تو نه رنج آزموده نه حصار بمعنی القلعة و کونه مصدرا فی مثل هذا الترکیب
الفارسی ینبغی ان لا یعد من المحالات و من قال و یحتمل ان یراد به المعنی المصدری
فی مختار الصحاح قال ابن السکیت حصره العدو یحصرونه ای ضیقوا علیه و احاطوا
و بابه نصر و حاصروه ایضا محاصرة و حصارا انتهی فقد انتهی فی ارتکاب البعید بیانا
و باد گرد بکسر الکاف الفارسی بالترکی قصرغه و غبار کوکال قدم بفتحتین
من سعی بیشترست بالباء الفارسی ای اشد تقدیما لان لفظ بیش بمعنی المقدم
و لفظ تر یفید التفضیل و من قال یعنی مقدم است فلم یات بمعنی اللفظ بس
چه عزت تو بیشترست بالباء العربی ای ازید من عزتی علة بقوله تو بر بکسر
الزاء للاضافة و هو بمعنی عند بندگان مه روی بیاء الخطاب با کنیزان جمع کنیز
و هو مرادف کنیزک و جمعه کنیزکان یاسمن بوی بالیاء کالسابق من قاده بدست

شاکردان و استاذونی علی وجه الحقارة بسغر پای بند و سرکردان و حیران کفت
ما خطا برده ای قال فی جواب النزاریة [illegible] من سر بر استان دارم ای راسی
علی العتبة بالتواضع نه چو تو ای فلک سر بر آسمان دارم ای لا اتکبر مثلک مه که هیچ
کردن افرازده ای تکبر فی غیر موضعه او تکبر باطلا خویشتن را بکردن انداز ده الی
نفسه علی العنق فیقع فی المحنة بل ینقطع عنقه فهذا معنی الالفاظ و من قال قد مر
معناه فی الدیباجة فقد افتری علی نفسه فانه لم یبینه هناک حکایت یکی از صاحب
دلان زور آزمایی را الیاء الاصلیة و الثانیة للوحدة بالترکی زورباز دیدکه
بهم بر آمده قد مر معناه و در خشم شده بمعنی رفته و کف بالترکی کوپک بر دهان
آورده کالعطف التفسیری کفت فاعله یکی این را چه حالتست کسی کفت فی جوابه
فلان دشنام داده است او را ای شتمه کفت این فرومایه قد مر بیانه فی حکایة
دزدان عرب هزار من بتشدید النون سنک بر می دارد و طاقت یک سخن
نمی آرد قطعه لاف سر پنجکی بالیاء المصدری و دعوی بکسر الیاء للاضافة مردی
الیاء کالاولی بکذار ای اترک ای عاجز منادی حذف حرف ندائه نفس فرومایه
صفة نفس و لم یعرف المعنی قال صفة عاجز چه مردی چه زنی ای لا تفاوت بین
کونک رجلا و امراة کرت از دست بر آید تقدیر الکلام اکر از دست تو
بر آید ای لو تقدر دهنی بیاء الوحدة شیرین کن ای هذا هو التوجیه مردی
بالیاء المصدری آن نیست که مشتی بضم المیم بالترکی یومروق و الیاء للوحدة بر زنی
بر دهنی دیکر اکر خود بر درد بتخفیف الراء مضارع من دریدن پیشانی بکسر الیاء
الاصلیة للاضافة پیل ای جبهة الفیل نه مردست اکه ندوی مردی بالیاء المصدری
ای انسانیت نیست ای بنی آدم سرشت اما اسم بمعنی الطبیعة او ماض بمعنی المعمور
ای سرشتن بالترکی یوغرلمق از خاک دارد ای فان آدم علیه السلام خلق من تراب

اکرخاکی

اکر خاکی بیاء النسبة نباشد آدمی نیست ای فینبغی للمرء ان یکون حلیما متحملا کالتراب
حکایت بزرکی را پرسیدند از سیرت اخوان صفا کفت کمینه ای الادنی آنکه ای کمترین
مراد خاطر یاران بر مصالح خود مقدم دارد و قیل علامه بذل الترکی بخلاص غیره و حکما
کفته اند برادر که در بند خویش است ای مقید بقید نفسه و مشتغل بمهماته نه برادر
و نه خویش است ای لیس باخ و لا قریب مثنوی همراه ای الرفیق اکر شتاب کند
ای لو یستعجل همره تو نیست ای لانه لا یوافقک دل در کسی مبند ای لا تعلق قلبک
الی من که دلبسته تو نیست ای لیس قلبه متعلق بک چون نبود خویش را بمعنی القرابة
دیانت و تقوی ای بکسر الواو فی استعمال اهل الفرس قطع رحم بمعنی القرابة هنا
بهتر از مودت قربی ای بکسر الباء ایضا یاد دارم که مدعی درین بیت بر من اعتراض
کرد و کفت بیان للاعتراض حق جل و علا در کتاب مجید و قرآن عظیم از قطع رحم
نهی کرده است کما قال فی سورة النور وَلَا یَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْکُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ یُؤْتُوا
أُولِی الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاکِینَ وَالْمُهَاجِرِینَ فِی سَبِیلِ اللَّهِ و بمودت ذوی القربی فرموده
و آنچه تو کفتی مناقض آنست کفتم فی رد اعتراضه غلط کردی موافق قرآنست قال
الله تعالی وَإِنْ جَاهَدَاکَ ضمیر التثنیة للوالدین عَلَىٰ أَنْ تُشْرِکَ بِی مَا لَیْسَ لَکَ بِهِ عِلْمٌ
ای تشرک بی ما لا علم لک باستحقاقه و الاشراک تقلیدا الیهما فَلَا تُطِعْهُمَا جواب ان ای
فلا تطع للوالدین فی ذلک فانه لا طاعة لمخلوق فی معصیة الخالق بیت هزار خویش
ای قریب که بیکانه از خدا باشد فدای بکسر الیاء للاضافة یک تن بیکانه ای
من کاشنا باشد ای اتبع حکایة منظومه پیر مردی بیاء الوحدة لطیف وصف
در بغداد مرهون دخترش را بکفش دوزی وصف ترکیبی بالترکی
باشمق دکی و الیاء للوحدة داده ای زوجها ایاه مردک بکاف التصغیر للتحقیر سنکدل
دل وصف ترکیبی چنان بکزید حاضر من کزیدن فاعله مردک و مفعوله لب دختر

قوله جهان معروف الی قوله که خون از وی چکیده ماضی من چکیدن بالترکی طامق
بامدادان پدر جهان دیدش الضمیر راجع الی دختر بیش داماد بمعنی الودوس
رفت و بپرسیدش وقال مخاطبا الیه کای فرومایه این چه دندانست ای قبله
هذا چند طلی فخطاب من خاییدن بالترکی چینمک لبتش ای شفة البنت نه انبانست
وسکون النون وفتح الموحدة والالف والنون علی وزن عطشان بمعنی
الجراب بکسر الجیم بالترکی طغرجق والمراد به هنا البلد المدبوغ مطلقا بمزاحت
المزاح بکسر المیم التلطف والتاء للخطاب هذا الخطاب من المص للکل من الحق
النصح و هو شهید نگفتم بالنون النافیة فی النسخ الصحیحة وهو المسموع من الاساتذة
ومن کتبه بالباء الموحدة لم یعرف المتن این گفتار یعنی ما قلت هذه الحکایة
علی سبیل المزاح هزل وهو المزاح المحض والکلام الباطل بگذار ای اترکه
وجد بکسر الجیم ضد الهزل از بردار ای ارفع وخذ یعنی لکن ینبغی لک ان تترک
ما هو الهزل من الکلام وتأخذ منه النصح والحکمة واشار الیه بقوله خوی بد در طبیعتی
که نشست ای تمکن کا تمکن مضغ الجلد فی طبیعة الاسکاف نرود بالزاء المهملة
والواو بعده مضارع منفی من رفتن فاعله خوی بد جز بوقت مرگ از دست
متعلق بقوله نرود ای لا یذهب من الید الا فی وقت الموت واعلم ان العبارة
وقعت فی النسخ الصحیحة بهذا الوجه وهو المسموع من الاساتذة ومن کتب
ندهد بالذال والهاء بعده وبیّن المعنی بقوله یعنی آن طبیعت ندهد
از دستش آن خوی بدرش را که رسوخ یافته است در وی مگر در وقت
مردن ای لا یترکه ولا یفارقه الا بالموت ثم قال وفی بعض النسخ نرهد بالزاء
المهملة من رهیدن وهو الظاهر الاولی کما لا یخفی فلم یحقق بل ظن المغیر صحیحا حکایت
کان فی بلد تاتار رجل کامل معروف بجنگ شجاع بعد ان ابتلاه الله بلاد غیر واکثر بلکستان

کان

کان ابناء القری فرغوا کتاب القدوری حکایت فقیهی دختری داشت بغایت الوجود
فیها بغایت زشت روی وصف ترکیبی وبجای زنان رسیده یعنی مسنة با وجود
جهاز ونعمت ای مع کونها موجود کسی بمناکحت او رغبت نمی نمود لقبح وجهها
بیت زشت باشد دبیقی پروی بالحرکات الثلث فی الدال خوب منسوب
الی موضع و دیبا بمعنی الدیباج ومعیوب منه بزیاده الیم که بود بر عروس قدرت
بیانه فی الدیباجة نازیبا فی الجملة بحکم ضرورت با ضریری بمعنی اعمی عقد نکاح
بستند فان الاعمی لا یری قبح وجهها آورده اند که دران تاریخ حکیمی یراد به
الطبیب هنا والمقصود الکحال لان الکحالة باب من الطب انما افرد بالذکر
لکثرة مسائله کالفرائض از سرندیب اسم موضع فی الهند برسید که دیده
نابینایان روشن کردی ای یفتح عیونهم ویجعلها بصیرة فقیه را گفتند چرا داماد
التاء للخطاب علاج نکنی گفت ترسم که بینا شود ای اخاف ان یصیر بصیرا و دخترم
طلاق دهد لرؤیته قبح وجهها مصراع وهو فی الاصطلاح اسم لنصف البیت
وقد اشتهر بعض المصاریع بلا ضم مصراع الیه وهذا منها شوی بضم الشین بمعنی
الزوج زن بمعنی المرأة هنا زشت روی صفة لقوله زن نابینا اعمی به حکی
کان لرجل بنت قبیحة فزوجها بضریر کالتی نحن فی صدد بیانها وقالت ذات یوم
لزوجها الاعمی لو کنت بصیرا لرأیتنی فان وجهی کالبدر وعنقی کالفضة و ذوائبی
کالذهب وخدی کالورد وشفتی کاللعل والیاقوت واسنانی کاللؤلؤ
ولسانی کالمرجان فقال الزوج وان لم یکن لی باصرة ولکن عقلی کامل فانک
لو کنت کما قلت ما زوجوک بضریر مثلی حکایت پادشاهی بچشم حقارت
در درویشان نظر کردی بیانه للحکایة یکی از ایشان بفراست دریافت در طایفه
ای تفطن وگفت ای ملک ما درین دنیا بجیش بفتح الجیم بمعنی العسکر از تو

کتریم و بعیش ای الحیوة از تو خوشتر لفراغ قلبنا عن المشاغل الکثیرة و بمرک
برابر اذ کل نفس ذائقة الموت و بقیامت بهتر کما ورد فی الخبر تموتون علی ما
تعیشون و تحشرون علی ما تموتون مثنوی اکر کشور بکسر الکاف العربی بمعنی
الاقلیم کشای بضم الکاف العربی بمجموعهما وصف ترکیبی مثل کامران فی قوله
کامرانست ، فی الدنیا و کر درویش حاجتمند نانست ، فی شدة الفقر دران
حالت که خواهند این و آن مردن ، بمعنی مردن نخواهند از جهان بیش با الباء العربی
از کفن بردن ، بمعنی بردن چو رفت ای المتاع از مملکت ای من الدنیا بر بست
خواهی ، بالترکی بغلسه کر کدر کدایی بالیاء المصدری خوشتر است از پادشاهی
لان من کان حمله اخف یکون سفره اسهل ظاهر درویش جامه ژنده بفتح الزاء
الفارسیة او کسره بمعنی الخلق بکسر اللام بالترکی اسکی است و موی سترده یراد
التجرد و حقیقت آن دل زنده و نفس مرده قطعه نه آنکه بر در دعوی نشیند
ای لیس الصوفی من یقعد علی باب الدعوی از خلقی ، بالخاء المعجمة که کر خلاف
کنندش ای لو خالفوه بجنک برخیزد ، بل الصوفی فی خلاف ما ذکر فانه ینبغی
ان یکون صابرا حلیما و کر ز کوه فرو غلطد و المعنی بالترکی اکر طاغدن اشغا
یوالنه آسیا سنکی ، ذکر من طاشی نه عارفست که از راه سنک بکسر الهاء للاضافة
برخیزد ، بل العارف هو الذی یرضی بقضاء الله تع طریق درویشان ذکرست
لله تع و شکر علی نعمائه و خدمت و طاعت کما قیل طریق ما خدمتست و ایثار
و هو بذل ما یملکه و قناعت ای الاکتفاء بالقلیل و الرضاء بالقسم و توحید
ای تفرید الحق و هو علی ثلثة اقسام الاول توحید الافعال و الثانی توحید الصفات
و الثالث توحید الذات و توکل و هو الاعتماد علی ما عند الله تع و الیاس عما فی ایدی
الناس و تسلیم و هو الانقیاد ای اظهار العبودیة و قال اهل التحقیق التوکل

براية

براية وصفة المؤمنين و التسليم واسطة و هو صفة الاولياء و التفويض
نهاية و هو صفة اخص الخواص و تحمل و هو تجرع المرارة من غير تعب هر که
بدین صفتها موصوفست ای متصف بهذه الخصال بحقیقت درویش است
ای صوفی اکرچه در قباست ای فی اللباس الفاخر لا فی کسوة الصوفیة اما
هرزه کوی وصف ترکیبی و کذا ما عطف علیه من الالفاظ الاتیة و بی نماز
و هوا پرست و هوس باز ای من کان صفته کذا و کذا روزها شب آرد
در بند شهوات و فی طلبها و شبها بروز کند در خواب غفلت و نسیان آخرت
بخورد بفتح الراء مضارع هرچه در میان آید و لا یحترز عن الشبهات و بکوید
هرچه بر زبان آید و لا یجتنب من اللافات رندست و عیار اکرچه در عباست
قطعه ای حرف نداء و المنادی محذوف درونت برهنه بمعنی عریان از تقوی
بکسر الواو وز برون قال مختار الصحاح العجمی بالضم جامه ریا داری ، و العبرة
بالباطن پرده هفت رنک در مکذار ، الظاهر ان کلمة در زایدة و المعنی لا تترک
الستره المنقوشة بسبعة الوان و یحتمل ان یکون در بمعنی الباب و لفظ
مقدر قبله و من عکس التقریر فقد رجح المرجوح تو که در خانه بوریا داری
فلا یلیق بحالک وضع الستره الملونة لانه لیس فی بیتک متاع غیر الحصیر
و المراد تقبیح لبس لباس الصوفیة ریاء بیت منظومه دیدم کل تازه چند
دسته ، هذه الحکایة بطریق الغرض بر کنبدی بیاء الوحدة از کیاه بسته
فلما رایت هکذا کفتم چه بود بفتح الواو کیاه ناچیز ، مرهون تا در صف کل
نشیند او نیز ، و فی عطف معناه بالترکی دانی کذا فی بحر الغرایب و من قال بکسر
النون یستعمل ایضا فلم یعرف معناه بکریست کیاه و کفت خاموش ای بکی
و قال اسکت صحبت نکند کرم فراموش ، ای الکرم لا ینسی الصحبة کر نیست

ابن سنبد علی

ابن سنبد علی

جمال و رنگ و بویم، کالورد آخر نه کیاه باغ اویم، من قبیل الاستفهام التقریری

من بنده حضرت کریمم وهو الله تع پرورده نعمت قدیمم، فلما جرت نعمته علی من

قبل ارجو رحمته من بعد کرنی هنرم ذکر هنرمنده مرهون لطفست امیدم

از خداوند علی حاجت عادته با انکه بضاعتی ندارم، قد مر بیان البضاعة فی

الدیباجة سرمایه طاعتی ندارم، حتی اشتری به ثوابا او چاره کار بنده داننده لانه

ارحم الراحمین چون هیچ وسیلتش نماند، و تجز رسمت ای عادة مقررة که مالکان

تحریره ای الذین یقدرون علی اعتاق العبد آزاد کنند بنده پیر، وهذه العادة

معلومة ای بار خدایا هو بمعنی المولی کذا قال صاحب بحر الغرایب واستدل

علیه بشعر الانوری بیت ای برا اطراف دهر فرمان ده، و ای پادشاه دهر بار خدای

ومن قال اصله باری حذف یاؤه للوزن فی صحاح الفارسی باری لفظ مشترک

بین لغة العرب والعجم معناه الله خدای فقد ظن هذا اللفظ اعنی بار خدای لفظا

مرکبا ثم قال وفی فصول العمادیة معنی قوله بار خدای بزرک خدای لان لفظ بار

بمعنی بزرک انتهی فقد غفل عما فی بحر الغرایب وهو صاحب اللغة وهو اولی

بالاعتماد علی کلامه وما ذکره من المعنی هو المناسب بالسیاق وهو انسب بالاعتاق

کیتی آرای، وصف ترکیبی بمعنی مزین العالم بر بنده پیر خود بخشای، امر

من بخشاییدن بمعنی الترحم ای ارحم سعدی خادی حذف حرف ندائه ره کعبه

رضا کیر، ای اسلک ای مرد خدا ره خدا کیر، لتصل الیه بدبخت بسکون التاء مجزا

کسی خبره که سر بتابد، مضارع من تافتن بمعنی الاعراض هنا زین در متعلق

بقوله سر بتابد ای اعرض من باب الله تع که در دکر نیابد، ای لا یجد بابا آخر غیر

باب الله تع حکایت از حکیمی پرسیدند که از شجاعت وهو شدة القلب

عند الباس و سخاوت وهو الجود کدام ای اینها بهترست کفت ای الحکیم

انزاکه سخاوت هست بشجاعت حاجت نیست فالسخاوت اولی من

الوجه بیت نوشته است ای مکتوب بر کور بمعنی القبر بهرام کور، بالکاف

الفارسی فی اللفظین که دست کرم به که بازوی زور، بمعنی القوة قطعه

نماند بسکون النون والذال ماض منفی حاتم ای مات ولیک تا ابد ماند

ماض مثبت ای بقی نام بلندش ای اسمه العالی بنیکوئی مشهور، فانه سخاوته

مذکور زکوة مال بدر کن ای اخرجها که فضله رز را، بفتح الراء المهملة وسکون

المعجمة شجرة العنب چو باغبان ببرد بضمتین ای اذا قطعها بیشتر دهد

انکوره کما هو مجرب معلوم فالزکوة نقص صورة وزیادة حقیقة باب

سوم در فضیلت قناعت القناعة بالفتح مصدر من باب قنع یقنع

من باب علم وقد مر بیانه قریبا وقنع یقنع قنوعا من باب فتح اذا سال ومنه قیل

العبد قران قنع ولا عبدان قنع وقیل من باب لاص بالقناعة ظفر بالعز

والمروة حکایت خواهنده ای سائل مغربی در صف بتشدید الفاء بزازان

حلب می کفت ای خداوندان نعمت یعنی ایها الاغنیاء اکر شمارا انصاف بودی

ومقتضاه اعطاء الزکوة والصدقة بغیر سؤال و مارا قناعت وموجبه الصبر

علی القلیل وترک السؤال رسم سؤال ای هذه العادة از جهان برخاستی

ای ارتفع والیاء للحکایة فی الموضعین قطعه ای قناعت توانکرم کردان

بالکاف الفارسی ای صیرنی غنیا که ورای تو هیچ نعمت نیست، ای انت فی منتهی

جمیع النعم لیس وراءک نعمة کنج بضم الکاف العربی بمعنی الزاویة وهو مسموع من

الاساتذة واطلاق الزاویة علی الصبر شایع کما سیجیء ویحتمل بفتح الکاف الفارسی

بمعنی خزینة صبر اختیار لقمانست، هر که را صبر نیست حکمت نیست، حکایت

دو امیرزاده بودند در مصر یکی علم آموخت ای تعلم العلم و دیکری مال اندوخت

ای الکتسبه آن اشارة الی الذی تعلم العلم علامه عصر شد واین اشارة الی الذی
الکتسبه دہن وضع لفظ این مقام آن لم یعرف لاشارة والعارف بکیفیة الاشارة
از غم عصر کشت بفتح الکاف الفارسی مرادف شد پس این تو انکو بچشم حقارت
واستحقار در فقیه ای عالم ولم یعرف المتن وضع لفظ فقیر مقام فقیه نظر کردی
ولکنی من بسلطنت رسیدم ای وصلت الی السلطنة و تو همچنان بکمال الادنی
در مسکنت بماندی کفت ای برادر شکر نعمت باری تعالی بر من افزونست که میراث
پیغمبران یافتم یعنی علم تفسیر من النص و تو میراث فرعون و هامان یافتی و من لم یعرف
المتن وصحة المعنی قال رسید مقام یافتی یعنی ملک مصر مثنوی من آن مورم که
در پایم بمالند ای انی نملة ضعیفة یضع الناس اقدامهم علیّ و یهلکوننی نه زنبورم
که از نیشم بنالند ای لاقدرة لی علی اذاء الغیر و قد وجد فی اکثر النسخ لفظ دستم
مقام نیشم والانسب بالمقام ما اخترناه کجا خود شکر این نعمت کذارم ای این الشکر
علی هذه النعمة که زور مردم آزاری وصف ترکیبی ندارم کانه تفسیر للسابق
وقیل فی الترجمة مثنوی بن اول مورم کا یاغیلدا والروکوم اری بنده ن الکیلر
بو نعمت شکرنی ایده می ولدن، که کمسه اکمز بنم الدن حکایت درویشی را شنیدم
که در آتش فاقه بمعنی الفقیر کاهو فی سوخت حکایة ماضیة و خرقه بر خرقه می دوخت
کما هو عادة الفقراء و تسلی خاطر خود بدین بیت می کرد بیت بنان خشک قناعت
کنیم و جامه دلق، عطف علی قوله نان که بار محنت خود به و اولی که زبار منت خلق
لفظ بار فی الموضعین بمعنی الحمل بکسر الحاء کسی کفتش ای قال احد لهذا الفقیر چه نشینی
که فلان درین شهر طبع کریم دارد و کرم عمیم میان بخدمت آزاده کان بسته
و بر در بکسر الزاء دلها نشسته اکر بر صورت حال تو مطلع کردد پاس خاطر عزیزان
دارد کفت ذلک الفقیر خاموش که در پستی و فقر مردن به که حاجت به پیش بردن

که کفته

که کفته اند قطعه هم رقعه بضم الراء معناه بالترکی پاره من رقع الثوب بالرقاع
و با به قطع دوختن به والزام کنج صبر ای تحقق العارفون بهذا الکتاب علی انه بضم الکاف
العربی فهذا ماوعده عدة آنفا و اعلم ان الزام الشیء واعتزامها الاعتناق که همرجامه
رقعه وهی هنا واحدة الرقاع التی تکتب بر خواجگان بکسر الزاء للاضافة ای عنده
نوشت بمعنی نوشتن والمراد ارسال الرقعة المکتوبة الیهم لطلب الثوب حقا
که بالعقوبت دوزخ برابرست من جهة الظلم رفتن بپای مردم همسایه
وفی بعض النسخ مردی بالیاء المصدری بدل مردم حکایت یکی از ملوک عجم
طبیبی حاذق را ای ماهر من حذق الصبی القرآن والعمل اذا مهر و من فسره
بقوله بمعنی استاد مطلقا فقد غفل من المهارة بخدمت سید الکونین والثقلین
محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم فرستاد سالی چند در دیار عرب بود کسی
من الصحابة بتجربتی پیش او نیامد و معالجتی از وی در نخواست لفظ در صلة للتاکید
روزی پیش رسول الله علیه السلام آمد ذلک الطبیب و کله بکسر الکاف الفارسی
بمعنی شکایت کرد که مرا برای معالجه اصحاب فرستاده اند هیچ کس درین مدت
ای المدة المدیدة التی کنت فیها بهذه الدیار بمن التفات نکرد تا خدمتی بجای آوردی
بر من بنده معین است بجای آرم عبارة من الاداء رسول الله علیه السلام فرمود
که این طایفه را قاعده هست که تا اشتها غالب نشود چیزی نخورند و هنوز که اشتها
باقی باشد دست از طعام باز دارند کنایة عن ترک الاکل و من قال بدارند موضع
باز دارند لم یعرف المتن حکیم ای طبیب کفت اینست موجب تندرستی پس زمین
خدمت ببوسید و برفت مثنوی سخن آنکه کند حکیم آغاز ای الحکیم یشرع فی الکلام
فی وقت یا سر انکشت سوی لقمه دراز و یناول و یوجه انامله نحو اللقمة که زناکفتنش
خلل زاید ای یتولد الضرر من عدم کلامه هذا بیان المصراع الاول من البیت

الکاهلی یازنا نحور و بیشی کان اکثره او قرب من الموت من عدم الاکل هذا بیان
[illegible] حکیم [illegible] بود و گفتار [illegible] الکلام گفتارش حکمت بود و حکم متفرع
[illegible] بمعنی ثمر علم متفرع علی الخ **حکایت**
[illegible] کردی و بلذت [illegible] بیاء الحکایة فیها تا یکی از [illegible] بد و گفت چنین
[illegible] خوردن [illegible] عادت داری بیاء الخطاب و قید نفس از موی باریکتر ست
[illegible] قید النفس [illegible] یعنی توبه ای یرید ذلک الشیخ بقوله قید نفس التوبة تم
[illegible] چنین که تو پروری ای علی هذا الوجه الذی تربیها
[illegible] **بیت** یکی بچه گرگ
می پروریدم [illegible] حکایة و تمثیل [illegible] النفس چو پرورده شد ای صار مربی
خواجه را ای صاحبه بر درید ای اهلکه **حکایت** در سیرت اردشیر بابکان
اسم ملک من الملوک الساسانیان هذا اردشیر اسفندیار آمده است که حکیم عرب را
پرسید که روزی بیاء الوحدة چه مایه طعام باید خورد فیه تنبیه علی انه ینبغی للسلاطین
ان یطلبوا حفظ الصحة فان به بقیة تدبیر المملکة اذ فکر العلیل گفت صد درم سنگ
ای وزنه من الطعام کفایت می کند گفت ای الملک المذکور این چه قوت بخشد ای الواو
دهد حکیم گفت هذا المقدار یحملک وما زاد علی ذلک فانت حامله یعنی تفسیر من الحمل
این قدر ترا بر پای همی دارد و هرچه برین زیاده کنی حمال آنی **بیت** خوردن بهر
برای زیستن و ذکر کردنست عطف علیه تو معتقد که زیستن از بهر خوردنست
قیل فی الترجمة **بیت** یمک دیرلک [illegible] ذکر [illegible] ایچون [illegible] بو که معتقد که دیرلک
یمک ایچون **حکایت** دو درویش خراسانی ملازم صحبت یکدیگر بودندی سیاحت
کردندی قد مر بیانه فی اوایل الباب الخ و من بینه هناک بما فی مختار الصحاح
و اعاد هنا حیث قال فی مختار الصحاح ساح فی الارض یسیح سیحا و سیحانا بفتح ایا

بهنام

ای ذهب فقد غفل عنا ذهب یکی ضعیف بود که بهر [illegible] دو شب افطار کردی
بیاء الحکایة ثلثة مواضع و آن دگر قوی که روزی بیاء الوحدة ظرف سه بار خوردی
قضارا و فی بعض النسخ اتفاقا بر در شهری بیاء الوحدة بتهمت جاسوسی بالیاء المصدری
گرفتار آمدند هر دو را در خانه کردند ای حبسوهما فیه و درش را بگل بکسر الکاف الفارسی
بر آوردند ای بنوا بالطین بعد از دو هفته معلوم شد که بی گناهند در بگشادند
ای فتحوا الباب قوی را دیدند مرده و ضعیف جان بسلامت برده درین عجب ماندند
ای الناس حکیمی گفت خلاف این عجب بودی که آن یکی بسیار خوار وصف ترکیبی بود
طاقت بی نوایی بالیاء المصدری اعلم ان لفظ نوا یجی بمعان الاول بمعنی حسن الحال و النعمة
و النهیئة و [illegible] بمعنی العسکر و الثالث اسم آلة اللهو و الرابع اسم من مقامات الموسیقی
و الخامس بمعنی الرهن کذا فی بحر الغرایب و قال فی الصحاح الفارسی بمعنی النعمة و [illegible]
ان المراد هنا المعنی الاول او الآخر و من فسره بقوله یعنی بی زادی فلم یات بمعنی من معانیه
نداشت ای لم یصبر علی عدم حسن الحال او علی عدم النعمة هلاک شد و آن دگر ای الضعیف
خویشتن دار وصف ترکیبی بود ای کان ضابطا للنفس بر عادت خود صبر کرد و بسلامت بماند
قطعه چو کم خوردن طبیعت شد ای اذا کان قلة الاکل طبیعة کسی را ای لاحد [illegible]
چو سختی پیشش آید مثل الحبس مع عدم الاکل سهل گیرد و یقدر علی الصبر و گر تن پرورست
وصف ترکیبی اندر فراخی چو تنگی بالیاء المصدری فیها بیند از سختی بمیرد و قیل
فی الترجمة **مثنوی** [illegible] آز [illegible] بو کامازه [illegible]
اوکم تن بسله اولدی چو طارلق گوردی اچلقدن اولدی **حکایت** یکی از حکما پسر را
نهی کرد از خوردن بسیار و علل النهی بقوله که سیری بالیاء المصدریة ای الشبع مرد را رنجور
دارد ای یجعله مریضا گفت فاعله پسر ای پدر گرسنگی بکسر الکاف الفارسی والیاء الاولی
یفید معنی المصدریة ای الجوع مرد را بکشد بضم الکاف الفارسی ای یقتله نشنیده

به نظر نیاید گفته‌اند که بسیری مردن به که گرسنگی بردن گفت با هم حکیم اندازه نگهدار
که قال الله تعالی کلوا واشربوا ولا تسرفوا بیت گرچه خدا گفت کلوا واشربوا در عقبش
گفت ولا تسرفوا حکایت قال فی الکشاف حکی ان هارون الرشید کان له طبیب نصرانی حاذق
فقال لعلی بن الحسین بن واقد لیس فی کتابکم من علم الطب شیء والعلم علمان علم الابدان وعلم
الادیان فقال له قد جمع الله تعالی الطب کله فی نصف آیة من کتاب الله تعالی قال وما هی قال قوله
تعالی کلوا واشربوا ولا تسرفوا فقال النصرانی ولا یؤثر عن رسولکم شیء فی الطب فقال
قد جمع رسولنا الطب فی الفاظ یسیرة قال وما هی قال قوله علیه السلام المعدة بیت الداء والحمیة
رأس کل دواء واعط کل بدن ما عودته فقال النصرانی ما ترک کتابکم ولا نبیکم لجالینوس طبا
بیت نه چندان بخور کز دهانت برآید ای نهی فی المعنی من کثرة الاکل نه چندانکه از ضعف جانت
برآید ای نهی فی المعنی من قلة الاکل علی وجه المبالغة قطعه با آنکه در وجود طعامست عیش نفس
وهو مسلم رنج آورد بفتح الواو فاعله طعام ای یاتی بالمرض که بیشتر از قدر ضرورتی بود بفتح
الواو ای لو کان زائدا من المقدار لانه گر گلشکر خوری بتکلف زیان کند وهو مجرب
حکایت ان رجلا عاقلا مرض قال لابنه بطریق النصح لا تأکل طعاما الا مع السکر قال الابن لیس
لی مال کثیر حتی اقدر علی ذلک قال یا ابنی امسک نفسک من الطعام الی ان غلب الاشتهاء حتی تجد
اکل الطعام کالسکر لذیذا حکایت رنجوری را گفتند ای قالوا لمریض که دلت چه می‌خواهد
گفت آنکه دلم هیچ نخواهد یعنی احب فی ذلک المرض بانی اطلب ان لا یطلب خاطری شیا بیت معده چو
برگشت وشکم یعنی اذا کان المعدة والبطن ممتلیین درد خاست ای قام المریض سود ندارد
همه اسباب راست ای لا ینفعه کون جمیع اسباب المعاش مستقیمة اذ القلب لا یمیل الیها فالصحة اس
کل عیش هذا المعنی هو المناسب للسیاق ومن قال یعنی لا ینفعه کل معالجة مجربة صحیحة
فقد اتی بکلام غیر مناسب للمقام وان تفسیره یقتضی انه اذا حدث مرض فی شخص لا ینفعه علاج
اصلا وهو ابطال باب الطب کما لا یخفی حکایت بقالی را درمی چند بر صوفیان گرد بکسر الکاف

الفارسی

الفارسی آمده بود یعنی اشتری طائفة الصوفیة طعاما مثل الارز والسمن من بقال حتی اجتمع دراهم
متعددة علی ذمتهم در واسط هر روز بقال مطالبت کردی وسخنهای ناخوش گفتی بیاء الکاف
اصحاب ای الصوفیون از تعنت قدم بیانه خسته خاطر بودند وجز از تحمل چاره نبود اذ کانوا
فقراء لا یقدرون علی الاداء وصاحب دلی از آن میان گفت نفس را وعده دادن بطعام آسانترست
که بقال را بدرم بکسر الدال یعنی الدراهم قطعه ترک احسان خواجه اولیتر کاحتمال جفای
بوابان ای المنع تحمل اذاهم کما قیل دیگر غم دنیا منه بر گردن جان ولا چندانکه چندانی نیرزد
طعام جز بشیرین بسر الابن زبان تلخ دربانی نیرزد به تمنای گوشت بالکاف الفارسی یعنی اللحم مردن
به واولی که تقاضای زشت قصابان بالاضافة وقیل فی الترجمة قطعه ترک احسان
خواجه یکر کدر چوق جفاسن چکنجه توابک آن امید ایکر رادکمک تقاضادن ایو قصابک حکایت
روی ان صالحا مر بدکان قصاب فقال القصاب ان عندی لحما سمینا فاشتره قال ذلک
الصالح لیس لی دراهم قال القصاب فانی امهلک قال الصالح امهال النفس اولی من امهالک
قال القصاب لا امهال النفس حتی تجف قال الصالح الا یکفی جسدی هذا ان یکون غذاء لدیدان
القبر حکایت جوانمردی را در جنگ تاتار جراحتی بیاء الوحدة فیهما هول بالفتح والسکون
رسید یعنی اصابه جراحة مخوفة عظیمة فی الاغلب کسی گفتش فلان بازرگان نوش دارو دارد
ای معه دواء نافع براحتک اگر بخواهی شاید که قدری ببخشد بفتحتین ویاء الوحدة ای مقدارا
یسیرا بدهد و گویند ان یزی آن بازرگان ببخل معروف ای مشهور بود بیت گر بجای نانش
اندر سفره بودی آفتاب تا قیامت روز روشن کس ندیدی جز بخواب لانه
لا یفتح سفرته حتی تظهر الشمس جوانمرد گفت اگر نوش دارو خواهم لا یخلو من احتمالین دهد
یا نه دهد واگر دهد فهو یحتمل احتمالین آفرین منفعت کند یا نکند بهر حال از خواستن
خواستن زهر قاتل است بیت هرچه از دونان بمنت خواستی بفتح
المیم اذ الواو وسمیة در تن افزودی واز جان کاستی بیاء الخطاب من کاستن

بمعنى النقص متعديا و حكيمان كفته اند اكر آب حيوة فى المثل بفتحتين باب روى
فروشند اى لو بيع ماء الحيوة مثلا بجاه الوجه اى بهتك العرض دانا نخرد اى العالم لا يشتريه
و من اورد بدل العالم لفظ العاقل فقد جهل بمعنى لفظ دانا كه مردن بعزت به از زندكانى
بذلت بيت اكر حنظل بالحاء المهملة والظاء المعجمة بالتركى ابو جهل قربوزى خورى
از دست خوش خوى ه اى حسن الخلق والعادة به از شيرينى بياء الوحدة از دست ترش
بفتحتين روى ه اى عبوس الوجه قوله خوش خوى و ترش روى وصفان تركيبيان من قبيل
فى الترجمة ديكر يعنى يك حنظل خوش خوى الندن ، النجه شكرى بد روى الندن حكايت
يكى از علما خورنده بسيار داشت اى كانت مرتزقته كثيرة و كفاف اندك با يكى از
من اهل الدنيا كه حسن ظن بليغ اى على وجه المبالغة در حق او داشت فاعله ضمير يكى از بزركان
بكفت فاعله ضمير يكى از علما اى قال له انى رجل عيالى كثيرة و كفافى قليل روى از توقع وى
باشارة اى يكى از علما درهم كشيد فاعله ضمير يكى از بزركان و تعرض سؤال از اهل ادب
در نظرش ناپسند آمد قطعه ز بخت بسكون الخاء روى ترش كرده حال من ضمير
مرو پيش يار عزيز ه مرحون مرو كه عيش برو نيز تلخ قد مر بيانه فى الحكاية المنظومة
التى اولها ديدم كل تازه چند دسته و ذكرنا فيها ما ذكره صاحب بحر الغرايب و بينا
غلطه من اغلاطه فيه والعجب من المحشى هناك قال هنا فى بحر الغرايب حرف عطف
بمعنى الواو بفتح كردانى ه بياء الخطاب من كردانيدن بحاجتى كه روى تازه و خندان
حال من ضمير رو كه كار بسته نماند كشاده پيشانى ه الياء من نفس الكلمة بمعنى الجبهة فى بعض
النسخ فرو نبندد كار كشاده پيشانى فى قرانه نوع ركاكة آورده اند كه اندكى در وظيفه
او زياده كرد و بسيارى از ارادت كم بفتح الكاف بمعنى الناقص پس از چند روز چون
محبت معهود برقرار نديد ذلك العالم كفت شعر بئس فعل من افعال الذم المطاعم
فاعله و هى جمع مطعم بالفتح والسكون اسم لما يطعم والمخصوص بالذم محذوف حين منصوب

على انه ظرف لكسب مضافا الى الذل و هو بالضم والتشديد ضد العز تكسبها اى اكتساب
تلك المطاعم وللخطاب نام القدر بالكسر ظرف يطبخ فيه منتصب اى منصوب والقدر بالفتح
المرتبة مخفوض ه من الخفض ضد الرفع ولا يخفى ان المصراع الثانى فى مقام التعليل للذم
بيت نانم افزود و آبرويم كاست ه اى نقص بى نوايى بالياء المصدرى وقد عرفت معانى
به از مذلت بكسر الذال للاضافة خواست ه بالواو الترسيمية بمعنى خواستن اى من ذلة
السؤال حكايت درويشى را ضرورتى بياء الوحدة فيها پيش آمد كسى كفت فلان
ذكر اسم شخص نعمتى بى قياس دارد اى متمول اكر بر حاجت تو واقف كردد همانا
معناه بالتركى بكمزر واميذ و تلمور و من قال فى البحر همانا و همانا بمعنى واحد الفوق
ان همانا قريب الى التحقيق لم يبين المعنى وما ذكره ليس بوظيفة الشارح در قضاى
ان توقف روا ندارد كفت فاعله ضمير درويش من او را ندانم اى لا اعرفه كفت فاعله ضمير
كسى منت بفتحتين رهبرى كنم اى ادلك دستش بكرفت تا بمنزل آنكس در آورد اى ادخله
فى داره درويش يكى ديد لب فرو هشته بكسر الهاء بالتركى طوداغى آشفته صار قمتش و تند
بضم التاء و سكون النون بمعنى الصعب نشسته والظاهر ان كناية من كون عبوس الوجه
سخن نكفت و باز كشت اى اعرض كفتنش ضمير الفاعل راجع الى كسى وضمير المفعول
الى درويش چه كردى كفت عطاى او بلقاء او بخشيدم قطعه مبر بفتحتين نهى
من بردن حاجت بنزديك ترش روى ه قال النهى بقوله كه از خوى بدش فرسوده اسم مفعول من فرسودن
و هو بالتركى بمعنى ازمك واوصنق ويكير تمك و دوكمك فاحمل على ما هو المناسب
هنا كردى ه بالكاف الفارسى و من قال اى تصير انت متاذيا من سوء خلقه
فقد اتى بمعنى من عند نفسه ثم قال فى الصحاح الفارسى فرسودن بمعنى استكرام
كردن فقد ذكر احد معانيه اكر كويى غم دل با كسى كوى ه مرهون كه از روى بش
بنقد اى الآن و بالنقد آسوده اسم مفعول من آسودن بالتركى دكلنمك كردى ه ان

ای تحیر ستوریها من مشاهدة وجه البشاش ومن قال یعنی تحیر فرحا فقد ذهب
الی مذهبه من اتیان المعنی من عند المعنی نفسه حکایت خشک سالی بالیاء المصدریة
ای القحط در اسکندریه بدید آمد ای ظهر چنانکه عنان طاقت درویشان از دست رفته
بود لشدة الفقر وکثرة العلة ودرهای آسمان بر زمین بسته دام ینزل المطر
والبرکة وفریاد اهل زمین من الجوع با آسمان پیوسته قطعه نماند ایچ جانور از وحش
وطیر وماهی ومور ومرغ که بر فلک نشد یعنی نرفت از بی نوایی قدم رفت معانیه
ومن لم یذکر المعنی فیما سبق هیچ گونه موضع بیانه ذکر هنا احد معانیه بقوله فی الصحاح
الفارسی نوا بفتح النون بمعنی النعمة افغانش ای فاعل نشد عجب که دود دل خلق
جمع می شود ای نمی شود که ابر گردد بالکاف الفارسی ای یصیر سحابا وسیلاب
بالفتح والسکون دیده بارانش ای فیه مبالغة لطیفة در چنین سالی مخنثی بیاء الوحدة
دور از دوستان وجاه که سخن در وصف او ترک ادبست خاصة ای خصوصا در حضرت
بزرگان فان صیانة اللسان فی محضرهم واجب وبطریق اهمال از سر آن در گذشتن
هم نشاید علا بقوله که طایفه بر عجز گوینده حمل کنند پس درین دو بیت اختصار
کنیم که اندکی دلیل بسیاری بود بالیاء المصدری فیهما او الیاء الموحدة ومشتق بالضم والسکون
والیاء للوحدة لا غیر ای مقدار القبضة نمونه وبالترکی اورنک کذا فی بحر الغرایب خرواری
وفیه خرواری فی الاصل حمل الحمار ثم اطلق علی الحمل مطلقا ای حمل کان فالیاء فیه اصلیة
قطعه گر تتر بکشد آن مخنث را کلمة را علامة للمفعول تتری را بدان نباید کشت
ای القصاص چند باشد چو جسر بغداد اش الشین راجع الی قوله آن مخنث وفاعل
وهو قوله آب ومن قال الشین فاعل باشد فقد اخطأ کما لا یخفی علی من یتامل فی
المعنی در زیر طرف آب واو فی معطوف علی آب بر پشت کنایة عن کونه ذا ابنة
چنین شخصی که طرفی بفتحتین ای بعضی از نعت او شنیدی درآن سال نعمت بیکران

داشت قد مر تعلیه تنگ دستان را وصف ترکیبی یراد به الفقراء سیم وزر دادی
بیاء للحکایة ای کان یتصدق بها علیهم ومسافران را سفره نهادی ای کان
یطعمهم گروهی درویشان از جور فاقه یعنی فقر بجان آمده بودند [illegible]
آهنگ دعوت او کردند ومشورت بمن آوردند سر از موافقت باز زدم ای امتنعت عن
موافقتهم وگفتم قطعه نخورد شیر بسکون الراء نیم خورده سگ ای سوره گر بسختی
بمیرد اندر غاره ای فی الکهف تن به بیچارگی وگرسنگی در نهاد بنزد دست پیش سفله مدار
ای لا تمدن یدک الی الدنی للسؤال گر فریدون شود بنعمت ومال در نهاد بی هنر را
بهیچ کس مشمار ولا تلتفت الیه پرنیان بفتح الباء الفارسی والنون الحریر المنقش ونسیج
فعیل بمعنی المفعول ای الثوب المنسوج الثمین بر نا اهل ای علی الجاهل لاجورد وطلاست
وهو کل ما یطلی به وقد یعتبر بالباء ونقش بر در دیوار حکایت حاتم اسم رجل معروف
بالکرم مر بعض بیانه قبیل هذا الباب طایی منسوب الی قبیلة طای را گفتند از خود
بزرگتر همت در جهان دیده یا شنیده گفت بلی روزی چهل شتر قربان کرده بودم
وبا امراء عرب بگوشه صحرا بیرون رفته بودم خارکنی بفتح الکاف العربی وصف ترکیبی
والیاء للوحدة را دیدم که پشته خار فراهم آورده ای جمع گفتمش بمهمانی بالیاء الاصلیة
بمعنی الضیافة حاتم چرا نروی که خلق بر سماط او گرد بکسر الکاف الفارسی آمده اند گفت
بیت هر که نان از عمل خویش خورد بفتح الراء منت حاتم طایی نبرد قال علی کرم الله
وجهه شعر لنقل الصخر من قلل الجبال احب الی من منن الرجال یقول الناس
لی فی الکسب عار فقلت العار فی ذل السؤال من او را بهمت جوانمردی برتر
از خود دیدم حکایت موسی علیه السلام درویشی را دید از برهنگی
ای من العری بریگ بالکاف الفارسی بمعنی الرمل اندر ای اندر ریگ کاهم
نهان شده بود بتکلمان فقره گفت فاعله ضمیر درویش ای موسی دعایی

بس تا خدای تعالی مرکفاف دهد قدمربان کفاف فی الباب الاول فی الحکایة التی
اورها یکی از ملوک شنیدم که شبی درعشرت وعمن بین معناه هناک وفتره هنا
بالنغا فقد جعل تماضی فکانه قال معنی ما مضی که از بی طاقتی بجان آمدم موسی
علیه السلام دعا کرد تا حق تعالی اورا دستکاهی بیاء الوحدة بمعنی قدرتی
ومن ذکره بالیاء ولم یتعرض به وقال بمعنی قدرت ومکنت فقد اهمل عن البیان
بل اخلّ اذ المراد نوع واحد وقطعة من القدرة دهد اجابت آمد بعد از چند
روز باز آمد از مناجات دیدش فاعله ضمیر موسی علیه السلام والضمیر البارز
راجع الی درویش بکرفتار ای محبوس وخلقی انبوه بالفتح والسکون بمعنی
الکثیر بر وکرد وبکسر الکاف آمده کفت موسی علیه السلام این راچه حالتست کفتند
خمر خورده ای شرب الخمر فان اطلاق خوردن بمعنی اشامیدن شایع فی اللغة
الفارسیة وعربده فی مختار الصحاح العربدة سوء الخلق ورجل معربد بکسر الباء
یوذی ندیمه فی سکره ومعناه فی العرف بالترکی غوغا ویکی راکشته بضم الکاف
العربی ای قتل احدا اکنون قصاص می کنند مثنوی کربه مسکین اکر پر داشتی
ای لوکان الهرة المسکینة جناح تخم کنجشک بضمتی الکاف والجیم العربیتین العصفور
از جهان برداشتی فکذا قد یجد الضعیف قدرة فیوذی الضعفاء کما قال عاجز
باشد که دست قدرت یابد خلاصة البیت السابق برخیزد ودست عاجزان برتابد
مضارع من تافتن یعنی بوزیم موسی علیه السلام بحکمت جهان آفرین وصف
ترکیبی اقرار کرد واز تجاسر خویش ای من جرأته علی الدعاء له استغفار
قوله تعالی ولو بسط الله الرزق لعباده لبغوا فی الارض برخواند ای قرأ مضمونه
لان الآیة نزلت علی نبینا علیه السلام بیت ماذا اخاضک اخاض افعل من الخوض
بمعنی الشروع واصله فی ورود الماء وشروعه وکلمة ما اما استفهامیة

قرا

فذا بمعنی الذی واخاض صلته والمجموع صفة ما ای ای شیء الذی اخاضک
او کلمة ما مع ذا اسم واحد بمعنی ای شیء فهو مبتداء والجملة الفعلیة خبره ای ای
شیء اخاضک ای جعلک خائضا یا مغرور فی الخطر بفتحتین الاشراف علی الهلاک
ویجوز ان یکسر الطاء للقافیة حتی هلکته ولیت ان اخی فی دعتی متعلقان بقوله
اخاضک فلیت النمل لم یطر یقرأ بفتح الطاء للقافیة علی الاول وبکسرها علی الثانی
قطعه سفلة الطامران کلمة ان مقدرة چو جاه بالجیم العربی آمد وسیم زرش
ای اذا جاء المنصب والفضة والذهب الی الدنی سیلی بکسر السین المهملة
والکسرة المختلسة للیاء وهو الضرب بالید علی القفاء یقال له بالترکی سلق
ومن قال اللطمة التی تضرب علی وجوه الصبیان عند الاساتذة فی الادب
فقد استحق ان یقال فی حقه سیلی خواهد بحقیقت سرش از غفل عن
لفظ سر این مثل آفرینه حکیم زدست استفهام انکاری والمشار الیه هو
المصراع الثانی مور همان به که نباشد پرش هذا مثل فی العجم کما ان قوله لیت النمل
لم یطر ویقال فی الترکی معراج قرنجه یوک قنادیدر زوالی حکمت پدر را انجبل بسیار است
ولیکن پسر کرمی دارست یعنی فی ابنه حرارة اما ذاتیة او عرضیة فیضره العسل
ولهذا یمنعه من الاکل لا البخل وقیل لم یعرف معنی کرمی دارست قال یعنی ان ابنه
حار المزاج لا یناسب اکل العسل بیت آنکس که توانکرت نمی کرداند ای الذی
لا یصیرک غنیا او مصلحت تو از تو بهتر داند قیل فی الترجمة دیکر باول کمیکه کسی
بای قطاره خیری سکایک بلورداول اسنزل حکایت اعرابی العرب کل من هو من ولد
اسمعیل علیه السلام سواء کان ساکنا فی البادیة او الامصار او القری وقال الجوهری هم
سکان الامصار غیر مرضی والنسبة الی العرب عربی آما الاعراب فهم سکان البادیة خاصة
والنسبة الیهم اعرابی فالاعراب لیس بجمع عرب بل هو اسم جنس والیاء فی لفظ المتن للوحدة

لا للنسبة یعنی واحد من الاعراب را دیدم در حلقهٔ جوهریان بصره ای فی جماعتهم
او سوقهم حکایت می کرد که وقتی در بیابان ای فی المفازة راه گم بضم الکاف کرده
بودم واز زاد معنی بالاضافة واعلم ان الزاد طعام یتخذ للسفر و معنی لفظ معنی ما تقدم
فذکره مع زاد یفید المبالغة فی النفی یعنی از جنس زاد هیچ با من چیزی نمانده بود
واطلاق لفظ معنی علی الامر المهم والشئ المکتوم من المال والزاد شایع کما یقال فی الترکی
معنی سنو کلامید رفاذا عرفت المعنی فلا تلتفت الی استضعاف من لم یعرف معنی لفظ
معنی وفایدته قال زایدة و دل بر هلاک نهادم که ناگه مقصور من ناگاه بمعنی فجاءة
کلفظ ناگهان کیسه یافتم پر از مروارید ای اللؤلؤ هرگز آن ذوق وشادی فراموش
نکنم که پنداشتم ای ظننت ان فی ذلک الکیس گندم بریانست وهو بالترکی قاورمش
بغدای ومن قال قبل او تمه وهو معروف عند اهله فقد بعد عن معنی اللفظ فی البلدان البعیدة
من العمران ان اهلها اذا ارادوا السفر یجعلونه الحنطة المشویة فی الکیس او الجراب
لاجل الزاد فی الطریق فالاعرابی الواجد ظن ان ما فی الکیس هو الزاد من الحنطة المعهودة
و باز فراموش نکنم آن تلخی وناامیدی که معلوم کردم مرواریدست قطعه
در بیابان خشک ای فی المفازة الیابسة و ریگ روان ای الرمل الجاری ومن قال یعنی
بریة لم یات بمعنی اللفظ ایضا تشنه را در دهان چه در بضم الدال چه صدف ای اللؤلؤ
لا یدفع عطشه کالصدف مرد بی توشه بمعنی بی زاد کو اصلا کر او اشارة الی مرد بی توشه
فتاد بضم الفاء ماض من فتادن وهو مرادف فتادن فاذا سمعت التحقیق فلا تلتفت الی کلام
لا یلیق زبانی. بجوعه برکمر بند او چه زر چه خزف ای لا تفاوت بینهما و حرف بنتجن الهاء
والزاء المعجمتین بالترکی سقسی ومن قال اراد به سقسی پاره سی فقد زاد من عند نفسه
وقیل فی الترجمة دیگر قوری یازیده وافر قومدره صوسز اغزنده در ندر یا صدف
چوابا قلان ودشه از قسمه ارقوشغنده اوک نه زر نه خزف حکایت یکی از عرب

ای واحد

ای واحد منهم در بیابانی بیاء الوحدة از غایت تشنگی می گفت شعر یا لیت قبل
ظرف افوز منیتی. فعیلة بمعنی الموت یوما بدل من الظرف والمراد بالیوم مطلق الوقت
لانه اقترن بفعل غیر ممتد وقد علم بعرف القاعدة قال والیوم زمان ما بین طلوع الفجر
الی غروب الشمس وقد یطلق فی مطلق الوقت وهو المناسب هنا افوز ای اظفر
بمنیتی. بالضم والسکون ای المتمنی ای یا لیتنی افوز بمرادی قبل ان اموت
نهرا بالجر علی انه بدل من منیتی تلاطم رکبتی. صفة نهر وتفاعل من اللطم
بالترکی طبنجه اورمق وتلاطم الامواج ضرب بعضها بعضا واختار الماضی کانه
وقع فاظل نصب باضمار ان فی جواب التمنی ای اصیر انا املاء قربتی. بکسر القاف
حکایت همچنین در قاع بمعنی صحرا وهو معروف بسیط ای مبسوط وطویل
ومن فسر القاع بالمستوی من الارض جعل لفظ بسیط صفة کاشفة مسافری گم
شده بود ای ضل الطریق وفی بعض النسخ راه گم کرده بود کما فی الحکایة السابقة
وقوت بتشدید الواو المفتوحة وقوتش بسکونها نمانده و درمی بکسر الدال چند
بالترکی برقج اقچه بیت شادم ز نشانهای کف پای سگانت. مانند گدایی که بیابد زر
بر میان داشت بسیار بگردید بفتح الکاف الفارسی بالترکی طولاندی راه بجایی نبرد
و بسختی هلاک شد ای مات بالشدة طایفه برسیدند ای ذلک المنزل و درمها دیدند
پیش رویش نهاده و بر خاک این کلام نبشته قطعه گر همه زر یقرأ بتشدید
المراد للوزن جعفری وهو دینار کبیر مشهور بالخالصیة دارد فاعل اقول المعز
الاخیر اعنی مرد بی توشه ای بی زاد بر نگیرد گام. بالکاف الفارسی بمعنی الخطوة ای
لا یرفع خطوة یعنی لا یقدر علی ان یخطو خطوة هذا هو المرام بحسب المقام ومن قال قدم
یتراد بالکاف العربی بمعنی المراد فقد بعد من المرام در بیابان بسکون النون فقیر سوخته
رهون شلغم پخته به که نقرهٔ خام. الفضة السبیکة حکایت هرگز لفظ مستعمل یعرفه

کل احد و من قال یعنی اصلا فقد حل المشکل عنده از دور زمان نالیده بودم
ای ما وصلنی منه الم حتی یقع منی انین لاجله و روی از گردش آسمان درهم کشیدم
بفتح الکاف الفارسی آسمان درهم کشیدم والمعنی بالترکی بورتورمش ایدیم مگر
وقتی که پایم برهنه بود و استطاعت ای قدرت پای پوشی یراد به المعنی الاصطلاحی
بالترکی پابوج نداشتم ای لم یکن لی قدرة فان اشتری المداس بجامع کوفه در آمدم
ای دخلت فیه و لتنگ حال کوفه رجلی حافیه یکی را دیدم که پای نداشت سپاس
و شکر نعمت حق بجای آوردم ای شکرت علی نعمة الله تعالی و هی صحة رجلی و بر
بی کفشی بالیاء المصدری صبر کردم **قطعه** مرغ بریان ای الطیر المشوی و قد یراد به
الدجاجة بچشم مردم سیر بالکسرة المجهولة کما عرفت کمتر ای کمترست از برگ تره بقصد
الراء للوزن بر خوانست یعنی اقل من ورق نبات علی سفرة مملوة من الطعام
لان المتنعم الشبعان لا یعرف قدر الطعام و انکه را دستگاه بمعنی القدرة فی جمیع
استقلالة و من قال فی اکثر استعمالاته فقد اخل بالبیان و قدم هذا اللفظ قریبا
و لم یتعرض به هناک و قدرت عطف تفسیری نیست ای الذی لیس له قدرة
والمراد به الشخص الجایع شلغم پخته مرغ بریانست قیل فی الترجمة **دیگر**
توتی کشنک او کنده پشمش قوش خوان ار سنده تردن کم دره او لکه هیچ نعمت
ای ایرمز مرغ بریان الا شلغم دره **حکایت** یکی از ملوک با تنی چند از خاصان
بیان لقوله تنی چند در شکارگاهی بزمستان بکسر الزاء والمیم ای فی الشتاء
از عمارت دور افتاد ای وقع بعیدا من العمران شب در آمد ای دخل اللیل
خانه دهقانی دید متر جانه فی الباب الاول دیدند ملک گفت شب انجا رویم
تا زحمت سرما بسکون الراء بمعنی البرد نباشد یکی از وزرا گفت لایق قدر
پادشاه نباشد انجا بخانه دهقانی بیاء الوحدة التجا کردن ای ضعیف بردن هم اینجا

بقوله زنیم و آتش افروزیم دهقان را خبر شد اما وقف علی ما وقع فی ما بینهم
بینه و کون الوزیر مانعا ما حضری از طعام ترتیب کرد و پیش سلطان برد
بطریق الهدیة و زمین خدمت ببوسید و گفت قدر بسکون الدال و کسر الراء
بلند سلطان بدین قدر نازل نشدی بالترکی الچق اولمز دی و لیکن نخواستند
که قدر دهقان بلند شود ملک را سخن گفتن او مطبوع آمد ای قبل طبعه کلام
شبانگاه ای وقت الشام بمنزل او نقل کردند بامداد خلعت و نعمت بخشید
و در رکاب ملک قدمی چند بالترکی بر قچ ایاق **بیت** انکس که مراکشتیست سوی
جنونکاش ازپی تابوت می آید قدمی چند ما ای رفت و می گفت ضمیر مستتر فی گفت راجع
الی الدهقان **قطعه** ز قدر شوکت سلطان نگشت بفتح الکاف الفارسی
چیزی کم بالفتح بمعنی الناقص از التفات بمهمان سرای بسکون النون از النقد یم
سرای مهمان بالترکی قونق اوی دهقانی کلاه گوشه دهقان بسکون ها کلاه
و التقدیر کلاه با آفتاب رسید ما علقه بقوله که سایه بر سرش افکند چون تو
سلطانی ای سلطان مثلک **حکایت** گدای هول را ای السائل المخوف و هو
الذی یخاف الناس ان یصیر مثله حکایت کنند که نعمت وافر داشت ای کان له
مال کثیر یکی از ملوک گفت می نماید بمجهول ای یری که مال بی کران قدر تر تیب
داری بیاء للخطاب و مارا مهمی بیاء الوحدة هست اگر برخی بمعنی بعضی از آن
دستگیری کنی چون ارتفاع ولایت ای حاصل المملکة رسد وفا کرده شود
ای یؤدی ذلک الدین گفت لایق قدر بزرگوار خداوند جهان نباشد فاعلی ضمیر لایق
دست بمال چون من گدا آلودن بمعنی التلویث که جو جو فراهم آورده لم یعنی
قد جمعة حبة حبة گفت غم نیست که بکافران می دهم و فی بعض النسخ بتتری دهم
کالخبیثات للخبیثین **بیت** جیب الکلس العیب فعیل بمعنی المفعول بالترکی خیر

الكلس بكسر الكاف وسكون اللام بالتركی کچو وجمعی الکلس من باب جرد قطیفه
کیس بظاهره قلنا فی جوابهم سنده بالسین المهملة من سددت الثلمة شقوق
جمع شق بالفتح آبخبزره بتقدیم الزاء المهملة علی المعجمة علی وزن المذهب ای للاء
وقیل فی الترجمة بیت دیراکه ایلی بلچی قاهر دکلدر ه بزاید روزکه صیوارز
انکله مستراح ه دیگر گر آب چاه نصرانی نه پاکست ه بالباء الفارسی جهود مرده
می شویم چه باکست ه بالباء العربی شنیدم که سر از فرمان ملک باز زد ای امتنع
عن امره وبحبت آوردن گرفت ای شرع فی ایراد الدلیل وشروع بحثی کردن
بالترکی بوز سنک ایلمک وحقیرلق ایلمک ملک فرمود تا مضمون خطاب یعنی ما لرم
الملک من المال بزجر وتوبیخ مستخلص بفتح اللام کردند یعنی اخذوا منه المال
المامور بالقهر والغلبة مثنوی بلطافت چو بر نیاید کار ه سر به بی
حرمتی کشند ناچار ه جزاؤه هر که بر خویشتن بخشاید ه ای من لم یترحم لنفسه
گر نبخشد کسی قاعد برو شاید ه ای لو لم یرحمه شخص آخر فهو یلیق به وقیل فی الترجمه
مثنوی لطفله چونکه حاصل اولمیه کاره آخر اول حرمتی بوزر ناچار هر که کندویه اتمیه
رحمت غیرار اول کمسه اتمیه عزت حکایت بازرگانی را دیدم فی زمان سیاحتی
که صد وپنجاه شتر بار داشت وچهل بنده وخدمتکار عطف تفسیری وفی بعض
النسخ بغیر واو فیکون من قبیل اضافة الموصوف الی الصفة شبی در جزیرۀ کیش
اسم مکان مرا بحجرۀ خویش برد بضم الباء وهمه شب نیارامید بالترکی دکلنمدی
از سخنهای پریشان گفتن بین کلامه المنتشر که فلان انبارم بفتح الهمزة وسکون
النون ثم الموحدة والزاء المعجمة یعنی شریکی فلان بترکستانست وفلان
بضاعت ای قماشی بهندستان عطف جملة علی جملة واین قباله بفتح
القاف مکتوب قاضی فلان زمین است وفلان چیز را من المال او المتاع فلان

ضمين

ضمين است ای کفیل بالمال او ضمان الدرک گاه گفتی که خاطر اسکندریه دارم
که هوای خوشست وگاه گفتی که دیار مغرب مشوش ثم عد الاسفار المتعددة الواقعة
فی المسافات البعیدة سفرا واحدا حیث قال سعدیا یک سفر دیگر در پیشست ای
ای فی نیتی وقدام فکری اگر آن کرده شود بقیت عمر بگوشه بنشینم وترک تجارت
ثم گفتم هذا الکلام المحض آن کدام سفرست گفت ای آن گوگرد پارسی بچین
بضمتی الکافین العربیین پارسی بچین خواهم بردن شنیدم که آنجا عظیم قیمت دارد
هذا سفر عظیم فی نفسه عده التاجر جزء سفر واز آنجا کاسه چینی بروم آرم و
سفر زوخطر ودیبای رومی بهند هذا سفر بعید وپولاد هندی بحلب وهذا
سفر شدید وآبگینه بالمد وکسر الکاف الفارسی یعنی قارورۀ حلبی بیمن
وهذا سفر خطیر وبرد بالفتح یمانی متاع ابلق بپارسی کل الحد من هذه الاسفار
ان تیسر انما یکون بالعمر الطویل وعده التاجر سفرا واحدا یسیرا وقدر لنفسه
عمرا طویلا بعد هذه الاسفار حیث قال وزان پس ترک تجارت کنم یرید ترک
التسفر لا ترک طلب الدنیا اذ قال وبدکانی بنشینم چندان از آن مالیخولیا ای الفکر
الفاسد فرو خواند بسکون النون گفت ای سعدی تو نیز سخنی بگوی از آنها
که دیده وشنیده گفتم قطعه آن شنیدستی استفهام که در صحرای غور
بضم الغین المعجمة اسم مکان بار بالباء الفارسی وسکون الراء فی السنة الثانیة
سالاری ای سید واحد وتاجر صاحب الملک وقد یقرأ بالباء العربی وکسر الراء
للاضافة ای سالاری ومعنی بار سالاری سالار باری ومن ظنه صحیحا تکلف
فی توجیهه بیفتاد از ستوره ای من المرکب گفت چشم تنگ بالاضافة دنیادار
وصف ترکیبی والمراد به اهل الدنیا کما هو الظاهر المتبادر من اللفظ المذکور
یا قناعت پر کند یا خاک گور حکایت مالداری را شنیدم ببخل چنان معروف

بود که خانم خانی بستی کاه فی طرف خلافه ظاهر حالش بنعمت آراسته گرفته
حاله و حسبت نفسی جبلی بکسر اللام المشددة ای خلقی همچنان در باطنش
ممکن ای ثبتت و تقرر گرسنگی را جایی از دست ندادی ای تا بیچ خبزا و احد
بروح و گربه ابی هریره را بلقمه ننواختی بباء الحکایة سابقا و لا حقا و هذا
منفی من نواختن بالترکی اوخشمق و سگ اصحاب کهف را استخوان نینداختی
مع کونهما محل الاحسان فی الجملة خانه او را کسی ندیدی در گشاده یعنی مفتوح
الباب و سفره او را بسر گشاده لامساکه علی وجه المبالغة بیت درویش
بجز بوی طعامش نشنیدی ه اعلم ان شنیدی که یستعمل بمعنی جو یدن فی اللغة
الفارسیة مجازات بها و کذا نظایرها فاذا عرفت التحقیق فلا تلتفت الی ما قیل
انه بالاشتراک و ای قول من قال ان هذا کنایة عن کمال امساکه بحیث یسمع الفقیر
رایحة طعامه من الغیر مرغ از پس بابا ه الفارسیة و کسر التاء مضاف الی قوله
نان خوردن او ریزه نچیدی های لا یلتقط الطیر کثیر الخبز من بقایا سفرته قیل
فی الترجمة بیت درویش بیکی توقسنی اشیدر انجق قوقوش اتمکنک او واقنی دیرمزدی
علق ه شنیدم که بدریای مغرب ای فیه راه مصر مفعول مقدم برگرفته ای توجه
الیه و خیال فرعونی بالیاء المصدری در سر عطف جملة علی جملة قوله تعالی
حتی اذا ادرکه الغرق یرید المص بایراد بعض الآیة الواردة فی قصة فرعون
ان حاله وقعت کحال فرعون و تمام الآیة وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ
فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا
الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ آلْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ
الْمُفْسِدِينَ ناگاه باد مخالف گرد بکسر الکاف الفارسیة بر آمد مرتبط بقوله شنیدم
که بدریای مغرب چنانکه گفته اند بیت با بمعنی مع طبع بکسر العین للاضافة ملوک

النون للخطاب چه کند دل که بسازد شکایة عن المخلص و بسازد بکسر الباء بالترکی دوز
و قوشد یعنی موافقت ایدوب مقبول اولا و قیل بقراء نسازد بالنون النافیة بالترکی
دوزلمیه اوقوشلمیه شرطه بالفتح والسکون الریح الموافق کما قال خواجه حافظ بیت
کشتی شکستگانیم ای باد شرطه برخیز باشد که باز بینم آن آشنا را ه و من لم یعرف
معناه قال ضرب من الترنج یقال له بالترکی قویرز نه و فی نسخة بود دلایل گشتند ای
دست بر آورد متعلق بقوله ناگاه باد مخالف و فریاد بی فایده کردن گرفت
قال الله تعالی فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ الآیة متصلة بکلام محذوف دل علیه شرح حال
المشرکین سابقا ای هم علی ما وصفوا به من الشرک فاذا رکبوا فی الفلک دعوا الله
مخلصین له الدین ای کائنین فی صورة من یخلص دینه لله تعالی من المؤمنین حیث لا
یذکرون الا الله تعالی بیت دست تضرع چه سود ای لا ینفع بنده محتاج را
لانه وقت دعا بر خدا ای یرفع یده الیه وقت کرم در بغل ه بغتمین ای الابط
قطعه از زر و سیم راحتی بیاء الوحدة برسان ه ای المناجین خویشتن
هم تمتع برگیر ه ای خذ انت منفعة بصرف مالک الی الحوائج المباحة بعد ما تصدقت
چونکه این خانه از تو خواهد ماند ه ای یبقی و انت تموت خشتی از سیم و خشتی
از زر گیر ه ای افرض جداره مبنیا من لبنات من فضة و ذهب فلا تصرف مالک
الی تزیین البیت و تذهیبه بل الی التصدق والتمتع آورده اند که در مصر
اقاربی درویش داشت ای کان له فی المصر ورثة فقراء و ببقیت مال او
توانگر شد فذای صار و لغنیا جامهای کهن بمرگ او بدریدند و خز بفتح
الخاء المعجمة والزاء المشددة ثوب سداه حریر و لحمته شعر و قیل اسم حیوان
یسمی الثوب المتخذ من وبرها خزا و ایضا قیل الخز صوف غنم البحر و قیل ان
ذلک الحیوان غنم البحر و دمیاطی متاع لطیف معروف ببریدند للقباء ه فدای

یکی را دیدم از ایشان ای من ورثته بر باد یائی الیاء الاخیر للوحدة والمراد
الفرس الشریح فی المثنی تاون ای یذهب و غلامی بیاء الوحدة بری بیکر ذی
او دوان صفة مشبهة من دویدن با خود گفتم **قطعه** ده که گر مرده باز گر
دیدی ه بالکاف الفارسی ای لورجع المیت فیا بمیان قبیله و پیوند و هو من
یتعلق به الشخص من الاقارب رد میراث سخت تر بودی ه بیاء الحکایة وارثانرا
از مرگ خویشاوند ه بالترکی خصم و قوم نسا بقه معرفتی الیاء سببیة که میان
بود استخلص بکشیدم و گفتم **بیت** بخور ای نیک سیرت و سره بفتحتین بمعنی
مقبول مردگان ه اصدقا که آن نگون بخت بضم النون والکاف الفارسی بمعنی
المنکس گرد بکسر الکاف الفارسی گرد بفتح الواو ای جمع و خورده بفتح
الفاء للقافیة و من قال للوزن فقد اخطاء و قیل فی الترجمة **بیت** ای بیلدر
صوکه قومه ای سره مرده جمع اید و ب یمید و کمن اول نامرد **حکایت**
صیاد ضعیف را ماهی بکسر الیاء الاصلیة قوی در دام افتاد ای وقع شبکته ذ
و طاقت ضبط آن نداشت ای لم یقدر علی ضبط السمکة ماهی برو
غالب آمد و دام از دستش من ید الصیاد در ربود و **قطع** شد بمعنی رفت
غلامی فاعله که آب جوی باضافه آب از دمنه آب جوی آمد و غلام ببرد ه ای
الماء کثیرا و غابا ذهب بالغلام دام هر بار ماهی آوردی ه بیاء الحکایة
~~لیس فی ید العبد و تدبیره~~ ماهی این بار برفت و دام ببرده و کذا الامر فی الحکایة
لیس فی ید العبد و تدبیره دیگر صیادان دریغ خوردند و ملامتش کردند
ای بغوا الصیاد المذکور که چنین صیدی در دام تو افتاد و نتوانستی نگاه
داشتن ای لم تقدر علی حفظه گفت ای برادران چه توان کرد مرا
روزی ای رزق نبود و ماهی را همچنان روزی مانده بود **حکمت**

صیاد

صیادی روزی در دجله ماهی بگیرد ه و کذا ماهی بی اجل بر خشکی نمیرد
حکایت دست و پا بریده ای شخص مقطوع الید والرجل هزار پایی را
بالترکی قرق ایاقلو جانور بکشت بضم الکاف العربی ای قتله صاحب دلی
بر وی بگذشت و علم انه قتله ذلک الشخص و گفت سبحان الله نصب علی المصدریة
بفعل مقدر ای اسبح ای انزه الله تنزیها و یستعمل فی مواضع التعجب با هزار
پای که داشت چون اجلش فرا رسید از بی دست و پا نتوانست گریخت
مثنوی چو آید ز پی بفتح الباء الفارسی و سکون الیاء بمعنی العقب دشمن جان
بالاضافة ستان ه وصف ترکیبی ببندد اجل بسکون اللام پای مرد دوان ه
بالاضافة فی اللفظین در آن دم که دشمن پیاپی علی التوالی رسید ه لفظک کمان
کیانی بفتح الکاف العربی ای قوس منسوب الی ملوک کیان نشاید کشید ه اعلم
ان ارباب تواریخ العجم قسموا الملوک الماضیة من تخت ایران علی اربعة مراتب
الاول ملوک پیش داد ان اولهم کیومرث و اخرهم کیکاوس والثانی ملوک کیان
اولهم کیخسرو و آخرهم اسکندر بن داراب والثالث ملوک ساسانیان
اولهم اردشیر بابکان بن ساسانیان کما سمعت ذکره سابقا و آخرهم یزدگرد
والرابع ملوک اشکانیان اولهم شابور و اخرهم بهرام بن بهرام والمعنی اذا
حل اجلک و جاء العدو لغفلتک لا تقدر علی الدفع **حکایت** ابلهی را دیدم
سمین و ثمین و خلعتی در بر ای علیه ثمین کثیر الثمن و مرکب تازی ای فرس
عربی در زیر ای رکب علیه و قصب هو نوع من الاقمشة المنسوجة بالابریشم
بسته به الراس مصری اسم نسبة بر سر ای جعل عمامة فی رأسه کسی گفت قطعا
ای ای سعدی چگونه می بینی این دیبای معلم علی وزن المفعول من اعلم الثوب
ای جعل ذا علم بفتحتین و هو قطعة من الثوب یخاط فی منکبیه و هو مجور

فی زماننا بدین حیوان لایعلم ای جاهل گفتم فی جوابه فطن بیاء الوحدة رشت
که باب زر نوشته است شعر قد شابه بالوری ای بنی آدم عبارة عن فاعل
شابه والتنکیر للتحقیر عجلا منصوب هنا بتقدیر اعنی جسدا بدل من عجلا له خوار
جملة اسمیة صفة جسدا الخوار صوت الثور قطعه با دو گاو نتوان گفت
مانند این حیوان را بادی ماند مگر دراعه بکسر الذال بالترکی [illegible] کذا سمع الاساتذة
وقیل بضم الذال وتخفیف الراء للوزن واصله بتشدید الراء واحدة الدراریج
ولا یخفی برودة اراد تها بحسب المقام و دستار ای العمامه ونقش بیرون
من الصورة البشریة بگرد امر من گردیدن بفتح الکاف الفارسی در همه
اسباب و ملک و هستی او را مرهون که هیچ چیز نبینی وفی بعض النسخ نیابی
حلال جز خونش را وقیل فی الترجمة قطعه یا امر آدم درش دیگر او حیوانی
مگر دراعه و دستاری نقش انسانی [illegible] اسباب و ملک و دار
[illegible] حلال [illegible] هیچ آنک مگر خونی قطعه شریف اگر متضعف
بکسر العین من الضعف بالفتح و بالضم ضد القوة کذا فی مختار الصحاح ومن قرأ
علی الفتح فهو من ضعفه شود خیال مبند ای لا تصور که پایگاه وهو مرادف
پایگاه بمعنی [illegible] الذی یوضع علیه القدم و بمعنی المستراحة و بمعنی المرتبة کذا
فی بحر الغرایب والمراد هنا المعنی الاخیر بلندش ضعیف خواهد شده والمراد
انه لا یضعف قدره و گر آستانه سیمین بمیخ زر بزنند مرهون [illegible] که یهودی
شریف خواهد شده ای لو کان للیهودی عتبة من الفضة ومسمارها من الذهب
لا تزعم انه یرتفع شانه وقیل فی الترجمة قطعه شریف اگر چه ضعیف
[illegible] خیال [illegible] مرتبه [illegible] ضعیف [illegible] اگر [illegible] الشکل [illegible]
[illegible] کان [illegible] یهودی شریف [illegible] حکایت دزدی گدایی را

گفت

گفت شرم نداری ای قال سارق للسائل لا تستحیی که از برای جوی بیاء الوحدة
سیم ای لاجل الفضة کالشعیر که دست به پیش هر لئیم ای خسیس دراز می کنی
گفت فاعله گدا بیت دست دراز وصف ترکیبی ازدی با الیاء الفارسی وکسر
الیاء للاضافة وفی بعض النسخ دست درازی بالیاء المصدری وهی بلا لفظ از
یک حبه سیم ای لاجل حبه که ببرند بتشدید الراء بدانکی ونیم ای بدانق ونصف واحد
حکایت مشت زنی المراد به معناه الاصطلاحی ای الشخص الذی یقال له
زور باز را حکایت کنند که از دهر مخالف ای من الزمان الغیر المساعد بامال
بجان آمده بود کنایة عن کمال الشکایة واز حلق بالحاء المهملة فراخ [illegible]
کنایة عن کثرة الاکل و دست بکسر التاء للاضافة تنگ بفغان آمده [illegible]
شکایت وفی بعض النسخ مشورت وهو بعید پیش پدر برد و اجازت خواست
که عزم سفر دارم ای قصدت السفر فطن تا مگر بفتح الکاف الفارسی
بقوت بازوان جمع بازو دامن کامی بالکاف العربی و یاء الوحدة بکف آرم
بیت فضل و هنر ضایعست تا ننمایند فینبغی ان یظهر وهما لئلا یکونا
ضائعین عود بر آتش نهند مشک بسایند فالانسب ان یوضع العود علی النار
ویسحق المسک لیظهر کمالهما وهو الرایحة الطیبة پدر گفت ای پسر خیال
محال از سر بدر کن ای اخرج الخیال المحال من الرأس و پای قناعت در دامن
سلامت کش بفتح الکاف العربی ای اقنع که بزرگان گفته اند دولت نه
بکوشیدنست چاره کم جوشیدن ای لا یحصل الدولة بالجد فالعلاج قلة
الغلیان ای القناعة بالقلیل من الطعام وقیل العلاج قلة الاضطراب
مثنوی کس نتواند گرفت دامن دولت بزور ای بالقوة والقهر کوشش
بالکاف العربی اسم مصدر من کوشیدن بی فایده است وسمه بسکون السین

ما یخضب به بالترکی راستق و قول من قال الوسمة بمعنی الکحل من وسمه
اذا اثر فیه بسمة وکی لایناسب المقام برابرو هی کوره اگر هنر بفتحتین
سرمویست هنر دو صد باشد، هر هون هنر بکار نیاید چو بخت بد باشد ای
لوکان فی مقابلة کل شعر کل مانا کال لاینفع اذا کان ردونک سوء قسمة
چه کند ای ما یفعل زورمند وصف ترکیبی و فاعل کند و ازرون بخت بالواو
من نفس الکلمة وصف ترکیبی ایضا بدل منه یعنی نحس طالع بازوی بخت
بکر بازوی سخت، یعنی قوة الطالع اولی من قوة البدن پسر گفت ای پدر
فواید سفر بسیارست از نزهت خاطر ای من سروره و جذب فواید الی النفس
و دیدن عجایب من الاثار و شنیدن غرایب من الاخبار و تفرج بلدان
بالضم والسکون جمع بلد بفتحتین و محاورت بالحاء المهملة المکالمة خلان
بالضم والتشدید جمع خلیل و تحصیل جاه و ادب و مزید مصدر میمی مال
مکسب ای زیادتها و معرفت یاران ای حصول المعرفة بهم و تجربت روزگار
ان جنان که سالکان طریقت گفته اند قطعه تا بدکان و خانه در گروی
بکسر الکاف الفارسی و یاء الخطاب ای مادام گفت فی الزنگار والبیت
مرهونا یعنی مادام لاتخرج الی السفر هرگز ای خام آدمی نشوی، فاعل بقوله
هذا ابن و انذر جهان تفرج کن، کما قال السنایی حون بیت اگر خواهی که درعالم
بخندی ملول گشته کی بوندی کمن بوندی، پیش از ان روز کز جهان بروی
ای قبل ان تروح من الدنیا پدر گفت ای پسر برین نمط ای اسلوب که بیان
کردی بی شمارست ولیکن پنج طایفه راست و من اورد فی المتن قبل
لفظ پنج باد الصلة و بعده لفظ راست فقد ارتکب الاستدراک اول ای
الاول من تلک الطایفة بازرگانی را بیاء الوحدة النوعیة که با وجود نعمت

وکمنت

وکمنت ای قدرت غلامان و کنیزان قد مر بیانه فی حکایة التراب و من قال
هنا جمع کنیزک کذا قیل و قال فی ابجد کنیز و کنیزک کلاهما لغتان بمعنی
الجاریة ولعل قوله کنیزان جمع کنیز و اما کنیزک فجمعه کنیزکان فقد افهم عدم
علمه و لهذا اورد قیل و قال ولعل فی المقام دلاویز وصف ترکیبی
للجمعین و شاگردان چابک دارد ای رهنده للقدام هر روز بشهری و هر شب
بمقامی بیاء الوحدة فیهما و هر لحظه از نعیم دنیا متمتع و منتفع می شود
منعم بکوه و دشت و صحرا و بیابان غریب نیست . لانه هر جا که رفت خیمه زد
و خوابگاه بالواو الرسمیة ای محل النوم والاستراحة ساخت فان المنعم
هذه الامور وانکه بمراد جهان نیست دست رس ای من لیس له وصول
الید الی مرام الدنیا درزاد بوم خویش ای فی موضع الذی ولد فیه و وطنه
الاصلی و قد مر بیان معانی لفظ بوم فی قول المص در شوره بوم خس فرسته
و ناشناخت ای غیر معلوم دوم ای الثانی من تلک الطایفة عالمی بکسر اللام
و یاء الوحدة که بمنطق مصدر میمی یعنی بتکلم بشیرین الباء سببیة و قوت
بتشدید الواو و صاحب عطف علی مدخول الباء و کذا قوله و مایه بلاغت
ای بسبب هذه الامور هر جاکه رود بخدمتش اقدام نمایند ای الناس
و اکرام کنند وجود مردم دانا مثال زر بتشدید الزاء المعجمة
و کسرها للاضافة طلاست و هو کل ما طلیت به کذا فی مختار الصحاح و من قال
ههنا و الطلا فی الاصل ما یستوجب التنی و قد قال فی قول المص لاجورد و طلا
بر دیوار فی مختار الصحاح الطلا کل ما طلیت به فقد غفل من احد قولیه و اعلم
ان معنی لفظ زر طلا بالترکی یالدز التونی والمراد به الذهب الخالص لان الطلا
یتخذ منه که هر جاکه رود قدر و قیمتش دانند ظالع الذهب اینما ذهب لا یذهب
قال

رواجه بزرگ زاده نادان بشهروا قيل ان شهر وابفتح الزاد لفظ واحد
وكان بعض سلاطين العجم فى اوايل سلطنتهم يريدون اظهار تقرر سلطنتهم
ويامرون ان يكتب اسماؤهم على الاوراق الصغار كضرب الدراهم ويامرون
الناس ان يقبلوا تلك الاوراق فى بيوعهم كالدراهم المضروبة والناس
يقبلونها خوفا من قهر سلاطينهم واسم تلك الاوراق شهروا مانند مضارع
من مانستن بمعنى المشابهة فالمعنى ان الابن الجاهل للرجال العظيم مثل تلك
الاوراق يعامل بها وتقبل فى البلدة كه در ديار غريبش نستانند لانها ليست
بدراهم مضروبة من فضة خالصة وقيل ان اللفظ المذكور مركب من لفظ شهر
بسكون الزاء ولفظ وا معان احدها بالتكرو وقد يكون زايدا للتاكيد
اوللتحسين اللفظ وقد يطلق على المعلومات نحو خوره وا وقد يكون بمعنى با
اى للمصاحبة ولعل وا هنا انما بمعنى با او بيد ويقرب من الاول ما قيل
شهروا بفتح الزاء لفظ واحد فى البهلوى يستعمل بمعنى مكتوب بالحكم سوم
اى الثالث من تلك الطايفة خوب روى اى الياء الثانية للوحدة كه درون جان
دلان بمخالطت او ميل كند فان حسن الصورة مقناطيس القلوب وصحبتش را
غنيمت شناسند وخدمتش را منت دانند اى يعدونه نعمة او منة على انفسهم
كه گفته اند كى جمال به از بسيارى مال وكذا روى زيبا مرهم دلهاى خسته
است وكليد بكسر الكاف الفارسى اى مفتاح درهاى بسته
شاهد اى محبوب انجاكه رود حرمت وعزت بيند اى يعظمونه ور براند
بقهرش الضمير راجع الى شاهد پدر ومادر خويش فاعل براند پر باباء
الفارسى وتشديد الزاء للوزن طاوس بر اوراق مصاحف ديدم اى كانوا
وضعوه فيها گفتم اين منزلت النظاهر ان الفاء من نفس الكلمة بمعنى المرتبة

ومن رجع

ومن رجع كونها للخطاب فقد رجع المرجوح از قدر تو مى بينم بيش فا بالباء
العربى گفت خامش هر طاوس خاموش اى اسكت هر كس كه جمالى دارد اى من
كان ذو نوع من الحسن هر كجا پاى نهد دست ندارندش پيش فا بالباء الفارسى
اى لا يمنعونه ولا يردونه قطعه چون در پسر موافقت ودلبرى بالياء المصدرى
بوده انديشه نيست اى لا يوهم كر پدر از وى برى بوده لفظ برى بمعنى بيزار
على مرتبة فى كتب اللغات ومن قال بمعنى متبرى ومنقطع بود فلم يات باصل
معناه او گوهرست گو امر من گفتن وقد مر بيان فايدة ذكره صدفش در ميان
مباش وفى بعض النسخ مباد در بتشديد الزاء يتيم را اليتيم فى الانسان من لا اب
وفى الحيوان ما لا ام له وفى الجماد ما لا نظير له همه كس مشترى بوده چهارم اى الرابع
من تلك الطايفة خوش آوازى اى صوت حسن كه بحنجره داودى اى حلق
منسوب الى داود عليه السلام بصوت حسن كداود دم آب از جريان معطل
ومرغ از طير ان بتقديم الياء على الزاء ومن عكس فقد غلط باز دارد حكى
كان داود حسن الصوت بالنياحة وتلاوة الزبور حتى كان يجتمع الانس
والطيور بسماع صوته وقيل كان يحمل من مجلسه آلاف من الجنايز پس بوسيلت
اين فضيلت باضافة وسيلت دل مردمان اى قلوبهم صيد كند وارباب معنى
بمنادمت او يعنى نديم شدن او رغبت نمايند بيت سمعى اى سماعى مرفوع
تقديرا بالابتدائية الى حسن بفتحتين الاغانى جمع اغنيه خبره من استفهامية
مرفوع محلا بالابتدائية ذا اسم اشارة مرفوع محلا خبره الذى جس بالجيم والتشديد
السين المهملة بمعنى مس بيده والموصول مع صلته صفة ذا المثانى مفعول
جس بسكون الياء لضرورة الشعر والمثانى جمع مثنى ومن الاعواد ما كان
على وترين والمثالث ما كان على ثلثة اوتار والمقصود ترجيح الاصوات الحسنة

للتقية على نغمات الآلات الصناعية **حكايت** سئل الجنيد قدس سره ما بال الانسان
اذا سمع الصوت الحسن اضطرب قال ان الله تعالى لما خاطب الذر في الميثاق الاول
بقوله الست بربكم ناداهم بصوت حسن فاستغرقت عذوبة سماع ذلك الكلام
الارواح فاذا سمعوا الصوت الحسن حركهم ذكر ذلك **قطعه** چه خوش باشد
آواز نرم حزين ... بالتركى اينجه بگوش حريفان مست صبوح ... بالاضافة في الالفاظ
الثلثة به از روى خوب است آواز خوش غلط بقوله كه آن نفس حظ است وين
قوت روح هو لا شك ان غذاء الروح اولى من حظ النفس ... اى لا احسن
من تلك الطائفة بيشه ورى بياء الوحدة و لفظ ورى اداة نسبة و قدم
بيان معانيه فمعنى بيشه ور بالتركى صنعتلو كه بسعى بازو كفافى حاصل كند تا آب
روى از بهر نان ريخته نشود اى لا يسئل الناس لئلا ينصب ماء الوجه لاجل الخبز
چنانكه خردمندان گفته اند **قطعه** گر بغريبى بالياء المصدرى رود از شهر خويش
سرهون محنت و سختى نبرد بالفتحات پنبه دوز و صف تركيبى فاعل دوز
و فاعل نبرد على التنازع بالتركى اسكجى و ز بحرانى بالياء المصدرى ايضا فتد
از مملكت هاى من المملكة المعمورة بقرينة خرابى گرسنه خسبد مضارع من خسبيدن
بمعنى خفتن ملك بكسر اللام فاعل فتد و خسبد كالسابق و هو مضاف الى قوله نيم روز
فلا يكون ... قوله نيم روز ظرف فتد او خسبد كاظن بل هو اسم ملكه چنين
صفتها كه بيان كردم من قول الاب لابنه در سفر موجب بكسر الجيم جمعيت
خاطر ست و داعيه طيب عيش اى الباعث بحسن المعيشة اما آنكه ازين جمله
بى بهره است اى لا نصيب له منها بخيال باطل درجهان برود و بل بفتح نفس
كاقال و ديگر كسش نام و نشان نشنود چنانكه گفته اند **قطعه** هر آنكه
گردش گيتى بالكاف الفارسية فيهما بكين بفتح الباء العلة و كسر الكاف العربى

او بر خاست هلاو اوى قام بغير مصلحته اى بخلاف ما ينفعه رهبرى
بالياء المصدرى كند ايام هاى الزمان و هو فاعل كند كبوترى كه دگر آشيان
نخواهد ديد ها بالنون النافية و المعنى بالتركى بر كوكرجن كه دخى يواسن كورميه
كركدر قضا همى بردش بالفتحات بسوى دانه و دام ها فيهلك پسر گفت
فى جوابه اى پدر قول حكما را چگونه مخالفت كنم كه گفته اند وقول الحكما هذا
الكلام الآتى رزق اگر چه مقسوم ست باسباب حصول آن تعلق اى المباشرة
باسباب حصول شرط ست فان القسمة قد يكون مشروطة بالمباشرة و بلا اگر چه
مقدر ست از ابواب دخول آن احتراز واجب قال الله تعالى و لا تلقوا بايديكم
الى التهلكة **قطعه** رزق اگر چند لفظ چند فى الاصل سؤال عن العدد بمعنى
كم الاستفهامية و قد يستعمل بمعنى چندان اى بمعنى كم الخبرية بى گمان برسد
اى يصل الى الشخص شرط عقلست جستن از درها اى طلبه من الابواب
ور چه كس بى اجل نخواهد مرد هاو المعنى بالتركى گرچه كمسه اجلسز اولمز
گر كوكر تو مرو در دهان اژدرها و قيل فى الترجمة **قطعه** رزق اگرچه
كه بى گمان اير شوره شرط در استمكى ترك اتمه گرچه كيم بى اجل كشى اولمز بس
وار و ب اژدر اغزينه كيرمه درين صورت كه هم من كلام الابن بابيل دماغ
قدمر بيانه فى او اخر الباب الاول بزنم المراد به الهجوم بضربة بلا توقف اصلا
كا دفت فى حكاية ملك زاده كوتاه و من لم يعرف الاصطلاح قال فى شرحه اى
اضربه ثم قال كذا سمعت بعدم معرفته و با شير ژيان بالزاء الفارسية بمعنى الهيب
بجه در افكنم لقوتى و شجاعتى مصلحت آنست كه سفر كنم علة بقوله كه ازين بيش
بالباء الموحدة طاقت بى نوايى ندارم **قطعه** چون در افتاد زجاى و مقام
خويش هاى غربا منه ديگر چه غم خورد همه آفاق جمع اطراف جاى او ست

ای محل عتب هر توانگری بسرای بیاء الوحدة فیهاهمی رود بوجود بیته
درویش هرجا که ظرف مکان که شب آید سرای اوست هو بقیة البیتین علی ما وقع
فی بعض النسخ او را مقام و مسکن و منزل چه حاجتست ای بطریق التملک
هر جا که می رود همه ملک خدای اوست فله ان یسکن فی کل موضع این بگفت
وهمت خواست و بدریا ودا ع بفتح الواو کرد کما هو المعتاد و روان شد
ای ذهب بهنگام ای فی وقت رفتنش شنید ند که می گفت **بیت** هنر ور
ای صاحب کمال که بختش نباشد بکام ای علی مرامه بجایی رود زبروج ای موضع
کش ندانند نام تقدیر الکلام نامش ندانند قدم الضمیر وادخل علی لفظ که
للوزن تا بر سید ای ذهب و وصل بکنار آبی که سنگ از صلابت ای شدة
او بر سنگ همی آمد و آواز ای صوت الماء بفرسنگ عربیته فرسخ و هو مقدار
اثنی عشر الف خطوة همی رفت **بیت** سهمگین بالکاف الفارسی بالترکی قورقنج
وهو لفظ مرکب من لفظ سهم بمعنی الهیبة و لفظ کین فانه اداة نسبة
ای کم مرغابی وهو الاوز بکسر الهمزة و فتح الواو و تشدید الزاء بالترکی اوردک
ومن قال یعنی مثل البط والاوز فقد ترک معنی اللفظ والعجب منه قال وقد یقال
المراد به هو الاوز فقط و هو الاوفق لمقتضی اللغة در وایمن نمودی فیه
مبالغة کمترین موج ای موجه الاحقر آسیا سنگ ای حجر الرحا از کنارش الفم
راجع الی آب در ربودی بیاء الحکایة فیهاگروهی بضم الکاف الفارسی
بمعنی طایفه مردمان را دید که هر یک بقراضه بضم القاف لفظ عربی بالفارسی
ریزهٔ زر در معبر بکسر المیم وفتح الباء بالفارسی گشتی گذرگاه نشسته و رخت
سفره بسته فلما رآهم کذلک جوانرا دست عطا بسته بسبب الفقر زبان ثنا در
گشاد ای مدح الملاح و تضرع الیه چندانکه زاری کرد یاری بالیاء المصدری

فیها

فیها نگردند و گفتند ای اهل السفینة بی زر نتوانی خطاب لمن کتی
بر کس زور ای انفاذ المرام بالقوة ور زر داری بزور محتاج نه بالهمزة
المفیدة معنی یاء الخطاب ملاح بی مروت از و بخنده بکردید بالکاف الفارسی
ای ارجع و گفت   زر نداری نتوان رفت بزور از دریا لا ینفع
القوة زور ده بسکون الهاء مرده بفتح المیم والهاء الرسمی چه باشد
والمعنی بالترکی اون ارکک قوتی نه اولور زریک مرده بیار فلما قیل لهذا
القول جوانرا ازین طعنه دل بهم برآمد معناه بالترکی کوکلی قرشدی خواست
که ازو انتقام بکشد الانتقام هو المعاتبة والمعاقبة کشتی رفته بود فلم یقدر
علی الانتقام آواز داد ای نادی که اگر بدین جامه که پوشیده ام قانع شوی
خطاب للملاح دریغ نیست فلما سمع کلامه ملاح طمع کرد و کشتی را باز گردانید
متعد من گردیدن   بدوز د مضارع من دوختن شره بفتحتین وسکون
الهاء لفظ عربی بمعنی غلبة الحرص واهل الفرس لا یقرؤن الهاء دیدهٔ هوشمند
قد مر فی حکایة سرهنگ زاده در آرد طمع مرغ و ماهی ببند ای ید خلهما فی القید
چندانکه دست جوان بریش و گریبان ملاح رسید او را بخود در کشید بی
محابا بضم المیم بلا تاء فی آخره لفظ فارسی والعربی محاباة و معناه میل
و توقف ومن قال یعنی بی باک و بلا محاباة فقد عرف الشیء بنفسه بلا محاباة
فرو کوفت بالکاف الفارسی یارش ای قرین الملاح از کشتی بدر آمد ای اخرج من السفینة
کریشتی ای مظاهرت کند همچنان ای کالملاح درشتی بالیاء المصدری ای
غلظت دید پشت گردانید ای اعرض مصلحت آن دیدند که با و مصالحت
کنند از الصلح خیر و باجرة بضم الهمزة کشتی مسامحت المسامحة المساهلة
و تسامحوا ای تساهلوا کذا فی مختار الصحاح ومن فسره بقوله یعنی جوانمردی فقد سلح

چو ببر فاش اشتهر بفتح الباء الفارسی معناه بالترکی قرفنه وجکله
بمعنی تحمل بیار ای اصبر که سهلی بالیاء المصدری ببندد در بکسر الزاء کارزار
بسکون الزائین بینهما الف ای یعلق اسرعق باب الحرب والمراد تسکینه لطافت
کن انجاکه بمعنی ستیز قدمر معناه بزه بتشدید الزاء قز بفتح القاف وتخفیف
الزاء بمعنی ابریشم وبتشدید ها معرف نرم را تیغ تیز باشد والمکسورة بمعنی
لطاف بشیرین زبانی ولطف وخوشی بالیاء المصدری فیهما توانی ای تقدر که پیلی
بموی بیاء الوحدة کشی فلما علم بعذر ماضی ای لعذر تغیر هم الذی یعنی
در قدمش افتادند ای اهل السفینة وبوسه چند بنفاق لا بالاخلاص بر سر
وچشمش دادند ای قبلوا رأسه وعینه وبکشتی درآوردند ای ادخلوه فی
السفینة وروان شدند ای مضوا تا برسیدند بستونی بضمتی السین والتاء
وباء الوحدة ای وصلوا الی عمود که از عمارت یونان در آب ایستاده بود
ای بقی منصوبا ملاح گفت کشتی را خللی بیاء الوحدة هست یکی از شما که دلاور
ترست بمعنی الاشجع ومردانه وزورمند اراد الملاح بهذا الکلام تقریره
باید که برین ستون رود ورسمان کشتی بگیرد تا عمارت کنیم ذلک الخلل جوان
بغرور دلاوری ان الشجاعة که در سر داشت از خصم دل آزرده یعنی متاذی
القلب نیندیشید ولم یحترز منه وقول حکما را کار نفرمود ای لا یعمل بموجب
قولهم که گفته اند هر کرا رنجی بدل رسانید اگر در عقب آن صد راحت رسانی
لتطییب قلبه از پاداش بالباء الفارسی بمعنی العوض آن یک رنج ایمن
مباش که پیکان از جراحت بدر آید ای یخرج نصل الیهم من الجراحة وآزار
بالمد اسم مصدر وبمعنی صیغة امر ویستعمل صفة فی الترکیب نحو دل آزار
در دل بماند چه خوش گفت بکتاش با خیلتاش ها اسمان ترکیان

نصیح

نصیح اعداها الا فخر بقوله چو دشمن خراشیدی والمراد به الایذاء ایمن مباش
ای من مکافاته بالشر وقیل فی الترجمة بیت : خوش دیدی بکتاش برتر ستیز
چو دشمانی انجنذ کرادمه امین ، قطعه مشو ایمن که تنگ دل کردی ، بالکاف
الفارسی چو ز دستت دلی بتنگ آید ، قوله مشو جزاء شرط مقدر والشرط المؤخر
المقدر ومن قال مشو جزاء مقدم للشرط المؤخر اعنی قوله چو ز دست الخ
فقد جوز تقدیم الجزاء علی الشرط سنگ بر باروی حصار مزن ، علله بقوله
که بود کز حصار سنگ آید ، ای یحتمل ان ینقلع منه حجر ویقع علیک چندانکه
مقود بکسر المیم وسکون القاف زمام کشتی بر ساعدش بپیچید وبر بالای
ستون رفت لیأخذ السفینة من لای ملاح زمام از کفش بتشدید الفاء
ربق وهو الراحة وبتخفیفها فارسی بمعنی الراحة واللعاب کما قال فی البحر
ومن لم یعرف هذا التحقیق قال فی شرحه بفتح الفاء المشددة فی الاصل وههنا
یقرأ بالتخفیف فی الاشهر وهو المسموع من اکابر العجم در ربود وکشتی
براند بیچاره در آنجا حیران بماند روزی دو بلا ومحنت دید من البلیة وهموم القرار
وسختی کشید سوم روز ای الیوم الثالث خواب ش بالواو الرسمی گریبان
گرفت هذا هو التعبیر الفارسی ومن کتب بلا واو وقال فی شرحه ای خاب
گریبانش گرفت فلم یعرف قاعدة الکتابة الفارسیة وطعن المص بلسان
التعلم لعدم علمه وباب انداخت یعنی لغلبة النوم لم یقدر علی امساک نفسه
فوقع فی الماء بعد از شبان وروزی ای بعد یوم ولیلة بکنار افتاد از حیوتش
رمقی بفتحتین بقیة الروح مانده بود عبارة عن کمال الضعف وقرب الموت
برگ درختان ای ورق الاشجار خوردن گرفت ای شرع فی الاکل وبیخ بکسر الوقی
گیاهان یعنی اصول النبات برآوردن للاکل تا اندک قوت یافت وقدر علی المشی

سر بیابان نهاد و برفت تا تشنه و گرسنه و بی طاقت شد لعدم الماء والزاد
ناگاه سر چاهی رسید فی الطریق قومی را دید بر وی گرد بکسر الکاف الفارسی
آمده بودند لاجل شرب الماء و شربتی بیاء الوحدة به پشیزی ای بفلس واحد
آشامیدندی کانوا یشربون چون جوانرا پشیز نبود آب طلب کرد من الذین
یخرجون الماء من البئر ابا بکسر الهمزة مصدر ابی یابی ای امتناع کردند فاش
لعدم صبره دست تعدی دراز کرد و تنی چند را فرو کوفت ای ضرب علی الارض
مردان غلبه کردند و بی محابا بزدند قطعه پشه بالباء الفارسی وتشدید
الشین وهی البقة چو پر شد ای کثرت بزنند پیل را فان الضعفاء اذا اجتمعوا
یحصل لهم القوة باهمه مردی و صلابت که اوست فیه تقدیم و تاخیر للنظم
ای او که باهمه مردی و صلابت است ومن قال یعنی که در اوست فقد قدر لفظا
من الخارج بلا حاجة مورچگانرا چو بود اتفاق بفتح الواو اتفاق شیر ژیان
شیر ژیان قد متر معناه قریبا بدرانند مضارع من دریدن پوست مفعول بدرانند
فی الکلام تقدیم و تاخیر ای بدرانند پوست شیر ژیان را بحکم ضرورت در پی
کاروان افتاد و برفت شبانگاه برسیدند بمقامی که از دزدان در خطر
بالخاء المعجمة بود کاروانیانرا دید لرزه برانداخته الضمیر راجع الی کاروان
افتاده و دل بر هلاک نهاده و فهموا من السراق و گفت اندیشه مدارید که منم
درین میان ای فیما بینکم بنجاه مرد را جواب دهم و دیگر جوانان هم یاری
دهند فلما قال هذا الکلام مردمانرا بلاف او دل قوی شد ای حصل قوة القلب
و بصحبت او شادمان گشتند بفتح الکاف الفارسی و بزاد و آبش دستگیری
کردندی ای بذلوا الزاد والماء جوانرا آتش معده بکسر العین بالا گرفته بود
ای قد کانت ملتهبة عبارة عن غلبة الجوع و عنان صبر و طاقت از دست رفته

قریبة من قریبته لقمهٔ چند از سر اشتها تناول کرد ای اکل و دمی چند و فی بعض
النسخ قدحی چند از پی آن اشارة الی قوله لقمهٔ چند بیاشامید تا دیو درونش
بیارامید ای سکن و خوابش در ربود و بخفت ماض من خفتن بمعنی النوم
لا الاضطجاع فقط پیر مردی پخته و جهان دیده در کاروان بود گفت للرفقا
ای یاران بسکون النون من ازین بدرقه شما بفتح الباء و سکون الدال وفتح
الراء والقاف لفظ فارسی معناه چارس یقال له بالترکی دوندار ومن قال
بالترکی قلاوز فلم یات بالمعنی المناسب بالمقام اندیشناکم نه چنانکه از دزدان
یعنی خوفی من حارسکم اشد من السراق چنانکه حکایت کنند اورده حکایه که عربی
درمی چند بود و شب از لوریان جمع لوری قال فی الصحاح الفارسی طایر مشهور
وطایفة مخصوص والمراد هنا هو الثانی ومن قال بمعنی دزدان فقد اتی بمعنی من عند
نفسه تنها خوابش نبردی بخوفه من سرقتهم یکی را از دوستان نزد خود
آورد فاعله ضمیر عرب تا وحشت تنهایی بدیدار او اشارة الی قوله یکی منصرف
گرداند بالترکی دوندره شبی چند در صحبت او بود ذلک الشخص چندانکه
بر درمهایش الضمیر راجع الی عرب وقوف یافت ای اطلع ببرد بخورد و سفر
کرد ای فر بامدادان عرب را دیدند گریان وگریان بکسر الکاف الفارسی صیغة
مشبهة من گریستن گفتند حال چیست مگر درمهای ترا دزد ببرد بفتح الباء ای اخذ
السارق گفت لا والله ای ما اخذ السارق بدرقه برد قطعه هرگز ایمن ز مار
ننشستم ای لا اخلو عن الحذر من الحیة تا بدانستم آنچه خصلت اوست ای ما
علمت خصلتها والمراد الی احترز عن العدو و الظاهر عداوة زخم دندان
دشمنی بیاء الوحدة بتر ست و قد وقف لفظه ومعناه و قطاء من خطاء وقال
ذلک المخل هنا یعنی بد تر ست فاصل قوله بتر ست بتشدید التاء وانما خفف

ههنا للوزن فینبغی ان یقال قوله هذا بتر ست که نماید مضارع مجهول والقایم
المقام فاعله ضمیر دشمن بچشم ای ظاهر دوست مفعول ثان لنماید ای ضرر
العدو الذی یری صدیقا اشد من ضرر العدو الصریح فقد تمت الحکایة التی
اوردها وما کانت هذه الحکایة کالجملة المعترضة شرع فی اصل کلامه چه دانید
ای یاران بکسر النون من که این جوان هم از جملهٔ دزدان باشد و بعیاری بالیاء
المصدری والعیار معروف فی العرب ثم من قال فی مختار الصحاح یقال رجل
عیار ای کثیر التطواف ولاکه فقد اصعب التسهل در میان ما تعبیه بمعنی مخلوط
ومستور شده باشد ومن قال فی المصادر التعبیة عطرانیمن وهی ههنا
عبارة عن کونه مزمنة للحال فقد سهی فی عبارته والاصح ان یقول وهی ههنا عبارة
عن کونه مخلوطا ومستورا مطلقا تا بوقت فرصت بسکون التاء اثناء یاران را
خبر کند ای لو فقتانه التراق پس مصلحت آن می بینم که مراو را لفظ مرزاید ههنا
خفته بگذاریم ای نترکه نائما جوانانرا تدبیر پیر استوار و محکم آمد و مهابتی
بالیاء الوحدة النوعیة از مشت زن در دل گرفتند فبین کونهم خایفین رخت
رفت برداشتند ای رفعوا المتاع وجوانرا خفته بگذاشتند ای ترکوه نائما انگاه
خبر یافت که آفتاب بر کتف یافت ای انتبه من نومه حین اشرقت حرارة الشمس
سر بر آورد من النوم و کاروان را ندید بسی بگردید وره بجایی نبرد تشنه و بی نوا
قد عرفت معناه فی محله ومن ترک البیان فی موضعه قال ههنا فی الصحاح النوا
بالفتح لفظ فارسی بمعنی النعمة والغنا وبالضم اسم مقام من المقامات المذکورة
فی الموسیقی وفی بعض الکتب کلاهما بالضم ویفهم من بعضها ان کلیهما بالفتح انتهی
کلامه والمراد ههنا هو المعنی الاول واما النوی الذی هو جمع نواة التمر
فلا تعلق له بهذا المقام هذا کلامه وما ختم به کلامه صحیح انه لا تعلق لهذا الکلام

بالمقام

بالمقام کما لا یخفی علی ذوی العقول روی بر خاک و دل بر هلاک نهاده و با خود
می گفت بیت شعر بسمه فایحذ شتی ای من الذی یکالمنی و یخبرو زم علی صیغة
المجهول فعل من الزم ای خطم بمعنی علق الزمام علی ماس العیس بالکسر الذی
جمع اعیس کبیض جمع ابیض وهی الابل والجمال وقد معقدده والمعنی من ذا
یخبرنی و یوقظنی والحال انه خطم العیس للذهاب وقیل فی مختار الصحاح زنم
ای تقدم فی السیر فالمعنی هو من ذا الذی یکالمنی و یزیل کربة الوحشة منی والحال
انه قد اذهب بالعیس و سبقت بالسرعة فبقی متفردا اما بمعنی لیس للغریب
خبره سوی الغریب انیس ای اسمه وهو فی اللغة من یونس بصاحبه بیت
درشتی کند با غریبان کسی ناحل کند که نابوده باشد بغربت بسی و قیل فی الترجمة
دیگر غریبی فشوفت شو بکسی اید ره که غربت چگوب کور مدی خبر و شره اوورین
سخن اشارة الی مضمون البیت بود که پادشاه زاده در پی جنبهی از لشکر باز
دور افتاده بود یعنی فرعیوان و طلبه ابن سلطان واجری فرسه عقیبه فوقع
بسبب بعید من جنوده بالای سرش فرا رسید ای فوصل فوق راسه و این سخن
شنید و در هیأتش نگه کرد فاعله پادشاه زاده صورة ظاهرش پاکیزه و طهر
دید و حالش پریشان فقاره کذلک پرسیدش که از کجایی و بدین جایگه چگونه
من جایگاه چگونه افتادی یعنی کیف وقعت فی هذا الموضع برخی قد مر
بیانه قبیل الابواب از آنچه بر سرش گذشته بود اعادت کرد المراد بحکایة
ما وقع علی راسه من الشدائد ملک زاده را رحم آمد خلعت و نعمت داد
علی ما هو المعتاد و معتمدی بیاء الوحدة همراه او کرد تا بشهر خویش آمد
پدرش بدیدن بالاضافة او شادمان شد و بر سلامت حالش شکر گفت
فلما امسی شبانگه از آنچه بر سر او رفته بود ای وقع علیه از حالت کشتی وجور

ملاح فی الماء و روستانیان عطف علی الملاح و غدر بفتح الغین المعجمة
و سکون الذال المهملة ترک الوفاء عطف علی جور کار و انیان با پدر ی گفت
فلما سمع اباه ما حکاه پدر گفت ای پسر نگفتمت استفهام انکاری ند وقت رفتن
تهی دستان را دست دلیری بسته است فلا یقدر علی الشجاعة و پنجه شیری
شکسته **بیت** چه خوش گفت آن تهی دست سلحشور مقول القول
المصراع الثانی جوی زر ای الذهب بمقدار شعیرة بهتر از پنجاه من زور
المن بتشدید النون وهو الرطل و یقراء هنا بالتخفیف للوزن پسر گفت
ای پدر تا رنج نبری گنج بر نداری ای لا ترفع یعنی لا تحصل و تا جان در خطر
ننهی بر دشمن ظفر نیابی و تا دانه پریشان نکنی خرمن بر نگیری کل ذلک اوله
خطر و آخره نفع و خیر نه بینی که باندک مایه رنجی که بردم بضم الباء و به نیشی
که خوردم چه مایه نوش حاصل کردم اعلم ان بیان نیش قد مر فی قول المص
گر نداری طاقت نیش و اما نوش فهو یجی علی خمسة معان مقام اسم مصدر بمعنی
الشرب و صیغة امر من نوشیدن و وصف ترکیبی اذا رکب مع غیره نحو
نوش دارو و بمعنی العسل و غیره من الاشربة الحلو و بمعنی شجرة صنوبر
بدلا من لفظ نوژ بالزاء الفارسی والمراد هنا هو الرابع **مثنوی** گر چه و اولا
از رزق نتوان خورد بفتح الواو للقافیة در طلب کاهلی نشاید کرده غواص
گر اندیشه کند کام نهنگ بفتحتین و بالنون بعد الهاء بالترکی تمساح و هو استی
دید کلبه جانور هرگز نکند فاعله غواص در بضم الدال و تشدید الراء للوزن
بمعنی اللؤلؤ گرانمایه قد مر قبیل الابواب پچک بالجیم الفارسی والفتح
قد مر فی الدیباجة **حکمت** اسیا سنگ بکسر الکاف ندین ای التحتانی متحرک
نیست لا جرم تحمل بار گران می کند **قطعه** چه خورد استفهام انکاری شیر

شیر شرزه بالفتح والسکون ثم بالزاء المعجمة العربیة بالترکی غضبلو دیمی
صرتجی در بن غار ای یعنی فی قعر الکهف والمعنی لا یاکل الاسد القوی شیئا فی قعر
الکهف ما لم یخرج الی الصید باز افتاده را بکسر الزاء للاضافة ای الساقط
والقاعد ها چه قوت بسکون الواو بمعنی الغذاء بوده بفتح الواو وهذا
الاستفهام الانکاری ایضا فالمعنی لا یکون للبازی القاعد عن الصید قوت گر تو
در خانه صید خواهی کرد ای لو لم یخرج من البیت للصید و ترید الصید فیه دست
و پایت چو عنکبوت ای مثله بود فلما ذکر الابن فواید السفر پدر گفت ای پسر
درین نوبت فی هذا الفکر فلک ترا یاوری بالیاء المنقوطة بنقطتین من تحت
و فتح الواو یعنی معاونت کرد فاعله فلک و اقبال بسکون اللام رهبری قرینة
للسابق تا گلت بضم الکاف الفارسی والتاء للخطاب از خار و خارت التاء للخطاب
از پای بدر آمد ای خرج و صاحب دولتی وهو ابن سلطان بتو رسید و بر تو بخشید
و اعطاک مالا و ترحم کرد ای رحمک و کسر حال ترا ای انکسار حالک بتفقدی
وهو طلب الشی بعد ما ضاع والیاء للوحدة جبر کرد ای شد ما انکسر و اصلح حتی استغنی
و چنین اتفاق نادر افتد و بر نادر حکم نتوان کرد کما قیل النادر کالمعدوم **بیت**
صیاد نه هر شغالی بیاء الوحدة وهو لفظ فارسی عربیة ابن آوی ما یقال له
بالترکی چقال ببرده بضم الباء الاولی و فتح الثانیة افتد که یکی روز پلنگش
الضمیر راجع الی صیاد بخورده و قیل فی الترجمة **بیت** آوجی چقالی نیجه بر اولایه
همیشه بر کون بر اغور اوجیی قپلان دیشه چنانکه یکی از ملوک پارس
فی الزمان الماضی نگین بکسرتی النون والکاف الفارسی فص لخاتم گرانمایه
قد مر بر انگشتری داشت ای کان فی خاتمه فص کثیر الثمن باری ای مرة بحکم
تفرج با تنی چند از خاصان کما هو عادة السلاطین بمصلی بفتح اللام و یقرأ بالمد

وکسر الیاء للاضافة شیراز کما قال خواجه حافظ بده ساقی می باقی که در جنت
نخواهی یافت کنار آب رکنا باد و گلگشت مصلی را بیرون رفت فاعله یکی
و فرمود تا انگشتری را بر گنبد عضد ای علی قبره مشهور رهناک نصب کردند
تا هر که تیر از حلقهٔ انگشتری بگذراند خاتم او را باشد ای صار ملکه اتفاق چهار صد
حکم انداز بسکون المیم وصف ترکیبی وهو الذی یحکم و یدعی انه یصیب شاکلة الرمی
که در خدمت او بودند بینداختند للاصابة جمله خطا کردند مگر کودکی بیاء الوحدة
بر بام ای علی سطح رباطی بکسر الراء بالترکی کاربان سرای که ببازیچه تیر از هر طرف
انداختی بیاد الحکایة باد صبا الظاهر ان التقیید بالصبا اتفاقی تیر او را از حلقهٔ
انگشتری بگذرانید فلما انفذ سهمه منه انگشتری برا بوی بفتحتین اشارة الی کودکی
ارزانی بیاء المصدر وهو فی الاصل بمعنی الرخاء والمراد هنا اللایق داشتند علی ما فی
الملک و نعمت بی قیاس و اندرش لفضله علی الرمات الکثیرة پسر بعد از این تیر
وکمانرا بسوخت لئلا یکلفه بالرمی مرة ثانیة گفتند که چرا چنین کردی وکان جوابه
گفت تا رونق اولین بر جای بماند **قطعه** که بفتح الکاف الفارسی وسکون
الهاء مخفف من گاه بود و بفتح الواو ای قد وقع که حکیم روشن رای وصف
ترکیبی صفة الحکیم بر نیاید ای لا یخرج درست تدبیری ای قد یغلط گاه باشد که
کودکی نادان ای صغیر الجاهل بغلط بالفتحات بر هدف بفتحتین زند تیری
درویشی را دیدم در غاری بیاء الوحدة فیها نشسته بود و در بمعنی الباب
بروی خود از جهانیان بسته للاحتزاز عن الناس بالکلیة و ملوک و سلاطین
در چشم همت او شوکت نماند لاستغنائه **قطعه** هر که بر خود در بکسر الدال
سؤال گشاد ای فتح باب السؤال علی نفسه تا بمیرد نیازمند بود بفتح الواو
ای یصیر محتاجا الی ان یموت آز بالمد لا من بگذار و پادشاهی کن علله بقوله

کردن بفتح الکاف الفارسی قد مر معناه وکسر النون للاضافة بی طمع لفظ
بی طمع انا وصف لقوله کردن فعلیه مجازا و مبالغة او صفة للعبد بموصوف
محذوف ای گردن مرد بی طمع بلند بود ای یکون عالیا یکی از ملوک آن طرف
اشاره کرد ای طلب وقال که بتوقع کرم اخلاق عزیزان آنست که با نان و نمک
با ما موافقت کنی ای یأکل معنا تنبیه الملک ان یاتی العزیز الی مقامه ویاکل من طعامه شیخ
رضا داد ای رضی به که اجابت دعوت سنت است لان النبی علیه السلام قال اذا
دعی الی طعامه اجابه دیگر روز ای غدا ملک بعذر قدمش برفت ای ذهب الملک
للاعتذار لمجی العزیز عابد از جای برخاست ای قام و ملک را در کنار گرفت
قدمر بیانه وخطاء من خطاء فیه و تلطف کرد علی خلاف عادته چون ملک غائب
شد ای راح من مجلسه یکی از اصحاب پرسید شیخ را که چندین ملاطفهٔ پادشاه
خلاف عادت بود درین چه حکمت است ای لم یکن عادتک تعظیم اهل الدنیا گفت
فاعله شیخ نشنیده که گفته اند **بیت** هر که را بر سماط بنشستی لهرادیکل نعمة
واجب آمد بخدمتش برخاست و قد وجد فی بعض النسخ قبل هذا البیت
حاجت است انکه پیش میرو و زیرا پشت میکنند و بالا راست و قد وجد فی بعض
النسخ بعد البیت السابق چون مکافات خبر نتوان کرد عذر بیچاره کی باید
خواست **مثنوی** گوش تواند که همه عمر بکسر الزاء وی بفتح الواو نشنود
آواز دف و چنگ و نی و کذا دیده شکیبد بکسر الیاء ای العین تصبر ز تماشای
باغ واز بهاره بی گل و نسرین نوع من الورد ویکون اصفر واحمر بسر آرد
دماغ ای یتم زمانه و کذا گر نبود بالش آگنده بالمد و الکاف الفارسی
پر بفتح الباء الفارسی ای لو لم یکن وسادة مملوة بر یش الطیر خواب توان
کرد والمعنی بالترکی او یمق او لور و من قال یمکن ان ینام الرجل فقد اتی

بمعنی غیر معنی اللفظ اذ الامکان مقابل الوجوب والامتناع والمراد هنا
هو للحصول مطلق حجر بسکون الراء مبتدا و زیر سره خبره والجملة حالیة ای یحصل النوم
حال کون الحجر وسادة تحت الراس ور قدم بیابان نبود دیرهم خوابه وهو
من نیام معک علی فراش بپیش ه بالباء الفارسی دست توان کرد در اغوش
لفظ مرکب من لفظ در ومن لفظ آغوش وجعل اسما واحدا اسم مصدر معناه
بالترکی قوجق خویش ه فمعنی المصراع بالترکی ای اتمک اولورکند وقوجاغکده این شکم
ای هذا البطن پیچ پیچ ه بالباء الفارسیتین صفة من پیچیدن بالترکی دولاشق والمراد به الامعاء
ومن قال وهو اشارة الی الامعاء فلم یعرف الاشارة صبر ندارند که بسازد معاش
مجهول من ساختن بهیچ ه فالمعنی بالترکی دوزله هیچله ومن قال یعنی موافقت کند
ومنتظم الاحوال شود فلم یات بالتحقیق للتحقیق **باب چهارم در فواید**
خاموشی ای فواید الصمت قال علیه السلام من فک کفیه وکف فکیه فهو انفع الناس
وقیل الحکماء ملوک الحکمة بالصمت والتفکر وقیل السکوت عظمة بلا شوکة وقیل سلامة الانسان
فی حفظ اللسان **حکایت** یکی از دوستان کفتم امتناع سخن کفتنم مبتدا بعلت
ان اختیار افتاده است خبره وبینه بقوله که در اغلب اوقات در سخن نیک وبد اتفاق ای یقع
الحسن فی کل وقت بل یقع مخلوطا و دیده دشمنان جز بر بدی نمی آید فان عیونهم
ناظرة الی القبیح کفت مخاطبا الی ای برادر دشمن آن به که نیکی نبیند فیه ایهام لطیف
بیت هنر بچشم عداوت بزرکتر عیب است ه والمراد ان العداوة یری الکمال
عیبا عظیما کلست سعدی ودر چشم دشمنان خار ست ه وقیل فی الترجمة **بیت**
هنر چو چشم عداوتده عیب اولور ه سعدی چو کللر عدو کوزینه دکن اولور ه **شعر**
واخو العداوة ای صاحبها وقرینها مبتدا ولا یمر بصالح ه خبره الا ویلزمه ضمیر
الفاعل راجع الی قوله اخو العداوة وضمیر المفعول راجع الی صالح والکذب بالفتح

بمعنی

بمعنی الاشارة بالعین والمراد به الطعن بکذاب اشر ه بکسر الشین وفتح الهمزة
قبل الشین صفة مشبهة من الشر والمعنی لا یمر من فیه بغض برجل صالح الا وهو لطعنه لانه
کذاب متکبر **بیت** نور بکسر الراء کیتی فروز وصف ترکیبی ای منور العالم چشمه
نور ه یدل منه یراد به عین الشمس در نیاید ای لا یدخل وفی بعض النسخ زشت باشد
بچشم موشک کور ه الکاف للتصغیر ای الفارة الصغیرة العمیاء والمراد الخفافش
والمعنی لا تری الشمس بعین الخفافش للعداوة **حکایت** بازرکانی را هزار
دینار لفظ عربی یا فوه مبدلة من نون یدل علیه مجیء جمعه بالنونین نحو دنانیر
وقد شاع فی الفارسی علی معناه الاصلی وقد یراد به جنس الاثمان خسارت افتاد
پسر خویش را کفت ای قال لابنه نباید که این سخن را با کسی در میان نهی یعنی لا تقل
هذا الخبر لاحد کفت ای پدر فرمان تراست نکویم ولیکن مرا بر فایده این مطلع کر دان
ای اجعلنی واقفا که چه مصلحت دیده در نهان داشتن کفت ای اجاب ابوه تا مصیبت
دو نشود بینه بقوله یکی نقصان مایه وهو مرادف سرمایه ومن قال بل مقصور منه
فقد تحکم من عند نفسه ودیکر شماتت همسایه قد مر بیان الشماتة **بیت** مکوی
من کفتن انده ه بمعنی اندوه بل مقصور منه کما یقال فی کوه که بضم الکاف بلا واو
خویش با دشمنان ه ای لا تقل هم نفسک بالاعداء که لا حول کویند ای یقولون
لا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم استهزاء ودر تو نا شادی کنان ه حال من فاعل
کویند وهو ضمیر دشمنان **حکایت** جوانی یا الوحدة خردمند صفته که از فضایل
خطی وافر داشت وطبع لطیف چندانکه در محافل جمع محفل بمعنی مجمع دانشمندان
نشستی هیچ سخن نکفتی یا للحکایة فیها باری پدرش کفت ای قال ابوه
ای پسر تو نیز از انچه دانی چرا نکویی کفت ترسم که بپرسند ای یسألوا عنی
ومن قال ای یسأل منی فلم یعرف معنی اللفظ ولم یعرف ایضا ان السائل متعنت

قال الله تعالی فاسئلوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون از انچه ندانم و شرمساری
برم وفی بعض النسخ شرمساری شوم قطعه آن شنیدی که صوفیی بیاء الوحدة
بعد الیاء الاصلیة المکسورة می کوفت ‌ء بالواو مشتق من کوفتن بالکاف العربی
زیر نعلین کوفت نعلین بفتح اللام تثنیة نعل فی لغة العرب وبکسر اللام
لیس بتثنیة فی استعمال الفرس والترکی ومن نقل عن الامر الشارح المستغنی
من البیان قال لم نعاد فه فی لغة الفرس خویش للاحکام بکسر الهمزة میخی چنده
مفعول کوفت آستینش گرفت ای اخذکمه سرهنگی ء بیاء الوحدة فاعل گرفت
وقد عرفت معناه که بیا نعل بر ستورم ای علی دابتی بنده ء امر من بستن فلوسکت
من ضرب المسمار علی نعلیه سلم من تکلیف الکابد ووقع فی بعض النسخ بیت نگفته
ندارد کسی با تو کار ه ای لا یتعرض لک احد ولیکن چو گفتی دلیلش بیار حکایت
یکی را از علماء معتبر مناظره افتاد بایکی از ملاحده لعنهم الله علی جدهم با او بحجت
بر نیامد ای لم یغلب علیه سپر بینداخت ای ترک المجادلة برگشت بالکاف الفارسی
ای انصرف کسی گفتش تو با چنان علم و ادب و فضل و حکمت که داری با بی دینی
بر نیامدی گفت علم من قرآنست وحدیث
برید القائل ذلک الملحد بر نیامدی گفت قاعده یکی علم من قرانست و حدیث
وگفتار مشایخ و او بدینها معتقد بکسر القاف نیست ونمی شنود ای لا یقبل
وهما شنیدن کفر او بچه کار آید بل لا ینبغی لی ان اسمع کفره بیت آنکس که
بقرآن و خبر للخبر المقابلة یقتضی ان یراد به خبر الرسول ای الحدیث والمحل یقتضی
التعمیم ومن قال یعنی اخبار انبیا و اولیا و مشایخ فقد جزم من غیر دلیل قاطع
زو نرهی ء خطاب من رهیدن آنست جوابش که جوابش ندهی ء خطاب
من دادن حکایت جالینوس اسم حکیم مشهور ابلهی را دید دست در گریبان
دانشمندی زده و بی حرمتی کرده گفت اگر این دانا بودی کار او با نادان بدین

جایکه

جایکه مقصود من جایگاه یعنی الی هذا الدرجة نرسیدی مثنوی دو عاقل را
نباشد ای لا یکون للعاقلین کین و پیکاره ای بغض و حرب قد مر لفظ بیکار و معناه
ومن قال یعنی لا یکون بین کل عاقلین تباغض و حرب فلم یأت بمعنی اللفظ نه دانائی
بیاء الوحدة ستیزد ای لا تعاند عالم با سبکساره یعنی رجل خفیف سفیه لان لفظ
بغید الکثرة واصله زار وهو موضع للکثرة والمبالغة مثل گلزار اگر نادان
بوحشت سخت گوید ه فی مقابلة العاقل خردمندش نبرمی دل بجوید ه ای العاقل
یسلبه بالملائمة دو صاحب دل نگه دارند موئی ه ای یحفظان شعر واحد بحیث
لا یتقطع وهذا کنایة عن کمال الموافقة همیدون بالترکی شویله که هذا فی بحر الغرائب
ومن قال فی شرحه همیشه ثم یحقق معناه سرکشی و آزرم جوئی ه بالیاء المجهولی
فیهما بیان لقوله همیدون ولفظ آزرم فی الاصل و سکون الزاء المهملة بعد الزاء
المعجمة المفتوحة التعظیم وهنا یقرأه بفتح الواو العاطفة وسکون الالف للوزن
اگر بر هر دو جانب جاهلانند ه ای المتخاصمان وگر بازنجیر باشند ای فیما بینهم بکسلانند
بالکاف الفارسی مضارع من کسلانیدن وهو متعد ومن قال هنا بمعنی گسستن
فقد جوز کونه لازما ولیس کذلک یکی را زشت خوئی داد دشنام ء تحمل کرد
وگفت ای نیک فرجام ء قد بینا معناه بتر زانم که خواهی گفتن آنی ء قد مر معناه
وخلاء من خطاه که دانم عیب من چون من ندانی ه و ما وجدنا البیتین المذکورین
فی بعض النسخ هنا اوردناهما حکایت سحبان بالحاء المهملة والباء الموحدة
اسم رجل معروف فی دیار العرب بالفصاحة والبلاغة واسم ابیه وائل بالباء
التحتانیة ولفظ ابن حذف کما عرفت را اداة مفعول هنا در فصاحت بی نظیر
نهاده اند ای وضعوه بانه لا نظیر له فی الفصاحة بحکم آنکه سالی بر سر جمعی بیاء الوحدة
فیها سخن گفتی بیاء الحکایة و لفظی را مکرر نکردی واگر همان اتفاق افتادی

بعبارتی دیگر گفتی واز جملهٔ اداب ندمای ملوک یکی آنست قد مر بیان الادا
مثنوی سخن گرچه دلبند وصف ترکیبی وشیرین بود ، بفتح الواو سزاوار
تصدیق وتحسین بود ، کونه صادقا حسنا چو یکبار گفتی مکو باز پس ، بالباء الفارسی
که حلوا چو یکبار خوردند بس ، بالباء العربی بمعنی فقط اذا کان اکل الحلواء مرة
فی العادة فالکلام اللذیذ ینبغی ان یصدر منک مرة وقیل فی الترجمة مثنوی
سوز گرچه دلبند وشیرین ایسه اولا اشیدن انیانه وتحسین قلا چو برکز دیسن
دیمه ینه ، که حلوا چو یند قوما غلبه حکایت یکی را از حکما شنیدم که می گفت
هرگز بجهل خود اقرار نکند ای لا یعترف احد بجهله مگر انکس که چون دیگری در
سخن باشد هنوز تمام ناکرده کلام او سخن اغاز کند فانه یعترف بجهله
مثنوی سخن را سرست ای خردمند وبن ، عطف علی سرکان للشجر رأسا وحا
کذلک للکلام رأس واصل میاور نهی من آوردن سخن در میان سخن ، فاصبر
حتی یتم الکلام الآخر خداوند بمعنی صاحب تدبیر وفرهنگ بمعنی الکمال وهوش
بمعنی العقل نکوید سخن تا نبیند خموش ، بمعنی خاموش صرح صاحب بحر الغرائب
واستشهد بهذا البیت ومن قال مقصور من لفظ خاموش فقد اخطأ من جنده
وقیل فی الترجمة مثنوی سوزک اولی واخری وار بیلمیه ، سوزی سوز
ارا سنه قویه صقین ، شو کم عقل وتدبیر واضحی وار سوزی اتده سوبلیر که دلکی
وار حکایت تنی چند از بندگان سلطان محمود گفتند حسن میمندی را
وهو وزیره که سلطان امروز ترا چه گفت در فلان مصلحت گفت فاعلها حسن میمندی
بر شما هم پوشیده نماند ای یقول لکم گفتند فاعله بندگان تو دستور بفتح
الدال هو الدفتر الذی فیه قوانین الملک ثم نقل الی صاحب ذلک الدفتر یعنی وزیر
مملکتی ایچه با تو گوید من الاخبار اللطیفة بامثال ما گفتن روا ندارد ای لا یقول لنا

اللطیفة نحن

گفت

گفت باعتماد انکه داند که بکس نکویم پس چرا می پرسید بیت نه هر سخن
که براند بکوید اهل شناخت ، النفی مصروف بمجموع المصراع بسر بتقدیم الراء
شاه سر خویشتن نشاید باخت ، ای لا ینبغی لاحد ان یلعب برأسه بافشاء
سر الملک فانه سبب الهلاک حکایت در عقد بیع سرای ببای الوحدة والبیع
قد یطلق علی الشراء فهو من الاضداد متردد بودم فالمعنی فی شراء بیت
متردداً جهودی گفت من از کدخدایان جمع کدخدا وهو صاحب البیت کامر
فی حکایة مطرب فی قول المص کدخدارا گفتم ومن لم یعرف المعنی سکت فنا
وقال هنا یقال کدخدا لمن یتولی امر البیت ووده خدا لمن یتولی امر القریة ونفس
کدخدایان مضاف الی قوله قدیم این محلم وصف این خانه چنانکه هست فی
الامر از من پرس فانی اعلم باحواله بخر بالخاء المعجمة والراء المهملة امر من
بکسر لاء فی الاصل وقد یفتح که هیچ عیب ندارد ای اشتره فانه لا عیب فیه اصلا
ومن ظن ان لفظ بخر بالجیم والزاء المعجمتین وقال فی شرحه یعنی از من بپرس
از اوصاف این خانه خبر از من وصف که عیب ندارد ثم قال کان یشیر الی ان
کونه غیر معیب مشهور معلوم لکل احد بحیث لا یحتاج الی التفتیش فقد غلط
فی المعنی اذ الغلط فی اللفظ یستلزم الغلط فی المعنی گفتم بجز انکه تو همسایه
اوی وهو عیب عظیم قطعه خانهٔ را که چون تو همسایه است ، مضمون
المصراع مبتدء ده بفتح الدال درم بسکون المیم للوزن سیم کم عیار بفتح العین
المغشوش ارزد ، فیه تقدیم وتاخیر یعنی ده درم ارزد که آن سیم کم عیار
باشد ومضمون هذا المصراع خبر لیکن امید بتشدید المیم وقد عرفت وجهه فی اول
الکتاب والوزن یقتضی التشدید ومن قال کذا سمعت من بعض الکمل احرف فانه
بس مهم وار برادر بالنسبة کما سمعت فی قول المص یکی را بلطف امیدوار گردانید

ابن سنجیده

ابن سنجیده

ابن سنجیده

باید بود و المعنی بالترکی امید لوا ولمق کرک که پس از مرگ تو هزار زار زود
و قیل فی الترجمة قطعه براوک تو کشتی که سی داون درهم سیم که عیار دکره
لیکن امید الکاد و تا رم پس که او بیک هزار دکره حکایت یکی از شعرا پیش
امیر دزدان ای رئیسهم رفت و ثنا کفت طمعا منه فرمود فاعلا امیر دزدان
تا جامه اش بر کنند بفتح الکاف و فی بعض النسخ بستند و از ده بکسر الدال بدر کنند
بضم الکاف ای یاخذون ثوبه و یخرجون من القریة سگان بفتحتین والکاف الفارسی
جمع سگ در قفای او افتادند خواست ارادالشاعر تا سنگی بردارد دید فی الکلاب
زمین یخ بسته بود ای کان انجمد الارض عاجز شد ای لم یقدر علی رفع الحجر
کفت این چه حرامزاده مردمانند اشارة الی اهل القریة که سگ را کشاده اند
و سنگ را بسته و لما قال الشاعر هذه اللطیفة امیر دزدان از غرفه شنید و بخندید
کفت ای حکیم از من چیزی بخواه کفت جامه خودی خواهم اگر انعام فرمائی بیت
امیدوار بتخفیف المیم بود بفتح الواو آدمی بخیر کسان ٭ جمع کس مرا بخیر تو
امید نیست بتشدید المیم شر مرسان ٭ مصراع رضینا من نوالک بالرحیل
النوال هو العطا والرحیل اسم من رحل یرحل رحلة و کلمة من معنی البدل
ای رضینا بالرحیل بدل نوالک سالار دزدان را ای کبیرهم برو رحمت
آمد جامه اش بفرمود و قبا بالترکی اوکی آیچق قفتان و پوستین بمعنی الفرو
بفتح العین بر آن مزید کرد و درمی چند بداد و فی الحکایة فضیلة القناعة من وجهین
احدهما انه لو قنع لم یسلب ثوبه و طمع بسلب ثوبه والثانی انه لما قنع بثوبه زید علیه و فیها
فایدة السکوت فانه سلب ثوبه انما وقع بکلامه حکایت منجمی بخانه خود
در آمد ای دخل فی بیته مردی بیگانه را دید فیه با زن او بهم نشسته فلما رآه
المنجم دشنام داد و سقط کفت و فتنه و آشوب عطف تفسیر بر خاست

ای قام

ای قام صاحب دلی شنید بدین واقف شد و کفت بیت تو بر اوج فلک
بفتح الهمزة و سکون الواو ضد الحضیض و هنا یقراء بوصل الهمزة للوزن چه دانی
چیست ٭ من الحوادث التی تنزل منه چو ندانی که در سرای تو کیست ٭ من الاغیار
و فی الحکایة فائدة السکوت فان المنجم رفع صوته و وقع الفضاحة حکی ان رجلا
دخل بیته و رای رجلا اجنبیا جالسا مع امرأته فاراد ان یرفع صوته قال ذلک
الرجل الاجنبی اصبر ایها الرجل انصح لک فانک لو انشبت هذا السر یلزمک ان تطلق
امرأتک الجمیلة فیلزمک الندامة من فراقها و ان سترته لا یطلع علیه احد فتأمل
الرجل ساعة فقال اخرج من بیتی یا ملعون حکایت خطیبی کریه الصوت
خود را خوش آواز میپنداشتی ای کان الخطیب قبیح الصوت و یزعم انه احسن
الصوت و فریاد بی فایده بر داشتی بناء علی ظنه ان الناس یلتذون به
بصوته کفتی یعنی لو سمعت صوته لقلت فی حقه نعیب صوت الغراب یقال
نعب الغراب اذا صاح غراب البین بفتح الباء و سکون الیاء نوع من الغراب و انما سمی
بغراب البین ای غراب الفرق لان العرب کان یزعم انه اذا صاح فی المرء من داره
و لقیه فهو دال علی الفرق بینه و بین مطلوبه در پرده الحان اوست ای موضع
یخرج اصواته منه والمراد ان صوت الخطیب المذکور کصوت الغراب المزبور آیة
ان انکر الاصوات ای اقبحها لصوت الحمیر در شان او شعر اذا نهق من یلبث ضرب
الخطیب الظاهر ان اللام للعهد ابو الفوارس ٭ بدل منه او عطف بیان اذا ارید
کونه کنیة الحمار له للجار مع المجرور خبر مقدم صوت مبتدا مؤخر و الجملة الاسمیة
جواب اذا یهد صفة صوت یقال هد البناء اذا کسره و ضعضعه اصطخر بکسر الهمزة
و فتح الطاء المهملة و سکون الخاء المعجمة قلعة من القلاع فارس ٭ والمعنی اذا
رفع الخطیب المذکور صوته یهد من فرط قوته و خشونته اصطخر فارس مع استحکامه

از الصوت القوی له تاثیر فی هدم البناء مردمان دیه یا بیاء علی الاصل ای
اهل القریة بعلت جاهی که داشت ای بسبب منصبه بلبیتش می کشید ند وازنیش
مصلحت ندید ند الاذیة علی وزن البلیة بمعنی الایذاء تا یکی از خطباء آن اقلیم
که باوی عداوت نهانی داشت کاهی معروفة بین اهل اللغات باری به پیرسید ان
او امده بود وکفت چنان در خواب دیدم که ترا آواز خوش بودی خاطر
بالترکی سنک بر خوش آواز که واریمش ومردمان از نفس خوشین تو در راحت
بود ند یریدانه علی خلاف حالک فی الیقظة خطیب اندرین لختی بیندیشید ای تفکر فیه ساعة
وکفت چه مبارک خوابیست که دیدی که مرا بر عیب من مطلع کردانیدی معلوم
شد که آواز نا خوش دارم وخلق از نفسم در رنجند عبر الرؤیا تعبیرا حسنا
حیث انتقل منه الی ضده توبه کردم که دیگر خطبه نخوانم جز باهستکی قطعه
از صحبت دوستان برنجم بکسر الباء مضارع متکلم من رنجیدن که اسم الاستاذ منه
وفی قال ویجوز فتح الباء بمعنی در رنج کامر فی قوله بروزشب پیره او بمعنی
بر کامر فی الدیباجة فی قوله بهشت باب فقد وهم القبیح حسنا وکان هنا ما الی
مثل هذا الرؤیا کاخلاق بدم حسن نماینده متعد عیبم هنر وکال بیننده لان نظرهم
بعین الارادة خارم کل ویاسمن نماینده ای کو بضم الکاف العربی بالترکی
قنی دشمن شوخ چشم اراد به الجمع او الجنس بقرینة الردیف الاخیر وچالاک
مرهون تا عیب مرا بمن نماینده والتحقیق ان الذی ینهک علی عیبک هو صدیقک
حکمة کان عمر ابن خطاب رضی الله عنه یقول رحم الله امراء اهدی الینا عیوبنا
وکان اصحاب النبی علیه السلام یجعلون عیوبهم هدایا فیما بینهم یریدون الاصلاح
حکایت یکی در مسجد سنجار بتطوع یعنی بغیر اجرة بانک نماز ای اذان
کفتی بیاء للحکایة باوازی بیاء الوحدة که مستمعانرا از وای من ذلک الصوت نفرت

بودی لفضاحته وصاحب مسجد امیری بود عادل ونیکو سیرت نخواستش
الضمیر المستتر راجع الی الامیر وضمیر المفعول الی یکی که دل آزرده کردد بالکاف
الفارسی کفت ای جوانمرد این مسجد را موذنان قدیمند که هر یکی را از ایشان
ای لکل واحد منهم پنج دینار ادرار بکسر الهمزة ای وظیفه است وترا ده دینار
دهم تا بجای دیکر روی بفتح الراء وکسر الواو وسکون الیاء للخطاب بعد
اتفاق افتاد وبرفت بعد از مدتی بیاء الوحدة وفی بعض النسخ در کذری
پیش امیر باز آمد وکفت ای خداوند بر من حیف کردی که بده دینارم ازین بقعه
یریدبها المسجد روان کردی انجاکه رفته ام ای الآن راضی اند که بیست ای
عشرین دینار می دهند که بجای دیکر روم قبول نمی کنم فلما اتم کلامه امیر بخندید
وکفت زنهار نستانی که بپنجاه دینار راضی شوند بیت به تیشه بالترکی
کسر کس نخراشد مضارع منفی من خراشیدن زروی خارا بمعنی الحجر الصلد
لا بمعنی المتاع الحریر کل بکسر الکاف الفارسی بمعنی الطین مفعول نخراشد
چنانکه بانک درشت بکسر الشین للاضافة تو می خراشد فاعل بانک درشت
دل مفعول خراشد حکایت ناخوش آوازی ببانک بلند قرآن همی خواند
فی مکان صاحب دلی بر وی بکذشت وکفت فاعله صاحب دل ترا مشاهره ای
الوظیفة التی تعین الیک کل شهر چندست کفت فاعله ناخوش اوازی هیچ
ای لیس لی وظیفة کفت پس این زحمت بخود چرا می دهی برفع الصوت
کفت از بهر خدای خوانم والمعنی بالترکی الله ایچون او قورم کفت از بهر خدای
مخوان بیت کر تو قران برین نمط بفتحتین ای علی هذا الاسلوب خوانی
بیاء الخطاب ببری بضم الباء الاولی وفتح الثانیة رونق ای حسن مسلمانی بیاء
المصدریة باب پنجم در عشق وجوانی العشق فرط الحب وقیل لا یکن

تعريفه وانما يعرف من ذاقه **حكايت** حسن ميمندى را كفتند سلطان محمود
چندين بنده صاحب جمال دارد اى دخمان كثيرة ملاح هر يكى بديع جهانى
چكونه است كه با هيچ كس از ايشان ميل و محبتى ندارد اى ليس لاحد منهم ميل ومحبة
چنانكه با اياز اى مالكان محبت الذى كان له اليه كه او زياده حسن نيست كفت
فاعله حسن ميمندى هرچه در دل فرود آيد اى كل شىء يدخل فى القلب بان يحب
القلب در ديده نيكو نمايد **بيت** هر كه سلطان مريد اى محب او باشده فذلك
الشخص كر همه بد كند نكو باشد كاو ردفى الخبر حبك بالشىء يعميك ويصم والكه
پادشه بيندازد اى يرد السلطان كسش از خيل بكسر اللام للاضافة فانه الخيل
فى الاصل الفرسان والمراد به كبار البيت ننوازد مضارع منفى من نواختن اى لا يلتفت
اليه احد من كبار اهل بيته وفى بعض النسخ از خيل وخانه بالواو العاطفة فالمراد
من الخيل اهل الكثر ومن خانه غير **قطعه** كسى بديده انكار اكر نكاه كند اى
صورة يوسف هم نشان صورة يوسف بالاضافة فى اللفظين دهد بناخوبى
اى غير حسنه بالفتح وكر بچشم ارادت نكه كند فاعله كسى در ديو اى الشيطان القبيح
فرشته اش الضمير راجع الى كسى نمايد فعل مجهول ضمير المستتر راجع الى ديو
بچشم كروبى الكروبية بتخفيف الراء الملائكة المقربون وهنا يقرا لفظ
كروبى بتشديد الراء للوزن **حكايت** كويند فى القصة خواجه را بنده
الهمزة للوحدة فيهما نادر الحسن صفة بنده بود باوى اشارة الى بنده بر سبيل
مودت وديانت نظرى داشت فاعله خواجه بايكى از دوستان كفت شكايت
من العبد دريغ اكر اين بنده من چنين حسن وشمايل كه دارد فان جار فى الفاحش
زبان دراز وصف تركيبى وبى ادب نبودى كفت فاعله يكى اى برادر چون
اقرار دوستى يعنى محبت كردى توقع خدمت مدار علله بقوله كه چون عاشق

ومشوق الياء المصدرية فيهما درميان آمد مالكى ومملوكى واليا آن كالاول
برخاست اى ارتفع والقدم بل عكس كاقال **قطعه** خواجه با بنده پرى رخسار
اى المولى مع الغلام الذى وجهه كالجن چو در آيد اى دخل ببازى باليا الاصلية
وخنده عطف على بازى چه عجب كو چواى مثل خواجه ناز كند فاعله بنده وفى بعض
النسخ جور كند وفى بعضها حكم كند واين اشارة الى خواجه كشد بار ناز اى حمل
النخ چون بنده اى يتصبر المولى على دلال العبد وجوره كالعبد الصابر على المشقة
وقيل فى الترجمة **قطعه** خواجه چون جن كيفلى قولى ايله كلر شادى يه وايده خنده
نوله نازايده قول افنديكيمى ناز يوكن چكه بو چون بنده **حكايت** پارسايى را
ديدم بمحبت شخصى بياء الوحدة فيهما كرفتار اى اسير ورازش از پرده برا
فتد للا افاده لعدم قدرته على كتمان العشق چندانكه ملامت من القوم كالمنع
كالمقالة من القول ديدى من الحبيب والرقيب وغيرهما وغرامت من الغرام
اى الشر الدايم والعذاب كشيدى ترك تصابى وهو الاشتياق فى العشق
نكردى وكفتى **قطعه** كوته مقصور مى كوتاه نكنم ز دامنت دست
اى يدى ور خود بزنى بتيغ تيزم اى لو ضربتنى بالسيف القاطع بعد از
ملاذ وملجاءم قد مر بيانهما فى حكاية دزد والميم فى الخ للمتكلم نيست
وينبغى للمحب ان لا يرجع الا الى الحبيب هم در كه در بعضى باد الالحاق تو
كريزم از قد مر بيانه كريزم اى ان فررت فلا افر الا اليك بارى كش
كردم وكفتم بيان للملامة عقل نفيست را چه رسيد كه نفس خسيست
غالب آمد فان حب غير الله من الوساوس النفسانية وغلبتها زمانى
بياء الوحدة بتفكر فرو رفت بالتركى فكره طالدى وكفت **بيت** هر كجا
سلطان عشق آمد نماند مرهون قوت بازوى تقوى را بالاضافة

فی اللفظین محل ۰ فاعل نماند پاک دامن لفظ دامان چوک بالامالة
بمعنی کیف زید بکسر الزاء وفتح الیاء مضارع من زیستن ای کیف یعیش
طاهر الذیل بیچاره ۰ فاعل زید او فتاده بکریبان در وحل ۰ بفتحتین الطین
اللزج حکایت یکی را دل از دست رفته بود کنایة من تعلق القلب
بالغیر وحبه وترک جان گفته ای قال بلسانه ای بلسان الحال او قولا ای
الکال وقیل لم یعرف المعنی قال فی شرحه کرده ثم قال و نظایر فی هذه اللغة
بل فی هذه اللغة بل فی هذا الکتاب هذا وهو حقیقة ولو حمل علی المجاز
لا وجه للتخصیص بهذه اللغة وبهذا الکتاب ومطمح بفتح المیمین ولحا المهملة
اسم مکان من طمح بصره الی الشیء ای ارتفع نظر او جای خطرناک کونه
ابن السلطان کما یصرح به و ورطهٔ هلاک الورطة بمعنی الهلاک فالاضافة
بیانیة نه لقمه که متصور شدی که بکام آید بالکاف الفارسی ای لم یکن لقمة
یتصور ان یأتی بالحنک یا مرغی که در دام افتد بیت چو در چشم شاهد
بمعنی محبوب نیاید زرت ۰ التاء للخطاب والمخاطب هو العاشق والمعنی اذا
لم یلتفت المحبوب الی دینارک زر و خاک یکسان نماید مضارع مجهول برت
ای اصحابان عندک ایها العاشق من حیث عدم التوصل به الی المطلوب یاران
بنصیحت نفس اباء بمعنی مع گفتند ای قالوا له ازین خیال محال وهو الوصول
الی هذا المطلوب تجنب بالنون بین الجیم والباء ای تبعد کن که خلقی ای جماعة
کثیرة هم بدین هوس که تو داری اسیر اند و پای در زنجیر کنایة من الابتلاء
القوی نالید و گفت قطعه دوستان گو بضم الکاف الفارسی تأکید
وقد قر بانه او التقدیر دوستان را گو ای قل لهم نصیحتم مکنید ومن لم
المراد قال لفظ گو متمم زاید که مراد دیده وهو بمعنی ابصار العین وقد یستعمل

بمعنی

۲۰۹

بمعنی العین مطلقا والظاهر انه محمول علی الحقیقة ومن قال دیده دل فقد تکلف
بر ارادت اوست ۰ فالارادة تدبیری با تاثیر ما جنگ جویان وصف ترکیبی
بزور بازو و کفت ۰ بکسر الکاف العربی وسکون الفاء بالترکی یغرن
وسکون الفاء للوقف فیجوز اجتماع الساکنین دشمنان را کشند بضم الکاف
العربی و خوبان دوست ۰ ای المحابیب یقتلون الصدیق وقیل فی الترجمة
قطعه دوستلره دیک نصیحت ایلمسون ۰ بن انوک کوزلرم ارادتیمه باقمه
ایدنلر کوجلو قوتله قتل ایدیلر عدوی دوست بنه شرط محبت نباشد ای لیس شرط
المحبة باندیشهٔ بالاضافة الی قوله جان بسکون النون ای یفکره والمراد خوفه
دل بسکون اللام مفعول مقدم لقوله کرفتن فی قوله از مهر بکسر المیم بمعنی المحبة
هنا وکسر الراء للاضافة جانان بسکون النون برگرفتن مثنوی تو که در بند
خویشتن باشی ۰ ای ما دام تکون فی تدبیرک وتخاف من هلاکک عشق بازی
دروغ زن باشی ۰ معناه بالترکی عشق بازلغی یلان اورجی اولاسن فقوله عشق
بازی مفعول لقوله دروغ زن ومن لم یعرف المعنی قال یعنی در عشق بازی
گر نشاید بدوست ره بردن ۰ المراد به هو الوصول الیه شرط یاریست بالیاء
المصدری المراد به المحبة الصادقة در طلب مردن ۰ رباعی خیزم بالخاء المعجمة
ای اقوم چو نماند بسکون النون والذال ای لم یبق بیش بالباء العربی
ازین تدبیرم ۰ والمراد من القیام هو الانتصاب وعدم الاضطرار فیعم
ار همه شمشیر زند باتیرم ۰ نقلی گر دست رسد که آستینش گیرم ۰ کنایة عن الوصول
وجزاء الشرط محذوف ای فبها ونعمت هذه للصلة ورنه قد فربانه فی اول الکتاب
بروم بفتح الراء والواو بر آستانش میرم ۰ فالعاشق الصادق لا یخاف من الموت
متعلقانش را که نظر در کار او بود ای کانوا ینظرون الی عمله وحاله شفقة

بر روز کار او عطف علی ما قبله بندش بالباء الفارسی داد ندای نصیحت او بندش
بالباء العربی نهاد ندای قیدوه سودی بیاء الوحدة نداشت اصلا ای لم ینفع
له فایدة ما مثنوی درد که طبیب ذکر فی لفظ درد و طبیب صنعة صبر می فرماید
من اکل الشکر والمراد بالصبر الشی المعروف المرارة ای یامر الطبیب الکله و برین حسن
و بعیس را شکر می باید جواب می شنیدی بیاء الخطاب استفهام که شاهدی بیاء الوحدة
بهنفت بفتح الباء وضمتی النون والهاء متعلق بقوله می کفت با دل از دست
رفته را می کفت ای کان یقول بالاخفاء لعاشقه تا تر اقدر خویشتن باشد ای
مرحون بیش چشمت چه قدر من باشد مجموع البیت مقول القول یاد شه زاده
که مطمح نظر او بود خبر کرد ندای قالوا له جوانی بر سر این میدان مداومت نماید
ثم وصفوه خوش طبع وصف ترکیبی و شیرین زبان وصف آخر سخنهای لطیف
و نکتهای غریب از وی می شنویم کما عادة العشاق چنین معلوم می شود که شوری
بیاء الوحدة ولفظ شور یجی لمعنیین احدهما بالترکی طوزلو والاخر بالترکی اوکر
یا غی سبیندن ایل بری برینه قرشور بیت اکر عدالت کند تدبیر عالم نباشد
در جهان مرکز شر و شور کذا فی بحر الغرایب وقد یراد به الغلط والاضطراب
والمراد هنا المعنی الاخیر و منه قال یعنی فتنه عشق فقدانی من عند نفسه وقد یقع
فی الفتنة والورطة فی قول البعض شور عشقان بار زو خواهند در سر دارد
فی بحر الغرایب سوز اسم مصدر من سوختن و یجی ایضا صیغة امر و وصف ترکیبی
والمراد هنا هو الاول در دل لفظ دارد مقدر شیدا بمعنی المجنون والمتحیر
قال فی الصحاح الفارسی بالکسر وان اشتهر بالفتح صفت ای کالمجنون والمتحیر
می نماید فلما وصفوا حاله بسمع داشت ای علم ابن السلطان دل آویخته او ست
ای عاشقه واین کرد بلا بفتح الکاف الفارسی بمعنی الغبار برانکیخته او ست

مرکب

مرکب بجانب او راند فی المیدان جوان چون دید که شاه زاده بنزد او عزم کرده
للاضافة آمدن دارد و بکریست ای بکی و کفت بیت انکس که بکشت باز آمد
بپیش ای جاء بپیش پدید نماند نا بمعنی شبیه ها که دلش بسوخت ای احترق قلبه بر
بضم الکاف العربی خویش ای رحم مقتول چندانکه ملاطفت کرد فاعله شاه زاده
و بپرسیدش که از کجا می سائله انکه من ای مکان و چه نام داری ای ما اسمک و در صفت
وای قلما ساله ابن السلطان جوان در تعریف محبت و مودت چنان غریق بود
مجال دم ای نفس بفتحتین زدن نداشت بیت اکر هفت سبع بضم السین المهملة
واحد من السبعة کالثمن واحد من الثمانیة و هفت سبع کنایة عن تمام المصحف و ذلک
لان القراء لما قسموا القرآن فی زمن الحجاج الی ثلثین جزء قسموا ایضا الی سبعة
اقسام و قول الناس بالترکی یدی مصحف عبارة عنه از بر بخوانی فخطاب لکل احد
چو آشفتی ای صرت عاشقا متحیرا الف بی تی بالیاء فی لو فین اصطلاح العجم و من قال
ان اسمی هذی لا فین هو الباء والتاء بالمد و بی تی بالیاء غلط مشهور کذا فی
فان العشق یورث الحیرة وقیل فی الترجمة بیت اکر قرآن از بر او قیاس چه و عاشق
ندانی الف بی بلبیس شهزاده کفت که با من سخن چرا نکویم که ما هم از حلقه درویشانیم
هذا کمال اللطف والتلطف بلکه حلقه بکوشش ای عبد ایشانم مثل هذا الکلام مخصوص
خاصة من ابن السلطان یاک العاشق آنکه بفتح الکاف الفارسی وسکون الهاء
بقوت استیناس بالفارسیة انس کرفتن و کسر السین للاضافة محبوب از میان
تلاطم امواج محبت بالاضافة فی اللفظین سر بر آورد و کفت بیت عجبست
با وجودت خطاب للمحبوب که وجود من بماند مضایع فی ما بدل تو بکفتن اندر
ای و مرا سخن بضم السین و فتح الخاء للقافیة بماند کالاول این بکفت و نعره
برزد و جان تسلیم کرد بیت عجب از کشته بضم الکاف العربی نباشد بدر خیمه دوست

فانه موقع الموت عجب از زنده که چون بالامانة جان بدر آورد ای اخرج روحه
سلیم فعیل بمعنی مفعول **حکایت** یکی از متعلمان جمال باهجتی بمعنی الحسن
داشت و معلم از آنجا که حس بشریت است فان المیل الی اللمس خاصیة البشری دون
الملائکة باحسن بشره او بفتحتین فالجلد الانسان میلی داشت فاصل الکلام
ان المعلم کان یحب تلمیذه الملیح بخطابی که غالب اوقات او درین سخن بودی
قطعه نه آن چنان بتو مشغولم ای بهشتی روی ای یا من وجهه کوجه اهل
الجنة که یاد خویشتنم در ضمیر می آید فان کمال العشق نسیان غیر المعشوق فیلزم
نسیان النفس ز دیدنت نتوانم که دیده بر دوزم مضارع من دوختن هکذا
وجدنا عبارة المتن فی النسخ التی رأیناها ومن قال بدل بر دوزم بر گیرم
فقد اختار النادر و گر مقابله ببینم که تیر می آید اذ العاشق یرجح مشاهدة المعشوق
علی کل شیء کما قیل **بیت** دیدنت خوبست اگر خود ساعتیست پادشاهی گر همه
یکدم خوشست باری پسر گفت ای قال المتعلم مرة للمعلم آن چنانکه در آداب
درس اجتهاد و بذل جهد میکنی در آداب نفسم بسکون الفاء هم نظری
فرمای اگر در اخلاقم ناپسندی بیاء الوحدة ای خلق غیر مرضی می بینی که مرا
آن پسندیده نماید بجهلی بر آنم مطلع گردان تا بتبدیل آن مشغول شوم فان
تبدیل الخلق بضم اللام ممکن دون تبدیل الخلق بفتح اللام گفت ای پسر این سخن
از دیگری بپرس که آن نظر که مرا باتست جز هنری نبینم **قطعه** چشم بد اندیش
بالاضافة که بر کنده باد بفتح الکاف العربی من کندن دعاء علیه عیب نماید هنرش
در نظر یعنی در نظرش قدم الشین للوزن گر هنری بیاء الوحدة داری یا
للخطاب و هفتاد عیب دوست نبیند بجز آن یک هنر فان عین العدو
ناظرة الی العیب و عین الصدیق ناظرة الی الکمال **حکایت** شبی یاد دارم که یاری

عزیزم

عزیزم یرید محبوبه از در در آمد ای دخل چنان بی اختیار از جای ای
من مکانی بر آمدم ای قمت که چراغم باستین کشته شد ای انطفی **بیت**
سری ای اتی لیلا طیف ای خیال من یجلو ای یکشف بطلعته ای بوجهه الدجی
ای الظلمة مفعول یجلو وهذا المصراع مع قوله شگفت بکسرتین وضمتین اسم مصدر
بمعنی شگفتن آمد از بختم که این دولت از کجا بیت واحد من [illegible] ابی الطیب
و یقال لمثله الملمع ومن اراد معرفة الاوزان والصنایع الشعریة فلیطالع کتابنا
المسمی ببحر المعارف بنشست ای قعد ذلک الحبیب العزیز و عتاب آغاز کرد
مرا در حال که دیدی چراغ را بکشتی فلما عاتبنی گفتم گمان بضم الکاف الفارسی
بردم ای ظننت که آفتاب بر آمد ای طلعت الشمس و نیز ظریفان گفته اند
قطعه چون گرانی ای رجل ثقیل به پیش شمع آید مرهون خیزش الضمیر
راجع الی گران و لفظ خیز امر من خاستن ای قم اندر میان جمع ای فیما بین الجماعة
بکشش مفعولها ای اقتل ذلک الرجل الثقیل ومن قال فی شرح خیزش الضمیر راجع
الی گرانی و هو بحسب المعنی مفعول بکشش فقد ارتکب شیئا لیس فی قاعدة العرب والعجم
ور ای لوگانی شکرخنده ایست شیرین لب وصفان ترکیبان آستینش بگیر
و شمع بکش و قیل فی الترجمة **قطعه** بر ثقیل کشی کلسه شمع او کنه دوش
انی اول راده سن اولدر گر شکرخنده ایسه شیرین لب دوتکمینی و شمع سوندره
حکایت یکی دوستی را مدتها ندیده بود گفت فاعله یکی کجایی خطاب للصدیق
که مشتاقم گفت فاعله صدیق مشتاقی به که ملولی بیاء المصدر فیهما **مثنوی** دیر آمدی
باترکی کج کلهک ای نگار سرمست وصف ترکیبی و لما کان اثر السکر اغلب فی العیون
وللحواس الکائنة فی الرأس یوصف به الرأس زودت التاء للخطاب ندهیم دامن
ای دامنت از دست ای من یدی معشوقه که دیر دیر بینند افتاد معشوقه

دون معشوق للضرورة آخر کم ازان که سیر ببنند معناه بالترکی آخر اندن
کم میدرکه توق کوره لر و هذا المعنی ظاهر لمن یعرف الفارسی وقال من لم یعرف
تیار آخر کم ازانست بالترکی اندن کم میدر آخر هکذا حققه بعض الکمل هذا کلامه
فانظر فیه کیف استصعبه واتی بمعنی اسنده الی بعض الکمل ولعل انه لم یبین معنی
لفظ المص **لطیف** شاهد که بار رفیقان آید ای زیارة العاشق بجفا کردن
آمده است بحکم بسکون المیم ای البتة فقوله از غیرت ومضادة مفاعلة من الضد
وهو مضاف الی یاران فالی نبایست کلام مستقل وفی بعض النسخ بکم انکه از غیرت
ومضادۀ ای فیکون الکلام مشتاقا **شعر** اذا جنتنی فی رفقة بضم الراء
وکسرها وسکون الفاء الجماعة التی ترافق المراد فی السفر لتزورنی
متعلق بجنتنی وان جئت فی صلح ان للوصل والواو انما للعطف علی المحذوف
ای ان لم تجیء او للحال ومعنی الشرط منسلخ عن ان فانت محارب جواب
اذا وقیل فی الترجمة **شعر** چون که یولداشلر ایله زیاره‌تمه اکرچه صلح ایلهکله کلورسن
ولی محاربسن **قطعه** بیک بالباء العربی الداخل علی لفظ یک نفس
که برآمیخت ای اختلط یار با اغیار مرهون بسی نماند که غیرت وجود
من بکشد بفتحتین بخنده کفت فاعله ضمیر یار که من شمع جمعم ای سعدی
فانی اظهر ممن ازان چه که پروانه خویشتن بکشد وقیل فی الترجمة **قطعه**
چو بر نفس قرشه یار وار اغیاره او دمده غیرتمدن وار یغم اوزن دیه لر
کو لوب ایتدی که بن شمع جمع ای سعدی بکا نه غصه که پروانه کندوزین دیه لر
حکایت یاد دارم که در ایام جوانی بیتهن ای یرید ان هذا القصة وقعت
فی ایام الشباب من دوستی یاء الوحدة یرید المحبوب چون دو بادام
مغز در پوستی عبارة عن کمال المقارنة صحبت داشتیم ناکاه اتفاق

بالسکون

بالسکون سفر افتاد ای سافر الحبیب پس از مدتی که باز آمد ای جاء
عتاب آغاز کرد ای شرع فی العتاب که درین مدت قاصدی بیاء الوحدة
بالفارسیة پیک نفر ستادی ای لتفحص احوالی کفتم دریغ آمدم که دیده
قاصد بجمال تو روشن کردد و من محروم کما قیل **بیت** می نوشتم نامه بر نامه
می بردم حسد که چرا بیش از من مشتاق ببیند روی تو **قطعه** یار دیرینه
ای قدیم مرا کو بضم الکاف الفارسی یفید التأکید کالوقف فیما سبق وقد من قال
هنا ضم فقد غفل بزبان توبه مده ای نهی من دادن یعنی انک لا تقدر علی ان
بلسانک والتوب بکلامک علانیة بقوله که مرا توبه شمشیر نخواهد بودن معناه
بالترکی که بکا توبه قلیج ایله اولاجق دکولدر رشکم لفظ رشک بمعنی الغیظ
والمیم للمتکلم ومن قال یعنی غیرتم فلم یأت بمعنی الاصلی آید که کسی سیر بسکون
الراء والکسرة المجهولة بمعنی الشبعان نظر بسکون الراء در تو کند ای
ان احدا ینظر الیک شبعان والمعنی هذا الذی ذکرناه ومن زعم ان لفظ سیر نظر
وصف ترکیبی فقد اخطأ باز کویم ای نفسی که نه ای لا یکون الامر المذکور
کس سیر نخواهد بودن ای لا یشبع احد من مشاهدة جمالک **حکایت**
دانشمندی را دیدم مبتلا بشخصی بیاء الوحدة فیها کرفتار وراضی از وی
بکفتار ای لا یطلب من ذلک الحبیب غیر الکلام جور فراوان بردی و تحمل
بی کران کردی باری بطریق نصیحت کفتم که ترا در محبت این منظور
یعنی المحبوب علتی وعرض نفسانی نیست وبنای این مودت بر زلتی
بفتح الزاء المعجمة نه النون نافیة اذا دخلت علی الفعل وغیره اتصلت نحو
نه است ونمی دانم واذا لم تدخل علی شیء تکتب بالهاء وقد قال هنا
من نیست فقد اخطأ ولم یعرف ان صاحب بحر الغرایب قال ان لفظ

نعی و ابهاده فی اخرها علامة با وجود این معنی ای فاذا کان کذلک لایق قدر
علما نباشد خود را متهم کردن قال النبی ع اتقوا مواضع التهم وجور بی
ادبان بردن گفت فاعله دانشمند ای یار دست عتاب از دامن روزگار
بدار که بارها ای مرارا درین مصلحت که تو گویی من ترک المودة لاجل التهمة والاذیة
اندیشه کردم صبر بر جفای او سهلتر نماید که صبر از وی ای مشاهدة جماله کما قال
و حکیمان گفته اند دل بر مجاهده نهادن بیراده به تحمل الاذی آسانتر است که چشم
از مشاهده برگرفتن مثنوی آنکه بی او بسر نشاید برد ه الذی لایصح الا تمام
برو نه گر جفا میکند بباید برد ه ای ینبغی التحمل هر که دل پیش دلبری دارد
ای من یکون قلبه عند محبوب یعنی تعلق به قلبه ریش در دست دیگری دارد
ای لحیته فی ید الغیر و هو الحبیب وقد وقع فی بعض النسخ هذا آهوی با پلنگ
اسد با لاهنک بالترکی چلبر و بو ارجا بی در گردن ه ای فی عنقه نتواند کوشش(?)
رفتن ه یعنی لایمکن ان یذهب این فرید نفسه روزی از دوست بالواو
بین الذال والسین بمعنی الحبیب لا بلا واو بمعنی الید کما ظن گفتمش زنهار ه
یعنی قلت یوما من الایام مخاطبا الی الحبیب الامان منک ومن غلط فی الالفاظ
اغلط فی المعنی حیث قال یعنی گفتم از دستش وقد یقال معناه گفتمش گر زنهار
از دست تو ای العصمة والامان من یدک کلامه چند از آن روز کردم استغفار
ای استغفرت مرارا من ذلک الیوم و بعده نکند دوست زنهار از دوست
یعنی لایطلب العاشق الامان من المعشوق دل نهادم بر آنچه خاطر اوست ه ای
بارادته گر بلطفم بنزد خود خواند ه شرط و ربقهرم براند بفتح النون قبحا
شرط آخر او داند ه جواب للشرطین حکایت در عنفوان جوانی بناء
المصدر یعنی اول شبابی چنانکه افتد و دانی جملة معترضة با خوش پسری بیا

سر بفتح السین و تخفیف الراء و سری بکسر السین و تشدید الراء و یاء الوحدة
داشتم ای کنت احبه بحکم آنکه حلقی بفتح الحاء المهملة و یاء الوحدة داشت
طیب الاداء والمراد انه کان له صوت حسن و خلقی بفتح الخاء المعجمة و یاء الوحدة ایضا
و لفظ داشت مقدر والمصدر علی معناه لکنه مجهول والمراد انه کان له خلقة حسنة
کالبدر ای کلفته اذا بدا ای ظهر ومن قال بمعنی المخلوق فقد اخطأ ثم از تعجب
التقدیر حیث قال یعنی قد کان له اعضاء مخلوقة حسنة کالبدر المنیر بیت
آنکه نبات عارضش الضمیر راجع الی قوله خوش پسری آب حیوة میخورد ه
المراد من النبات فی هذا المصراع هو الذی ینبت علی الارض وفی المصراع الآخر
هو السکر در شکرش بفتح الشین المعجمة والکاف العربی یرید به شفته نگه کند معناه
بالترکی نظر ایلسون لانه امر الغایب قال فی الصحاح الفارسی فی بیان معلوم امر الغایب
انه علی لفظ المضارع بعینه لکنه یفرق بینهما بالقراین هر که نبات میخورد زنده ومن قال
ای ینظر الی شفته فان طعم النبات یذکر شفة الحبیب لمناسبة بینهما فی اللذة فلم یعلم
اللفظ بالقرینة فاخطأ فی المعنی اتفاقا بخلاف طبع بر بد طبعه ازو هرکسی دیدم
که نه پسندیدم و ما خشنته(?) دامن ازو در کشیدم کنایة عن الانفصال والانقطاع
و مهره بضم المیم بالترکی بونجق مهرش بکسر ها بمعنی المحبة هنا بر چیدم مراد
ترک التعلق واخذ القلب منه و گفتم بیت برو هر چه می بایدت پیش گیر ه
وصر علی مرادک سر ما نداری ای لا توافقنی لان سر داشتن کنایة عن الموافقة
کان لفظ باش تو شمق فی الترکی عبارة عنه ومن لم یعرف المعنی قال یعنی
با ما سر نداری سر خویش گیر ه واذهب منفردا شنیدمش که می رفت و می گفت
مضمون البیت الآتی بیت شب پره ای الخفاش گر وصل آفتاب نخواهد ه
و معه رونق بازار آفتاب نکاهد ه مضارع منفی من کاستن بمعنی الانتقاص

این بگفت و سفر کرد و پریشانی او در من اثر بیت فقدت بضم التاء جمل
المتکلم زمان منصوب علی انه مفعوله الوصل مجرور علی انه مضاف الیه والجملة
الواو للحال جاهلا و الجملة حالیة بتقدیر متعلق بجاهل لذیذ العیش من قبیل اضافة
الصفة الی الموصوف والعیش بالفتح الحیوة قبل المصائب جمع مصیبة وقیل
فی الترجمة بیت زمان وصلی بیلدم ردم کشی چو بلمز ایمش لذیذ قدرنی
عیشک مصیبت اولمدین بیت بازآی بالمد وسکون الیاء امر من آمدن
و مرا کشش بضم الکاف العربی که ببینمت مردن ای الموت فدامک خوشتر
که پس از تو زندگانی بالیاء المصدری کردن و قد کنت علی هذا الکلام اما مرة
و منت بار جل و علا پس از مدتی باز آمد اجیبی من السفر ان خلق داودی بیانه
النسبة ای الصوت الذی کان له کصوت داود علیه السلام متغیر شده و جمال
یوسفی الیاء کالاول بزیانی آمده ای انتقص و بر سیب ای تفاح زنخدانش
ای ذقنه چو ای مثل به بکسر الباء وسکون الهاء السفرجل گردی بفتح الکاف
الفارسی و یاء الوحدة نشسته اراد به الشعر الناعم ورونق بازار حسنش
شکسته ای انکسر متوقع بکسر القاف ای یرجوا که در کنارش گیرم کناره
گرفتم ای فررت منه الی طرف و گفتم قطعه آن روز که خط شاهدت
که خط شاهدت من قبیل اضافة الموصوف الی الصفة بوده یراد به الشعر الذی
ولد به وقیل یراد به ما بدا تحت شمتیه وفی اوایل ظهور لحیته و هذا آوان
سورة لطافة المحاسن صاحب نظر بیرید المص به نفسه از نظر بر اندی
یراد به الکنایة امروز بیامدی بصلحش الضمیر راجع الی صاحب نظر کش
اصله که اش والضمیر راجع الی خط فتحه وضمة اشارة الی الشعرات النابتة
فوق الشعر الناعم الاصلی لقوله بر نشاندی وقیل هذا اشارة الی شعرات

الشارب

الشارب والذقن واعترض القائل علی کلامه بقوله وانت خبیر بان الا ان
یقال بدل ضمة کما لا یخفی مثنوی تازه بهارا ورقت بفتحتین واحد الاوراق
والتاء للخطاب زرد شده ای اصفر دیگ ای القدر بالکسر منه نهی من نهادن
کاتشش همه سرد شده بل نطفت چند خرامی و تکبر کنی بیاید للخطاب فیها دولت
پارینه اعلم ان لفظ پار بالباء الفارسی السنة الماضیة بالترکی بلدر وپارینه
بالترکی بلدرکی تصور کنی فان تلک الدولة قد زالت پیش کسی رو که
طلبکار تست ای بمعنی مشتری وقیل فی الترجمة دیگر تازه بهار ورقک
اولدی زرده چو ملکی قوده که اودم اولدی سرده نیچه جان سن وکبر ایده سن
ایلر کیدی دولتی فکر ایده سن شوکشیه وار که طلبکار دری ازکی اقل که جا
فریدار دره قطعه سبزه در باغ گفته اند خوشست المراد من سبزة
لحیة الحبیب ومن باغ وجهها داند آن کسی که این سخن مفعول مقدم لقوله
گوید واشارة الی قوله سبزه در باغ خوشست ای یعرف ذلک القائل
مضمون هذا الکلام والمص لا یرضی به یعنی اداة تفسیر از روی دلبران خط
سبزه هذا الی تمام البیت بیان للمصراع الاول دل عشاق فاعل لقوله
بیشتر جوید و قوله خط سبز مفعوله ای قلوب العشاق یطلبون طلبا فوق
من قال ومجموع قوله از روی دلبران الی مفعول داند فلم یعرف الاشارة
و لم یعرف البیان من المبین بوستان تو کلام ابتدائی الی آخر البیت والمراد
من البستان وجهه التی نبت فیه الشعر گندنا بفتح الکاف الفارسی مشترک بین
الترکی والعجم اسم نبت معروف یقال له بالعربی الکراث زار است کلمة
زار اداة الکثرة کما فی گلزار والیاء للوحدة فمعنی قوله گندنا زاریست بالترکی
پر گندنالکدر پس که بر کنی بفتح الکاف العربی بمعنی رویده ای کلما تقلع الشعر

و نقطعه نبت و قیل فی الترجمة **قطعه** در دلبر سبزه باغ دوکی تو تندرو بود
اولکم بو سوزی سویلیه یعنی کوزل یوزوک خط سبزین عاشقلک کوکلی ازیجق استر
یوز کوک باغی کند ناکلدر بنجه کم بو لاسن بنیه بتره قلما یوجد فی بعض النسخ هذا البیتان
اعنی قوله **قطعه** تو پار ای فی السنة الماضیة بر فته بفتح التا و کسر الهمزة
القایمة مقام یاء الخطاب فان الهمزة فی اللفظ الذی آخره هاء تقوم مقام الیاء
المفیدة للوحدة او الخطاب نحو بنده معناه علی الاول بالترکی بر قول و علی الثانی
قولسن و منهم من لم یعرف الحق و لم یقدر علی التحقیق قال بر فته بفتح التا و کسر الهمزة
و سکون الیاء و اصله بر فتی والیاء للخطاب و قیل و قد یحدث الهمزة فی بعض المواضع
و هذا فرد منها و ذلک مثل قولهم خونده صحبت بیاز نده مجلس و کوشه حمول و غیر
و غیر ذلک و قد یقال لیس هنا همزة بل بکسر یاء الخطاب بعد التاء المفتوحة الا انه
یقرأ باشباع الکسرة للوزن و القول الاول اشبه بهذا الکلام فاذا عرفت ما قلنا
من التحقیق یظهر لک فساد ما قیل و قال و قد قیل و قد یقال چو آهو حال
ای حال کوکمه مثل الظبی فی حسن المقلة و غنج الهیئة و میلان القلوب آمسال ای فی
السنة یا مدی چو یوزی بیاء الوحدة و هو الفهد بالترکی پارس ای حال کوکمه
مثله فی نفرة القلوب سعدی خط سبز دوست دارد فاعله سعدی نه هر الف
جوال دوزی و قد یروی بالجیم العربی **قطعه** کر صبر کنی بضم الکاف
ای لا تقلع الشعر النابت تحت شممتی از نیک ور بمعنی اکر بمکنی بکسر الباء و حدة
و فتح الکاف العونی خطاب می کندن و من اقدم علی الشرح من غیر ان یعلم المتن
ظن ان الواو هنا بلا راه حرف عطف حیث قال بضم الواو والعاطفة موی با کوکس
مفعول بکنی ای تقلع ذلک الشعر و القایل المذکور علی ظنه عبارة المتن افاد المعنی
بقوله یعنی اکر بکنی موی نباکوش را صبر کنی بر محنت کندن آو فنی نظم البیت تقدیم

وتاخیر

وتاخیر بحسب المعنی هذا الکلام فانظر فی کلامه کیف غلط وارتکب المغلطة البارزة
ثم قال فی کثیر من النسخ ور بکنی علی معنی و اکر صبر بکنی بالنون النافیة و لا یخفی ان ارتباط
قوله بناکوش علی ما قبله لا یخلو عن التکلف ثم هذا الکلام فانظر فی حاله کیف وقع
فی الغلط الکثیر و لم یصب الحق اصلا این دولت ایام نکوی ای الحسن بسر آید یعنی
منتهی هذه الدولة کر دست بجان داشتمی همچو تو بر ریشش ای لو قدرت
علی عدم خروج روحی کما تقدر انت علی عدم خروج لحیتک نگذاشتمی تا بقیامت که بر آید
و لکن لا اقدر انا علی عدم خروج روحی و انت تقدر علی عدم خروج لحیتک **قطعه**
سؤال کردم و گفتم جمال روی ترا هم چون چه شد که مور چه بر کرد بکسر الکاف الفارسی
ماه ای حول القمر جوشیده ست اسم مفعول من جوشیدن بخنده گفت ندانم
چه بود رویم را ای شما و قع لوجهی مگر بماتم حسنم سیاه پوشیده ست اعلم
ایها الناظر فی هذه الحکایة ان الابیات التی اوردها المص فی ذم لحیة المحبوب فی غایة
الحسن و لا یقدر احد علی اتیان مثل هذه الابیات فی المذمة المذکورة کما لا یخفی علی المنصف
حکایت یکی از مستعربان بکسر الراء المهملة بغداد المستعرب و المتعرب هو
الذی لیس بعرب خالص پسر سید ند که ما تقول فی المرد بالضم و السکون جمع امرد
و هو الذی لا لحیة له لصغر سنه گفت لا خیر فیهم فو له ما دام احد هم لطیفا یتخ
فاذا خشن بضم الشین بلا عطف فی موقع التعلیل لقوله لا خیر فیهم یعنی تفسیر
من المص تا خوب و لطیفند درشتی کنند و چون درشت شوند تلطف کنند و دوستی
نمایند **قطعه** امرد آنکه که خوب روی بود لفظ خوب روی وصف ترکیبی
تلخ گفتار و تند خوی بود و کذا لفظ تلخ گفتار و تند خوی چون بریشش آمد
و لعنت شده بمعنی رفت مردم آمیز و مهر جوی کلاهما وصفان ترکیبان
بوده و قیل فی الترجمة **دیگر** چون یک یوز لو خوب شیرین دره آچی سوزلو

سوزلوکله ایله غلظت ایدر چون صیقل که کرده نعمت اول آدمه قرشو رغبت ایدر

حکایت یکی را از علما پرسیدند کسی با ماه رویی یراد به المحبوب در خلوت

نشسته و درها بسته و رقیبان خفته ای نائمون و نفس طالب للجماع

و شهوت غالب و لا مانع چنانکه عرب کوید التمر یانع هو فاعل من الینع

و هو ادراک التمر و الناطور بالطاء المهملة حافظ الکرم غیر مانع هیچ دانی

خطاب لذلک العالم بعلت پرهیزکاری ای الزهد ازو سلامت بماند کفت

ذلک العالم اکر از ماه رویی بماند بسلامت از بدکویان نماند بیت و ان سلم

الانسان من سوء نفسه هذا شرط فمن سوء ظن المدعی لیس یسلم و هو جواب

الشرط قدم فاءه و دخل علی متعلقه و هو قوله من سوء للضرورة و قیل فی الترجمة

دیکر اکرچه کشی سلیم اوله نفسی شرندن اما لکن قورتلمز مدعی ظنندن بیت

شاید پس کار خویشتن بنشستن ای علی حاله بالسلامة و المراد هذا و من قال

یعنی تا که خود را اصلاح میکند فلم یعرف المراد لیکن نتوان زبان مردم بستن

و قیل فی الترجمة اییرر که کشی کندو ایشینه باقوب اوتوره اما که بو خلقک دلنی

بغلمق اولمز حکایت طوطیی بالیاءین احدهما اصلیة و الاخری للوحدة

را با زاغی در قفس بالسین فارسی و بالصاد عربی کردند ای حبسوهما فیه

و هو طوطی از قبح مشاهده او اشارة الی قوله زاغی مجاهده میبرد و می کفت

این چه طلعت مکروه است و هیات ممقوت ای مبغوض و منظر ملعون و شمایل

جمع شمال بالکسر بمعنی الخلق ای اخلاق ناموزون یا ده الیه بقوله

یا غراب البین ای غراب الفراق کما فی حکایة للخطیب یا لیت بینی و بینک

بعد المشرقین ای بعد المشرق من المغرب فغلب المشرق و یحتمل ان یراد

بعد مشرق الصیف من مشرق الشتاء قطعه علی الصباح بروی تو هر که

برخیزد ای من قام صباحا از راه و هیک صباح روز سلامت برو مسا باشد

شام منک بداختری بیاء الوحدة چو تو در صحبت تو باشی بیاء الحکایة

بالترکی کرک ایدی ولی مقصور من ولیک چنانکه تویی در جهان کجا باشد

ای لا نظیر لک فی القبح مجبترای اعجب من هذا انکه غراب ازو هم در طوطی

بجان آمده بود عبارة عن کمال التحیرة لاحول کنان ای قائلا لا حول و لا قوة

الا بالله از کردش بفتح الکاف الفارسی اسم مصدر کیتی همی نالید و دستهای

تغابن بر یکدیکر همی مالید من الحیرة و می کفت این چه بخت نکونست و طالع

دون بمعنی الدنی و ایام بوقلمون قد مر معناه فی الدیباجة و المراد بایام

بوقلمون الازمنة المتغیرة المتلونة لایق قدر بسکون الدال من آنستی

بیاء الحکایة که با زاغی در دیوار باغی بیاء الوحدة فیهما همی رفتمی بیت

پارسا را بس ای یکفی این قدر بفتحتین زندان بینه لقوله که بود هم

طویله رندان ای فی سلک صحبتهم و قیل فی الترجمة دیکر زاهد اوله بویتر

زندان که اوله هم طویله رندان تا چه کنه مخفف من کناه کرده ام که روزکارم

معناه بالترکی که روزکاری بعقوبت آن اشارة الی قوله کنه در سلک چنین

ابلهی اشارة الی طوطی خودرای وصف ترکیبی احدی الیائین للوحدة

ناجنس و صحبته عذاب الیم یافته بالترکی یومز سوز مصراع دکرتا توبلی

زین سان مکوی در ای لفظ در آی بمعنیین احدهما الجرس و الاخر

بمعنی ادخل ای امر من لفظ در آمدن و المراد ههنا هو المعنی الاول

و شبهه بالجرس الذی یکثر الصداء الباطل و من لم یعرف اللفظ غلط فی المعنی

حیث قال بمعنی باطل رای و مهمل فکر بچنین بند بلا متعلق بقوله روزکارم

بعقوبت آن مبتلا کرده است قطعه کس نیاید بپای دیواری معناه بالترکی

کمسه کلمز بر دیوار دبینه که بران صورتت ای الثانین للخطاب نکار
یعنی نقش کنند لقناعة وجهک کترا در بهشت باشد جای شرطیه دیکران
دوزخ اختیار کنند جزاءه وقیل فی الترجمة دیکه کمسه اودیوار دبینه کلمز
که سنک صورتک نکار ایده لر کوسنک یرک اوجمق اولورت غیرلر طموا اختیار
ایده لر این مثل بفتحتین کلام المعنی بدان آوردم ای اوردته لاجل امر
تابدانی که چند انکه دانا ای عالم را از نادان ای جاهل نفرتست نادان را
از دانا صد چندان یراد به الکثرة مطلقا وحشتست **قطعه** زاهدی
در سماع رندان بود فی مجلس زان میان کفت شاهد بلخی بیاء النسبة
ای قال محبوب منسوب الی بلدة بلخ ای منه کر ملولی ز ما ترش منشین عقله
بقوله که توهم درمیان ما تلخی بیاء للخطاب **دیکر** جمعی ای هذه جماعة چو
ای مثل کل ولاله بهم بفتحتین بپیوسته بالترکی بر بریناو شمسی چوب
خشک مثل الحطب الیابس درمیان شان رسته بالضم چون باد مخالف
یعنی انت ای زاهد شخص مخالف کالریح الغیر الموافق چون سرما قد مر
بیانه فی الباب الاول ناخوش وکذا چون برف نشسته ای ثلج بیننا فی البرودة
چون یخ بر بسته ومثل الجمد فی الانقباض **حکایت** رفیقی داشتم
که سالها با هم سفر کرده بودیم و نان و نمک خورده و بی کران حقوق صحبت
ثابت شده بیننا آخر بسبب نفعی اندک صفة نفعی آزار خاطر من لفظ آزار
اسم مصدر من آزردن وهو متعد فالمعنی ایذاء قلبی ومن قال وقد یقال
تأذیه فلم یصب معناه روا داشت و دوستی بالیاء المصدری سپری قد
مر بیانه شد و با این همه ای مع هذا المخالفة دلبستکی بالترکی کوکل بغلنمق
از هر دو طرف ای من الجانبین حاصل بود بحکم ای بسبب ومن قال بدلیل فلم یصب

شنیدم

شنیدم که روزی دو بیت از سخنان من در جمعی همی کفتند والبیتان هذان
قطعه نکار من چو درآید بخنده نمکین بالکاف الفارسی ای الملیح نمک
زیاده کند بر جراحت ریشان جمع ریش وهو بالترکی باش ویاره فلا نکر
فلا حاجة الی ان یقال بر جراحات رنجیان کما قیل چه بودی بالترکی نولیدی
ار بالراء المهملة حرف شرط سر زلفش ای صدغ الحبیب بدستم افتادی
ای وقع بیدی چو آستین کریمان مثل کم الکرام بدست درویشان ای فی ایدی
الفقراء طائفه دوستان ای بعض منهم نه بر لطف این سخن کانه یقول لیس فی هذا
الکلام لطافة بلکه بر سیرت خویش کواهی بالیاء المصدری ای شهادت داده
بودند واو اشارة الی ذلک الترفیق هم در آن میان مبالغه کرده بود فی مدح
هذا الکلام و بر فوت بفتح الفاء وسکون الواو صحبت قدیم تاسف خورده
فان صحبت الفضلاء نعمة جلیلة فمن فات تلک الصحبة ینبغی ان یتأسف به
و بخطای خویش اعتراف نموده فلما سمعت هذه القصة معلوم کردم که از
او هم بالفتح والسکون رغبت هست وفی قوله هم اشارة الی ان الرغبة
قد کانت حاصلة عنده ایضا این بیتها فرستادم وصلح کردم **قطعه** نه ما را
در میان عهد وفا بود یعنی الیس قد کان بیننا عهد وفاء استفهام انکاری
جفا کردی و بدمهری نمودی الیاآن متغیران للخطاب والمتوسط
مصدریة بیکبار ای بالکلیة ومن قال اولا ای مرة واحدة ظنه مرادفا لفظا با
ثم حرف فظاه مرة واحدة فقال یعنی بالکلیة از جهان دل در تو بستم ای
ای ترکت جملة الدنیا وما ربطت قلبی بشیء منها وانما ربطت قلبی بک فقط ندانستم
که بر کردی بالکاف الفارسی و یاء الخطاب من کردیدن بمعنی الرجوع لا بمعنی الدوران
ومن قال بمعنی اعراض کردن فقد فسره بلازم بر ودی ه بالیاء المصدری

يعنى لم اعلم انك ترجع عنى سر بيا هنوز ت كر سر صلح است اى لو كان لك
الآن راس الصلح باز آى ، اى ائت الى ثانيا ومن قال ارجع الى ثانيا فلم
بالمعنى كنزان كمبو بتر باشى كه بودى ، وقيل فى الترجمة ديگر آرامش ده
بو قيدى بيجان ، جفا ايدوب وفاسزلق قلدسن ، بكلى كوكلمى بن ساكه ويرم
بليمدم دو خوب تيز طوتلاسن اكر صلح استرسيك كيرو كل كل ، كه اولدن
مقبول اولاسن ، حكايت يكى را زنى صاحب جمال بود اى المرأة الحسنى
در گذشت اى ماتت وما در زن اى الصهرة بالتركى قيين انا فرتوت اى الخرف
بعلت صداق بفتح الصاد وكسرها مهر المرأة وفى بعض النسخ بعلت كابين وما دار ايا
فى نسخة بسبب كابين در خانه متمكن بماند مرد بسكون الدال از محاورة بالحاء المهملة
اى من مخاطبه بجان رنجيده كناية عن كمال التأذى وبحكم صداق از مجاورة بالجيم
چاره نديدى لفظ چاره شايع فى الالسن وآبراد البيان بان يقال بمعنى مجال
خلاص لغو تكى ازين طايفه گفت چگونه در فراق يار عزيز ميرسد به زوجة التى ماتت
گفت ناديدن زن بر من چنان دشوار مى آيد كه ديدن ما در زن مثنوى گل بتاراج
بالتركى يغما رفت وخار بماند وكذا گنج برداشتند ومار بماند ديده بر نيزه والگنز
زوجة وبالشوكة والحية اى اهمار ديده مفعول مقدم لقوله ديدن بر تارك قد مر بيانه
فى قوله وعقد ثريا در تارك سنان اى الرمح ديدن ، مضمون هذا المصراع
مبتداء خوشتر اى احسن از روى دشمنان ديدن ، مضمون هذا المصراع خبره واجب
از هزار دوست بر بريدن بمعنى بريدن تاكى دشمنت نبايد ديده بالتركى تا بر دشمن
سنكا كو كمز كورمك حكايت ياد دارم كه در ايام جوانى بالياء المصدرى
گذر داشتم بكوى اياء الاخيرة للوحدة ونظر داشتم باماه روى الياء الاخير كالاول
حاصل المعنى كنت عاشقا فى ايام شبابى وكنت اطوف محلة للحبيب در ايام تموز

كه دور

كه دورش لو ور بالفتح الريح الحارة وهى بالليل آب در دهن بجوشانيدى بالباء
والدال المعجمة متعد من خواشيدن وهو لازم بالتركى بورشمق وقورمق كذا فى بحر
الغرائب والمعنى ان ذلك الزمان كان فى غاية الحرور بحيث يجف الرطوبة اللعابية
فى الفم من شدة حرارته ومن قال بفتح النون فلم يعرف اللفظ وسموم بفتح السين
المهملة الريح الحارة وهى فى النهار مغز استخوان را بجوشانيدى بالباء واللام متعد
من جوشيدن وهو لازم بالتركى قينمق والمعنى ان ذلك الزمان كان فى شدة الحرارة
بحيث يغلى مخ العظم قال ابو عبيدة الحرور بالليل وقد يكون بالنهار والسموم بالنهار
وقد يكون بالليل از ضعف بشريت تاب اى طاقت آفتاب هجير بالفتح نصف النهار
عند اشتداد الحر نياوردم لاجرم التجا بسايه ديوارى كردم مترقب ومنتظر كسى
رحمت چو تموز از من ببرد بضم الباء الاولى وفتح الثانية بمعنى يزيل وبابى بالباء
والياء الوحدة آتشين من فرو نشاند اى يطفئ ناگاه از تاريكى بكسر الياء المصدرى
وهو ما بين الباب الخارج وباب الدار فارسى معرب وبكسر الزاء للاضافة الى قوله خانه
روشنايى بمعنى الضياء ديدم جمال بدل من روشنايى والمراد به صاحبه الموصوف
كه زبان فصاحت از بيان صباحت اى حسن او عاجز بماند بضم الباء وفتح النون چنانكه
در شب تاريك اوى فى الليل المظلم صبح برآيد اى يخرج قدحى بياء الوحدة برف آب
بسكون الفاء وصف تركيبى بالتركى قار صو مثل خون آب بمعنى قانلو صو بر دست
والجملة حالية وشكر بر آن ريخته بود لحصول اللذة المعتدلة وبعرق بفتح العين
والراء المهملتين بر آميخته ندانم بگلاب الضمير راجع الى قوله برف آب طيب
بفتح الياء المشددة كرده فاعله صاحب جمال يا قطره چند از گل رويش در آن چكيده
اسم مفعول من چكيدن قطيبة منه فى الجملة شراب از دست نگارينش بر گرفتم وبخوردم
يعنى بنوشيدم فان احدهما يستعمل مكان الآخر وعمر گذشته از سر گرفتم

ظماء بالقصر كالعطش لفظا ومعنى بقلبى وهو اللحم الصنوبرى المستكن فى الجانب
الايسر من الصدر ويسمى قلبا لكثرة تقلبه او لانه خالص البدن من قلب النخلة اى قرنها
لا يكاد يسيغه من الاساغة اى لا يقارب ذلك ان يزيله رشف الزلال اى مصه
وهو اى الرشف بالفتح والسكون مرفوع على انه فاعل يسيغه والزلال الماء العذب
الصافى ولو بوصل شربت بكوراه متصل بقوله لا يكاد وقيل فى الترجمة بيت
كوكلم صوسزدر انى قند رميدى لالك بن نيچه دكزلر ايچرسم داخى مدام قطعه
خرم هذا اللفظ يوصف به المكان المزين بالماء والكلاء ويوصف به الزمان نحو
روز نو همچو عيد خرم باد ويوصف به الشخص الذى به فرح وسرور ويلحق به الياء المصدرية
ويقال خرمى ويراد به معنى النزاهة والفرح كذا فى بحر الغرايب ولا ياء هنا فالمراد
من له سرور وتمن فسره بقوله شادى فقد اخطأ ان فرخنده بمعنى مبارك
طالع را كلمه را هنا زايده فان كونها زايده شايع كه چشمم يقرأ بحذف الميم
للوزن بر جبين او فتد بمعنى افتد بلا واو مهر بامداد اى كل صباح مست خمار
بالاضافة بيدار گردد بالكاف الفارسى نيم شب اى السكران سكر من الخمر
ونام فانه يستيقظ ويفيق فى نصف الليل مست ساقى يعنى من سكر من جمال الساقى
وانما يفيق روز محشر اى يوم الحساب بامداده صباحا فاذا عرفت المعنى الصحيح
فلا تلتفت الى ما قيل اى بامداد از روز محشر حكايت سالى سلطان محمود
خوارزم شاه اسم ملك با ختاى براى مصلحتى اختيار كرد پديدانه جعل
بجامع كاشغر بالكاف العربى وفتح الغين المعجمة اسم بلدة در آمدم اى دخلت
پسرى ديدم در خوبى بالياء المصدرى بغايت اعتدال ونهايت جمال چنانكه
در امثال او گفته اند قطعه معلمت بتشديد اللام وتاء الخطاب همه شوخى
بالياء المصدرى اى المطبوعية ودلبرى آموخت ماض من آموختن بمعنى التعلم

جفا وناز وعتاب وستمگرى بالكاف الفارسى والياء المصدرى آموخت كالاول
من آدمى بچنين شكل وخوى وقد وروش بفتح الراء وكسر الواو اسم مصدر من رفتن
كاموفت نظايره وهذا المصراع مرهون نديده ام مگر اين شيوه از پرى آموخت
ماض من آموختن بمعنى التعليم فان آموختن يجيء لازما ومتعديا مقدمه نحو زمخشرى
بالاضافة يعنى كتاب المقدمة الذى الفه الزمخشرى فى النحو فانه كان يقرأ فى ديار
العجم در دست اى فى يده وهمى خواند ضرب زيد عمرا وانما يفرق عمرو وعمر بالواو
فى حالة الرفع والجر ولا حاجة الى الواو فى حالة النصب لان عمر غير منصرف
لا يدخله التنوين وعمرو منصرف يدخله التنوين ويكتب بالالف وبه يفرق وكان
المتعدى بفتح الدال عمرا فلما سمعت مخاصمت زيد مع عمرو وهذا التركيب گفتم
اى پسر خوارزم وختاى صلح كردند وقد اشتهر بين الناس وزيد وعمرو را
خصومت همچنان باقيست استفهام فلما سمع ذلك المحبوب هذه اللطيفة بخنديد
گفتا مولدم پرسيد گفتم از خاك شيراز وكان اشتهر كون شيخ سعدى من تلك
البلدة گفت از سخنان سعدى چه دارى گفتم قطعه بليت على صيغة المجهول
المتكلم اى صرت مبتليا بنحوى بسكون الحاء والفتح غلط يصول اى يحمل مغاضبا حال
من فاعل يصول على متعلق بقوله مغاضبا ويحتمل ان يتعلق بقوله يصول كزيد الكاف
بمعنى المثل منصوب المحل على انه صفة مصدر محذوف اى يصول صولة زيد فى مقابلة
العمرو اى كصولته عليه على جر ذيل حال من ضمير ليس يرفع ويرجع الى نحوى
اى لا يرفع رأسه حال كونه على جر ذيل اى لا ينظر الى احد بل يمشى على الدلال
والتكبر جارا ذيله على ما هو عادة المتكبرين وهل يستقيم الرفع من عامل الجر
استفهام انكارى وفيه ايهام كما لا يخفى وقيل فى الترجمة ديگر چو نحوى
سودم اول ايدر حمله بنم اوزره صانكه شونديد ايدر عمروه او جر ايدر كبن انكس

بشنی رفع اثمر مکه رفع اوجلو رمی روا هیچ عامل مبره کختی بالخاء المعجمة ویاء الوحدة
بکجه المفتین احدهما بالترکی چاق والاخر بالترکی بر پاره وقتی قال بمعنی زمان
قلیل فکم زایت بمعنی اللفظ حقیقة بانذ بیته فرو رفت وگفت غالب اشعار او
اشارة الی سعدی در این زمین یعنی فی دیارنا بزبان فارسیست اگر بگویی
ای بخوانی بعضهم نیز دیگر باشند کما ورد فی الخبر کلم الناس علی قدر عقولهم گفتم
مثنوی طبع ترا تا هوس نحو شده ای منذ حصل لطبعک میل الی النحو صورت
عقل از دل ما محو شده لاشتغالک بغیر نا ای حرف نداء والمنادی محذوف
ای ای محبوب دل عشاق صفة للمنادی المحذوف المذکور بدام تو صیده
بمعنی المصید ما بتو مشغول و تو با عمرو و زید فیه ایهام لطیف بامدادان
که عزم سفر مصمم ای مقرر شد مگر کسی از کاروانیان ای احد من رفقائنا
گفته بودش که فلان مشیرا الی سعدی است دیدم که دوان صفة مشبهة
امن بدویدن آمد وتلطف کرد واظهر اللطف وبر وداع تأسف خورد
که چندین روز فی مدة اقامتک فی هذه البلدة چرا نگفتی که منم یعنی سعدی تا شکر
قدوم بزرگان ای لاجل شکر مجیء الکبار بخدمت میان ببستمی گفتم مصراع
با وجودت زمن آواز نیامد که منم گفتا چه شود که درین بقعه ای فی هذه البلدة
برآسایی احدی الیائین للخطاب تا از خدمتت احدی التائین للخطاب مستفید
شویم گفتم نتوانم بحکم این حکایت مثنوی بزرگی دیدم اندر کوهساری
بیاء الوحدة فیهما ولفظ سار یفید الکثرة کما مر فی اوایل باب چهارم قناعت
کرده از دنیا وما فیها بغاری ای توطن فیه چرا گفتم فیه تقدیم وتاخیر للوزن
بشهر اندر نیایی بیاء للخطاب که باری بندی بالاضافة از دل برگشایی فقال که
نقید وذلک حمل جلیه بگفت آنجا پری رویان نغزند لفظ نغز بفتح النون

وسکون

وسکون الغین والزاء المعجمتین بمعنی لطیف چو گل بکسر الکاف الفارسی
بسیار شد ای کثر الطین پیلان جمع پیل بلغزند جمع مضارع من لغزیدن
این کلام گفتم و بوسه بر سر و روی یکدیگر دادیم کما هو المعتاد عند وداع الاحبة
وداع کردیم بیت بوسه دادن بروی دوست چه سود ای لا الفایدة فیه
هم در آن لحظه کردنش بدرود بالباء الاصلیة المفتوحة والدال المهملة الساکنة
کما قال صاحب بحر الغرایب فی بیان لفظ بدرود ان سفره کیدن تکریه اهم منق
وسفره کیدن کشتی یرنده قلانلاره اسن قالوک دیمک قال اسدی بگفت
این و آب مژه رود کرد ببوسیدش از مهر و بدرود کرده وقیل تصحیح بالباء الزاید
الزاید علی اصل الکلمة وضم الدال وهذا احتمال بعید وان قال صاحب
فی بیان لفظ درود استک سلام معناسنه سیب گویی ای کانه وداع یاران
کرده وافترق عن الاحباء روی از بین ای من اجله نیمه سرخ ای نصف وجهه احمر
وزان سوز زرده ای نصفه الاخر اصفر بیت و ناک لم امت انا یوم الوداع
بفتح الواو اسم نایب مناب التودیع وبالکسر مصدر وادع تأسفا تمییز او حال
بمعنی متأسفا لا تحسبونی فی المودة منصفا بکسر الصاد ای عادلا وقیل فی الترجمة
بیت گرا ایرلق گونی بن اولمیم تأسفده بو عشق اجنده بنی صنمکوز منصف اولم
حکایت خرقه پوشی ای رجل فقیر در کاروان حجاز همراه ما بود ای کان
رفیقنا یکی از امراء عرب مر او را صد دینار بخشیده بود تا نفقه عیال بکسر العین
کامد بجای کند ناگاه ای علی الغفلة دزدان خفاجه بالجیم النعز بن اسم قبیلة من بنی
عامر بر کاروان زدند ای اغاروا علیهم و پاک ببردند ای اخذوا اموالهم بالکلیة
بازرگانان گریه وزاری کردن گرفتند ای شرعوا فی البکاء والتضرع وفریاد
بی فایده خواندن بیت گر تضرع کنی وگر فریاد خطاب عام دزد بسکون الزال

زر باز پس نخواهد برد بالتركى اوغرى التونى كرو صكره ويرجك دكولدر
فاذا عرفت المعنى فتعرف ان لفظ زر مفعول داد فلا ينبغى ان يضاف لفظ دزد اليه
ومن افتاره فقد ارتكب التركاكة كما لا يخفى مكران درويش خرقه پوش برقرار
خود مانده بود بينه بطريق عطف التفسيرى بقوله وتغير درو نيامده كفتم مكران
معلوم ترا اى يراد بالمعلوم حال الرجل نبردند لانك على حالك الاولى كفت بلى
بردند كساير الناس ولكن مراد آن معلوم جهان الغنى بمعنى الانس نبود كه
بمفارقت آن خسته دل باشم بيت نبايد اى لا ينبغى بستن اندر چيز وكس
بالواو العاطفة ومن تركها فقد غلط دل مفعول بستن كه دل برداشتن
اى رفع القلب وقلعه كاريست مشكل وقيل فى الترجمة ديكر كركز بغلمق بر
سنيه دل كوكل قو برمق اندر چونكه مشكل كفتم موافق حال منست انچه
توكفتى من مضمون البيت كه مرا در عهد جوانى بياء المصدرى يا جوانى بياء الوحدة
اتفاقا مخالطت بود وصدق مودت بين كيفية مودته بقوله بمثابتى كه قبله
دو چشم او بودى بياء الحكاية وسود سرمايه عمرم وصال او كمال حسن وجمل
قلبى قطعه مكر ملائكه تقدير الكلام مكر ملائكه باشد نظير او بر آسمان
وكرنه بشره مرهون جنس صورت او در زمى بلا نون لتصحيح القافية اعنى آدمى
ولفظ زمى بمعنى زمين ومن كتبه بالنون فلم يعرف القافية نخواهد بوده معنى
المصراع الاخير بالتركى انك يوزى كو كچكليله يرده اولمق دكلدر بدوستى
الباء للقسم والياء للوحدة اى بحق حبيب كه خواست خبر مقدم بعد از و
اشارة الى دوستى صحبت مبتدأ مؤخر ومن ظن الباء مصدرية فقال يعنى
بحق مودتى كه منعقد شده است درميان ما فلم يعرف الحق كه هيچ نطفه چو او
آدمى نخواهد بوده اثبت بالبيت اى مضمون البيت الاول ناكهى بمعنى ناكاه

پاى

پاى وجودش بكل اجل بكسر الكاف الفارسى فرو رفت فاعله ضمير يارى
انه مات ودود فراق من افتراق از دود مانش بالتركى اى من قبيلته بر
برآمد اى خرج وظهر روزها برسر خاكش اى على قبره مجاورت بالجيم كردم
فحكى مات حبيب لاحد من العشاق وقعد على قبره اياما كالمعتكف فجاء احد من الشهيد
بمحفر المنتنة اى خيشومه فتنفر قلبه منه وذهب من قبره واز جمله بيتهاكه در فراق
او كفتم يكى اين بود قطعه كاشش بالتركى كاشكى كان روز كه در پاى
تو شد بمعنى رفت خار اجل فاعل شد دست كيتى بزدى بياء الحكاية تيغ هلاكم
مفعول بزدى برسرم اى على راسى والمراد ليتنى كنت ميتا قبل ان ادركك هذا
اليوم كما يقول تا درين روز جهان مفعول مقدم لقوله نديدى بى تو نديدى
چشم فاعله اى حرف نداء والمنادى محذوف كما عرفت منهم برسر خاك تو
على هذه الهيئة كه خاكم برسر اما جملة حالية او دعائية يدعوا على نفسه بالهلاك
قطعه انكه قرارش الضمير راجع الى الحبيب وهو مفعول نكرفتى فاعله قرار
وخواب عطف على قرار تا كل ونسرين نفشاندى نخست اى الحبيب الذى
كان لا ياخذه القرار والنوم فى موضع الا بعد نثر اوراق الورد والنسرين
على فراشه ومن قال اى الحبيب الذى كان لا يتقرر فى موضع ولا ينام فى مكان
الخ فلم يعرف الفاعل والمفعول كردش كيتى بالكاف الفارسى فيهما بمعنى
بمعنى دوران الفلك وهذا اى اسناد الحوادث الى الحركات مجاز مشهور
ولا حاجة الى ان يراد به اى بدوران الفلك مقداره اعنى الزمان كما قيل كل
رويش بضم الكاف الفارسى برريخت فاعله كردش خاربان بالتركى
ديكن ديبلرى والمراد شجرة الشوك برسر خاكش اى على قبره برست بالضم
فاعله خاربان وهو ماض من رستن بالتركى بيتمك بعد از مفارقت او عزم

کردم ای قصدت ونیت جزم قدمر فی الدیباجة که بقیه از زندگانی بمعنی الحیوة فرض
هوس در خوردم مضارع متکلم من خوردیدن بمعنی بچیدن وتحذف الدال والیاء
فی مستقبلاته للتخفیف کما فی نحن فیه وکرد بکسر الکاف الفارسی المراد هنا حول الشیء
مجالست بکردم بفتح الکاف الفارسی بمعنی الدوران قطعه سود دریا نیک بودی
فان البحر کثیر النفع گر نبودی بیم موج ای خوف الغرق صحبت گل خوش بدی
گر نبودی گر نیستی تشویش خار فانه مولم دوش هنا بمعنی اللیلة الماضیة
و قد یجئ بمعنی المنکب والفرق بینهما بالقراءة بالضمة المعلومة والمجهولة کما قیل
لم یوجد فی کتب اللغة چون طاوس ای مثله می نازیدم والمراد به هنا بالترکی گوگنمك
و قوانمق اندر باغ وصل لانه کنت مع الحبیب این زمان اندر فراق یار می پیچم
چو مار قیل فی الترجمة دیگر چوق ایدی دریاده اصی اولمسه گر قوف موج
صحبت گل خوش ایدی گر اولمسه تشویش خار وصل باغنده یوریردم دون گیجه
طاوس وش فخر قتنده بو گلوردم بو زمان مانند مار حکایت یکی را از ملوک
عرب حکایت مجنون بگفتند و شورش بضم الشین المعجمة وکسر الراء اسم مصدر بمعنی
شوریدن بالترکی قرشمق وقرشدرمق یستعمل لازما ومتعدیا ویجئ بمعنی
بولنمق وهو فی الحقیقة من قبیل المعنی الاول کذا فی بحر الغرائب وتقیید المعنی
الاخیر بالقلب یعنی گوگل بولنمق علی ما فی صحاح الفارسی فلیس بصحیح حال او
اشارة الی المجنون که با کمال وفضل و بلاغت سر به بیابان نهاده است [illegible]
وزمام بکسر الزاء بالترکی دیزگین اختیار از دست داده ولم یملک نفسه بفرمود
الضمیر المستتر راجع الی یکی والبارز اعنی الشین راجع الی المجنون تا حاضر آوردند
وملامت کردن گرفت ای شرع فی التوبیخ که در شرف انسان چه خلل و نقصان
دیدی که خوی حیوانی بالیاء المصدری گرفتی بیاء الخطاب وترك عشرت آدمی گفتی

بمعنی

بمعنی کردی قدم فر نظائره مجنون بنالید وگفت بیت ورب صدیق کلمه رب
ههنا للتکثیر ای کثیر من الخلان لامنی من اللوم ای عذلنی فی وداده ای فی محبة
الحبیبة ومن قال ای فی محبة لیلی وعشقها فلم یعب فان هذا البیت من ضرب المثل
کما اعترف به القائل الم یره ضمیر الفاعل المستتر فی الفعل راجع الی صدیق وضمیر المفعول
ای البارز راجع الی الحبیبة لما عرفت آنفا یوما ظرف للفعل مفتوح من الایقاع فاعله
ضمیر الحبیبة ایضا وهو منصوب باضمار ان جواب الاستفهام ای فتظهر فتبین لی
الاجلی عذری [illegible] منصوب تقدیرا مفعوله ویروی فیعذر بالیاء التحتانیة ففاعله
صدیق وقیل فی الترجمة بیت بنی عشقنده نچه دوست ملامت قلدی کوردیلمی
یوزن تا اید معذرم روشن قطعه کاش کانان که عیب من جستند ای رخت
رویت ای دلستان بدیدندی کالنسوة رأین وجه یوسف فقطعن ایدیهن
مقام الترنج تا بجای ترنج در نظرت مرهون بی خبر موضع الحال فیستها بریدندی
ای حال کونهم ذاهلین عن انفسهم کالنسوة اللاتی قطعن ایدیهن تا حقیقت
معنی ای حسن الحبیب بر صورت دعوی ای دعوی العشق الصادر من العاشق گواهی
بیاء المصدر دادی بیاء الحکایة فذلک الذی لمتننی فیه تفصیله ان زلیخا راودت
یوسف من نفسها لامتها نسوة فی ذلک وقلن امرأت العزیز عشقت عبدها
الکنعانی فلما سمعت باغتیابهن دعتهن وهیأت لهن متکأ واعطت کل واحدة
منهن سکینا وقالت لیوسف اخرج علیهن فلما رأینه اعظمنه وتحیرن فی ذلک الحسن
الفائق وجرحن ایدیهن من فرط الدهشة وقلن حاش لله ما هذا بشرا ان هذا
الا ملک کریم فقالت زلیخا فذلکن الذی لمتننی ای فهو ذلک العبد الکنعانی
الذی لمتننی فی الافتتان به قبل ان تصورنه بحق صورته ولو صورتنه فی
انفسکن وقت الملامة لعذرتننی فلک را ای المعهود در دل آمد ای خطر بباله

که جمال لیلی را مطالعه کند ای یرا و جهها تا داند که چه صورتست که موجب بکر
بلیم چندین فتنه است بفرمود طلب کردند ای طلبوها در احیای عرب جمع حی
بمعنی القبیلة بکسر و دیدند بفتح الکاف الفارسی و بدست آوردند براد به انه
وجدوها و بپیش ملک در صحن سراچه بداشتند بنظر الیها الملک ملک در و چهها
او نظر کرد فلما نظر الیها شخصی دید سیه فام ای اسود اللون ضعیف
اندام در نظرش الضمیر راجع الی الملک حقیر آمد بحکم آنکه کمترین خدام حرم او
ای الملک بجمال ازو من لیلی بیش بالباء العربی بود و بزینت بیش بالباء الفارسی
مجنون بفراست دریافت ای فهم ان الملک لم یستحسن لیلی و گفت ای ملک
از دریچه مجنون بجمال لیلی نظر بایست کردن تا سر مشاهده او بر تو کشف
گردیدی و قد وجد فی بعض النسخ هذه الابیات مثنوی ترا بر در دهن جمت
نیابد خطاب للملک والکل منه بخالف رفیق من یکی همدرد یابد همدام چون
که با او قصه می گویم همه روز لحصول الحرارة ز دو هیزم بهم خوشتر بود سوز
ای الاحتراق شعر ما موصول مبتدأ صلته من ذکر بیان ما لمی بکسر الحاء المهملة
و فتح المیم المرعی المحفوظ و یقال لمنزل الحبیب حمی تشبیها له بحمی الظبی بمسمع
بکسر المیم الاول و فتح المیم الثانی آلة السمع اعنی الاذن لو سمعت ورق بالضم
و السکون جمع ورقاء کحمر جمع حمراء و هی ای الورقاء اسم حمامة یشبه لونها
لون الرماد لمی قد وضع الظاهر موضع المضمر اذ الاصل ان یقول ورقه و ذلک
الوضع اما لصحة الوزن او للاستلذاذ بذکره صاحت من الصیحة و هی رفع
الصوت معی و معنی البیت ان الذی مر باذنی منه ذکر منزل الحبیب لو سمعت
الورق التی تسکن فی لمی صاحت معی من شوقها و التذاذها یا معشر اسم جماعة
لا واحد له من لفظه مثل قوم و رهط الخلان بالضم والتشدید جمع خلیل و هو الصدیق

قوادا

قولوا جمع امر حاضر للمعاق فی اسم مفعول من عافاه الله تعالی المراد به من وهب الله
له العافیة من اسقام العشق واعلم ان المصراع الاول تم بالمعا و بیتدأ المصراع
الثانی بلفظ فی و قطع الکلمة الواحدة بین المصراعین شایع نیست تدری ای لا تعلم
انت ما یقلب ای التعمق بقلب الموجع بفتح الجیم المشددة ای المولم و قیل
یحتمل ان یکون الباء للظرفیة دون الالصاق ای ما استقر فی قلبه والملائم
بالمقام البیت الثانی قطعه تن درستان را نباشد درد ریش ای قدم بیانه
جز بهم دردی بیاء الوحدة نا آنکه همدرد در دوش نگویم درد خویش لانه یفهم
گفتن از زنبور بی من ایذاء النحل بی حاصل بود ای غیر مفیدة بالکلی مفعول
گفتن علی تضمین معنی الخطاب والتکلم در عمر خود ای فی جمیع عمره ناخورده ای لم یذق
نیش ای قدم بیانه ای ایلام النحل فانه لا یتعظ به تا ترا حالی نباشد همچو من ای مثل
حالی حال ما باشد ترا افسانه پیش ای پیش تو سوز من با دیگری نسبت مکن لانه
او اشارة الی دیگری نمک بر دست و من بر عضو ریش فان الید الصحیحة
لا تتأثر من الملح والعضو المجروح یتألم منه حکایت قاضی همدان را اسم
بلد مشهور حکایت کنند که با نعلبند پسری و کان جمیلا سر خوش بفتح القاف
للقافیة بود ای کان یحبه و نعل دلش در آتش کلام مسجع روزگاری بیاء
الوحدة ای زمانا ممتدا در طلبش متلهف ای متحسر بود و پویان صفة مشبهة
من پوییدن حال و مترصد ای مترقب و جویان صفة مشبهة من جستن و بر حسب
بفتحتین واقعه گویان یعنی یکی ما وقع علی راسه رباعی در چشم من آمد آن
سهی سرو بلنده لفظ سهی بکسرتین بمعنی المستقیم یوصف به سرو و قدم هنا
للوزن بر بود بالضم ماض من ربودن دلم ز دست متعلق بر بود و در پای
افکنده و حقر فی این دیده شوخ ای مطبوع میکشد بفتح الکاف دل مفعول

بکمنده و یجعله مقید المحبوب شاهدی که بکس دل نه دهی دیده ببندی بضم الباء
الاولی ای لاتنظر الی احد والخطاب لمن القی السمع وهو شهید والمراد انه احفظ
عینیک من النظر الی المحابیب والالتفات الی محاسنهم لئلا یتعلق قلبک بهم
بیت از یاد تو غافل نتوان کرد بهیچم معناه بالترکی سنی اکمقدن غافل
ایلمز بنی هیچ فاذا عرفت المعنی فلا تلتفت الی من قال یعنی غافل نتوان
کردن بهیچ حال لم یعرف المعنی سر کوفته بالکاف العربی مارم نتوانم بهیچم فانه
الحیة المضروبة علی رأسها لاتقدر علی جمیع الاعضاء شنیدم فی الحکایة که در گذر
ای فی طریق من الطرق بپیش قاضی باز آمد لفظ باز للتأکید ظرفی یعنی بعضی از بی
معامله وهی حب القاضی ایاه بگوشش الضمیر راجع الی پسر رسیده بود وزاید
الوصف رنجیده منه دشنام بکسر المیم ای فحاشی بغیر احتراز داد و سقط
قدر بیانه گفت وسنگ برداشت لیضرب القاضی وهیچ از بی حرمتی فرو
نگذاشت ای لم یترک شیئا من الاهانة قاضی با یکی از علماء معتبر که هم عنان او
بود گفت بیت آن شاهدی بیاء الوحدة وخشم گرفتن بینیش ای انظر
الی ذلک المحبوب وغضبه فان فیه حلاوة وآن عقده عطف علی قوله شاهدی
برابروی ترش شیرینش فیه تقدیم وتأخیر ای عقده بترش برابروی
شیرینش فاذا عرفت المعنی بما ذکرناه ظهر لک المعنی لحلاوة وخلوصه من قال
فی شرحه ببین آن عقده را که ابرویش دارد که اگرچه ترشست ای غضب
ولیکن شیرینست فی حد نفسه در بلاد بکسر الباء جمع بلد عرب گویند مثل سائر
ضرب الحبیب زبیب الحبیب فعیل بمعنی المفعول والمصدر مضاف الی المفعول
متروک ای ضربه العاشق بیت از دست مشت بر دهان خوردن بمعنی
بیدک المضمومة علی فمی خوشتر که بدست خویش نان خوردن ثم قال القاضی

رفیقه

رفیقه مهمانا ای یشبه از وقاحت بفتح الواو ای قلة الحیاء او بوی سماحت
بالحاء المهملة ای جود می آید او رد نظیر اله پادشاهان بسکون النون مبتدأ
سخن بصلابت گویند فی الظاهر وباشد که در نهان صلح جویند بیت
انگور نو آورده ترش طعم بود ای العنب الذی لم ینضج بکون مز ار روزی
دو صبر کن که شیرین گردد مراد القاضی من هذا الکلام ان هذا الغلام یظهر
الخشونة والمرارة لعدم نضجه وشدة فی طبیعته وبالصبر یلین قلبه ویحصل
المرام این بگفت مع رفیقه وبمسند قضا ای الی محکمته باز آمد قدمی
وهنا تنی چند از عدول جمع عدل بمعنی عادل که ملازم او بودند وخدام
زمین خدمت ببوسیدند لتعظیم القاضی که باجازت سخنی داریم در خدمت
بگوییم اگرچه ترک ادبست وبزرگان گفته اند بیت نه در هر سخن بحث کردن
رواست النفی معروف الی بقیة المصراع خطا مبتدا وبر بزرگان گرفتن
خطاست خبر قیل فی الترجمة دیگر نه هر سوزده بحث ایلمکدر روا
خطا در اولولره طوتمق خطا اما بحکم آنکه سوابق انعام خداوندی ای النعم
السابقة ملازم روزگار بنده کانست ای لا ینفعک منا مصلحتی که ببینند
واعلام نکنند نوعی بیاء الوحدة از خیانت باشند فیجب علینا الدلالة علی
خیر لک فقالوا طریق صواب آنست که بر این معنی حوالی این طمع وهو الوصل
بهذا الغلام نگردی بالکاف الفارسی والیاء للخطاب بالترکی دولانمیه سن
و فرش ورع بفتحتین شده الحرص در نوردی بالترکی حرص دوشکنی دور
والمراد ترک الحرص که منصب قضا پایگاهی بالباء والکاف الفارسی بمعنی الحجر
الذی یوضع علیه السلم ونحوه وبمعنی المستراح وبمعنی المرتبة وهی المراد
هنا والیاء للوحدة منیع است بفتح المیم بمعنی مرتبة مانعة لایرتقی الیها کل احد

تابکنا هی شنیع ملوث نکردانی ای لا تجعله ملوثا بالذنب الشنیع حریف اینست
که دیدی اشارة الی الغلام الذی فی صدر بیانه و حدیث اینست که شنیدی
اشارة الی شتمه فلیس فیه احتمال لوصلة فالاولی ترکه مثنوی یکی کرده
بی آب بسکون الباء وروی الیاء الزایدة مصدریة جستی یعنی ان الذی
صدر منه ترک الادب مرا را چه دارد از آب بکسر الباء وروی کسی مرادهم
ان الغلام المعهود قد اعتاد ترک الادب والفضاحة فلا یبالی من فضاحتک
بسا قد مزیانه نام نیکوی بالاضافة پنجاه سال مرهون که یک نام زشتش
کند پایمال فنخاف ان یضیع اسمک الملیح بهذا الفعل القبیح قاضی را نصیحت
یاران یکدل عبارة من کمال الوفاق فی الاخلاص ای نصیحة الاصدقاء المسلمین
پسند آمد ای جاء مقبولا و بر حسن رأی و حفظ وفای ایشان آفرین کرد
وگفت نظر عزیزان در مصلحت حال من و اصلاح حالی عین صوابست
لاشک فی کونه صوابا و مسئله بی جواب ولیکن شعر و لوان جنابا بالملام
یزول ای لو وقع ان جنابا یزول بالملامة لسمعت ای قبلت کما فی قول المصلی
سمع الله لمن حمده افکا ای کذبا مفتریة من الافتراء عذول بفتح العین المهملة
والذال المعجمة مبالغة من العذل وهو الملامة وفی بعض النسخ بضمتین والذال
المهملة علی وزن الدخول جمع عدل بمعنی العادل وهو مناسب لقوله تنی
چند از عدول بیت ملامت کن مرا چندانکه خواهی وفی بعض النسخ
نصیحت کن که نتوان شستن از زنگی سیاهی بالیاء المصدری تعلیل المعنی
بالترکی زیرا یو منی اوغرز نکیدن قره لغی ایو بگفت قال هذا الکلام وکسانم
من اعوانه تبتعص ای تفتیش حال او اشارة الی الغلام برانگیخت بالکاف
الفارسی یعنی سلطهم علیه لیسعوا فی تمییل قلب الغلام الی القاضی نعمت

بی کران

بی کران بفتح الکاف العربی برکت وصرف الیه که گفته اند هر کرا زر در ترازوست
ای کل من اخرج الذهب من الکیس ووضع فی المیزان للوزن والاعطاء
زور زور در بازوست المراد به ان یحصل لی مرامه وانکه بر دنیا دست رس و
ترکیبی ندارد ای من لم یکن له القدرة علی الدنیا در همه دنیا کس ندارد
لیعینه علی وصول مراده و من قال یعنی صاحب تعرف نشود اصلا ثم قال کذا
سمعت من بعض الکمل فقد سمع معنی لا یفهم من اللفظ اصلا بیت هر که زر
دید سر فرود آورد معناه بالترکی هر که التون کوردی باش اکدی اندی
ور ترازوی آهنین دوش است ای لو کان میزانا حدید المنکب والمراد
من رأی ذهبا یمیل وان کان کالحدید فی الشدة والصلابة فی الجملة شبی
بیاء الوحدة فیها میسر شد مع الحبیب وهم در آن شب شحنه بسکون
الحاء المهملة بالترکی نایب و صو باشی را خبر شد که قاضی مبتدأ همه شب
ظرف شراب در سر ای موضع للحال و شاهد در بر عطف علیه ای المحبوب
فی صدره از تنعم نخفتی خبره و بترنم گفتی قطعه امشب فی هذه اللیلة
مگر بوقت بسکون التاء نمی خواند بسکون النون این خروس اشاره
الی نوعه عشاق بس بالباء العربی نکرده اسم مفعول هنوز از کنار قدم
بیانه فی حکایة ملک زاده کوتاه بوس اسم مصدر هنا وقد یکون صیغة ام
من بوسیدن وقد یکون وصفا ترکیبیا رخسار بالاضافة وفی بعض النسخ
بستان یار در خم بفتح الخاء گیسوی تابدار وصف ترکیبی من تافتن و
چوگان ای مثل گوی بالکاف الفارسی بالترکی طوپ عاج عظم الفیل که هم
کالاول چوگان بالفارسی ایضا للخشب المنحنی الرأس وهو الذی یضرب
الکرة حین الملاعبة یقال له بالترکی چوکان آبنوس اسم شجر اسود شدیدا

ای القوة و

یکدم کر چشم فتنه بخوابست زینهار • وفی بعض النسخ بکشب که دوست بکفته
درکنار بیدار باش تا نرود عمر در فسوس • بضم الفاء وهو یستعمل بالالف
فی اوله وبسکون الفاء علی ثلثة معان الطنز والسخریة ولطیف وقد یراد
معنی البیت تا نشنوی ز مسجد آذینه بالذال المعجمة والمراد هنا صلوة الجمعة
فمعنی مسجد آذینه هو الجامع بانک صبح • ای اذان الفجر یا از در بکسر الراء
سرای بکسر الیاء اتابک یزید الملک غریو کوس • ای صوت المهیب لان معنی لفظ
غریو فریاد فغان وهذا البیت مرهون لب • مفعول مقدم لقوله برداشتن
والمراد به شفة العاشق بر لبی بیاء الوحدة والمراد به شفة المعشوق چو ای مثل
چشم خروس • فی الحمرة والصفوة صفة لقوله لبی ابلهی بود و یکون حماقة
برداشتن فاعل بود ای رفع العاشق شفته من شفة الحبیب بمعنی منفک
به بیهوده فروش • فانه یبیع قبل الفتح قاضی در حالت بود ای فی الوصلة
نظام او الفصاحة باطنا یکی از متعلقان درآمد ای دخل علیه وکفت ای قال
خیز امر من خاستن ای قم تا پای داری بالترکی ایاغک وار ایکن فی ای بقدر طاقتک
کسر ریز امر من کریختن که حسودان جمع حسود بر تو دقی بیاء الوحدة النمیمة
کرفته اند بلکه حقی ای ما هو الواقع کفته اند تا مکر این آتش فتنه که هنوز
اندکست باب تدبیری ای بسبب ماء تدبیر فرو نشانیم بالترکی سوندره لم
مبادا که فردا چون بالا کیرد ای ارتفع فاعله آتش عالمی بفتح اللام فرا هم
شمول اللفظ کیرد قاضی تبسم فرو نکه کرد و کفت قطعه بنجه در صید
کرده ضیغم را • لفظ ضیغم بالیاء التحتانیة الساکنة بین الضاد والغین
المعجمتین المفتوحتین بمعنی الاسد ومعنی المصراع بالترکی پنجه سی صیده
اورمش ارسلانه چه تفاوت کند که سک لایده مضارع من لاییدن بالترکی

روی

روی در روی دوست کن بکذار • ای اترک تا عدو پشت دست می خاید • مضارع من خاییدن ملک را بفتح المیم وکسر اللام هم در آن شب ای فی تلک اللیلة
آگهی داد اند ای اخبروه بهذا القول که در ملک بالضم والسکون تو چنین منکری
بفتح الکاف و یاء الوحدة ای ذنب فضیح وهو المسموع من الاساتذة ومن قال
او بکسرها وهو الانسب لقوله من اورا ای کالا یکفی اعترضه من عند نفسه وهو
مناسب لقوله حادث شده است علی ان المنکر بکسر الکاف بمعنی العاصی غیر مشهور
چه فرمایی ای فی حق من صدر منه هذا الذنب وهو القاضی کفت ای الملک من اورا اشاره
الی القاضی از جمله فضلاء عصر بمعنی زمان و یکانه دهر ای فریده فی دائم فیه
تنبیه علی انه ینبغی للسلطان ان لا یعتقد لکل خبر یسمعه فی المذمة باشد که
معاندان در حق او بغرض خوض با المجتهدین فی اللفظین کرده باشند ای شرحوا
فیه تنبیه علی انه ینبغی للسلطان ان یکون احسن ظن فی حق العلماء حتی یظهر
لک الفرح این سخن در سمع من نیاید ای لا اقبله والمراد بعدم القبول تأخیر
الامر بالعقوبة دفیه تنبیه علی ان الاستعجال فی امر العقوبة مذموم مکر آنکه
مخفف من آنکاه که معاینه کردد بالکاف الفارسی که حکما کفته اند بیت بتندی
بالیاء المصدری ومعنی لفظ تند بالترکی چرپ سبک مرتبط بقوله بردن دست
تیغ • معنی المصراع بالترکی صرپلق ایده ای یکنی ایلتمک قلیجه فاذا عرفت المعنی
الصحیح ظهر عندک لقول من قال یعنی در زمان دشواری و فجرت دست بردن
بشتاب واستعجال بدندان برد بفتحتین مضارع من بردن و فی بعض النسخ
کزد مضارع من کزیدن پشت دست دریغ • مضمون مصراع الاول مبتداء
والثانی خبره شنیدم که سحر کاهی ای وقت السحر ملک با تنی چند از خاصان بر بالین
قاضی رسید فیه تنبیه علی انه ینبغی للسلطان ان یقصد الاطلاع بنفسه و لا یعتمد

على غيره في الامور المهمة شمع را ديد ايستاده اسم مفعول من ايستادن
ومن قال في بحر الغرايب ايستادن لغة في استادن فلم يأت ببيان عبارة
المتن وشاهد نشسته مقابل ايستاده وفي ريخته وقدح شكسته كما يكون
في مجالس اهل الفساد وقاضى مبتدا در خواب مستى بالياء المصدري في جزء
بى خبر از ملك مستى حال او على العكس ملك بگفتن بيدار كرد انظر الى
هذا الملك بكسر اللام فانه كان كالملك بفتح اللام وگفت برخيز كه آفتاب برآمد
اى طلعت الشمس قاضى دريافت اى فهم الحال وگفت از كدام جانب
برآمد گفت اى الملك از جانب مشرق گفت اى القاضى الحمد لله كه در توبه
بكسر الراء باز است اى باب التوبة مفتوح بحكم اين حديث كه لا يغلق على صيغة
المجهول باب التوبة اى لا يجعل مغلقا على العباد حتى تطلع الشمس من
مغربها انظر الى هذا الجواب كيف اجاب بموجب العلم وگفت استغفر الله واتوب
اليه قال النبي صلى الله عليه وسلم من تاب قبل ان تطلع الشمس من مغربها
تاب الله عليه وقال عليه السلام ان للتوبة بابا عرضه مسيرة سبعين سنة وانه
لا يغلق حتى تطلع الشمس من مغربها وقال عليه السلام لا تقوم الساعة
حتى تطلع الشمس من مغربها فاذا طلعت وراه الناس آمنوا اجمعون وذلك
حين لا ينفع نفسا ايمانها لم تكن آمنت من قبل او كسبت في ايمانها خيرا
قطعه اين دو چيزم بر گناه انگيختند اى سلطنى الشيئان على الذنب ثم
بينهما بقوله بخت نافرجام و عقل ناتمام فرجام بسكون الراء والمهملة بين
الفاء والجيم المفتوحتين بمعنى آخر و بمعنى فايده كذا في البحر والمراد هنا
المعنى الثاني گر گرفتارم كنى مستوجبم من استوجب الشيء اذا استحقه
ور ببخشى عفو بهتر ز انتقام تبل كل صفة من الاوصاف الحميدة ضدها نقيضها

كالعلم

كالعلم والقدرة ضدهما الجهل والعجز نقيضه الا الانتقام فانه عدل محمود
في نفسه وكذا ضده وهو العفو ملك گفت توبه درين حالت وفي هذا الوقت
كه بر هلاك خود اطلاع يافتى سودى بياء الوحدة ندارد اى لا ينفع اصلا
قال الله تعالى فلم يك ينفعهم ايمانهم لما راوا باسنا قطعه چه سود از دزدى
بالياء المصدرى آنگه توبه من انگاه كه نتوان توبه كردن كمر چون كه نتوان
كمند انداخت بمعنى انداختن بر كاخ بالكاف العربى والخاء المعجمة بمعنى القصر العالى
بلند خطاب از ميوه كو بالكاف الفارسى تاكيد كما عرفت كوتاه كن دست
اى اترك الطمع قدرتك على الوصول به فاذا عرفت المعنى الصحيح ظهر عندك فساد
قول من قال يعنى بلند قامت را بگو كه دستش از ميوه كوتاه كن كه كوته
مقصور من كوتاه يعنى قصير القامة خود ندارد دست بر شاخ ثم قال الملك
ترا با وجود چنين منكرى بفتح الكاف وياء الوحدة كما عرفت آنفا ومن جوز
كسرها سابقا لم يجوز هنا بل قال بفتح الكاف الموحدة بمعنى گناه كه ظاهر شد
خلاص صورت نبندد زيرا دست انه لا يتحقق الخلاص اين بگفت جوابا للقاضى
وموكلان بفتح الكاف المشددة جمع موكل يراد بهم الاشخاص الذين يكلهم
يسلم للجلاد وغيره ومن قال يعنى جلادان فقد صحفه من غير مخصص وهو بكسر
النون للاضافة الى قوله عقوبت برو بفتح الواو آويخت اى سلطهم عليه
وفي بعض النسخ آويختند وهو بمعنى المجهول والاول هو المسموع من الاساتذة
ومن قال وهو بسكون النون مبتدا او قوله عقوبت مفعول مقدم قبل هذا هو
الزاوية فقد افترى في نسبة الزاوية وارتكب المعنى الركيك اذ العقوبة لا يكون
بمعنى الملك گفت مرا در خدمت سلطان يك سخن باقيست اى بقى لى كلام
ملك پرسيد كه آن چيست گفت قطعه با ستيزى ملالى بالياء المصدري

که بر من آشفتانی، خطاب للملک وهذه الهیئة کنایة عن الترک والاعراض
طمع مدار ای لا تطمع که از دامنت ای الملک والخطاب بدارم دست، ای لا اترک
ذیلک من یدی اگر خلاص محالست ازین کنه که مراست، فانه ذنب عظیم
یوجب العقوبة بدان کرم که تو داری امیدواری هست، لانک متناه فی الکرم
فیرجی منک العفو ملک گفت این لطیف بدیع و عجیب آوردی واین نکته غریب گفتی
خطاب للقاضی ولیکن محال عقلست وخلاف شرع ونقل که امروز بفضل وبلاغت
از چنگ بالجیم الفارسی وکسر الکاف للاضافة عقوبت من برهاند مضارع رهانیدن
بمعنی التخلیص مصلحت آن بینم که ترا از قلعه بشیب بفتح البا والکافیة للصلة مخفف من نشیب بفتح النون بالترکی انیش وبمعنی زیر وبمعنی سرگشته وقد یعطف
علیه لفظ تیب علی طریق الاتباع والمزاوجة فیقال شیب وتیب کما یقال فی العربیة
حسن بسن وفی الترکی قزن قوزن والمراد هنا هو المعنی الثانی تا دیگران عبرت
گیرند من عقوبتک گفت ای خداوند جهان خطاب للملک پرورده نعمت این
خاندانم فلا یلیق بک ان تبادر فی قتلی ونه تنها من این گنه کرده ام دیگری را
بینداز تا من عبرت گیرم لما قال القاضی هذه اللطیفة ملک را ازین سخن خنده آمد
وبعفو ابا وسببیة از سر خطای او قدم بیان لفظ سر درگذشت کلمة در للتاکید
ومتعنتان ای حسادان اورا که اشارة بل دلالت بکشتن او بودند گفت
ای خاطبهم الملک بیت ای که جمال بفتح الحاء المهملة وتشدید المیم عیب خود نشنیده
ای لکم ذنوب کثیرة تحملونها طعنه بر عیب دیگران مزنید قبل فی الترجمة
ونکره ای که کند وعیب لک حمال است غیر لیر عیبنه طعنه اور مغل حکایت
منقومه جوانی بیاء الوحدة پاکباز وصف ترکیبی من باختن وپاک
رو بفتح الراء وصف ترکیبی من رفتن بوده فی میدان العشق که با پاکیزه

بروی بیاء الوحدة در گرو بکسر الکاف الفارسی بمعنی الرهن بوده کنایة عن الابتلا
بمحبة چنین خواندم فی الخبر که در دریای اعظم مرهون بکسر دابی بکسر الکاف الفارسی
موضع فی الماء یدور فیه الماء والیاء للوحدة در افتادند باهم ای العاشق مع
المعشوق چو ملاح آمدش الضمیر راجع الی جوانی تا دست گیرد، تخلیصه
مبادا بالترکی اولمیه که اندرین سختی بمیرد، ذلک الشاب همی گفت ازمیان موج
تشویره بالشین المعجمة بمعنی الخجالة هذا هو المسموع من الاساتذة والموجود
فی الکتب اللغة الفارسیة فلا تلتفت الی ما قیل من ان تشویر هنا لفظ عربی
بمعنی الاشارة والی ما قیل هو عطف تفسیر موج والی ما قیل من انه بمعنی تشویریدن
بمعنی غلط کردن والعجب ممن شرح کتاب گلستان باللغة العربیة ظن ان
لفظ موج خفی علی من یعرف العربیة حیث قال ویقال له ای الموج آلموج بالترکی تمز
مرا بگذار ودست یار من بالاضافة فی اللفظین گیر فان تخلیصه اهم من تخلیصی
درین گفتن جهان بروی برآشفت، ماض من آشفتن بالترکی دلورمک وبمعنی
قرشمق وهو المراد هنا شنیدندش که جان می داد ومی گفت، مقول القول
هو البیت الآتی اعنی قوله حدیث عشق ازان بطال منیوش، بالفتح والسکون
نهی من نیوشیدن بضم الیاء بمعنی شنیدن که در سختی بالیاء المصدری کند
یاری فراموش، ثم بین المص حصة القصة چنین کردند زندگانی، فی الزمان
الماضی روی عن محمد بن عبد الله البغدادی انه قال رایت فی البصرة شابا
علی سطح مرتفع یشرف علی الناس وهو یقول من مات عاشقا فلیمت هکذا
لاخیر فی عشق بلا موت ثم رمی نفسه محل متیا زکار افتاده ای مجرب العمل
بشنو تا بدانی، یرید المص بقوله زکار افتاده نفسه ولهذا قال سعدی
راه رسم عشق بازی، مرهون چنان داند که در بغداد تازی، بالتاء الفوقانیة

بمعنی لسان العرب انما شبهه به لان اهل بغداد یعرفون العربی الفصیح کما
یعرفون لسان الفرس ثم بین العشق لتحقیق ای المعشوق الاصلی و للرای کر
داری دل در و بندی ای اعقد قلبک به ذکر چشم از همه عالم فرو بندی ای تنظر
الی غیره روی رهی عن محمد المقدسی انه قال دخلت دار الشفاء فی بغداد
فرایت شابا مقیدا مغلولا فقال لی یا محمد ما تری ما یفعل الحق بی قلت لو جعل
السموات السبع غلا فی عنقی والارضین السبع قیدا فی رجلی ما التفت عنه طرفة
طرفة عین اگر لیلی و مجنون زنده گشتی ای لو صارا حیین لان گشتن بمعنی
الصیرورة ولا یستعمل بمعنی الکینونة کذا فی بحر الغرایب ثم من قال یعنی
انهما لو کانا فی قید الحیوة فقد اعطاه حدیث عشق ازین دفتر ای من کتاب
گلستان نوشتی ای کل واحد منهما بیت اگر مجنون توانستی سر از روضه
بیرون کردی نشستی سالها پیش من و مشق جنون کردی باب
ششم در ضعف بالفتح ضد القوة والضم فیه لغة و پیری قال الصحاح
الشواریح اول من شاب ابراهیم علیه السلام فلما رای شعره بیضاء فی لحیته قال
ما هذا یا رب قال انه تعالی نوری و وقاری فقال رب زدنی نورا و وقارا حکایت
با طایفه دانشمندان در جامع دمشق قدم بحثی بیاد الوحدة همی رفت
و فی بعض النسخ همی کردم والمعنی المراد واحد ناگاه جوانی از در من جامع الباب
درآمد ای دخل و گفت درین میان ای فیما بینکم کسی هست که فارسی داند
فلما سالهم اشارت بمن کردند گفتم للسائل چه حالتست و فی بعض النسخ
خبرست گفت پیری صد و پنجاه ساله ای شیخ کبیر قد بلغ سنه الی مائة
و خمسین سنة در حالت نزعست و فی حال الاحتضار و بزبان فارسی
چیزی میگوید لانه عجم و مفهوم بالکسر ما نگردد ای لا یصیر معلوما لنا [illegible]

اگر بگیرم

اگر بگیرم قدم رنجه شوی کنایة من المشی بالاقدام للمجیء مژده بالضم والسکون
بمعنی الثواب یابی خطاب من یافتن باشد که وصیتی بیاد الوحدة کنند چون
ببالینش فراز رسیدم فلما وصلت الی وسادته این بیت می گفت قطعه
دمی چند گفتم فیه تقدیم و تاخیر برآرم بکام ای فی تحصیل المرام دریغا که بر
ماض مجهول من گرفتن راه نفس و لم یساعد العمر دریغا که بر خوان الوان
عمر ای علی سفرة النعم الملونة للعمر دمی خورده بودیم گفتند بس و ما
ان اکل مستوفیا معنی این بیت بمعنی الکلام المنظوم فیتناول البیتین بعنوان
علی وجه الترجمة با شامیان ای الذین کانوا عند المحتضر همی گفتم تعجب میکردند
من کلامه هذا فانه یدل علی التاسف مع طول عمره کما قال از عمر دراز و تاسف
او بر حیوة دنیا قال النبی علیه السلام اذا شاب ابن آدم یشب فیه خصلتان
الحرص و طول الامل گفتمش چگونه درین حالت ای نزع الروح گفت چگویم
قطعه ندیده خطاب که چه سختی بالیاء المصدری همی رسد بکسی بیاد الوحدة
که از دهانش بسکون النون والشین للوزن بدر میکنند بضم الکاف و فتحها
ای یخرجون دندانی سنا من اسنانه قیاس کن که چه حالت بود بفتح الواو
در آن ساعت مرهون که از وجود عزیزش بدر رود جانی ای یخرج روحه
من بدنه گفتم تصور مرگ ای فکر الموت از خیال بدر کن ای اخرجه و وهم
بر طبیعت مستولی مگردان که فیلسوفان ای الحکماء و فی بعض النسخ [illegible]
قول فیلسوفان بلفظ یونان گفته اند مزاج اگر مستقیم بود بفتح الواو اعتماد
بقا را نشاید ای لا ینبغی الاعتماد علی البقاء و مرض اگرچه هایل بود دلالت کلی
بر هلاک نکند ثم قال المص که اگر فرمایی طبیبی را بخوانیم تا معالجه کند که به
الهاء شوی گفت هیهات مثنوی خواجه در بند نقش ایوانست قدم

ای فی تدبیر

بیان ایوان فی اوایل الکتاب فانه از پای بست با لباء العربی ای من اساس
ویرانست فلا وجه للنقش والمعنی اذا فرب المزاج لاینفع العلاج دست
برهم زند بطریق التأسف طبیب ظریف لعلمه بالموت چون حرف بفتح الحاء
المعجمة وکسر الراء المهملة صفة مشبهة بالترکی بونامش جیندا فتاده حریف
بالمهملتین فلا یباشر علاجه پیرمردی بیاء الوحدة حکایة زنی می نالید من الم
مفارقة الروح من البدن پیره زن ای المرأة العجوزة ومن قال ای زوجته
فلم یأت بمعنی اللفظ صندلش شجر معروف فانه کثیرا ما یخلط بماء الورد ویطلی
مالیده علی الرأس والقدم لدفع الصداع والحرارة چون مخبط ای مختل
شد اعتدال مزاج بسبب المرض القوی او الهرم نه عزیمت واحد العزایم
وهی بالفارسیة افسون اثر کند نه علاج حکایت پیرمردی حکایت
میکند که دختری بیاء الوحدة خواسته بودم ای تزوجتها وخانه وحجره بگل بضم
الفارسی آراسته وبخلوت باو نشسته ودیده ودل برو بسته لفظ بودم
مقدر فی المواضع الثلثة وشبهای دراز نخفتمی بیاء الحکایة وبذلها جمع بذله بالفتح
والسکون ولطیفها عطف تفسیری گفتمی مثلها نخفتمی تا باشد که وحشت
ونفرت نگیرد فاعله دختر ومواست پذیرد یعنی تانس معی وازان جمله
شبی میگفتم لها که بخت بلندت یار بود بسکون الواو وچشم دولت
بیدار بینه بقوله که بصحبت پیری افتادی پخته صفة الثانی وجهان دیده
ترکیبی گرم بالکاف الفارسی وسرد بکسر الدال روزگار چشیده ای مفعول
من چشیدن نیک وبد آزموده فی الدنیا حق صحبت بداند بکسر الیاء وشرط
مودت بجای آرد مضارع من آوردن مشفق اسم فاعل من اشفق ومهربان
عطف تفسیری خوش طبع وشیرین زبان وصفان ترکیبان مثنوی

تا توانم دلت قطاب للبکر بدست آرم کنایة من کال الرعایة ور بیازاریم
مضارع من آزردن والیاء للخطاب والمیم للمتکلم نیازارم بفتح النون مضارع
منفی منه ومن قال بکسر النون وسکون الزاء بمعنی الحاجة فقد اخطاء اذ لا یصح
القافیة وهذان البیتان من المثنویات گر چو طوطی ای مثل شکر بود بفتح الواو
خورشت التاء للخطاب خورش اسم مصدر بالترکی بیش وقد یراد به الطعام
وهو المراد هنا ای لو کان طعامک سکرا کالببغاء وجان شیرین فدای پرورشت
ای فعلی تحصیل سکر ولو بتغدیة الروح اللذیذ نه گرفتار آمدی بدست
جوانی معجب بکسر الجیم اسم فاعل من اعجب ای متکبر هذا هو المتعارف فی الاستعمال
وقال فی مختار الصحاح واعجب بنفسه وبرأیه علی مالم یسم فاعله فهو معجب بفتح
الجیم والاسم العجب خیره رای بکسر الخاء المعجمة ای ضعیف الفکر سر تیز
وسبک پای وصفان ترکیبان که هر دم هوای پزد بالباء الفارسی والزاء العربی
مضارع من پختن وهر لحظه رای زند ای لایتقرر علی رأی واحد وهر شب جای
خسبد یبیت کل لیلة فی مکان وهر روز یاری گیرد بیت وفاداری با یاء
المصدری از بلبلان چشم فیه تقدیم وتأخیر یعنی وفاداری از بلبلان چشم
مدار ای لا تترقب ولا تطمع من البلابیل وهذا المصراع مرهون که هر دم بر گل
دیگر سرایند معناه بالترکی که هر دم بر غیری گل اوزره ایر لیه لرا تا طایفه
پیران بعقل وادب زندگانی کنند نه بر مقتضای جهل وجوانی دیگر
زخود بهتری بیاء الوحدة جوی ای اطلب من جستن وفرصت شماره وعد غنیمة ای
صحبته که با چون خودی ای فی المضاحبة من بسا وبک فی الفضیلة گم جهم
الکاف الفارسی وهذا هو المستمع من الاساتذة ومن قال بفتح الکاف
العربی فقد غلط گنی بضم الکاف العربی روزگاره ای زمان عمرک گفت

فاعله ضمیر پیر بر این نمط کالنسق لفظا ومعنی بکفتم ببیل الی قلبه وکان
بردم ای ظننت که دل کش در قید من آید وتعلق بی وصید من شد وکن
علی هذا الظن نا که مخفف من ناگاه نفسی سرد بفتحتین ویاء الوحدة سرد
صفة له از دل پیر دردبر آورد ای اوجهت بالبرودة والشدة من قبلها
اهتمام بالالام الکثیرة وگفت چندین سخن که گفتی در ترازوی عقل من وزان
بکسر الواو مصدر کالموازنة آن یک سخن ندارد ای هذه الکلمات التی تکلمت
بها لا توازن فی میزان عقلی وزان کلام واحد سمعته که وقتی ای فی وقت من
الاوقات شنیده ام از قبیله وفی بعض النسخ از قابله خویش والکلام
المسموع هذا که زن جوان را با لتری که کنج خانه نه اگر تیری در پهلو
نشیند به وا ولی که پیری نشیند شعر تمارات ای حین ابصرت الزوجة
بین یدی بعلها ای زوجها شیئا مفعول رات واراد به اله الرجل تمارخی
اسم تفضیل والکاف بمعنی المثل وهو من الرخوة بکسر الراء وفتحها اللینة
والاسترخاء ای تمارات شیئا کاینا مثل رخی شفة القایم شبه المعن آلة الشیخ
بشفة الصایم فی ضعفه واسترخائه واصلها شفهة لان تصغیره شفیهة
والجمع شفاه بالهاء تقول جواب لما وانما جئ به مضارعا لحکایة حال الماضیة
ومن قال فیل ان لما یرد المضارع الی معنی الماضی کما یرد ان المصدریة الماضی
الی معنی المستقبل فقد کیل الباطل لان ذلک لما التی هی من حروف
الجوازم لا لما الذی هو ظرف هذا اشارة الی قوله شیئا مبتدا معه قید لقوله
میت خبره والضمیر راجع الی البعل وما فی قوله انما کافة والرقیة معناه
بالفارسیة افسون مبتدا للنایم خبره واراد بالنایم آلة الشاب ای انما
یحرک الدلال لذکر الشاب لا للمیت ای لذکر الشیخ قطعه زن کز

اصله

اصله که از بر بمعنی هنا وکسر الراء للاضافة مرد ای الرجل بی رضا بر خیزد
وذلک بعدم الجماع جستن بالباء والعربی بمعنی کثیر فتنه وجنگ زان سرا بهتر
وحذف یاء سرای للقافیة والوزن پیری که زجای خویش نتواند خاست
مرهون الا بعصا استثناء من آخر المصراع الاول کیش هرگز یاد کی بالفتح
الشین عصا برخیزد تقدیره عصایش کی برخیزد اراد بعصاه آلته فی جملة
امکان موافقت نبود لعدم مساعدة الآلة بمفارقت انجامید معناه فی
الاصطلاح وصل الی المفارقة ومن نظر الی المعنی اللغوی قال یعنی آخر شد
چون مدت ملت برآمد ای حصل وتم عقد نکاحش بستند با جوانی بیاء
الوحدة تند بالترکی صرپ کامر ومن قال فی بیانه بمعنی دشوار فقد ظن انهما
مترادفان ولیس کذلک لان دشوار بالترکی چتک والمراد به انه کان شابا
شدید الخصومة وترش روی ای عبوس الوجه وتهی دست ای صفر الید
وهو کنایة من الفقیر وبدخوی وصف ترکیبی کالاول جور وجفا می دید
تلک المرأة الشابة ودریغ وعنا میکشید عطف علیه وشکر نعمت حق همی
می گفت که الحمد لله که از آن عذاب الیم ای مولم او ذو الم یعنی لشدته یتالم
برهیدم ای خلصت وذلک العذاب معاشرة الشیخ الغیر القادر علی الجماع
وبدین نعمت مقیم وهو مصاحبة الشاب القادر علی الجماع برسیدم فلما
فی بعض النسخ بیت با این همه جور تندرویی الیاء الاخیرة مصدریة
بارت بکشم که خوب رویی ای بیاء الخطاب قطعه با تو مرا سوختن اندر
عذاب مرهون به که شدن بمعنی الصیرورة با دیگری در بهشت وکذا
بوی پیاز از دهن خوب روی مرهون [illegible] بمعنی الطاهر تر للتفضیل
آید که گل از دست زشت وقد وجد فی اکثر النسخ قطعه روی

زیبا و جامهٔ دیبا ٭ نوع من الحریر فرق وجود و رنگ و بوی با دو هوس ٭ فی الترجمة
این همه زینت زنان باشد ٭ و یلیق بهمن مرد را کیر و خایه زینت بس ٭ فان
القسوة یقبلنه بآلته ولو کان فقیرا حکایت مهمان پیری بودم در دیار
بکر که مال فراوان داشت ای کان له مال کثیر و فرزند خوب عطف علیه
شبی فیه اشارة الی ان المص کان ضیفه لیالی متعددة و ذلک المضیف فی لیلة
من تلک اللیالی حکایت کرد که مرا در عمر خویش بجز این فرزند نبوده است
ای لم یکن لی ولد غیر هذا درختی درین وادی زیارتگاه است و موضع
استجابة الحاجات که مردمان بحاجت خواستن آنجا روند و مستجاب حاجاتهم
شبها در پای آن درخت بحق نالیده ام و تضرعت الیه تا مرا این فرزند بخشیده
ما حکی صاحب البیت هذه الحکایة شنیدم ای وصل الی سمعی که پسر ای ابنه با رفیقان
آهسته و خفیه می گفت چه بودی ای لیتنی که آن درخت را بدانستمی که کجاست
تا دعا کردمی تا پدرم بمیرد حکمت خواجه شادی کنان صفة مشبهة
که فرزندم عاقلست کذا حال الآباء و پسر طعنه زنان که پدرم فرتوت و کذا
حال الابناء قطعه سالها بر تو بگذرد که گذر ٭ نکنی
سوی تربت پدرت ٭ ای الی جانب قبر ابیک یعنی انک لا تزور قبر ابیک تو بجای
پدر لفظ جای مقحم چه کردی کا خیره و فی بعض النسخ بجان پدر بالنون موضع الیاء
فلا انعام تا همان چشم داری از پسرت ٭ حکایت روزی بیاء الوحدة
بغرور جوانی بالیاء المصدری کا سخت رانده بودم ای کنت ذاهبا بالشدة والترجمة
ماشیا فی سیر السفر شبانگه بپای گریوه بالترکی بیلک دل سست مانده لفظ
معذر پیر مردی بیاء الوحدة ضعیف صفة مردی از پس ای عقیب کاروان
همی آمد بالترکی کلور ایدی گفت چه خسبی بیاء الخطاب خیز که نه جای خفتن است

بالترکی

بالترکی یاتمقا یری دکلدر گفتم فی جوابه چون روم بفتحتین ای کیف اذهب
که نه پای رفتن است فیه صنعة الترصیع گفت نشنیده که گفته اند العقلاء رفتن
و نشستن ای لحظة فلحظة به که دویدن و گسستن بمعنی گسیختن و کل واحد منهما
بالکاف الفارسی فصیح و بالکاف العربی شایع معناهما الانقطاع والانفصال قطعه
ای که مشتاق منزلی بیاء الخطاب مشتاب ٭ نهی من شتافتن بقلب الفاء باء فی مستقبلا
پند من بالباء الفارسی کار بند بالباء العربی ای اعمل بنصحی و صبر آموز ای تعلم
الصبر یعنی لا یستعجل اسب تازی ای فرس عربی دو تک بفتح التاء والکاف العربی
بالترکی اتوک چاپدی که عربچه شوط و طلاق دیرلر و یوگرمک و یلمک کذا فی
الغرایب و من قال بمعنی الجملة فلم یأت بمعنیه ٭ رود بشتاب ٭ شتر
آهسته می رود شب و روز ٭ فالتالی اولی حکایت جوانی بیاء الوحدة
چست و لطیف و خندان و شیرین زبان صفات لقوله جوانی در حلقهٔ عشرت
ما بود ای کان من اصحابنا فی المعاشرة که در دلش بهیچ نوع غم نیامدی بیاء
الحکایة و لب او اشارة الی جوانی از خنده فراهم نبودی ای کان ضاحکا دایما
بحیث لم ینضم احدی شفتیه الی الاخری روزگاری برآمد یعنی مضی زمان که اتفاق
ملاقات نیفتاد و مارا اینا ما بعد از آن ٭ اشارة الی روزگار دیدمش الضمیر
راجع الی جوان زن خواسته یراد انه تزوج و فرزندان خاسته یعنی حصل
اولاد و بیخ بالباء العربی نشاطش بریده ای انقطع نشاطه بالکلیة و گل هوسش
پژمرده بفتح الباء و سکون الباء الفارسیتین بالترکی صولمش پرسیدمش که
این چه حالتست یعنی انه قد تغیرت حالک گفت تا کودکان بیاوردم دیگر کودکی
بالیاء المصدری نکردم شعر ما ذا قد جعلا اسما واحدا بمعنی ای شیء مرفوع
المحل علی انه مبتدا و الصبا بالکسر و القصر خبره و معناه بالترکی اوغلانلق

ماخوذ من الصباوة وهي الميل الى الجهل وتعبير الاول به من الميل الى الجهل
كما لا يخفى على العالم و الشيب بالفتح والسكون مبتدا و خبر فعل فاعله مستتر فيه
راجع الى الشيب لمّتى بكسر اللام وتشديد الميم مفعول غيّر وهو الشعر المرسل
الى المنكبين وجملة غيّر خبره وكفى فعل بتغيير الزمان الباء زايدة في الفاعل نذيرا
تميز بمعنى الانذار وهو الاعلام على وجه التخويف واسناد التغيير الى الزمان
مجازا اذ المغير حقيقة هو الله تعالى ومحل الجملة الفعلية منصوب على الحالية بتقدير قد
والشاعر يتكر على نفس الصبا في زمن الكبر ويقول ما هذا الصبا والحال ان الشيب
الذى هو نذير الموت غيّر لون شعري وكفى تغيير الزمان كونه نذيرا مثنوى چون
پير شدى خطاب عام لكل شيخ ز كودكى بالياء المصدرى دست بدار اى افرغ من دار شتن
والمعنى المراد بالتركى ال چك بازى وظرافت بجوانان بگذار اى اتركهما وسلمهما
اليهم طرب نوجوان ز پير مجوى نهى من جستن كه نايد اصلا نه آيد آب رفته بجوى
وكذا ربيع را چون رسيد وقت درو اسم مصدر من درويدن نخرامد يعنى لا يتحرك
چنانكه سبزه نو قطعه دور بالفتح والسكون جوانى بالياء المصدرى بشد
بمعنى برفت از دست من وضاع منى آه و دريغ آن زمن بفتحتين بمعنى الزمان
كلاهما اسمان لتقليل الوقت وكثيره دلفروز وصف تركيبى اى التأسف
على الزمان النفيس الذى مضى قوت سرپنجه شيرى بالياء المصدرى برفت
اى مضى قوتى التى كانت كاملة راضيم اكنون به پيرزنى بياء الوحدة چو يوز مثل
الفهد وهو بالتركى پارس كانه يقنع من الطعام باكل قطعة قطعة خبز پيره زنى بياء الوحدة
اى عجوزة موى سيه كرده بود با لخضاب گفتمش اى مامك اصله ان مام بمعنى
الام مرادف مادر والكاف للتصغير ديرينه روزه اى قديم الايام والمراد به كثرة
العمر موى بتلبيس سيه كرده گير اى فارض است نخواهد شدن بالتركى دوغرى كركه

این

این پشت كوز بالكاف الفارسية اى الظهر الذى قد تقعر صدره والمراد به
الظهر المنحنى وجملة قوله اى مامك الى قوله پشت كوز مقول القول حكايت
روزى بياء الوحدة بجهل جوانى بالياء المصدرى بانگ بر مادر زدم اى غالطت
الى والدتى برفع الصوت عنيف دل آزرده فى موضع الحال من فاعل نشست
فى قوله بكنجى بضم الكاف العربى وياء الوحدة نشست كما هو المعتاد فى حال
گريان حال من فاعل گفت فى قوله همى گفت مگر خردى بالياء المصدرى فراموش
كردى بياء الخطاب كه درشتى ميكنى الياء آن كالاولان قطعه چه خوش گفت
زالى بياء الوحدة وزال هنا بمعنى العجوزة بفرزند خويش اى لولده چو ديدش
پلنگ افكن وپيل تن وصفان تركيبيان گر از عهد خردیت بسكون الياء المصدرى
وتاء الخطاب در آغوش من بالمد بالتركى قوجق نكردى جواب الشرط المذكور
درين روز فى هذا اليوم الذى صرت قويا بر من جفا كانه شكاية منه كه تو شير
مردى ومن پيره زن ومجموع الشرط والجزاء اعنى قوله گر از عهد الى قوله پيره زن
مقول القول حكايت توانگرى بخيل را پسرى بياء الوحدة رنجور
بود بسكون الواو اى كان مريضا ومن قال اى مرض فلم يات بمعنى الالفاظ
نيكخواهانش الضمير راجع الى ذلك الغنى البخيل گفتند ارشاد الخير مصلحت
آنست كه از بهر او اى لاجل ابنك ختم قرآن كنى يا بذل اى عطاء قربان تا مگر
خداى تعالى شفا دهد لفتى مثل برفى لفظا ومعنى باندیشه فرو رفت بالتركى
فكره طالدى وگفت ختم مصحف مهجور اى بسبب كونه حاضرا اوليتر وفى بعض النسخ
ختم اوليتر كه مصحف مهجور است وگله بفتح الكاف الفارسية وتشديد اللام
بالتركى سورى دور بالضم بعيد صاحب دلى بشنيد وگفت ختمش بعلت آن
اختيار افتاده كه قرآن بر سر زبانست وزر در ميان جان مثنوى دريغا گردن

طاقت نهادن • مرهون کردنش الضمیر راجع الی کردن همراه بودی دست
دادن • بکسر الفاء ای لوکان لوضع منق الطاعة قرینة یریدان ذلک الغنی
البخیل وضع عنق الطاعة ولکن التأسف له انه لم توافقه ید السخاء بدیناری چو
خر در گل بکسر الکاف الفارسی بماند • بفتح النون از لمدی بخواهی صد بخواند لانه
بطرف اللسان مناسبة هذه الحکایة بالباب ان حب المال یزداد فی الشیخ حکایت
پیرمردی را گفتند چرا زن نکنی ای لم لا تتزوج گفت با پیره زنانم الفتی نباشد
ای لا یحصل لی انس بالنسوة العجائز گفتند زن جوان بخواه چون مکنت
مثل قدرت لفظا ومعنی داری گفت ذلک الشیخ مرا که پیرم با پیره زنانم
الفت نباشد ای لا انس لی بهن او را که جوان باشد با من که پیرم چون
بالا مالة بمعنی کیف دوستی صورت بندد استفهام انکاری ای لا یتحقق
المحبة قطعه شنیده ام که درین روزها کهن بفتحتین پیری ای شیخ
واحد کبیر خیال بست به پیرانه سرای وقت الشیخوخة کما قال خواجه حافظ
بیت ای دل شباب رفت و نچیدی گلی ز عشق • پیرانه سر بکن هنری ننگ و نام را
وقال مولانا جامی بیت جامی آخر زین جوان با بچه طفلان شدی • خود بگو پیرانه
سر این عشق ورزیدن چه بود • ومن قال ای هیچ کونه شیخا فقد فسره بغیر معناه
که گیرد جفت • بضم الجیم العربی وسکون الفاء بمعنی التزوج بخواست دخترک
الکاف للتصغیر وکسرها للاضافة خوب روی وگوهر نام • وصفان ترکیبان چو
ای مثل درج بالضم والسکون بمعنی الحقة التی یوضع فیها الجواهر کما عرفت مرة
گوهرشش الضمیر راجع الی دخترک از چشم مردمان بنهفت • بفتح الباء القعلة
وضم النون یعنی انها کحقة جواهرها مستورة ومن لم یعرف الدرج قال بدلها
همچو درجش از چشم الخ فقد فسره هناک بحقة مروارید چنانکه رسم عروسی

برد

برد بفتح الواو مهیا بود • بسکونها ای لم فیه قصور ولی بحمله با حاء المهملة اول
عصای شیخ بخفت • ای نام کمان کشید و نزد بفتح النون المفتوح القافیة
بر هدف بفتحتین که نتوان دوخت • بمعنی دوختن مگر بسوزن پولاد بالابره
من الحدید القوی جامه هنگفت • بفتح الهاء وضم الکاف الفارسی بالترکی
طوقمش حاصل معنی البیت انه لم یقدر علی ازالة بکارتها بدوستان گله بکسر الکاف
الفارسی ای شکایت آغاز کرد و حجت ساخت • من جملة شکایته هذا که خانمان
بینصاحب غرائب بهذا اللفظ او و برخ متصل با زوب برلغت المشتهر
هذا عبارته ومن قال فی شرحه کلمة واحدة بمعنی المال والترزق فقد اخطاء من
این شوخ دیده مثل شوخ چشم پاک برفت • بضمتین ماض من رفتن بضم الراء
میان شوهر بالفتح والسکون بمعنی زوج المرأة و زن جنگ و فتنه خاست چنان
مرهون که سر بشحنه و قاضی کشید لفظ سر هنا بمعنی المنتهی بالترکی اوج
ولفظ کشید ماض مجهول ومن ظن ان لفظ سر بمعنی الرأس و کشید ماض معلوم
قال انما التزوج وهو الظاهر او کل واحد منهما و سعدی گفت • مرهون پس
از خلافت و شنعت یعنی بعد المخالفة والشناعة قال سعدی گناه دختر نیست
کانه علله بالمعراج انتهی تو که دست بلرزد لا تک شیخ مرتعش گهر چه دانی
سفت • بمعنی سفتن فیه ایهام لطیف باب هفتم در تأثیر تربیت
وفی بیان استعداده حکایت یکی از وزرا پسری بیاء الوحدة کودن صفة
قدمت بیانه فی حکایة حصیب داشت بپیش کسی از دانشمندان فرستاد للتعلیم
که مر این را تربیتی کن بیاء الوحدة مگر عاقل شود مدت مدید فعیل بمعنی المفعول
تعلیمش الضمیر راجع الی پسر کرد فاعله کسی مؤثر نبود ای تعلیمه بپیش پدرش
الضمیر کالاول کس فرستاد فاعله کالسابق که این عاقل نمی شود و مرا دیوانه

کرد **قطعه** چون بود بفتح الاول اصل جوهری بیاء الوحده قابل ، مرهون
تربیت را در واثر باشد ، لاستعداده هیچ صیقل بالفتح والسکون هو القانع
الذی یزیل صداء السیف هذا فی لغة العرب واما فی استعمال العجم فهو اسم للصقلة
المذکورة ومن لم یعرف اکتفی علی الاول نکو نداند کرد ، بمعنی کردن آهنی
بیاء الوحدة را که بدگهر باشد ، فی حد ذاته سگ بدریای هفتگانه لفظ کانه وگونه
بمعنی النوع مشوی ، نهی من شستن که چو تر شد پلیدتر بالباء الفارسی بالنزکی
مردار تر لفظ تر اولا بمعنی الرطب وثانیا للتفضیل باشد ، وکذا فی عیسی اگر کی
شرفها الله تع برندش بفتحتین چو بیاید هنوز خر باشد ، **حکایت** حکیمی پسران
ای لابنائه پند ونصیحت همی داد بقوله جانان جمع جان پدر هنر آموزید ای تعلموا
الکمال که ملک ودولت دنیا اعتماد را نشاید ای لایلیقان بالاعتماد وجاه ای المنصب
از دروازه فی البحر شهر سوقاتی وفی الصحاح الفارسی قلعه قپوسی بدر نرود
ای لایخرج المنصب والحکومة من البلدة والقلعة الی الغربة فینفک عنک
فلا یصح ان یعتمد علیه ومن لم یعرف المعنی قال ای لایخرج المنصب من الدوران
ولایتقرر فی احد حتی یعتمد علیه وسیم وزر در سفر در محل خطرست فلاوجه للاعتماد
علیها دزد هم بفتح الهاء در حقر علی وزن سغر هنده یا دزد بیکبار ای فرة واحدة
ببرد بضم الباء الاول وفتح الثانی ویا خواجه ای صاحبه بتفاریق بخورد ای
وبا کل صاحب المال شیئا فشیئا اما هنر من الکمالات والصنایع چشمۀ زاینده
اسم فاعل من زاییدن بمعنی التولید ودولت پاینده ای ثابت واگر هنرمند
ای صاحب کمال از دولت بیفتد ای بزوال اقباله غم نباشد که هنر در نفس خود
ای الکمال فی حد ذاته دولتست **قطعه** صاحب کمال را چه غم از نقص جاه ومال
چون نیکری که هیچ درو سرخ وزر دنیست ، مردی که هیچ جامه ندارد باتفاق

بهتر

بهتر ز جامۀ که درو هیچ مرد نیست ، هنرمند هر جا که رود قدر ای عزت بیند
ودر صدر فی المجالس نشیند وبی هنر هر جا که رود لقمه چیند لحاجة وستختی
بیند لفقره **بیت** سختست خبر مقدم پس بالباء الفارسی از جاه بسکون الهاء
تحکم بردن ، ای تحمل الحکم من الغیر مبتداء موخر وفی بعض النسخ از جاه وتحکم
بالواو العاطفة ای صعب شدید بعد المنصب والحکومة خو کرده بناز ای بعد الاعتیاد
بالتنعم والنزهة جور مردم بردن ، فالمبتداء المؤخر علی هذه النسخة هذا فافهم
قطعه وقتی افتاد ای وقع فی وقت فتنۀ در شام ، حکایة حادثة هر کس
از گوشۀ فرا رفتند ، ای خرج کل احد من زاویة روستا زادگان دانشمند یعنی
ان ابناء اهل القریة العالمین بوزیری بکسر الیاء المصدری للاضافة پادشاه رفتند
بحذف هاء لفظ پادشاه للقافیة ومن لم یعرف علم القوافی قال للوزن پسران
وزیر ناقص عقل صفة پسران بگدایی بالیاء المصدری بروستا رفتند ، فالعزة
بالعلم والکمال لا بالنسب والمال **بیت** میراث پدر خواهی حرف الغرض مقدر
علم پدر آموز ، جزاؤه کین مال پدر خرج توان کرد بده بسکون الهاء در روز
ای ادبه الزمان القلیل **حکایت** یکی از فضلا تعلیم ملک زاده کردی ، بیا
للحکایة وضرب بی محابا ای الضرب الذی لاتوقف فیه ولارفق زدی ، ومن
قال ویجوز ان یسکن الباء للاضافة بمعنی ضرب بلا توقف فقد ارتکب التقدیر
ویلزم ح الاستدراک فی کلام المص فان الضرب یکون مطلقا فلا وجه لقوله زدی
وزجر بی قیاس کردی ای جفاء کثیر پسر از بی طاقتی بالیاء المصدری شکایت
پدر برد ای من معلمه وجامه از تن دردمند ای للثوب من جسد المتألم برداشت
ای رفعه پدر را دل بهم بر آمد ای انقبض استاد را بخواند للسؤال وگفت بر پسر
اهاد رعیت چندین جفا وتوبیخ بالفارسیة سرزنش روا نمی داری که پسر مرا

یعنی انک تؤذی ای بنی اکثر من ایذاد ابناء آحاد الرعیة سبب چیست فلما ساله
الملک گفت ای المعلم سخن باندیشه باید گفتن وحرکت پسندیده باید کردن همه
خلق را فان الادب ممدوح فی کل حد خاصة ای خصوصا پادشاهزادگانرا علله بقوله
که هرچه بردست وزبان ملوک رفته بفتح الرا وشود ای یمضی هرآینه بمعنی
البتة بافواه گفته شود ای یذکر فی افواه الناس وقول وفعل عوام راچندان
ای بمقدار فعل وقول خواص اعتبار نباشد قطعه اگر صد عیب دارد
مرد درویش ، وفی بعض النسخ اگر صد ناپسند آید ز درویش رفیقانش
یکی از صد ندانند ، لعدم التفات الناس الی احوال الفقراء وگر یک ناپسند
آید ز سلطان ، ای لو صدر فعل غیر مقبول من السلطان وفی بعض النسخ
اگر یک بذله گوید پادشاهی از اقلیمی باقلیمی رسانند ، فلما کان الامر کذلک
پس در تهذیب اخلاق التهذیب کالتنقیة والاخلاق جمع خلق بضم اللام
وسکونها السجیة وکسر القاف للاضافة الی قوله خداوندزادگان ابنتهم الله
نباتا حسنا اجتهاد از آن بیش باید العربی باید که در حق عوام قطعه
هرکه اسم در خردیش بفتح الیاء المصدری ادب نکنند ، مرهون در بزرگی
الیاء کالاول فلاح ای الفوز والبقاء والنجاة وهو اسم والمصدر افلاح کذا
فی مختار الصحاح وقول من قال ای النجاة من الآثام الافعال الشنیعة کلام
من عند نفسه از وبرخاست ، ای ارتفع وزال چوب تر را ای العصا الرطب
چنانکه خواهی پیچ ، امر من پیچیدن فانه سهل الانفعال نشود خشک ای العصا
ای یابس جز باتش راست ، وفی بعض النسخ وجد هذا شعر ان الغصون
جمع غصن بضم المعجمة وسکون المهملة فرع الشجر اذا قومتها بالتشدید ای اذا
جعلتها مستقیمة اعتدلت ، ای استقامت ولیس اسم ضمیر الشان

ینفعک

ینفعک لجملة الفعلیة نصب علی انها خبر لیس التقویم فاعل الفعل بالخشب
متعلق بالتقویم ملک را حسن تدبیر ادیب ای المعلم وتقریر سخن او پسندیده
ومقبول آمد خلعت ونعمت بخشید وپایگاهش ای مرتبته از آنچه بود برتر
گردانید حکایت معلم کتابی را بضم الکاف وتشدید التاء بمعنی الکتبة
والکتاب والمکتب والمعنی علی الاول بالترکی بر یازجیلر معلمی وعلی الثانی بر کتاب
معلمی وعلی الثالث بر مکتب معلمی دیدم فی مدة سیاحتی در دیار مغرب
ثم بین صفاته ترش روی وصف ترکیبی وکذا ما بعده هذا بیان قبیح صورته وتلخ
گفتار هذا بیان قبیح کلامه وبدخوی هذا بیان قبیح اخلاقه فی ذاته ومردم آزار
هذا بیان قبیح اخلاقه بالنسبة الی غیره وگدا طبع هذا بیان خبث باطنه فی ذاته
وناپرهیزکار هذا بیان قبیح باطنه بالنسبة الی اموال الناس که عیش مسلمانان
بدیدن او ای بسبب رؤیة تبه بفتحتین وسکون الهاء مقصور من تباه
وهو بمعنی العبث والفاسد گشتی بفتح الکاف الفارسی والیاء للحکایة وخواندن
قرآنش دل مردم را سیه کردی فیه تنبیه علی ان فی صوته کراهة جمعی بپاد الوصف
پسران پاکیزه عن الذنوب والتلوث ودختران دوشیزه ای البنات الابکار
بدست جفای او گرفتار علی وجه نه زهرهٔ خنده ونه یارای گفتار لفظ یارا ویارای
بمعنی الطاقة والمجال کذا فی بحر الغرایب ومن قال سمعت من بعض الکمل انه
قال یارای بالالفین والیاء چین التحتانیتین بمعنی چاره یعنی نه زهرهٔ خنده وارا
ونه چاره گفتار در حضورش فقد غفل عن بیان اهل اللغة وسمع القریب
من المعنی الاصلی وزعمه معنی اصلیا که عفف من کاه عارض بالترکی یوزک
اکی یانی ومن قال فی شرحه ای ربع فقد اخطاء سمین بکسر النون للاضافة
یکی را من التلامذة طپانچه بالجیم الفارسی زدی بیاء للحکایة وگاه ساق بلورین

تصحیح

بفتح اللام المشددة و سکون الواو وکسر الراء وضم اللام معروف دیگر بار
شکنجه کردی کما هو المعتاد و القصة شنیدم که طرقی بفتحتین بمعنی بعضی از خباثت
وخباثت او معلوم کردند ای الناس بزدند و براندند من دار التعلیم و مکتب
خانه را بمصلی دادند پارسایی بدل منه بیاء الوحدة فیهما و نیک مردی حلیم و حلیم
که سخن جز بحکم ضرورت نگفتی کما هو مقتضاء الحکمة و موجب آزار کسی بزبان
نرفتی کما هو مقتضی الحلم و کودکان ای المتعلمین را هیبت استاد نخستین ای
مهابة المعلم الاول از سر بدر رفت ای خرج و معلم دومین بفتحتین بمعنی ثانی
را اخلاق ملکی بفتحتین دیدند دیو بکسر الواو یکدگر شدند لذهاب الخوف
من قلوبهم و باعتماد حلم او اشارة الی معلم دومین ترک علم کردند و فی بعض
النسخ از علم محروم ماندند و در اغلب اوقات و فی اکثر الازمان ببازیچه
و لعب عطف تفسیری نشستندی بیاء الحکایة و لوح درست ناکرده ای افضل
اتمامه در سر یکدگر شکستندی بیت استاد و معلم بواو العاطفة و فی بعض
النسخ بلا واو فیکون بدلا چو بود بی آزار ای لا یکون موذیا بالضرب والتادیب
خرسک بکسر الخاء المعجمة و فتح السین و سکون الکاف العربی لعب مخصوص
یلعب به الصبیان یقال له بالترکی اوزن اشک کذا فی بحر الغرایب و قیل
الکاف لیس من نفس الکلمة بل هو کاف التصغیر الداخل علی لفظ خرس والمعنی
بالترکی اویونجق بازند کودکان در بازار لعدم خوفهم من المعلم بعد از دو
هفته بر در بکسر الراء ای باب آن مسجد گذر کردم ای مررت به معلم اول
را دیدم فی دار التعلیم که دل خوش کرده ای سلو قلبه و فی بعض النسخ دل
بر و خوش کرده بودند ای طاب قلبهم علیه و بمقام خویش آورده و نصبوه
فی مقامه انصاف بر نجیدم والمراد به المبالغة فی الضجرة و لا حول کنان گفتم

هذا القول که ابلیس را دگر بار ای مرة اخری معلم ملائکه چرا کردند و ما قلت
هذا الکلام هناک پیر مردی جهان دیده بشنید و بخندید تعجبا من کلامی هذا
و گفت نشنیده که گفته اند ای السلف حکایة مثنوی پادشاهی پسر ابنه بمکتب
داد للتعلیم لوح سیمینش بسکون النون و الشین للوزن بر کنار المراد
الابط نهاده فان لوح حروف التهجی لابناء السلاطین یصنع من الفضة بر سر
لوح او بنبشته و فی بعض النسخ نوشته بزر بفتحتین ای کتب بالذهب جور
استاد به که مهر بکسر المیم پدر ای من محبته حکایت پارسازاده را و فی بعض
النسخ پادشاه زاده و الصحیح هو الاول نعمت بی قیاس ای المال الکثیر از ترکه
بفتح التاء و کسر الراء بمعنی المتروک عمان جمع عم بالفتح والتشدید علی قاعدة
الفارسیة واما الاعمام کما وقع فی بعض النسخ جمع عم علی قانون العربیة بدست
افتاد ای وقع فی یده بطریق الارث فسق و فجور آغاز کرد ای شرع فیه ما
و مبذری بالیاء المصدری من التبذیر و هو الاسراف پیشه گرفت ای اتخذ
الاسراف صنعة فی الجملة چیزی نماند از سایر معاصی و منکری بفتح الکاف
المخففة که نکرد بل فعل جمیع المناهی و مسکری بکسر الکاف نخورد بل شرب کل مسکر
باری ای مرة بنصیحتش گفتم قائلا له ای فرزند دخل بفتح المهملة و سکون
المعجمة هو الذی یاتی الی المرء و یدخل فی تصرفه من الخارج آب روانست و عیش
آسیاب گردان وصف من گردیدن بالکاف الفارسی یعنی خرج فراوان و کثیر
مسلم کسی را باشد که دخل معین دارد بحیث لا ینقطع و یکفی لمصارفه قطعه
چو دخلت التاء للخطاب نیست خرج آهسته ترکن ای لا تسرف فیه که ملاحان
جمع ملاح بتشدید اللام بالفارسیة کشتیبان همی گویند سرودی بیاء الوحدة
و معنی سرود بالترکی ایر و بقیته اگر باران بکوهستان ای فی الجبال نبارد

مرهون بسالی بیاء الوحدة دجله گردد ای یصیر خشک رودی، ای وادی
یابسا لاماء فیه عقل وادب بپیش گیر لهو ولعب قدمر بیانهما فی الباب الاول
فی الحکایة التی اولها یکی از ملوک عرب ومن فسره هناک واغلط هنا علی وجه
یخالف بعض المخالفة فکانه نسی ما قدم واقف بگذار که چون نعمت وحال سپری
بضمتین شود ای یتم وینتهی سختی بالیاء المصدری بری بفتح الباء الموحدة
ویاء الخطاب وپشیمانی خوری ای الان کالاولیان پسر ای الابن المذکور
از لذت نای ونوش اسم مصدر بمعنی نوشیدن وصیغة امر وبمعنی العسل
وقد یکون وصفا ترکیبا والمراد به هو الاول این سخن در گوش نیاورد
ای لم یسمع کلامی هذا ولم یقبله وبر قول من اعتراض کرد وگفت راحت عاجل
ای حاضر وموجود بتشویش آجل بمعنی غایب وآتی منغص علی وزن المفعول
ای مکدر کردن خلاف رای خردمند است مثنوی خداوندان کام ای اصحاب
المرام ونیکبختی، بالیاء المصدری عطف علی کام چرا سختی خورد از بیم سختی
بالیاء المصدری فیهما برو امر من رفتن شادی کن ای یار دلفروز، وصف ترکیبی
بالترکی کوکل نورلندرجی غم فردا نشاید خوردن امروز، کما قیل بیت غم نا آمده
خوردن مقدم رنجه میدارد، همان آن به که با فردا گذارم کار فردا را، فکیف
ای فصوصا مرا که در صدر صفهٔ مروت نشسته ام وعقد فتوت یعنی قید سخا
بسته فالا بق لی القیام بالبذل وذکر انعام بکسر الهمزة در افواه عوام افتاده
یعنی انی مذکور بالانعام فی افواه الانام مثنوی هر که علم شد بسخا وکرم
کنایة من الاشتهار بند نباید که نهد بر درم، ای لا ینبغی له ان یضع القید علی الدرهم
ونیک نام نیکویی بالیاء المصدری چو برون بضمتین علی ما صححه صاحب الصحاح
الفارسی شد ای خرج وظهر بگوی، بالکاف العربی بمعنی المحلة در بمعنی الباب

نتوان که بندی بروی، والمعنی بالترکی قپو بی باغلیه بلمزسن یوزه والمسموع
من الاساتذة ان المراد وجه المخاطب فی قوله ببندی ومن جعل قول المص
بروی محتاجا الی لفظ هیچکس فلم یعرف الخطاب دیدم که نصیحت نمی پذیرد
هذا من کلام المص ودم گرم بالکاف الفارسی من در آهنین سرد وهو قلبه
القاسی اثر نمی کند ترک مناصحت کردم ای ترکت نصحه وروی از مصاحبت
بگردانیدم ای اعرضت عنه وبکنج بضم الکاف العربی سلامت بنشستم وقول
حکما را کار بستم ای عملت بقولهم که گفته اند بلغ امر من التبلیغ ما علیک هذا
ما موصولة فان لم یقبلوا فما علیک ما هذه نافیة وقد تجعل ما استفهامیة والالف
واحدا ای فان لم یقبلوا ما بلغتهم فلا علیک او فای شیئ علیک از ما علی الرسول
الا البلاغ قطعه گرچه دانی که نشنوند ای لا یقبلون بگوی، امر من گفتن
هرچه می دانی خطاب عام از نصیحت وپند، بیان لقوله هرچه میدانی زود باشد
ای سیکون که خیره سر بالترکی باشی بوالنق بینی، مفعول مضمون المصراع الثانی
بدو پا او فتاده اندر بند، بوصول النکبة من عدم قبول النصیحة دست بر دست
می زند که دریغ، مرهون نشنیدم حدیث دانشمند، ای ما قبلت خبره پس
از مدتی بیاء الوحدة آنچه اندیشه کرده بودم وکنت افکر از نکبت حالش
بیان لقوله آنچه بصورت بدیدم ای رایته فی الواقع والخارج که پاره پاره برهم
می دوخت فی اللباس لقمه ولقمه همی اندوخت لفقته فی الطعام دلم از ضعف
حالش بهم آمد بالترکی قرشدی مروت ندیدم در چنان حالت ریش
درونش بملامت خراشیدن ونمک خراشیدن با دل خود گفتم مثنوی حریف سفله
بالکسر والسکون ای الشخص الدنی ومن قال فی شرحه ای بخیل وناکس
فلم یات باصل المعنی در پایان مستی، ای فی آخر سکره نیندیشد ز روز تنگدستی

بالباء المصدری ای لا یتفکر من الفقر درخت مبتداء اندر بهاران جمع بهار
برفشاند، بفتح النون مضارع من افشاندن بالترکی سلکمک وصاورمق
یراد به الانتشار زمستان ای فی الشتاء لاجرم برگ ماند، لاجرا انه فهو منتهی

حکایت پادشاهی پسری را بادیب و معلم داد و گفت تربیتش
الضمیر راجع الی پسر چنان کن که یکی از فرزندان خود، والمراد یسعی فی تعلیم ابنه
سالی ظرف لقوله بر روی سعی کرد و لم یقصر فی تعلیمه بجایی نرسید من الحکم
فرزندان ادیب در فضل و بلاغت فی العلم والبلاغة منتهی بکسر الهاء شدند
ملک دانشمند را ای ادیب مؤاخذه و عتاب باثمه علی ما زعمه الملک کرد
و گفت وعده را خلاف کردی ای فانک التزمت السعی فی حق ابنی حین امرتک بتعلیمه
و شرط وفا بجای نیاوردی گفت اجاب الادیب ای ملک تربیت یکسانست ولیکن
استعداد مختلف قطعه گرچه سیم و زر ز سنگ آید همی، وهو من جنس
الارض از همه سنگی نیاید زر و سیم، فالعلم انما یکون فی الانسان ولا یکون فی کل
انسان بر همه عالم همی تابد سهیل، اسم کوکب یمنی وله تأثیر فی اللون و ذلک
الکوکب انما یری فی دیار الحجاز وما ذکره المص مبنی علی المبالغة جایی انبان
ای جراب میکنند جایی ادیم، ولا یصنع فی کل موضع لعدم استعداد کل جلد
بکونه ادیما حکایت یکی را شنیدم از پیران مربی ای من مشایخ الطریقة
که مریدی را می گفت بطریق النصح والمعرفة چندانکه تعلق خاطر بکسر القاف والراء
للاضافة آدمی زاد ای ابن آدم بروزیست بالباء الاصلیة اگر بروزی ده ای
الرزاق بودی بمقام از ملائکه برگذشتی قطعه فراموشت نکرد ای لم ینسک
ایزد تعالی در آن حال، مرهون که بودی نطفه مدفون ای کنت انت المنی
المستور و مدهوش، ای بلا عقل روانت داد و طبع وهو الخلق الذی جبل

علیه الانسان و عقل و ادراک و کذا جمال و نطق و رای و فکرت و لطف تقریری
و هوش، و هو انما بمعنی العقل والتروح والتکریر للقافیة ده انگشت
مرتب کرد بر کف دست، فان ترتیب الاصابع امر عجیب دو بازو بیت مرکب ساخت
الترتیب اخص من الترکیب کا ذکرت فی موضعه ومن قال یعنی مرتب کرد الا انه
تفنن فی العبارة فقد غفل بر دوشش، و ترتیب الاصابع اعجب من ترکیب
العضدین علی المنکبین کنون پنداری ای ناچیز همت، مرهون که خواهد
کردنت بالترکی کوسنی اتسه کد کدر روزی بیاد الوعدة فراموش، ویحتمل
ان یکون تقدیر الکلام که خواهمت روزیت کردن فراموش والمعنی ح بالترکی
که سنک رزقکی او نتسه کرکدر و فاعل خواهد ضمیر ایزد حکایت اعرابی را
دیدم که با پسری و فی بعض النسخ پسر را می گفت یا بنی تصغیر ابن والتصغیر هنا
للاشفاق لا للتحقیر انک مسئول یوم القیمة ای تسأل فی ذلک الیوم ماذا کسبت
ای عن عملک انه خیر ام شر ولا یقال ای ولا تسأل بمن انتسبت ای عن نسبک
اشریف ام خسیس یعنی ترا خواهند پرسیدن که هنرت چیست و نگویند
که پدرت کیست کما قال الله تعالی فاذا نفخ فی الصور فلا انساب بینهم قطعه
جامه کعبه را که می بوسند، بالباء والعربی والسین المهملة مضارع من بوسیدن
و فی بعض النسخ بالباء الفارسی والشین المعجمة والاول اظهر او نه از کرم
بکسر الکاف العربی پیله بالباء الفارسی ای من دود القز نامی بمعنی صاحب
الاسم ای مشهور شد، ومن قال اسم فاعل من التمو فقد اخطأ با عزیزی
نشست و هو الکعبة روزی چند، مرهون لاجرم همچو او گرامی ای مکرم شد،
کما قیل بیت گرامی دار پیران کهن را، که در پیری بدانی این سخن را، ومن لم یعرف
المعنی قال گرامی منسوب الی کرام خلاصة الحکایة ان العبرة بفضیلة المرء نفسه

دون شرف نسبه واصله حکایت در تصانیف حکما آورده اند که کژدم را
قد مر التحقیق فی بیانه عند قول المص مکن انگشت در سوراخ کژدم فی الباب
الاول فی حکایة رفیقان ومن لم یعرفه بعینه هناک بوجه وهنا بوجه آخر ولادة
معهوده نیست ای لا یولد من بطن امه علی الوجه المعتاد چنانکه دیگر حیوانات
کالها ولادة معهودة بلکه احشای ای جمع حشا وهو القلب ومن لم یعرف التحقیق
قال فی مختار الصحاح للحشا ما اضطمت ای انکسرت علیه الضلوع والجمع احشاء
ویقال حشوا الوسادة لما تحتها من الوبر وغیره مادر را بخورند انما اورد صیغة
الجمع وقد ذکر لفظ کژدم بالافراد لان المراد به هو الجنس وشکمش را بدرند
وبیرون آیند ولادتها بهذا الوجه وره صحرا گیرند وآن پوستها که در خانه کژدم
بینند اثر آنست ای بقیة الجلود الامهات باری ای مرة این نکته را نخست
بزرگی همی گفتم گفت دل من ای قلبی بصدق این حدیث وکلام گواهی ای شهادة
میدهد وجز چنین نشاید بود بالترکی بونک کبی دن غیری اولمغه یرامز ومن لم یعرف
المعنی قال یعنی بغیر ازین نکته که میگویی عمل نتوان کرد این قصه را در حالت
خردی بیاء المصدری با مادر و پدر چنین معامله کرده اند ای اساؤا بهما
قوله پدر استطراد لاجرم در بزرگی چنین مقبول آیند ومحبوب کلام استهزا
ای غیر مقبولین عند الناس فالحصة من القصة ان الولد الذی لا یعظم ابویه
فی صغره لا یصیر مقبول الانام فی کبره قطعه پدری با پسر را وصیت کرد
قائلا کای جوانمرد یاد گیر ای احفظ این پند اشارة الی البیت الاتی هرکه
با اصل خود وفا نکند ولا یحصل الخیر فی حق اصله نشود دوست روی دولتمند
کلاهما وصفان ترکیبیان لطیفه کژدم را گفتند کاف من تتمة الحکایة
چرا بزمستان ای فی الشتاء بیرون نمی آیی گفت بتابستان ای فی الصیف

چو نشست تا بزمستان نیز بیایم حکایت فقیره درویشی ای زوجة
رجل فقیر حامله من الحمل بفتح الحاء بود مدت حملش بسر آمد وقرب وقت الولادة ودرویش
را در همه عمر فرزند نیامده بود وکان شدید الاشتیاق الی الولد گفت اگر خدای
عز وجل مرا پسری دهد جز این خرقه که پوشیده ام ای غیر لباس هذا هرچه ملک
منست ایثار وبذل درویشان کنم شکرا اتفاق زنش پسری آورد ای ولد
ابنا فظهر مرامه شادمانی کرد وسفره یاران ای الفقراء الذین کانوا من اصحابه
بموجب شرط ای بحسب عهده بنهاد والعهد پس از چند سال از سفر شام
باز آمدم بمحله آن درویش گذر کردم ای مررت بمحلته واز کیفیت حالش
بپرسیدم کما هو المعتاد بین الاحبة گفتند بزندان شحنه درست ای فی
محبس نایب الوالی گفتم سبب چیست گفتند پسرش خمر خورده است
وعربده کرده قد مر معنی هذه الکلمات وبیانها فی الباب الثالث فی الحکایة
التی اولها موسی علیه السلام وخون یکی ریخته ای قتل احدا واز شهر گریخته
خوفا من القصاص پدر را بعلت آن ای لاجل ابنه گرفته اند ای آخذوه وسلسله
در گردن بفتح الکاف الفارسی وبند گران بکسر الکاف الفارسی ای القید الثقیل
برپای نهاده اند گفتم این بلا را او اشارة الی ذلک الفقیر بحاجت خواسته است
از خدای تعالی عز وجل قطعه زنان بکسر النون للاضافة باردار ای حوامل
ترکیبی وانما افرده لان اعتبار المطابقة غیر لازم فی غیر لغة العرب کما یقال
فی الترکی یوکلی عورتلر ومن لم یعرف هذه النکتة قال وانما افرده للشعر
وفی عبارة مسامحة اذ اورد بدل الوزن لفظ الشعر وقال فی الحاشیة
لان الظاهر ان یقول بارداران وهذا فی لغة العرب اذ یقال النساء الحوامل
ای مرد هشیار قد مر بیانه فی الباب الثانی فی الحکایة التی اولها مطابق این سخن

ومن قال فی شرحه بالضم والسکون ضد الشکران لم یعرف المعنی الا وقت
ولادت مار زاینده بدل المولد از آن اشارة الی مضمون المصراع الآخر هنر
بنزدیک خردمند هر چون که فرزندان ناهموار ای غیر موافق زاینده
طفل بودم یرید بالطفل هنا الصغیر مطلقا ای کنت صغیرا بزرگی را پرسیدم
از بلوغ ای من امارته گفت در کتب مسطورست و فی بعض النسخ در مسطورکتب
آمده است که سه نشان دارد بتبه بقوله یکی پانزده سالگی بفتح اللام ولفظ گی
یفید معنی المصدریة کما مر بیانه ولفظ پانزده بالباء الفارسیة والهاء الساکنة
فی آخره بمعنی خمسة عشر و دوم احتلام و سوم در آمدن ای خروج موی زهار
بفتح الزاء العربی العانة اما در حقیقت یک نشان دارد بتبه بقوله آنکه در بند
ای فی قید رضای حق عز و جل بیش بالباء العربی از آن باشد که در بند حظ
نفس ای علامة البلوغ فی الحقیقة ان یکون المرء فی قید رضاء الحق ازید
واغلب من کونه فی قید لذة نفسه هر که در وی این صفت موجود نیست
ای من لم یکن فیه هذه الصفة محققان بسکون النون بالغ نشمارندش
ای لا یعدونه بالغا بل یقول اهل الفرس لمثله پیر نابالغ و یقولون ایضا کدا و خفه
ونا پخته قطعه بصورت آدمی شد قطرهٔ آب فیه تقدیم و تاخیر تقدیره
قطرهٔ آب بصورت آدمی شد که چل روزش قرار اندر رحم ماند القرار بمعنی
المستقر و یراد به المتقرر ای بقی متقررا فی الرحم اربعین یوما اگر چل ساله را
ای لمن بلغ اربعین سنة عقل و ادب نیست هر چون بتحقیقش نشاید
آدمی خواندن قال رسول الله صلعم من جاوز الاربعین و لم یغلب خیره شره
فلیتبوأ مقعده من النار و قال علیه السلام من امهله الله ستین عاما فقد
اعذره دیگر جوانمردی خبر مقدم و لطفست عطف علی جوانمردی آدمیت

بتشدید

بتشدید الیاء مبتداء مؤخر و فی اکثر النسخ جوانمردی و لطف و آدمیت
فح یکون المصراع مفعولا مقدما همین نقش هیولانی ای النقش الخالی
عن الکمال مپندار نهی من پنداشتن هنر باید که صورت می توان کرد
و فی بعض النسخ ساخت بمعنی ساختن بر ایوانها در الظاهر ان المقدر بر در و ایوانها
و یجوز ان یکون لفظ در زاید از شنگرف بکسر الشین المعجمة و سکون
النون و فتح الکاف الفارسی و سکون الراء المهملة بالترکی زنجفره و زنگار
بالزاء والکاف الفارسیین چو انسان را نباشد فضل و احسان هر چون
چه فرق از آدمی با نقش دیوار لان مجرد الصورة موجود فیه بدست آوردن
دنیا هنر نیست یرید بیان الفضل یکی را گر توانی دل بدست آر
حکایت سالی نزاع و جدال در میان پیادگان حجاج بضم الحاء جمع الحاج
افتاد ای وقع النزاع فیما بینهم و داعی یرید بالبعض نفسه در آن سفر هم
پیاده بودم یعنی کنت انا فی ذلک السفر راجلا انصاف در سر و روی همدگر
افتادیم ای و لحق انا و قعنا علی رأس الآخر و وجهه هذا کنایة من النزاع الکثیر
والجدال العظیم و داد فسوق و جدال بدادیم و قال الله تعالی الحج اشهر
معلومات فمن فرض فیهن الحج فلا رفث و لا فسوق و لا جدال فی الحج
والمعنی انا قد خالفنا مضمون هذه الآیة الکریمة کجاوه نشینی و صف ترکیبی
قد مر معنی کجاوه بفتح الکاف فی الدیباجة با عدیل علی وزن فعیل بالترکی
دنکدش خود می گفت ای کان یقول لمن یجادله فی المحفة الا وفی یا للعجب
بفتح اللام التعجبیة و هو المسموع من الاساتذة و المستعمل فی السنة العرب
کانه ینادی العجب منه علی نهج قولهم یا للماء و هو مبالغة فی التعجب و من قال
وقد یکسر اللام علی ان یکون المنادی محذوفا یعنی یا قوم ائتوا للعجب ای للتعجب

ينبغي ان يقال في شانه بالعجب كه با دكان عاج بيدبه بعض آلات الشطرنج
التي تصنع من عظم الفيل چون عرصه بالصاد المهملة بمعنى ميدان شطرنج
وقياس كلام العرب ان يقال في الشطرنج بكسر الشين لا بفتحها لان من مذهبهم
انه اذا عرب الاسم الاعجمي رد الى ما يستعمل من نظائره في لغتهم وزنا وصيغة
وليس في كلامهم فعلل بفتح الفاء فوجب كسر الشين من الشطرنج ليلحق بوزن
جردحل وهو الضخم من الابل ومن لم يعرف هذا التفصيل والتحقيق قال بكسر
الشين وان اشتهر بالفتح كذا في المستصفى على ان الكسر على لغة العرب وهذا الكلام
فارسي ومصنفه عجم بسر برد اي يقطعه فرزين مي شود فسر المصنف بقوله يعني
ازان مي شود كه بود ثم رجع المصنف الى كلام ذلك القائل وبا دكان عاج مبتدأ
عرصه باديه را اي ميدان برية بسر برد ند مثل السابق وبتر بالتشديد وقد مر
تحقيقه وتفصيله في الباب الاول في الحكاية التي اولها پسر هارون وبيانه كي
خطاء من اخطاء وقال المحشي هنا وقد يخفف اصله بد تر فكانه نسي ما قدم والحق
شدند ولهذا وقعوا في الجدال وقوله بتر شدند خبر المبتدا قطعه از من
بكوي امر من گفتن كاوقت مرارا حاجي اصله حاج بالتشديد فقلب احد
وفي التضعيف ياء كما في تقضي البازي كاو كسر الياء للاضافة مردم كداي اي
بفتح الكاف الفارسي صفة مشبهة من گزيدن ركب مع مردم والمعنى بالتركي
آدم ولا بجي ومن لم يعرف المراد قال يعني حاجي دل آزار ومردم گزنده گو اصله
كاو پوستين خلق بآزار بالمد مي درد بتخفيف الراء على الاصل حاجي تو
نيستي بل شترست اي حاجي از براي انكه بيچاره خار مي خورد
وبار مي برد بضمن فيه ايهام حكايت هندوي بياء الوحدة
نفت بفتح النون وسكون الفاء والتاء فارسي وتركي وبالطاء معام

انشاد

انشاد عربي مشهور انداز باياء المصدري ولفظ نفت انداز وصف تركيبي
مثل تير انداز از حي آموخت حكيمي گفت له ترا كه خطاب للهندي خانه بلا
اضافة نيين است بفتح النون وكسر الياء الاولى الاصلية واما الياء الثانية
مع النون فلافادة النسبة وحصول الشيء تماما فلا عليه كما وقعت في قول المصنف
چه زند پيش باز روبين چنگ والمعنى ان لك بيتا من القصب ومن لم يعرف
التحقيق والحق قال خانه نيين است كه از ني ساخته شود وهذا مثل قولهم
خانه چوبين بيت بني من الخشب الصرف وكذا كلاه زرين وكمر سيمين ونحوها
بازي نه اينست فلا بد من رعاية المناسبة واصابة الحق ولهذا قال بيت
تا نداني كه سخن عين صوابست مگوي والا يكون مثلك كمثل الهندي المزبور
من غير مناسبة وانچه داني كه نه نيكونش جوابست مگوي تقديره نه نيكوست
جوابش مگوي اذا تصيب الحق وتضيع العمل فاذا عرفت التحقيق لا يذهب
عليك قول من قال ولا يذهب عليك ان هذا البيت قليل المناسبة
لما قبله بل ينبغي ان يقال المصراع الاول في حقه وان يقال المصراع الثاني
في حقنا حكايت مردي را در ديده درد چشم خاست اي حدث لشخص وجع العين
پيش بيطار بفتح الباء وسكون الياء رفت لطلب العلاج قائلا كه مرا
دوا كن فلما طلب منه الدواء بيطار ازانچه در چشم چهار پايان كردي اي يضع
في عيون الدواب در ديده او كشيد لان كان له منحصر فيه كور بالكاف العربي
شد اي صار اعمى حكومت اي خصومت پيش داور اي الحاكم ويراد به القاضي
بردند لطلب الارش حاكم گفت برو خطابا الى البيطار هيچ تاوان بالتاء الفوقانية
اي ضمان نيست علله بقوله اگر اين خر نبودي بياء الحكاية پيش بيطار نرفتي
هذا صورة القصة ثم بين الحقيقة بقوله مقصود ازين سخن آنست كه هر كه نا آزموده

ای الرجل لم یجرب کار بزرک فرماید با انکه ندامت برد بنفتحتین بنزدیک
خردمندان بخفت رای وسخافت الفکر منسوب کردد بالکاف الفارسی
قطعه ندهد فصل منی هوشمندان فاعله وکسر الدال للاضافة روشن
رای وصف ترکیبی بفرومایه ای دنی الاصل کارهای خطیر مفعول له
بوریا باف وصف ترکیبی ای من ینسج الحصیر اکرچه فی حد نفسه باعتبار اسم فاعل
من بافتن بالترکیب دو قیمی است لا یقرء الهمزة للوزن والایجوز اثباتها
کما عرفت فی اوایل الکتاب ومن قال یقرا بوصل الهمزة فلانه ظنه لفظا عربیا
نبرندش بالفتحات وسکون النون والضمیر راجع الی بوریا باف بکارکاه
حریر ای الی موضع الذی ینسج فیه الحریر **حکایت** یکی از بزرکان پسری
بیاء الوحدة شایسته بالشین المعجمة ثم بالسین المهملة داشت ای کان
لاحد من العظماء ابن مقبول ومن قال یعنی ولد فلم یعرف معنی لفظ پسر
وفات یافت فاعله پسر پرسیدندش ضمیر المفعول راجع الی یکی
که بر صندوق تربتش هذا ضمیر راجع الی پسر چه نویسیم کما هو المعتاد
فی قبور الکبار کفت آیات کتاب مجید ای القرآن بیشش بالباء العربی
یعنی قدرش زیاده وفی بعض النسخ بطرف پیش ازانست فمح لا حاجة
الی تقدیر قدر که روا باشد بر چنین جایها نوشتن علله بقوله که
بروزکار سوده بضم السین المهملة اسم مفعول من سودن کردد یعنی
بالکاف الفارسی ای یمحوا ومن قال ای محو شد فلم یعرف المضارع الا
وخلایق برو کذر ند ای یمرون علیه وسکان جمع سک برو شاشند
بالمعجمة یعنی تبول میکنند ومن قال بالمعجمة ثم بالمهملة فلم یعرف اللفظ
فاین المعنی اکر بضرورت چیزی همی نویسند پسر ای ان کتب شیئ

علی صندوق

علی صندوق القبر بیس بامر هم این دو بیت کفایت میکند والبیتان
من لسان المیت **قطعه** وه بفتح الواو وسکون الهاء لفظ فارسی
مشهور یستعمل فی محل الاستغراب والشهرته قرب من الترکی ولهذا
ما تعرضنا ما تعرضنا ببیانه بیانه فی الباب الثالث فی الحکایة التی اولها مال از
شنیدم ومن لم یعرف الفارسی وظن انه محتاج الی البیان نسی بیانه
هناک ولما بلغ هنا قال ولعله مقصور من واه فی مختار الصحاح اذا تعجبت
من طیب شیئ قلت واه ما اطیبه هذا کلامه فعلت واه که هرکه قد مر بیانه
فی الباب الاول فی الحکایة التی اولها ملک زوزن فی قول المص اکر خواهی
هرکه که تراو ومن لم یتعرض ببیانه هناک قال هنا بفتح الکاف الفارسی وسکون
الهاء الاصلی مقصور من کاه یعنی هر وقت هذا کلامه ویلیق انه تقول فی حقه
انه اخر البیان من وقته کما هو عادته هرکه یعنی هر وقت که سبزه در بوستان
مرهون بدمیدی بباء الحکایة یعنی کانت فی مدة حیاتی اذا ظهر النبات الاخضر
فی البستان چه خوش شدی دل من هذا من لسان المیت کما قلنا آنفا
ومن قال فی شرحه یعنی اکر در بوستان دنیا هر زمان سبز من بدمیدن یعنی
آن پسر من ظاهر شدی فقد غفل من السابق والسیاق خاصة من قوله بکذار
ای دوست تا بوقت بهار مرهون سبزه بینی دمیده بر کل من بکسر
الکاف الفارسی **حکایت** پارسایی بر یکی از خداوندان نعمت ای علی احد
من الاغنیاء کذر کرد ای مر به و دید که بنده را دست و پا استوار جمع
والتهاء یعنی محکم بسته وعقوبت میکرد با لتری اشکنجه ایدر پارسا کفت
ای پسر همچو تو ای مخلوق مخلوقی را و خدای عز وجل اسیر حکم تو
کردانیده است و ترا بر وی فضیلت نهاده است فانه صیرک سیدا

وها کا علیه شکر نعمت حق تعالی بجای آر امر من آوردن و چندین جفا
روا مدار فانه تجاوز عن العدل نباید مضارع من بایستن بمعنی لا ینبغی
و قول من قال کلام فی موضع استفهام یعنی هل یحتمل و هل یجوز ان یکون
الامر غدا فی یوم القیمة لا ینبغی ان ینفره که فردا در قیامت این بنده از تو به
بکسر الباء و سکون معناه غایب و من قال یعنی بهتر ینبغی ان یقال که نیکوتک
بهتر باشد و قد وقع فی بعض النسخ از جهت آنکه مظلوم است از تو عفو
طلب میکند ذلک العبد و تو در آن وقت مغلوب شوی الی هنا و وجد فی بعض
النسخ و شرمساری بالیاء المصدری ای بری بفتح الباء مثنوی بر بنده مگیر
خشم بسیار ای والمعنا لا تغضب علی العبد کثیرا جورش مکن و دلش میازار
کلا الضمیرین یرجعان الی بنده او را تو بده درم خریدی یعنی یا ایها المخاطب
آخر نه بقدرت آفریدی الفظ آخر یستعمل فی لسان اهل الفرس للتاکید والتفنن
این حکم غرور و خشم تا چند یا ایها المولی الذی هست از تو بزرگتر خداوند
معناه بالترکی وار در سنده اولو رفاقندی ای خواجه ارسلان و آغوش
و هما اسمان لعبدین کما یقال فی الترکی شیر مرد و خوش قدم فرمان ده
وصف ترکیبی و کسر الهاء للاضافة خود مکن فراموش ای لا تنس امر کسی
او من صیرکه آمرا و من قال یعنی قوت دهنده خود فقد اخطاء در خبر است
خبر مقدم از پیغمبر علیه السلام که بزرگتر حسرتی روز قیامت ظرف لحسرة
آن باشد که بنده صالح را بهشت برند و خداوند فاسق را بدوزخ هذه
الجملة مبتداء مؤخر قطعه بر غلامی که طوع بالفتح والسکون بمعنی المنقاد
خدمت تست مرهون قسم بی حد مران نهی من راندن و کثیرة مرادف
خشم مگیر نفی الکلام تاکید که فضیحت بود بروز شمار ای فی یوم الحساب

وهو

وهو یوم القیامة بنده آزاد ای غیر مقید و خواجه در زنجیر کان محمد ممکر
اذا غضب علی غلامه قال ما اشبهک سیدک حکایت سالی بیاد الوحدة
از بلخ با شامیان سفر بود ای مسافرت مهم و راه از حرامیان در خطر قافیه سفر
جوانی بدرقه قد عرفت معناه فی الحکایة التی اولها از دور آزمایی و من قال
هناک اخطاء ایضا هنا حیث قال ای بر سبیل قلاوزی همراه ما شد ثم وصفه
بقوله سپر باز وصف ترکیبی و کذا جمیع المعطوفات علیه من قوله چرخ انداز
معناه بالترکی زنبرک آتجی و سلحشور لفظ مستعمل فی اللغة الفارسیة
والترکیة و بیش زور ای زاید القوة که بده توانا ای بعشرة رجال اقویاء
کمان او بفتح الکاف العربی ای قوسه زه بکسر الزاء المعجمة و سکون الهاء وتر
القوس نکردندی و فی بعض النسخ کردندی و من افتاره فقد ضیع المبالغة
المقصودة زور آوران جمع زور آور و هو وصف ترکیبی بمعنی القوی
و کسر النون للاضافة ای روی زمین یراد به الدنیا پشت او را ای ظهره
در مصارعه بالترکی کورشش بر زمین نیاوردندی فاعله زور آوران اما متنعم
ای ذو نعمة بود یعنی اعتاد و سایه پرورده بالترکی کوکه ده بسلنمش
و من بدله سایه پرور فقد غلط از معناه بالترکی کوکه بسلیجی کما یقال
بالترکی تن بسلیجی نه جهان دیده و سفر کرده و لم یکن مجرب الامور
رعد یراد به الصوت المطلق مجازا کوس بالاضافة فی اللفظین دلاوران
جمع دلاور بمعنی شجاع بگوشش او نرسیده ای لم یسمعه و برق یراد
اللمعان مطلقا شمشیر سواران جمع سوار بمعنی الراکب ندیده بیت
نیفتاده ای لم یقع ذلک الشخص در دست دشمن اسیر و محبوس
بگردش بفتح الباء القلة و کسر الکاف الفارسی نباریده بالنون النافیة

والباء العربی ای کان لم یمطر حوله باران تیرها ولم یکن مجرب للحرب اتفاقا من
واین وکانا ماشیین در پا هم بالترکی بربر موزاردنجه دوان صفة مشبهة
من دویدن ای کنا فی المسابقة والمسارعة هر آن دیوار قدیم که پیش آمدی
ای کلما مر بجدار عتیق بقوت بازو بیلکندی فاعله جوان وهر درخت عظیم
که دیدی ببرو ر سر پنجه ای بقوة رأسه الکف بر کندی بفتح الکاف العربی وتفاخر
کنان کفتی لاعتزاره بقوته **بیت** بیل کو بضم الکاف العربی بالترکی قنی ومن قال
یعنی کاست فقد غفل من المعنی فانه بالترکی قنده ولا بد ان یقال فی حقه **مصراع**
معنی اینست کامیروی ه تا کتف بفتح الکاف وکسر التاء وبازوی عطف علیه
وکسر الیاء للاضافة مردان ببنده بریدانی منهم تیر کو کالسابق تا کف سرپنجه
کردان نا بفتح الکاف الفارسی صفة من کردانیدن والمعنی بالترکی ارسلان
قنی تا پنجه اوجی دوندوریجی آیایی کوره ومن اورد لفظ کردان مقام مردان
وبالعکس واورد لفظ کتف فی المصراعین فلم یحقق لفظ المتن فاین المعنی
واغرب منه هذا قوله وقد یروی کردان بضم الکاف العربی جمع کرد بمعنی شجاع
فانه من این ثبت عنده هذه الروایة **بیکباره** ما درین حالت بودیم فی الشی
که دو هندو از پس باباء الفارسی سنکی بیاء الوحدة ای من وراء حجر سر بر
آوردند وکانا مختفیین وراه وآهنک قتال ما کردند کما هو عادة قطاع
الطریق در دست یکی چوبی ودر بغل دیکری وفی بعض النسخ ان دیکر
کلوخ کوبی بیاء الوحدة وکلوخ کوب بضم الکاف العربیین وسکون الخاء
المعجمة والباء العربی آلة ینشر به المدر ومن قال وضمتی الکافین
الفارسیین والباء الفارسیة فقد اخطاء مرارا فی مواضع اما اولا فان
لفظ کلوخ بضم الکاف العربی کما عرفت فی الحکایة التی اولها یکی از بنده کان عمرو لیث

وقد صرح به ذلک القائل هناک فنسی ما تذکره هنا واما ثانیا فان لفظ کوب
من کوفتن تبدل باءه فی مستقبلاته والباء عربی فی جمیع المستقبلات کوبد
وکوبنده وسیر کوب جوان راکفتم چه پایی بیاء الخطاب منه پا بدل باء الباء الفارسی
یعنی لای شی یتوقف **بیت** بیار امر من آوردن آنچه داری بیاء الخطاب
ز مردی بالیاء المصدری وزور عطف علی مردی که دشمن بپای خود آمد
بکور ه بالکاف الفارسی بمعنی القبر ومن قال بمعنی قبر ش فقد زاد الضمیر من عند
نفسه تیر وکمان دیدم از دست جوان افتاد لرزه در آمد لرزه بر استخوان و ومن
اورد فی المتن دیدم که کمان از دستش بیفتاد ولرزه بر استخوان افتاد
فقد ارتکب الاستدراک وسوء الترتیب **بیت** نه هر که موی شکافد بتیر
بلا واو عاطفة فی النسخ الصحیحة ومن قال اکثر النسخ التی رأیناها بالواو
فلم یعرف ان العبرة بالقوة لا بالکثرة جوشن بسکون الواو خای وصف
ترکیبی من خاییدن والمجموع صفة لقوله تیر والمعنی بالترکی دکلدر هر که
قل یره جوقس چینیی اوقله بر روز حملهٔ جنک آوران بدارد پای و المعنی
بالترکی جنک کتوریجیلر حمله سی قوتنه دوترا ولا ایاغی چاره جز آن
نه دیدم که رخت وسلاح وجامه رها کردیم لاجل الترجیح وجان بسلامت
بردیم **قطعه** بکارهای کران بکسر الکاف الفارسی بمعنی الثقیل ویراد
به العظیم مرد بکسر الدال کار دیده بسکون الراء وصف ترکیبی فرست
قد مر فی سبب التألیف که شیر شرزه قد مر فی حکایة مشت زنی در آرد
بزیر خم بفتح الخاء المعجمة وتشدید المیم للوزن وفی الاصل تخفیفها
منها بمعنی حلقة کمند جوان اکرچه قوی بال وپیلتن باشد ای بکون عظیم
الجثة وذا المهابة بجنک دشمنش از هول منفل الخوف بکسلد مفاصل

من کسمکدن متعدیا ولازما وهنا لازم بیوندد ای ینقطع مفصله ومعنی المصراع
الاخیر بالترکی دشمن جنکندن آنک قورتلدن اوز بوراوکی ومن لم یعرف
معنی لفظ بیوند هنا قال فی شرحه بفتح الباء الفارسی قید یقید به رجل
الفرس ویمنع به من الجبال الشعریة فی الاکثر نبرد بفتحتین بمعنی الحرب
مبتدا و بیش محارف قد مر بیانه فی الدیباجه آزموده ای هذا المراد التجربة
جرب تجرب معلومست خبره چنانکه مسئلهٔ شرع پیش دانشمند
ای مثل معلومیتها **حکایت** توانکر زاده را دیدم هذا حکایة مارآه
المص بر سر کور بالکاف الفارسی پدرش نشسته واهل الدنیا یظهرون
آثار اموالهم فی قبورهم ویتفاخرون بها ولذلک قعد ابن الغنی علی قبر
ابیه وبا درویش زاده مناظره ومباحثه در پیوسته للتفاخر که صندوق
بضم الصاد المهملة فصیح وهو ما وضع علی قبر المیت تربت پدرم سنکین است
ای من الحجر وکتابت رنکین ای کتب علیه خط ملون وفرش رخام بضم
الراء المهملة انداخته والمراد کون الرخام فراش الصندوق وخشت پیروزه
بکسر الخاء وسکون الشین المعجمتین ای اللبنة منه در وساخته والمراد
کون الرخام مرصعا به للزینة بکور پدرت قاطبا ابن الفقیر چه ماند
بفتح النون من مانستن ای لا یشبهه لانه استفهام انکاری ومن قال
ای کیف یشبهه فکانه لم یفهم المعنی که خشتی دو فراهم آورده بالترکی
برایکی کرپیج بر بیره کتورمش ومشتی خاک ای کف من التراب بر وکرده
یعنی ان ترابه قلیل درویش پسر بسکون الشین ای ابن الفقیر
این بشنید ای سمع هذا الکلام وکفت خاموش قد مر بیانه مع کونه ظاهرا
وتفسره هنا بعد مضیه فی مواضع متعددة بقوله اسکت یستحق ان یقال

فی حقه اسکت که تا پدرت خطاب لابن الغنی زیرا این سنک کران قدمی
بیانه قد بیا بر خود بجنبیده باشد یعنی حتی یتحرک ابوک نفسه تحت الحجر
الثقیل پدر من بهشت رسیده باشد لمقة جملة که در خبرست موت
الفقراء راحة کما قید الموت اربعة موت الامراء وموت العلماء وموت الاغنیاء
وموت الفقراء الاول فتنة والثانی **بیت** خر که کمتر نهند بر بسکون الراء
وی بفتح الواو باره ای الحمل بره بسکون الهاء مقصور من راه آسوده
تر کند رفتار اسم من رفتن مرد درویش که بار ستم بالاضافة فی اللفظین
فاقه وفقر کشید ولیس علیه حمل من اثقال الدنیا بدر مرک ای الی باب الموت
همانا یشبه که سبکسار ای خفیف الحمل آید والغنی بخلافه کما قال ولکن
در نعمت ودر راحت وسایشش کانه عطف تفسیری زیست ماض من زیستن
مردنش زین همه یعنی ان مفارقه من هذا المجموع باسره شک نیست
که دشوار آید لان فراق الکثیر عسیر بهمه حال اسیری که ز بندی بیاید الوجد
فیها بر هذه مضارع من رهیدن بهترش دان ز امیری که کرفتار آیده
حکایت بزرکی را پرسیدم از معنی این حدیث که اعدای ای ازید اظلم
عدوک العدو فعول من العداوة واسم جنس ولذلک صح اضافة
اعدای الیه لان اسم التفضیل یقتضی تعدد ما اضیف الیه معرفة نفسک
التی بین جنبیک والمراد بالنفس الامارة لا المطمئنة وغیرها کفت
فاعله بزرکی بحکم آنکه هر آن دشمن که باوی احسان کنی دوست کردد
ای یصیر صدیقا مکر نفس را چندانکه مدارا بیش بالباء العربی کنی
مخالفت زیاده کند وقیل ضرر العدو بالدنیا وهی فانیة وضرر النفس
بالآخرة وهی باقیة وقیل ضرر العدو بالترده وضرر النفس بالایمان نعوذ

بالله

من ضررها قطعه فرشته خوی والمعنی ظاهر وقد مر مرارا ومن
قال خوی بمعنی للخلق والعادة یعنی ملک صفت وفرشته خوی شود
فقد ذهب علی عادته من ایراد التکرار الغیر المفیدة وتعریف الشئ
بنفسه کما قال المص خوی بد در طبیعتی که نشست آدمی فاعل شود
بکم بفتحتی باء الصلة والکاف العربی خوردن ای بقلة الاکل وگر فرو
چو بهایم بیوفتی خطاب من افتادن بالواو وقد عرفت انه بالواو وبلا واو
لغة چو جماد وهو مالا نماء له مراد هر که برابری مطیع امر شد ان
الانسان عبید الاحسان خلاف نفس ای الامارة اذ هی المتبادرة عند
الاطلاق که گردن کشند وفی بعض النسخ فرمان دهد چو یافت مراد
جدال سعدی با مدعی در میان توانگری و درویشی یکی در صورت
درویشان ای شخص کان فی صورة الفقراء نه بر سیرت ایشان ای لکن
علی هؤلاء تهم در محفلی دیدم نشسته بین الناس وشنعتی ایشنا عن
الفضاعة وقد شنع الشئ من باب ضرب فهو شنیع والاسم الشنعة در پیوسته
و دفتر شکایت باز کرده ای کشفه و ذم توانگران اغاز کرده شرع فی
مذمة الاغنیاء سخن بدینجا رسانیده فی سوق کلامه که درویشانرا
دست قدرت بسته است ای لیس لهم مال و توانگران پای ارادت
شکسته ای لا یریدون العطاء بیت کریمان را بدست اندر درم
نیست، تقدیره اندر دست درم نیست کما عرفت مرارا خداوندان
نعمت را کرم نیست، فصل فی الترجمة دیگر کریم اولان کشیلر ده
درم یوق، شو کشیلر که نعمتی وار در کرم یوق، مراکه پرورده نعمت
بزرگانم یصیف المص بنفسه این سخن ای ذم الاغنیاء ناپسند وفی بعض

النسخ سخت آمد گفتم ای یار توانگران دخل مسکینان اند قد مر بیان الدخل
فی هذا الباب فی الحکایة التی اولها پارسازاده ومن فسره هناک کانه
نسیه وفسره هنا بوجه آخر حیث قال والمراد بالدخل ما یدخل فی الکیس او غیره
یعده المرء للخروج الی مصارفه و ذخیره گوشه نشینان فان اموال الاغنیاء
تصرف الیهم محفوظة لهم ومقصد زایران وکهف یراد به الملجأ مسافران
فان المسافرین یلتجیون الیهم وتحمل بار گران قد مر مرارا اقربا وجدا
ومن فسره بقوله تحمل فانما هو تکونه ثقیلا از بهر راحت دیگران وبهذا
دست تناول وهو مد الید لاجل اکل الطعام آنگه مقصور من انگاه کما مر
مرارا ومن قال بفتح الکاف الفارسی وسکون الهاء الاصلی ای در ان
وقت کانه راه فی هذا الوقت برند بفتحتین که متعلقان من الاهل
والولد و زیردستان ای الذین کانوا تحت ایدیهم بخورند من الطعام
وفضله مکارم جمع مکرمة بضم الراء ایشان با رامل جمع ارملة وهی المرأة
التی لا زوج لها کذا فی درج اللغات ومن قال جمع ارمل بفتح الهمزة
وهو الرجل الذی لا امرأة له کذا فی مختار الصحاح فقد اسند الیه ما لیس فیه
فان الجمع غیر مذکور فیه و پیران عطف علی ارامل و اقارب و جیران جمع جار
بتخفیف الراء والعجب ممن شرح کتاب گلستان بلغة العرب فسره بقوله
همسایه رسیده رباعی توانگرانرا وقفست و نذر و مهمانی بیا فی وقف
سکنة والیاء فی القافیة مصدریة ای الاغنیاء وقف و نذر بالمال وضیافة
لکان مکنتهم زکاة و فطرة و اعتاق و هدی بالفتح والسکون ما یهدی ای الحرم
من النعم و قربانی من التبرعات المالیة تو کی بالفتح والسکون سؤال
عن الوقت بدولت ایشان رسی که نتوانی، بیاد الخطاب جز این دو را

زکوت وان هم بعد بر پیشانی، بالباء المصدری اگر جود ست واگر قوت
سجود ای کلتاهما توانگرانرا به میسر میشود علله بقوله که مال مزکی
علی صیغة المفعول ای المال الذی ادی زکوته او المال المطهر دارند
ومن قال فی شرحه ای مطهر باداء الزکوة فقد غفل عن المعنیین وقال
فی مختار الصحاح زکی ماله تزکیة ادی عنه زکوته وقوله تعالی وتزکیهم
بها قالوا تطهرهم بها وجامه پاک وعرض بکسر العین مصون اسم مفعول
من الصیانة ای المحفوظ ودل فارغ ای لهم هذا المجموع وقوت طاعت
در لقمهٔ لطیف است وهذا مجرب وصحت عبادت در کسوهٔ نظیف من
النظافة وهو النقاوة پیداست که از معدهٔ خالی چه قوت آید ای یحصل
واز دست تهی چه مروت قافیة لقوت واز پای شکسته چه سیر آید
کالاول واز دست گرسنه چه خیر قطعه شب فی اللیل پراکنده
خسبد مضارع من خسبیدن بالترکی یاتمق وایومق آنکه فاعله بدید بفتح الباء
الاصلی بمعنی ظاهر نبود وجه بامدادانش یعنی ینام علی التشویش من لم
یبین له وجه نفقته غدا مور گرد بکسر الکاف الفارسی آورد یعنی یجمع ها
بتابستان ای فی الصیف تا فراغت بود من هم المعاش زمستانش
ای فی شتائه فراغت مبتدا با فاقه ای مع الفقر نه پیوندد خبره ای لا یتصل
ولا یحصل وجمعیت بسکون التاء مبتدا با درتنگ دستی ظرفه صورت نبندد
خبره یکی وهو الغنی تحریمه وهو تکبیرة الافتتاح عشا بکسر العین بسته لفراغ
باله ودیگری وهو الفقیر منتظر بکسر الظاء وکسر الراء للاضافة عشا بفتح العین
ما یؤکل فی وقت العشاء ضد الغداء نشسته لعدم مساعدة اسباب المعاش
ووجود الحاجة الی تدبیر الطعام لفقره هرگز این ای الفقیر بدان ای الغنی

کی قد عرفت معناه ماند بفتح النون ای متی یشابهه ومن قال فی شرحه
ای یشابهه فلم یأت بمعناه حقیقة بیت خداوند روزی بمبتداه ای صاحب
رزق بحق مشتغل خبره لفراغ قلبه من امر المعاش پراکنده روزی
مبتدا ایضا پراکنده دل خبره لاشتغال باله وتفرق حاله عبادت ایشان
ای الاغنیاء بمحل قبول نزدیکترست لکونها مقارنة بحضور القلب کما قال
که جمعند وحاضر بحسب القلب نه پریشان خاطر ثم فصل حال الاغنیاء که اسباب
معیشت ساخته اسم مفعول من ساختن والمراد ایجادهم واحضارهم ایاها
ومن قال یعنی مهیا فقد زاد شیئا لعدم علمه بالمعنی وباوراد جمع ورد عبادت
پرداخته اسم مفعول من پرداختن وهو بالترکی تمام اتمك وآیشه صورت
ویرمك وبتورمك وقورتارمق وفارغ اولمق وخالی اولمق ومن قال
یعنی منتظم ومانوس شده فلم یجیء بمعنی من معانیه وعرب گوید اعوذ بالله من
الفقر المکب من اکب بمعنی سقط علی وجهه فاکب وهذا من النوادر ان یکون
فعل متعدیا وافعل لازما وفیه مبالغة کما فی قوله تعالی مکبا علی وجهه حیث
ان اکباب الفقیر فی فقره قد بلغ الغایة بحیث مرض لصیغته وهو الفقر ایضا
ویحتمل احتمالا مرجوحا ان یکون من اکب علی کذا ای یفعله ویلزمه ومن قال
بهذا الوجه فقد رجح المرجوح ومجاورة مفاعلة من الجوار عطف علی الفقر
من لا احب ای لا احبه بحذف العاید المنصوب وقیل ضیف السجون
معاشرة الاضداد مصراع روح را صحبت ناجنس عذابست الیم ودر خبر آمده ست
الفقر سواد الوجه فی الدارین وفی بعض النسخ درویش بی معرفت نیارامد
ای لا یسکن تا فقرش بکفر انجامد ای یصل الیه کاد الفقر ان یکون کفرا
وهذا وارد فی الخبر ایضا ولما تمت هذه الادلة المعقولة والمنقولة ح

لفقا مجیبا بشنیده که پیغمبر علیه السلام گفت الفقر فخری فانه یدل علی فخر
الفقر گفتم فی جوابه خاموش فانک لا تدری معنی الحدیث المذکور که اشارة
خواجه علیه السلام بفقر طایفه است که مردان میدان رضا اند و لهذا اضاف
الی نفسه بقوله فخری اذ لیس الفقر فخرا لکل احد و تسلیم عطف علی رضا بعض
النسخ سپر تیر قضا و پیس جام کما قال نه فقر اینان که فرقه ابرار جمع بر
او بار مثل اصحاب اظهار پوشند کما فی زماننا و لقمه ادرار بکسر الهمزة ای لقمة
وظیفه فروشند مضارع من فروختن بمعنی البیع یعنی لا یاکلون لقمة
وظائفهم بل یبیعون لزیادة حرصهم علی المال قطعه ای طبل باز ترکی
ای طاول والمراد به من یقول الکلام رافعا صوته متصلفا بلند بانگ صفته
دور باطن هیچ ای بطنه خال بی توشه و زاد چه قدر بیر گنی وقت بسیج
وهو بفتح الباء العربی او الفارسی او بکسرها و بالجیم العربی او الفارسی
لغة مستعملة وقد یستعمل بفتح الباء العربی والجیم الفارسی معناه بالترکی
سفر پراقی والمراد هنا قصد السفر وقد وجدنا هذا التفصیل فی بعض اللغات
وصادفنا الاهالی بکل الاستعمالات ومن لیس بفارس فی میدان الفارسیة
وقع فی الحیرة حیث قال فی شرحه بالباء الاصلیة موافقا فی الوزن لقوله
هیچ ولکن قال فی الصحاح الفارسی بسیج بکسر الباء تهیئة الاسباب وقد
صح الباء والجیم بالعربیتین فی ذلک الصحاح وبالفارسیتین فی بحر الغرایب
وانا ما سمعته من افواه الرجال فهو بسیج بفتح الباء العربی والجیم الفارسی
روی طمع از خلق بپیچ امر من پیچیدن ار حرف شرط کامر بابانه هر دی
تسبیح هزار دانه بر دست بپیچ یرید المص بهذا الکلام انک تتصلف
فی الافتخار بالفقر ولست بذلک المقام وقد وقع فی بعض النسخ هنا ما اوردنا

من قوله

من قوله درویش بی معرفت الخ علی ما وجد فی بعض النسخ وانما اخترنا النسخة
التی وقع فیها تقدیم ذلک القول لان ذلک المقام مقام استدلال المص فالاحسن
ایراد دلیله هناک وهذا المقام مقام الجواب عن استدلال الخصم فلا وجه لایراد
الدلیل هنا فمن اختار النسخة التی وقع فیها تاخیر ذلک القول فقد اخر هذا
الترتیب کما لا یخفی علی المتامل اللبیب واعلم ان فی کلام المص اشارة الی
التوفیق بین الاحادیث الثلثة فان قوله علیه السلام الفقر سواد الوجه فی الدارین
فی حق من یشغله الفقر عن الطاعة بل یلقیه فی المعصیة کما قال علیه السلام
ان اشقی من اجتمع علیه فقر الدنیا وعذاب الاخرة وان قوله علیه السلام کاد
الفقر ان یکون کفرا فی حق من لا یصبر علیه بل یتکلم بما یوجب الکفر وقد ورد فی الحدیث
القدسی من لم یصبر علی بلائی ولم یشکر علی نعمائی ولم یرض علی قضائی فلیطلب
ربا سوائی وان قوله علیه السلام الفقر فخری کان فی حق من یری الفقر تحلیا بزی
الانبیاء واذا عرفت هذا التحقیق المشار الیه فی کلام المص المؤید بالاحادیث
الاخر لم یبق لک حاجة الی التوجیه البعید الذی اورده من قال قال بعض
المحققین معنی الحدیث الاول اعنی قوله الفقر سواد الوجه فی الدارین اظهار عدم
خلو القلب مما خلت عنه یده ومعنی الثانی اعنی قوله الفقر فخری خلو القلب
مما خلت عنه یده ومعنی الثالث اعنی قوله کاد الفقر ان یکون کفرا عدم خلو
القلب مما خلت عنه یده هذا کلامه ثم ان المصنف تنزل وقال ان امثالنا
لیسوا من تلک الطایفة التی قلنا فی حقهم مردان میدان رضا اند ولیس لنا مال
حتی یحصل الثواب بصرفه الی الخیرات کما قال رسول الله صلی الله علیه وسلم نعم المال
الصالح فی ید الرجل الصالح ولیس امر معاشنا منتظما حتی یتیسر لنا العبادة
بفراغ البال بل فی تلونا صاحب المال للفقر وسوء الحال ولا فائدة هذه المعانی

ابن سید علی

الناس

ابن سید علی

قال و نشاید جز بوجود نعمت برهنه را پوشیدن ان کان معناه بالترکی
اورتمک وهو متعد وان کان معناه بالترکی کیمک فهو لازم از متعدیه
پوشانیدن باد در استخلاص گرفتاری کوشیدن یعنی لا یقع شیء من الخیرات
مثل ستر العری باعطاء اللباس ومثل استخلاص الاسیر والمحبوس الا بوجود
النعمة ابناء جنس ما را بر ید فقر الصوفیة بپایهٔ ایشان ای بمرتبة الاغنیاء
کی رساند استفهام انکاری و ید علیا وهی ید المعطی بید سفلی وهی ید الفقیر
الآخذ چه ماند ای لا یشتبهها کما ورد فی الخبر الید العلیا خیر من الید السفلی
نه بینی حق جل و علا در محکم تنزیل یحتمل ان یراد بالمحکم معناه الاصطلاحی
الذی یذکره اهل الاصول او یراد به معناه اللغوی از نعمت اهل بهشت
خبر می دهد که اولئک لهم ای لاهل الجنة رزق معلوم ای معروف حین یشتهونه
علی قدر غدوة وعشیة فواکه بیان للرزق المعلوم او بدل منه جمع فاکهة وهی
ما یؤکل من الثمار تلذذا ورزق اهل الجنة انما یؤکل للتلذذ لا للقوة لاستغنائهم
عنه فی الجنة وهم مکرمون لان الاکل الخالی من الاکرام یلیق بالبهائم وان رزقهم
یصل الیهم من غیر تعب وسؤال کما علیه رزق اهل الدنیا فی جنات النعیم ای فی جنات
لیس فیها الا نعیم ووجه الاستدلال المص بالآیة علی کون الید العلیا افضل ان لها
معلوما والرزق المعلوم ممدوح وصف الله تعالی اهل الجنة به تا بدانی که مشغول
کفاف قد مر بیانه فی الباب الاول از دولت عفاف وهو الکف عن الحرام محروم است
و ملک فراغت زیر نگین رزق معلوم بیت تشنگان را نماید بمضارع مجهول
اندر خواب ای فی النوم همه عالم بچشم ای فی عیونهم چشمهٔ آب لکمال حرصهم
علی الماء واحتیاجهم الیه هر کجا که سختی کشیده مفعول مقدم لقوله بینی و تلخی
چشیده عطف علیه را بینی خود را بشره قد مر بیانه فی حکایة زور آزمایی والبا

هنا للسببیة در کارهای مخوف انداز د لفقره واز توابع آن ای من لوازمه
نپرهیزد بفتح النون النافیة واز عقوبت آفت مهر اسدای لا یخاف وعلال
از وام نشناسد قطعه سگی را که کلوخی بیاد الوحدة فیها بر سر آید با آن می
علیه از شادی برجهد کین استخوانست ای علی هذا الظن و گر نعشی
الیاء للوحدة والنعش هو الجنازة بکسر الجیم اذا کان علیه المیت واذا لم یکن
علیه میت فهو سریر دو کس بر دوش گیرند مرهون لئیم الطبع شحیح
النفس پندارد که خوانست ای یظن انه طعام اما صاحب دنیا یعنی مالک
مال بعین عنایت حق تعالی فی اضافة عین الی عنایت لطف ملحوظ است اللحظ
هو النظر و طلب الانصاف والاعتراف فی خصمه فقال من ها نا یعنی فرضا
که تقریر این سخن بکردم المفروض هذا و بیان و برهان بیاوردم عطف علیه
انصاف از تو توقع دارم ثم اورد کلاما یقبله المنصف فقال هرگز معنی هذا
اللفظ کلفظ معلوم شنیده و فسر بینه بقوله قیل بکسر الکاف الفارسی بمعنی
اصلا یعنی هیچ فقد اکثر الکلام فلا فایدة فیه هرگز هیچ دیدی که دست عطا بی
الیا للوحدة ودغا هو الشخص المزوف الذی لا یطابق باطنه ظاهره یقال له بالترکی
قلب بر کتف بفتح الکاف وکسر التاء وسکونها الظهر بالفتح بسته یا خرف عطف
فی الفارسی بی نوایی بیاء الوحدة ایضا در زندان نشسته محبوسا یا پردهٔ
معصومی دریده یا کفی بتشدید الفاء عربی کامر از معصم بکسر المیم وسکون العین
وفتح الصاد المهملتین موضع السوار من الساعد ای الرسغ بریده الا استغنا
من الامور المذکورة بعلت درویشی بالیاء المصدری شیر مردان را بحکم ضرورت
و فقر در نقبها بفتح النون وسکون القاف یقال بالترکی تجریغا منه لیم گرفته اند
و کعبها سفته اسم مفعول من سفتن یعنی ان رجال الشجعان یحبسهم الناس فی المواضع

الضيقة تحت الارض ويقيدون ارجلهم بالحديد ويخرج كعابهم به او المعنى
ان الناس يستعملونهم بالاجرة على اعمال حفر الارض ويخرج كعابهم بسبب
الاعمال الشاقة فيها ومنهم لم يعرف المعنى قال يعنى بسبب فقر دردر طها
افتاده است وبكر بخته است تا كعبش مجروح وسوراخ شده است ومحتمل
است كه درويش را نفس اماره مطالبت كند اى المجامعة چون قوت بتشديد
الواو اعصائش اى كفها من الزنا نباشد للمتوقان وقوة المزاج
المزاج بعصيان مبتلا كردد كه بطن وفرج توامانند التوام بفتح التاء
المثناة الفوقانية وسكون الواو ثم بالهمزة المفتوحة بالتركى ايكز وفسر
المص بقوله يعنى بطن وفرج دو فرزند يك شكم اند لما فسره المص بين
المرام بقوله مادام كه اين يكى يعنى بطن برجا بست بسبب كثرة الاكل
آن ديكر يعنى فرج برپاست وقد وقع ماقلته من الاحتمال شنيدم كه درويشى
با حدث جنتى بريديه الزنا بكرفتند اى الناس باانكه شرمسارى برد بفتح
الباء وسكون الراء اذ اى وقع له الخجالة بسزاى سنكسارى شد اى استحق الرجم
كفت اى مسلمانان زر ندارم كه زن كنم قد عرفت معناه فان قيل الظاهر
من هذا الكلام ان يكون ذلك الرجل عزبا ولا رجم للعزب فكيف يستحق الرجم
قلنا يجوز ان يكون له زوجة فى بلد آخر ولئن سلم انه لا زوجة له وقت ارتكابه
الزنا ولكن يجوز ان يكون متزوجا فى الزمان الماضى فيستحق الرجم وقول
الفقهاء لا رجم للعزب ليس بمطلق بل للعزب الاصلى وقوت ندارم كه صبر كنم
على ترك الجماع چه كنم لا رهبانية فى الاسلام اشارة الى قول النبى عليه السلام
لا رهبانية فى الاسلام الرهبانية بفتح الراء فعل الرهبان من مواصلة الصوم
ولبس المسوح جمع مسح بكسر الميم بالتركى پلاس وترك اكل اللحم والتعبد فى القرآن

واما التقبل فهو ترك النكاح والاعتزال الكلى عن النساء ثم اراد المص بيان
منافع الغنى فقال از جمله مواجب سكون بالاضافة جمع موجب بالجر ومسجد
وهو موضع الوجوب وجمعيت درون عطف على سكون كه خداوندان نعمت را
اى للاغنياء ثابت است قوله از جمله مواجب الخ خبر وقوله كه خداوندان الخ
صفة لقوله مواجب وقوله يكى مبتداء آنست خبره والجملة مبتداء مؤخر للخبر
المقدم كه هر شب صنمى بياء الوحدة دربر بمعنى الصدر كيرند بريديه التزوجة
الجميلة او الجارية المليحة وهر روز جوانى بالياء المصدرى از سر كيرند يعنى
يستانفون الشباب كل يوم اى يصبحون كانهم شبان آن چنان صنمى
وصف للسابق كه صبح تابان را دست از صباحت اى حسن او بر دست
اى الصبح المضيئ يضع يده على جنبه فان القلب فى الجانب الايسر وهذه
الهيئة كناية عن ذهاب الطاقة وكمال الحيرة ومن قال يعنى صبح روشن
دستش از جمال او بر سينه نهاده است وهذا كناية عن تسليم حسنه واظهار
التحير من جماله فهو لم يعرف موضع القلب اللهم الا ان يقال المراد من قوله
دل هو الصدر والتعبير عنه به لرعاية السجع وسرو خرامان را پاى بجالت
فى ذكر دست وپاى لطف از ود ركل بكسر الكاف بيت بخون عزيزان
بريد بهم العشاق فرو برده اسم مفعول من برده چنك بالجيم الفارسى
يراد به مجموع الاصابع سر انكشتها بسكون الراء للوزن كرده عناب رنك
فيه تخييل واشارة الى ان حمرة الانامل ليست بصبغ الحناء بل ملونة
بدم العشاق ومنهم قال بل بدم هؤلاء الاغنياء والعشاق فقد خص العام
بلا مخصص كما لا يخفى محالست بحسب العادة كه باوجود حسن طلعت او اتا
اى صنم كرد بكسر الكاف الفارسى مناهى كردد بفتح الكاف للفارسى

ای مستحیل منه عادة ان یدور حول المناهی یا قصد تباهی بالیاء المصدری
وتباه بمعنی الفانی والفاسد والهالک والردی کذا فی کتب اللغات
المعتبرة ومن قال بمعنی الفانی کذا فی الصحاح الفارسی فقد قصر فی البیان
فی البیان کاهو شانه کند بیت دلی که حور بهشتی ربود و یغما کرد ، مر هرگز
کی التفات کند بر بتان یغمایی ، بالترکی یغماجی والمراد ان من تعشق بالجمال
الاعلی لا یلتفت الی الادنی سواء کان ذلک الجمال الاعلی فی الزوجة او الامة
ثم لم یعرف معنی لفظ یغمایی بل لم یعرف معنی البیت قال واشار بقوله بتان
یغمایی الی تملک الجواری المسبیة الجمیلة المستخرجة من دار الحرب بالنهب والغارة
شعر من موصولة کان تامة بین یدیه ای قدامه ما مره اشتهی ضمیر الفاعل
راجع الی من رطب ، فاعل کان والجملة الفعلیة صلة الموصول والموصول
مع صلته مرفوع المحل علی انه مبتدا والمعنی من وجد قدامه کلما اشتهی رطب
یغنیه مضارع اغنی والضمیر البارز راجع الی الموصول وذلک مرفوع محلا علی انه
فاعل یغنی وهو اشارة الی الرطب وهذه الجملة خبر المبتدا ای الموصول مع الصلة
عن رجم متعلق بیغنی والرجم هو الرمی بالحجارة وهو مضاف الی العناقید المحل
جمع عنقود وهو بالفارسیة خوشهٔ انگور ویراد هنا عنقود الرطب بقرینة
والمعنی المراد ان کانت عنده امرأة ذات جمال وهو یجامعها کل وقت
شاء لا یحتاج الی الجماع الحرام اغلب ای اکثر تهی دستان ای الفقراء
دامن عصمت مفعول مقدم لقوله الایند فی قوله بمعصیت آلایند مضارع من آلایدن
بالترکی بولاشدرمق وچون سگان گرسنه ای کالکلاب الجیاع وفی بعض
النسخ واغلب گرسنگان نان ربایند مضارع من ربودن والنسخة
التی افترناها انسب بالسیاق بیت چون سگ درنده بشنید التراد

گوشت یافت نپرسد ، مرهون کین شتر صالحست ای لا یسئل انه ناقة
صالح علیه السلام یا خر دجال ، فالفقیر الذی له شبق لا یحترز عن الجماع الحرام
بسیار مستوران بعلت درویشی ای بسبب الفقر در عین فساد افتاده عرض
بالکسر والسکون گرامی قد مر بیانه فی هذا الباب فی الحکایة التی اولها اولی
را دیدم ومن قال هناک فی شرحه منسوب کرام قال هنا ای ثمین فقد
خطاؤه فیصح ان یقال فی شانه عرض گرامی بباد بکسر الدال زشت
نامی داده بیت باگرسنگی قوت پرهیز نمانده بفتح النون مضارع منفی
نماندن افلاس بکسر الهمزة وسکون السین المهملة مبتدا او عنان
مفعول مقدم لقوله بستاند فی قوله از کف تقوی بستانده فاعل افلاس
والجملة الفعلیة خبره ولما ذکر المص ادلة رجحان الغنی علی الفقیر واجاب
عن استدلال الخصم وذکر فواید الغنی ومضرات الفقر وحصل الزام الخصم لکن
منصفا الحال لسانه وشرع فی مذمة الاغنیاء کما یحکی المص حالی که من
این سخن بگفتم قد وقع عین هذه العبارة فی سبب تالیف الکتاب عنان
طاقت درویش بالاضافة فی اللفظین از دست تحمل باضافة برفت
ولم ینصف تیغ زبان برکشید لفتالی فی البحث واسب فصاحت در میدان
وقاحت قد مر فی حکایة قاضی همدان جهانید بالجیم الفارسی وبرمن دوانید
للغلبة وگفت چندان مبالغه در وصف ایشان کردی وسخنهای پریشان
گفتی بیاء الخطاب للعتاب که وهم بسکون الهاء والمیم بمعنی قوة واهمه
تصور کند فی شانهم که این طایفه یشیر الی الاغنیاء زهر فاقه را تریاق
قال فی مختار الصحاح التریاق بکسر التاء دواء السموم فارسی معرب والدریاق
لغة فیه ویا کلید ای مفتاح خزینه ارزاق ولیس کذلک مشتی اند

لفظ مشت بالضم والسکون یجیء لمعنیین احدهما بالترکی یومرق والاخر
بالترکی آووج وهو المراد هنا والیاء للوحدة ای طایفة قلیلة وقول من قال
وقد یقال معناه انهم من اوضع المحقرات فی انفسهم حیث خلقوا من قبضة
تراب غیر مقبول بل غیر معقول متکبر ومغرور وصفان عجب بکسر الجیم قد مر
فی حکایة التی اولها پیری حکایت میکند و نفور بفتح النون فعول من النفرة
بمعنی النافر مشتغل مال ونعمت بحرصهم مفتتن اسم مفعول من الافتتان
وهو افتعال من الفتنة جاه وثروت بمعنی الغنی کذا فی المصادر وبمعنی کثرة
العدد کذا فی مختار الصحاح که سخن نگویند الا بسفاهت قال مختار الصحاح السفه
ضد الحلم واصله الخفة والحرکة و نظر نکنند بغیر الا بکراهت ثم ذکر بعض قبایحهم
بحسب زعمهم علما را بگدایی بکاف الفارسی والیاء المصدری منسوب کنند
ای یقولون فی حق العلماء انهم سائلون و فقرا را به بی بفتح الباء القلیة ثم
بکسر الباء الثانیة سرو پایی یراد به العری معیوب گردانند ای یقولون
فی حق الفقراء انهم قوم لیس لهم لباس فی رأسهم ورجلهم بالترکی باشسز
یوقسز واباغسز یوق چپلاق وچورلاق بغرور ومالی که دارند و عزت جاهی
که پندارند یعنی یظنون انه فی نفسه مرتبة عظیمة ولیس کذلک فی الحقیقة
برتر ای اعلی از همه نشینند فی المجالس وخود را از همه بهتر بینند فی تصورهم
نه آن در سر دارند ای لیس فی رؤسهم که بکسی بر دارند ای ان یرفعوا رأسهم
للنظر الی الغیر من شدة کبرهم وقد یقال ای لا یجوزون رفع الرأس والالتفات
الی الغیر حتی لا یتصورونه من شدة الغرور وفرط الکبر فلم یرفع رأسه
الی جانب المعنی اصلا بیخبر فی موضع الحال از قول حکما که گفته اند مقول القول
هذا اعنی قوله هر که بطاعت از دیگران کمتر است و بنعمت بیش بالیاء العربی

بصورت

بصورت توانگرست و بمعنی درویش بیت گر بی هنر بمال کند فاعله بمعنی
بی هنر فخر مفعوله بر حکیم ای علی اهل الفضل کون بالکاف العربی وسکون
النون فی الاصل بمعنی الدبر وکسر النون هنا للاضافة خر ش هذا اللفظ اعنی
کون خر کنایة من کمال التحقیر شایع فی استعمال الاعجام شمارا مر من شمردن
فی بعض النسخ شمارد ففاعله حکیم اگر گاو عنبرست هذا مبنی علی ما زعم
بعضهم من ان العنبر روث بقر بحری گفتم مذمت ایشان اشارة الی الاغنیاء
روا مدار که خداوندان کرمند ای هم اصحاب الکرم گفت خطا گفتی که بنده
درمند بکسر الدال وفتح الراء ای هم عبید الدرهم چه فایده که اگر ابر آذر
لفظ آذر بالمد والذال المعجمة اسم للشهر الاخیر من الشهور الثلثة الربیعیة
او الخریفیة او الشتائیة فی تاریخ الفرس و قول من قال اسم للشهر الاخیر
من الشهور الثلثة الخریفیة فانما یصح فی تاریخ الجلالی و یجیء بمعنی النار
مراد فا للفظ آتش وهو لیس بمراد هنا بر کس نمی بارند مضارع منفی
من باریدن واسناده الی ابر مجاز مرسل من قبیل ذکر المحل وارادة
الحال واستعمل هذا اللفظ متعدیا مجازا والمتعدی حقیقة بارانیدن ومن
قال بالاشتراک فقد اتی بشیء لم یذکره ارباب اللغة وقد مر مثل منه
فی حکایة دزدان عرب فی قول المص ابر اگر زندگی بارد فقد نگر و چشمه آفتاب
عطف علی ابر بر آذر بر کسی نمی تابند من تابیدن بمعنی الاشتغال هنا
و بر مرکب استطاعت سوار ند ای لهم استیلاء علی الثروة والقدرة
و نمی رانند فلا انتفاع للناس بهم قدمی بفتحتین ویاء الوحدة بهتر بالفتح
والسکون خدای تعالی ای لاجله نمی نهند و درمی قد مر بیانه آنفا بی منت
بتشدید النون بمعنی المنة و اذی بمعنی الاذیة ندهند ویاء الوحدة وهم غافلون من قوله

تعالی لا تبطلوا صدقاتکم بالمن والاذی و مال بمشقت فراهم آرند
ای یجمعون و بحسرت بکسر الخاء المعجمة و تشدید السین المهملة نکه دارند ای یحفظونه
و بحسرت بگذارند ای عند الموت و کما گفته اند سیم بخیل از خاک وقتی برآید
ای یخرج که وی در خاک رود ای لا یخرج مال البخیل من موضع دفنه الا حین
یدفن هو فی الارض بیت برنج بفتح الباء الفارسیة و سعی بسکون الیاء کسی
تممتی بیاء الوحدة فیهما چنگ بالجیم الفارسی آرد ای یحصلها دکرکسی
ای الوارث آید و بی سعی و رنج بردارد ای یرفعه و یتملک به گفتم فی جواب
بر بخل خداوندان نعمت وقوف نیافته الا بعلت گدایی بالیاء المصدری
ای بسبب السؤال ورنه هر که طمع یکسو نهد یعنی یترکه کریم و بخیلش یکسان
مستوی نماید مضارع مجهول من نمودن ثم اورده من مقام التعلیل قوله
محک بفتح المیم مشهور و کسرها لغة و تشدید الکاف اصل و تخفیفها فرع
داند که زر چیست اذ به یظهر خلوصه و رداءته و گدا داند که ممسک کیست
فانه محک الاغنیاء گفتا فی رد کلامی بتجربه آن می گویم هذا القول که متعلقان
بکسر اللام یراد به خدام بر در ای علی الباب بدارند مضارع من داشتن
ای ینصبونهم علی الباب و غلیظان ای الذین قلوبهم شدیدة را برگارند
بضم الکاف الفارسی مضارع من کاشتن بالترکی اصر لمق کذا فی مختار
الصحاح و قومی یعنی قومی و برمک و طیش ... کذا فی بحر الغرایب و جوالمک
اتمک و اینا نمق کذا فی لغة قره حصاری و من تقصر علی الاول فقد قصر
تا بار بمعنی الطریق هنا و کسر الراء للاضافة عزیزان ندهند ای یمنعونهم
من الدخول و دست بر سینه صاحب تمیزان نهند للرد و گویند کس اینجا
نیست ای لیس احد فی البیت و بحقیقت راست مستقیم و صحیح گفته باشند

انبئته بقوله بیت آنرا که عقل و همت و تدبیر و رای نیست مرهون خوش
گفت پرده دار معناه اللغوی پرده دوزی و المراد به الحاجب که کسی در سرای
نیست دمّا بالغ الخصم فی مذمة الاغنیاء و کان بعض کلامه ظاهر الدفع
و بعضه محتاجا الی البیان سکت من بعضه و تعرض بدفع بعضه فقال
گفتم این حرکت ای نصب البواب الی الباب بعذر آنکه از دست بکسر التاء
للاضافة متوقعان بکسر القاف المشددة ای الذین یرجون شیئا بجان آمده
اند کنایة عن کمال الضجرة و از رقعه گدایان بفغان سجع و محال عقلست
که اگر ریگ بالکاف الفارسی بمعنی الرمل بیابان در بضم الدال و تشدید الراء
فی الاصل جمیع دره و هی اللؤلؤة کذا فی مختار الصحاح و خففت هنا للقافیة
شود و یتصدق بها چشم گدایان پر بضم الباء الفارسی شود بیت دیده
اهل بکسر اللام طمع بسکون العین بنعمت دنیاه باشباع کسرة التاء پر نشود
همچنانک بسکون الکاف للوزن چاه بسکون الهاء بشبنم فذلک لا یتفق
بخلهم حاتم طایی که بیابان نشین وصف ترکیبی بود و لم یکن من سکان البلاد
اگر در شهر و فی بعض النسخ اگر شهری بودی از دست گدایان بیچاره و عاجز
گشتی و فی بعض النسخ شدی و جامه از تن او پاره بالترکی یمه و گینک
در شوت و صقه و قد یستعمل بمعنی پاره پاره بل یجعل مخففا هنه ودع فی بعض
النسخ چنانکه در مطایبات ای اللطایف گفته است بیت در من منگر
بکسر النون للوزن تا دگران چشم ندارند ای گز دست گدایان نتوان
کرد ثوابی لما اجابه المعترض گفتا فاعله خصم که من بر حال ایشان رحمت میبرم
لان لهم مالا و لا یشترون به ثوابا گفتم نه که بر مال ایشان حسرت می خورند
القصه بادرین گفتار فی المباحثة و هر دو بهم المعنی بالترکی برابکم بر مزه

کرفتار ای اسیر و مقید مهر بیدقی که براندی فی بساط البحث بدرفع آن
بکوشیدی وکذا در سناهی که نواندی بغرزمین بپوشیدی ای کلی غایتی
غلبته تا نقد کیسهٔ همت همه درباخت بسکون الخاء والتاء ماض درباختن
بریدانه صرف الکل وافناه و نیز جعبهٔ بالترکی ترکش حجت را همه بینداخت
قطعه هان بسکون النون لفظ یراد به التنبیه و یفسر بافهم ولا تغفل
کاف قولنا مولانا الرّومی بیت کفت هان ای سخرکان کفت و کو، و حفظ
و کفتار زبان و کوش جو، ومن قال بمعنی حاضر باش فی الاشهر وقال
فی المشکلات بمعنی اعلم وظنّ انّ بین المعنیین منافات یحتاج الی التنبیه
تا سپر نیفکنی خوفا از حملهٔ بفتح الحاء المهملة وسکون المیم فصیح مرهون
کور را احله که او را اشارة الی فصیح جز آن مبالغه مستعار نیست
دین ورز بفتح الواو وسکون الرّاء المهملة والزّاء المعجمة امر من ورزیدن
و معرفت عطف علیه که سخن دان بکسر نون دان للاضافة سجع کوی بسکون
العین والاضافة من قبیل اضافة الموصوف الی الصّفة کلاهما صفتان
ترکیبیان بر در سلاح دارد ای له سلاح علی باب القلعة ومن قال بمعنی
یظهر السّلاح علی باب القلعة فلم یأت بمعنی اللفظ و کس در حصار نیست
ولیس فی داخلها احد عاقبة الامر دلیلش بالدّال المهملة نماند لاثبات
مدّعاه ذلیلش بالذّال المعجمة من الذلّ بضم الذّال کردم و غلبه دست
تعدی و هو مجاوزة الشیء الی غیره دراز کردالی و بیهوده قد مرّ بیانه
فی الحکایة التی اولها بر بالین تربت یحیی پیغمبر علیه السلام ومن جنسه
هناک بمعنی هرزه و باطل وقال هنا یعنی هرزه یستحق ان یقرأ
المصراع المذکور فی شانه و یقال ما قاله بل مجموع هذا القول اعنی هرزه

کفتن

کفتن آغاز لفظ کرد و مقرر و سنت بالضم والتشدید ای سیرة جاهلانست
که چون بدلیل فروماندند و لم یقدروا علی اتیان الدلیل سلسلهٔ خصومت
بجنبانند ای بجنکو نها چون ای مثل آزر بالمد و تقدیم المعجمة علی المهملة اسم
لابی ابراهیم النّبی علیه السلام بت تراش وصف ترکیبی صفة لقوله آزر
یعنی همچون آزر صنم تراش که بحجت با پسر ای ابراهیم علیه السلام بر نیامد
ولم یغلب علیه بجنک برخاست قام الی الحرب که قال الله تعالی لئن لم تنته
لارجمنّک اوّل الآیة قال اراغب انت عن آلهتی یا ابراهیم لئن لم تنته
لارجمنّک واهجرنی ملیا ای قال آزر لابراهیم حین نهاه عن عبادة الاصنام
اراغب انت الآیة لطفه بالغلظة وصدّر کلامه بالهمزة لانکار نفس الرّغبة لم
تهدده بقوله لئن لم تنته عن مقالک فیها او الرغبة عنها لارجمنک ای بلسانی
یعنی الشتم والذم او بالحجارة حتی تموت او تفر منی دشنام داد سقطش کفتم
قد مرّ معناهما کریبانم درید زنخدانش کرفتم اذ جزاء سیئة سیئة مثلها
قطعه او در من و من در و فتاده، بالمؤاخذة خلق از پی با الباء الفارسی
ما دوان و خندان، صفتان شبهتان ای رونده و خنده کننده للرؤیة والتعجب
انکشت مبتداء و کسر التاء للاضافة تعجب و کذا بکسر الباء جهانی، ای للخلق
والیاء للنسبة از کفت و شنیده بدندان، خبر المبتداء ای للخلق یتعجبون من کلامنا
و یضعون اصابعهم فی اسنانهم استعجابا و استهزاءا بالقصّة مرافعة مفعول
مقدّم لقوله بردیم والمصدر مضاف الی مفعوله و هو این سخن یعنی ان الغنی افضل
ام الفقیر بپیش قاضی بردیم بیحکم بیننا بالعدل و بحکومت قاضی عدل راضی شدیم
تا حاکم مسلمانان مصلحتی بجوید و بجتهد و در میان توانکران و درویشان
فرقی بکوید بترجیح احدهما قاضی چون هیئة ما بدید بکسر الباء الصلة و منطق

مصدر میمی بمعنی النطق یراد به هنا حاصله ای کلام بانشنید فان حلی القاضی
استماع کلام للفهمین سر بجیب تفکر فرو برد لان البحث محل التأمل وبعد از تأمل
بسیار سر بر آورده ای رفع راسه للجواب وگفت مخاطبا الی ای آنکه توانگران
را ثنا گفتی و مدح شان ودر درویشان جفا روا داشتی وقدح شان بدانکه هر جا
که گلست خارست وکذا بین الفقراء صابر وجزیع و با خمر خمارست و بر سر گنج
مارست وانجا که در بالضم والتشدید قد مر بیانه قریبا وکسر الراء للاضافه
شهوارست قال صاحب بحر الغرایب انجونک بغایت اریسی وابوسی کما قال
اصفهانی بیت گفتا چو تو خزینه زر و گوهر نه * من نیز بحر لؤلوی شهوار سیم
ومنه قال فی شرحه هو الدر الصافی الثمین کذا فی بحر الغرایب فقد افتری
نهنگ قد مر بیانه فی الحکایة التی اولها منشت زنی را ومن اهل هناک
هیچ گونه موضع البیان شرحه هنا لانه وقع هذا اللفظ اولا وقصر فی بیانه بانه تابع
البحر الذی ذکره هناک مردم خوارست قافیة لقوله شهوار لذت عیش دنیا
مبتداه لدغه بسکون الدال المهمله وفتح الغین المعجمه بمعنی گزیدن اجل
در پس است المجموع خبره و نعم جمع نعمت بهشت را دیوار مکاره جمع مکره
در پیش بالباء الفارسی فیهما کما قال علیه السلام حفت الجنة بالمکاره والنار
بالشهوات بیت جور دشمن چه کند گر نکشد طالب دوست * فیه تقدیم
وتاخیر تقدیره اگر طالب دوست جور دشمن را نکشد چه کند گنج و مار
وگل وخار وغم وشادی بهمند ای بالقمعات ثم نور القاضی بنظر نکنی در
بوستان یعنی الا تنظر الی البستان که بید مشک بسکون الدال اسم نوع
من شجر الخلاف طیب الرایحه است و چوب خشک ثم شرع القاضی بتحقیق
محل النزاع همچنان در زمره ای جماعة توانگران شاکرند وکفور بفتح الکاف

بکسر النون صح

عند الشاکر ودر حلقه درویشان صابر نه وضجور فعول من الضجرة ضد
الصابر بیت اگر ژاله هر قطره یعنی اگر قطره ژاله در بتخفیف الراء المؤلؤ
شدی بیاء الحکایة چو بتخفیف من چون ای مثل خرمهره قال صاحب الغرایب
کوز بو بخی که قاطر ومرکب دفع بازار ازو پر شدی مقربان بفتح
الراء المشدده حضرت حق عز وجل توانگرانند درویش سیرت ای المقربون
عند الله من الفقراء هم الذین یکونون فقراء بالمال وفقراء فی الاحوال
ودرویشانند توانگر همت ای المقربون عند الله من الفقراء هم الذین
یکونون فقراء بالمال واغنیاء فی الافعال بان یظهروا عند الناس فقرهم
بل یتعففون کما قیل السخاء فی القلة ای الفقر مهین بکسرتین لغة مستقل
مرادف مهتر وکسر النون هنا للاضافه توانگران آنست که غم درویشان
بخورد ولا یشتغل باکل الاطعمة لاجل نفسه وبهین بکسرتین لغة مستقل
مرادف بهتر ومن قال فی شرحه نقلا من غیره مهین تفضیل مه وبهین تفضیل
به فقد وهم لان الوضع الیاء والنون لیس للتفضیل بل للنسبه کما بیناه فی اوایل
الکتاب فی قول المص چه زند پیش باز روئین چنگ درویشان آنکه کم
بالضم والتشدید لفظ عربی توانگران نگیرد لا لحاق فی السؤال قال الله
تعالی ومن یتوکل علی الله فهو حسبه ای کافیه اول الایة ومن یتق الله یجعل
له مخرجا ویرزقه من حیث لا یحتسب روی عن سالم بن عوف بن مالک الاشجعی
اسره العدو فشکا ابوه الی رسول الله علیه السلام فقال اتق الله واکثر
قول لا حول ولا قوة الا بالله ففعل فبینما هو فی بیته اذ قرع ابنه الباب
ومعه مائة من الابل غفل العدو فاستاقها قطعه چه نادان بود مرد مکتسب
که از بهر روزی شود مضطرب نداند که داد از هفت آسمان ویرزقه من حیث

لا یکتسب قال بعض المشایخ التوکل محله القلب ولا ترکه بالقلب بالظاهر
لا تنافی التوکل بعد تحقیق العبد ان التقدیر من قبل الله تعالی وعن انس بن مالک
قال جاء رجل علی ناقة له فقال یا رسول الله ادعها واتوکل فقال علیه السلام
اعقدها فتوکل علی الله قال صاحب المثنوی بیت گفت پیغمبر باواز بلند
با توکل زانوی اشتر ببند پس روی عتاب از من بدر ویش کرد یشیر
الی ان القاضی خطاء فی ترجیح الاغنیاء علی الفقراء مطلقا وعاتبنی فی اطلاق
ثم وجه العتاب منی الی خصمی وگفت ای که گفتی توانگران مشتغل تباهی اند
ای هم مشتغلون بالبطلان ومست ملاهی ثم قال القاضی محققا للمحل نعم
بفتحتین طایفة الهمزة للوحدة چنین که گفتی هستند قاصر همت وکافر
نعمت وصفان ترکیبان ومن قال بالاضافة فقد اخطاء ببرند مال را
بخزینه ونهند ای یرفعون المال ویضعون فی خزینتهم ونخورند وندهند
ای لا یتصدقون اگر بمثل بالفتحات یعنی مثلا باران نبارد بالنون ای فیه
ای وقع القحط وفی بعض النسخ ببارد بضم الباء الاولی وهو بعید ومن اختاره
فقد اختار المرجوح یا جهان طوفان برآمد بکثرة المطر وهو ضد القرینة باعتماد
مکنت خویش بالاضافة ای قدرة المال از محنت درویش المحنة واحدة
المحن التی یمتحن بها الانسان من بلیته نپرسند ولا یتفحصون احوال
واز خدای نترسند وگویند بیت گر از نیستی دیگری شد هلاک ما را چون
هست ای المال بط بالتخفیف للوزن را از طوفان چه باک ما از ابر
ورا کبات ای رب نساء راکبات والاعتماد علی الموصوف نصب بنا فاعلی
هی المفعولیة جمع ناقة فی هوادجها حال من المفعول ای حال کون تلک
النیاق فی هوادجهن ای تحتها وهی جمع هودج وهو المحفة والمحفة ما دامت

برآرد نیح

المراة فیها وضمیر هوادجها راجع الی راکبات لم یلتفتن بفتح النون جمع
جواب رب ای من متعلق به غاص ای انغمس فی الکثب بضمتین جمع کثیب
وهو التل المجتمع بیت دونان چو دل جمع چو گلیم خویش بیرون برده
ای اخرجوه من المال گویند چه غم گر همه عالم بمردند ولیس لهم غم الاهم انفسهم
قومی برین صفت که بیانگان کردم کانک تقول به ویحکم علی کلهم بهذا الحکم ولیس
کذلک بینه بقوله وطایفه دیگران من الاغنیاء خوان نعمت قد مر بیانه فی اوائل
الکتاب ومن لم یتعرض به هناک مع انه موضع بیانه قال هنا فی الصحاح الفارسی
خوان بمعنی النعمة ولعل اراد به هنا السفرة هذا کلامه فاذا نظرت فیما ذکرنا
هناک تعرف ان ما نقله من الصحاح الفارسی غیر صحیح وصلای کرم در داده
لفظ در صلة وفی بعض النسخ ودست کرم گشاده ومیان بخدمت بسته
وابرو بتواضع گشاده مقابل بسته طالب نام اند ومغفرت ای یطلبون ان یذکروا
بالخیر ویغفر لهم وصاحب دنیا وآخرت وقع فی اخبار المشایخ خیر الاعمال
ما اوجب الاجر چون بندگان حضرت پادشاه عالم من جملة الکلام القاضی مؤید
من عند الله وصف لقوله پادشاه مظفر ومنصور علی الاعداء وصلة منصور
مالک ازمه جمع زمام الانام حق ای یطیعه جمیع الناس حامی اسم فاعل
من الحمایة وهو للفظ ثغور بضمتین جمع ثغر بفتح الثاء المثلثة وسکون
الغین المعجمة وهو موضع المخافة بالفارسیة دربند وسرحد وانجاکه
بیم بود از دشمن وقیل المراد بالثغور الفروج ای حافظ فروج بلاد
الاسلام وارث ملک سلیمان قد مر عین اللفظ بعینه فی مدح الملک
اعدل اسم تفضیل ملوک الزمان هذا مدح معتدل مظفر الدین قد مر
هذا ایضا ابو بکر سعد ای ابو بکر بن سعد ادام الله ایامه ای اطال عمره

ونصر اعلامه بالفتح جمع علم بفتحتين **قطعه** پدر بجای پسر الفظ جای نعم
هرگز این کرم نکند، مرهون که دوست جود تو با خداوندان قدر مربیانه آدم کرد
یعنی انک اشفق باولاد آدم علیه السلام من ابائهم خدای بسکون الیاء مبتدا
خواست که بر عالمی بفتح اللام وسکون الیاء نسبة ببخشاید مضارع من بخشایندن
بمعنی الرحمة ای اراد الله تعالی ان یرحم جمیع الذین هم منسوبون الی العالم ترا
برحمت خود پادشاه عالم کرد، فان کونک سلطان علی الناس رحمة علیهم
قاضی چون بدین پایه رسانید ای اوصل الکلام الی هذه المرتبة واز حد قیاس
ما اسب مبالغه درگذرانید ای حکم بالاعتدال بمقتضای حکم قضا ای بموجب
حکمه رضا دادیم وتیلباه واز ما مضی درگذشتیم ای تجاوزنا عنه وبعذر
ماجری وفی بعض النسخ وبعد از محاکا مخفف من محاکاة معناه بالترکی حکایتنا
راه مدارا بضم المیم مخفف من مداراة وهی المداهنة والملاینة گرفتیم قال
علیه السلام أمرت بمدارات الناس وسر مفعول نهادیم بتدارک یقال
استدرک مافات وتدارک بر قدم یکدگر نهادیم للاعتذار وبوسه بر سر
وروی همدگر دادیم ای قبل کل واحد منا راس الآخر ووجهه وختم
سخن برین دو بیت بود ای ختمت الکلام بهذین البیتین ونصحت فیهما
للطائفتین **قطعه** مکن زگردش گیتی بالکاف الفارسی فیهما شکایت
ای درویش، علة النهی بقوله که تیره بختی بیاء للخطاب وتیره بخت وصف ترکیبی
اکرهم بالفتح والسکون مراد فیمع وقد یراد به الاستمرار ومن قال نعم
زید للتاکید فی معنی الکلام نقول غیر عالم بمعنی الکلام برین نسق بفتحتین
مردی، بضم المیم خطاب من مردن توانگرا بالالف فی آخره للنداء چو
دل ودست کامرانت هست، معناه بالترکی چو سنک مراد سورجی الک

دکو ملک

دکو ملک وار در بخور و بخش بالباء الاصلیة ای کل بعض مالک واعط بعضه
ومن اورد عبارة المتن بخور و بخش بالبائین اصلیة وزایدة وصح القراءة
بقوله بخور بسکون الخاء وضم الراء للوزن وبین المعنی بقوله ای کل الطعام
للال واعط ما فضل منک للفقراء فقد اخطاء فی الموضعین اما الاول
فقد اخرج اللفظ من الوزن المعقول والنهج الموزون واما الثانی فقد قید
المطلق وخصص من غیر مخصص وقد وقع فی بعض النسخ بخور بخش بغیر
العاطفة که دنیا وآخرت بردی، بضم الباء ای حصل لک حظ من الدنیا ونصیب
من الآخرة **باب هشتم در آداب صحبت** الآداب جمع ادب وهو
اجتماع خصال الخیر والادیب هو الذی اجتمع فیه تلک الخصال وقد یطلق علی التعلیم
والصحبت بمعنی المصاحبة **حکمت** مال بسکون اللام مبتدا از بهر آسایش
ای لاجل استراحت عمر نیست خبر نه عمر از بهر گرد بکسر الکاف الفارسی ای جمع
کردن مال ای لیس العمر لاجل جمع المال عاقلی بیاء الوحدة را پرسیدند قلما
یوجد فی بعض النسخ پرسیدم که نیکبخت کیست وبدبخت چیست وقد
یستعمل چیست بمعنی کیست گفت نیکبخت آنکه خورد بسکون الراء والدال
ماض من خوردن وکشت بکسر الکاف العربی من کشتن بمعنی الحرث ای زرع
البذر وبدبخت آنکه مرد بضم المیم ای مات وهشت بکسر الهاء ای ترک ماله
بیت مکن نماز ای لا تصل بران هیچکس ای علی شخص شیخ که هیچ نکرد
ای لم یعمل عملا ینفعه علة النهی بقوله که عمر در سر تحصیل مال کرد ونخورد ای صرف
عمره لتحصیل المال ولم ینتفع به **پند** موسی علیه السلام قارون را نصیحت کرد
قائلا که احسن امر من الاحسان کما احسن الله الیک ای احسن الی عباد الله
باداء الزکوة والصدقة کما احسن الله الیک بعلم الکیمیاء نشنید یعنی لم یقبل

قوله دعا قبتش شنیدی قد مر بیانه و من اقو بیانه فلم یکن و قول بعض هنا
شنیدی یستحق سبق بیانه **قطعه** آنکس که بدینار و درم خیر نیندوخت
ای لم یکتسب الثواب بهما سر عاقبت اندر دینار و درم کرده ای صرف الهمة فیهما
خواهی جزف الشرط مقدر که متمتع شوی ای ان کنت ترید ان تنتفع از نعمت دنیا
جزاء الشرط بهذا اعنی با خلق کرم کن که با تو کرم کرده کما قیل **شعر** اذا جادک
الدنیا علیک فجد بها علی الناس طرا انها تتقلب فلا الجود یفنیها اذا هی
اقبلت ولا البخل یبقیها اذا هی تذهب عرب گوید جدا ام من جاد بماله یجود
ولا تمنن نهی من المنة و تعلیل النهی قولهم فان الفایدة الیک عائدة و تقدیم
الظرف علی الحصر والتسجیع والمص قبتره و بقوله یعنی بخش بضم الباء الزایدة و عطا
ای العطیة ده بکسر الدال و سکون الهاء امر من دادن و منت منه بفتح المیم
الفاقیة و کسر النون و سکون الهاء نهی من نهادن که فایده آن بتو باز میگردد
قطعه درخت کرم هر کجا بیخ کرد ای نبت و صار محکما گذشت
از فلک شاخ و بالای او فان آثار الثواب یرتقی الی العرش گر امیدواری
بتشدید المیم کز و اشارة الی درخت بر بمعنی الثمرة خوری بیاء الخطاب
فیها بمنت منه کما مر آنفا اره بفتح الهمزة و تشدید الراء آلة معروفة
بر پای او ای لا تقطعها یعنی لا تبطلها بالمنة کما قال الله تعالی یا ایها
الذین آمنوا لا تبطلوا صدقاتکم بالمن والاذی و قیل المنة من ضعف
بالضم ای القوة **قطعه** شکر خدای کن که موفق اسم مفعول من التوفیق
شدی بخیر متعلق بموافق ز انعام و فضل او نه معطل گذاشتت
التاء الاخیرة للخطاب ای لم یترکک معطلا من انعامه و فضله منت منه
مر مرتبین آنفا که خدمت سلطان همی کنی کما قال الله تعالی قل لا تمنوا علی

اسلامکم منت شناس ازو که بخدمت بداشتت بل الله یمن علیکم
ان هداکم للایمان **حکمت** دو کس رنج بیهوده قد مر مرارا معانه
مشهور و من تعرض بیانه بقوله بمعنی باطل فقد استحق اللطیفة الشافیة
مرة ثانیة بردند ای ارتکبا المشقة الباطلة و سعی بی فایده کردند ثم بینها
یکی مبتداء آنکه مال اندوخت ای اکتسبه و نخورد الجملة خبره و دیگر آنکه علم
آموخت ای تعلمه و عمل نکرد به **مثنوی** علم یعنی علم را چندانکه بیشتر
خوانی لفظ بیشتر اسم تفضیل و من فسره بقوله یعنی زیاده می خوانی
فلم یعرف الزیادة چون عمل در تو نیست نادانی بیاء الخطاب نه
محقق بکسر القاف الاولی المشددة من اثبت المسائل بالدلائل بود
ای لا یکون محققا نه دانشمند قوله چارپایی فاعل بود والیاء للوحدة النوعیة
برو کتابی چند صفة چارپا قال الله تعالی مثل الذین حملوا التوریة ثم
لم یحملوها کمثل الحمار یحمل اسفارا آن تهی مغز را چه علم و خبر ای لیس له علم
و خبر که برو هیزم است یا دفتر ای لا یفرق بینهما **حکمت** علم از بهر
دین پروردست فان تربیة الدنیا و اصلاحه به نه از بهر دنیا خوردن
ای لیس لاجل ان یجعل وسیلة الی تحصیل الدنیا **بیت** هر که پرهیز و علم و زهد فروخت
یعنی ان باع علمه و زهده من الخلق و جعلها وسیلة لنیل الدنیا و من قال
یعنی ان من قصد ارادة العلم والزهد علی الخلق ریاء فلم یعرف المعنی خرمنی
گرد کرد بکسر الکاف الفارسی فی الاول و فتح العربی فی الثانی و پاک بسوخت
یعنی احرقه بحیث لم یبق منه شیء **حکمت** عالم ناپرهیزکار ای العالم الذی
لم یکن متقیا کور است بالکاف العربی مشعله دار یعنی هو اعمی فی یده شمع
یهدی للناس و لا یهتدی بنفسه **بیت** بی فایده هر که عمر در باخت ای لعب

یعنی اضاعه فیما لا ینفع فیه چیزی نخرید ای لم یشتر شیئا و زر بیند اخت
بکسر الباء الصلة ماضی من انداختن نقل من بعض السلف ان ثلثة اشیاء
عز وجود ها عالم زاهد و عابد متوکل حکمت ملک از خردمندان جمال گیرد
فان الحکمة التی فیها العقلاء تحسن بهم و دین اسلام از پرهیزکاران کمال
لفظ گیرد مقدر هنا کما عرفت مرارا انه قاعدة الاسجاع و قلما یوجد فی بعض
النسخ هنا لفظ یابد و من اختاره و قال فی شرحه مضارع من یافتن فقد
اختار المرجوح و اخرج الکلام عن السجع و معنی هذه القرینة ان الدین یکمل
بالاتقیاء پادشاهان بنصیحت خردمندان بالاضافة محتاج ترند که خردمندان
بقربت پادشاهان اشد احتیاجا الی نصح العقلاء من تقربهم بهم قطعه
پند اگر بشنوی هذا هو المسموع من الاساتذة الکاملة و فی بعض النسخ
پندم اگر و من اختاره و قال بوصل الهمزة فقد ذهب مذهبه فی اختیار
المرجوح ای پادشاه تذ آذ الاحضار خاطره و من قال یعنی بشنو که فقد اتی بشیء
اجنبی در همه دفتر ای فی جمیع الدفاتر به معناه ظاهر و من قال فی شرحه
یعنی بهتر فقد غلط فی مواضع از این پند نیست و المشار الیه مضمون البیت
الآتی جز بخردمند مفرما نهی من فرمودن عمل ای لا تامر غیر العاقل بالعمل
گرچه عمل کار خردمند بالاضافة نیست قال بعض اهل التحقیق العزلة التعبد
عن ارباب الدول یترک الطمع و نهی النفس و شهواتها بلزوم الورع حکمت
سه چیز پاینده ای باقی نماند مال بی تجارت فانه ینتهی بالصرف و علم بی بحث
فانه ینسی و ملک بی سیاست فینبغی للسلطان ان لا یترک العقوبة من المستحق
و لهذا قال رحم آوردن بر بدان جمع بد ستمست بر نیکان جمع نیک مقابل
بدان و عفو کردن از ظالمان عطف علی السابق جورست بر درویشان.

فانهم

فانهم یسلطون علیهم بیت خبیث را چو تعهد کنی فی مختار الصحاح التعهد
التحفظ بالشیء و بنوازی بیاء الخطاب فیهما بدولت الباء سببیة تو گنه
مقصود من گناه می کند فاعله ضمیر خبیث با نبازی بالیاء المصدریة ای
یعصی بشر کتک حکمت بر دوستی پادشاهان بکسر الیاء المصدریة للاضافة
اعتماد نتوان کرد و من اختار فی عبارة المتن اعتماد نشاید کرد فعلی
اعتماد نشاید کرد و بر آواز خوش کودکان بکسر الشین للاضافة غره فقد مر
بیانه فی اوایل الکتاب فی قول المص اندکی ماند خواجه غره هنوز که ببخواب
گردد بود کلاهما بمعنی المصدر که آن اشارة الی دوستی پادشاهان بخیالی
متبدل شود کانه تعلیل لما سبق ای یتبدل ذلک بخیال سوء ظن و این
اشارة الی آواز بخوابی ای بالنوم و اراد به الاحتلام و البلوغ متغیر گردد
بیت معشوق بکسر القاف هزار دوست را دل ندهی ای لا تحبه ور می دهی
آن دل بکلمه را المحذوفة للوزن بجدایی بالیائین مصدریة و اشباعیة نهی
بکسرتی الباء الصلة و النون الاصلیة و الیاء للخطاب فی آخر المصراعین
بالترکی بیک دوستلی معشوقه کوکل و یرمیس اگر و یررسک اول کوکلی
ایرلقده قورسین فلما عرفت معنی البیت الی فلا تلتفت الی قول من قال
ان الیاء فی آخر المصراعین اشباعیة ای حصلت من اشباع کسرة ما قبلها
حکمت هر آن سری بکسرتی السین و الراء المشددة و یاء الوحدة
النوعیة که داری بیاء الخطاب با دوست در میان منه ای لا تضع
بینک و بینه یعنی لا تفشه چه دانی که وقتی دشمن گردد فاعله دوست
و هر بدی و فی بعض النسخ و هر گزندی که توانی بدشمن مرسان ای لا توصل
الیه باشد که وقتی دوست شود حکمت رازی که خواهی نهان ماند بنج

باکسی درمیان منه اگرچه معتمد بود یعنی آن کس که هیچ کس بوسر بالکسر
والتشدید بد تو از تو مشفق تر نباشد **قطعه** خامشی قدمتر بیانه به که ضمیر
اراد به السر وکسر الراء للاضافة الی قوله دل خویش ، مرهون باکسی گفتن
دگفتن که مگوی ، ای السکوت اولی من ان تقول سرک لاحد وتقول له لا تقل
سرک کما قیل **بیت** سر خود با یار خود گفتن نباید زان سبب یار را یاری
بود از یار یار اندیشه کن ، ای سلیم آب زسر چشمه ببند ، یعنی ای شخص سلیم
الطبع اجتنب الماء من اول العین که چو پر شد الظاهر ان فاعله ضمیر آب یعنی
اذا کثر الماء بالجریان من العین وصار نهرا نتوان بستن المصدر مضاف
الی مفعوله اعنی جوی ، واذا دفت المعنی الظاهر فلا تلتفت الی قول من قال
قول جوی من قبیل تنازع الفعلین اذ یحتمل ان یجعل فاعل شد ومفعول
بستن **بیت** سخنی در میان نباید گفت ، بمعنی گفتن که بهر انجمن
انجمن بفتح الهمزة وضم الجیم نباید گفت ، ای لاینبغی ان یقال القول
الذی لایصلح ان یقال بین الناس فی المجمع **حکمت** دشمنی بیاء الوحدة
ضعیف که در طاعت آید ای یظهر الاطاعة ودوستی نماید کانه تفسیر
مقصود وی اشارة الی دشمن جز آن نیست که دشمنی بالیاء المصدری
کافی دوستی قوی گردد بالکاف الفارسی وگفته اند المقول مابعده
بر دوستی دوستان بکسر الیاء المصدری اعتماد نیست کما قال علی رضی
الله عنه اخوان زماننا جواسیس العیوب تا بتملق بکسر القاف دشمنان چه رسد
من جنس الاعتماد ای لایصل شیء منه علی تملق الاعداء **حکمت** هر که دشمن
کوچک بالکاف العربی والجیم الفارسی ای صغیر را حقیر شمارد ای یعده
ذلیلا ضعیفا بدان ماند مضارع من ماند ستن که آتشش اندک را مهمل گذارد

ای لا

ای لا یطفئه ولا یخاف من اواته **قطعه** امروز بکش بضم الکاف العربی
امر من کشتن چو می توان کشت ، ای لا توخر ، کاتش چو بلند بالنون بعد
اللام اورده اهل اللغة فی باب المضمومة ومن قال بفتحتین فی الفصیح
فقد تقول شد ومن قال هکذا فی النسخ التی وصلت الینا فلعله لو قال
شود بدل شد لکان الوزن مستقیما بلا تکلف فقد غفل عن الوزن الفصیح
والتکلف القبیح جهان سوخت ، ماض فی الاصل ومعناه هنا الاستقبال
لوقوعه فی حیز الشرط مگذار که زه کند کمان را ، مرهون دشمن که بتیر می تواند
دوخت ، لفظ دشمن فاعل کند وما بعده صفة له ومن قال قوله دشمن
فاعل کند ومفعول لما بعده بحسب المعنی علی سبیل التنازع کما لایخفی فقد ارتکب
فی بعض کلامه امرا لایرتضیه من له ادنی معرفة باسلوب الترکیب کما لایخفی
حکمت سخن درمیان دو دشمن چنان گوی که اگر دوست شوند شرم
زده نباشی **مثنوی** میان دو کس جنگ چون آتش است ، والنار تزداد
بالحطب سخن چین بکسر النون الثانیة للاضافة وصف ترکیبی بمعنی النمام
بدبخت صفته هیزم کش وصف ترکیبی من کشیدن است ، فالجدال بینهما
بینهما بسبب نمیمة کنند این وآن ای احدهما والآخر خوش دگر باره دل ،
بالمصالحة وی بفتح الواو وسکون الیاء ضمیر غایب عاید الی سخن چین اندر
میان انیما بینهما کور بخت بالکاف العربی کنایة عن کدورة حاله وخجل
بفتح الخاء وکسر الجیم میان ظرف دو تن ای بین الشخصین آتش افروختن
ای ایقاد النار نه عقلست یعنی مقتضای عقل نیست بخود بکلمه را مقدر
درمیان سوختن ، کانه تعلیل **قطعه** در سخن با دوستان آهسته باش
ای لا ترفع صوتک ولا تفش سرک تا ندارد دشمن خون خوار گوش ،

ای لایسمع قولک بعینش دیوار آنچه گویی هوش دار ای لاتغفل تا نباشد
در پس دیوار گوش • حکمت هر که با دشمنان دوستان خود بکر الذوهین
دوستی کند • وفی بعض النسخ صلح کند سر آزار دوستان دارد بیت بشوی
امر من شستن ای خردمند از ان دوست دست • کنایة عن ترک الصحبة
والالفة که با دشمنانت بود همنشست • ای یجالسهم حکمت چون
در امضای کاری واجراء عمل متردد باشی بین ان یفعله وترکه آن طرف
اختیار کن که بی آزارتر بر آید کلمة تر للتفضیل هنا کما قرّ مرارا بیت
با مرد بفتح المیم وسکون الدال سهل ضد صعب گوی کامر من گفتن درشت
مگوی • نهی منه با آنکه در بکسر الراء ای باب صلح زنند ای یقرع باب الصلح
جنگ مجوی • حکمت تا کار بزر بفتح الباء الصلة بر می آید ای اذا حصل الامر
بالذهب جان در خطر بفتحتی الخاء المعجمة والطاء المهملة نهادن نشاید ای لابد
من صرف المال لیندفع الضرر من الروح کما قیل ان المال وقایة للنفس بیت
چو دست از همه حیلتی در گسست • بضم الکاف الفارسی ماضی مجهول من گسستن
دیگراء بفتح السین للقافیة والمعنی اذا لم تظفر بجمیع الحیل حلالست بردن شمشیر
دست • ای حل لک الاستخلاص بالمضاربة بالسیف کما قیل آخر الحیل السیف
حکمت بر عجز دشمن رحمت مکن که اگر قادر شود بر تو رحمت نکند بیت
دشمن کلمة را مقدرة چو بینی ناتوان بمعنی ضعیف لاف از بروت بضمتین الشارب
وکسر التاء للاضافة خود مزن • نهی من زدن ای لاتتکلم بکلمات منبئة عن التعلق
والغرور اعتمادا علی قوتک مغزیست بیاء الوحدة در هر استخوان وکذا
الیاء فی قوله مردیست در هر پیرهن • تعلیل للنهی حکمت هر که بدی بیاء
الوحدة را بکشد بضم الکاف العربی خلق را از بلای و من ظلمه برهاند ای تخلصهم

وهذا

وهذا انعام علیهم واو را از عذاب خدای اذ لو لم یقتله لکان یوذی الناس
فیعذب به فی الآخرة قطعه پسندیده است بوصل الهمزة بخشایش
ولیکن • مرهمون منه نهی منه نهادن بر ریش بکسر الشین للاضافة ای جراحت
خلق آزار بسکون القاف والراء وصف ترکیبی مرهم • مفعول النهی نداست
آنکه رحمت کرد بر مار • ولم یقتله که آن ظلمست بر فرزند آدم • حکمت
نصیحت از دشمن پذیرفتن ای قبول النصح من العدو خطاست
ناپذیر شدی ای للخیر ولیکن شنیدن رواست بمعنی یحسن تا بخلاف آن را
اشارة الی نصیحت کار کنی که عین صوابست مثنوی حذر کن ای اجتنب
زانچه دشمن گوید منه الامر الذی یقول العدو آن کن • افعله که بر زانو زنی
یعنی لو لم یجتنبه تندم اشد الندامة حتی تضرب علی الرکبة دست تغابن
بالترکی مغبونلق الی کبرت راهی بنماید فاعله ضمیر دشمن راست چون تیر صفة
ازان برگرد بفتح الکاف الفارسی امر من گردیدن ای ارجع عنه وعن قال فی فرجه
ای اعرض عنه لم یات بمعنی اللفظ اعرض عنه وراه دست چپ گیر • حکمت
خشم بسکون المیم مبتداء بیش بالباء العربی از حد چو شد بدالذال وحشت
ای نفرت آرد خبر المبتداء ومثل هذا قوله و لطف بیوقت هیبت ببرد
ثم بین للحالة المعتدلة نه چندان درشتی بالیاء المصدری کن که از تو سیر گردند
بالکاف الفارسی ونه چندان نرمی کن که بر تو دلیر وشجیع شوند ویغلبونک
مثنوی درشتی و نرمی بهم بفتحتین در به است • فحکم باء الصلة علی ظرف
الظرف چو فاصد بالفاء من الفصد که جراح ای الفصاد جراح بجرح الوقت
و مرهم نه است • قوله و مرهم نه وصف ترکیبی درشتی نگیرد فاعله خرد
ای لا یاخذ العاقل الخشونة بیش • ای امامه نه نرمی ای لا یاخذه ایضا

که ناقص کند قدر خویش، ویذله نه مرخویشتن را فزونی نهده یعنی لایجعل
لنفسه التعظیم ولایرتفع بحیث یوجب النفرة نه یکبار ای بالکلیة تن در مذلت
وفی بعض النسخ زبونی دهد، دیگر شبانی بضم الشین المعجمة وتخفیف الباء
بمعنی الراعی والیاء للوحدة با پدر گفت ای قال لابیه ای خردمند، مقول
القول مضمون المصراع الثانی مرا تعلیم ده بسکون الهاء امر من دادن پیرانه
یک پند، بالباء الفارسی بگفتا فاعله پدر نیک مردی بالیاء المصدری کن نه چندان
مرهون که گردد بالکاف بچیره بکسر الجیم الفارسی یعنی گرگ تیز دندان، حکمت
دو کس دشمن ملک ودین اند ثم بیّن هما بقوله پادشاه بی حلم وزاهد بی علم فیه
لف ونشر مرتب بیت بر سر ملک بالضم والسکون مباد دعاء علیه آن ملک
بفتح المیم وکسر اللام فرمان ده، وصف ترکیبی صفة للملک که خدا را نبود فاعله
بنده فرمان بردار، ای لایکون لله تعالی عبدا مطیعا حکمت پادشاه باید
تا بحدی خشم نراند بفتح النون مضارع منفی من راندن که دوستان را
اعتماد نماند خوفا من صولته ثم بیّن حکمة اخری آتش خشم اول در خداوند خشم
وهو الذی یغضب افتد ای یقع فیه فلما یموت المرء عند الغضب بحرکة التردد
الی الخارج دفعة پس آنگه ای بعد ذلک زبانه بفتح الزاء وضمها بالترکی او
یلکی بخصم رسید یا نرسید مثنوی نشاید ای لاینبغی بنی آدم بکسر المیم للاضافة
خاک زاد، وصف ترکیبی معناه بالترکی طپراقدن طوغمش که در سر کند فاعله
بنی آدم کبر وتندی وباد، ای الهوی ترا با چنین گرمی وسرکشی، ای هما
کاینان نیک نه پندارم ای لا اعلم از خاکی وباز آتشی، قطعه در خاک
بیلقان بفتح الباء الموحدة وسکون الیاء المثناة وفتح اللام والقاف اسم
لمملکة برسیدم بفتح الراء بعابدی، بیاء الوحدة گفتم مرا تربیت از جاهل

ای

ای ظاهر فی گفتار بر و بضم الهاء وفتح الراء وچو خاک تحمل کن ای فقیه ای عالم
با هر چه خوانده من العلوم همه در زیر خاک کن، فان موجب العلم هو التواضع
واذا لم تکن تعمل بعلمک فاترک علمک ولا تلتفت الیه ولا تعد نفسک عالما
حکمت بدخوی بسکون الیاء یعنی الرجل الذی هو سیئ الخلق در دست
دشمنی بیاء الوحدة النوعیة گرفتارست که هر جا که رود فاعله بدخوی از چنگ
عقوبت او اشارة الی دشمنی خلاص نیابد بیت اگر ز دست بلا یعنی فرار
منه بر فلک رود بدخوی، فاعل رود ز دست خوی بد خویش بالاضافات
در بلا باشد، قیل فی الترجمة دیگر محبوب بلادن اگر گوکلره چیقه بدخوی
یا وز خویندن اوزادینه بلاده اولوره حکمت چو بینی بیاء الخطاب در سپاه
دشمن تفرقه وعدم الاتفاق افتاد ماض من افتادن تو جمع باش ای کن علی جمعیة
قلب وصفاء خاطر واگر جمع شوند ای یتفقون تو از پریشانی ومن الانهزام
اندیشه کن ولا تغفل قطعه برو امر من رفتن با دوستان آسوده بنشین
ای اجلس مستریحا معهم چو بینی در میان دشمنان جنگ، فانهم لایقدرون
علی ان یحرکوک وگر بینی که با هم کل واحد منهم مع الآخر یک زبانند، عبارة
من الاتفاق فی الکلام والاتحاد فی المرام کمان را زه کن للقتال و بر بمعنی علی
باره بمعنی ربض للحصین وجداره هنا بر امر من بردن سنگ، حکمت دشمن
چو از همه حیلتی درماند ای اذا عجز العدو من جمیع الحیل سلسلهٔ دوستی بجنباند
ای یحرکها والمراد انه یری نفسه انه صدیق پس آنگه بالکاف الفارسی وسکون
الهاء، بدوستی بالیاء المصدری کارها بالملائید کند که دشمن نتوان کرد بمعنی
کردن حکمت سر مار بدست دشمن بکوب بالکاف والباء العربی امر من کوفتن
وقد مر بیانه فی الباب الثانی فی الحکایة التی اولها درویشی را ضرورتی پیش

آمد و من اخطاء هناک اخطاء هنا ایضا حیث قال بالباء الفارسی که از اهم
الحسنیین بضم الحاء و فتح الیاء الاولی و سکون الثانیة تثنیة الحسنی و الحسنی
مونث الاحسن و یقدر الموصوف بحسب اقتضاء المقام ای احد الفائدتین الحسنیین
خالی نباشد کما بین بقوله اگر این اشارة الی دشمن غالب آمد مارکشتی و کذا
و اگر آن اشارة الی مار غالب آمد از دشمن رستی بفتح الراء و الیاء فیهما
للخطاب و کل واحدة منهما احدی الحسنیین **بیت** بروز معرکه ایمن مشو ز خصم
ضعیف، ای لا تامن یوم الحرب من الخصم الضعیف که مغز شیر برآرد فا علم خصم
خصم ضعیف ای یخرج دماغ الاسد چو دل ز جان برداشت ای رفع قلبه
من الروح یعنی اذا تیقن بموته **حکمت** خبری بیاء الوحدة که دانی بیاء الخطاب
دل بیازارد وصف خبری تو خاموش باش ای لا تخبره تا دگری بیرید خبر که
بیارد **بیت** بلبلا مژده بهار بیار، فان البشارة یلیق ان یصدر منک
خبر بد بالاضافة بیوم بسکون المیم طیر معروف و قد مر بیانه باز گذار بالترکی
کرد **حکمت** پادشاه را بر خیانت کس واقف مگردان ای لا تخبره من خیانة
ملکم اکه بالکاف الفارسی فی الالفاظ الثلثة که بر قبول کلی واثق ای معتمد
باشی یعنی انه یعمل بقولک و اگر نه بر هلاک خود همی کوشی و هذا مجرب
بیت بسیج بالاضافة سخن گفتن ای التهیؤ للتکلم آنگاه کن میر داکه
اشرع فی الکلام فی وقت که دانی که در کار گیرد سخن، ای یؤثر **حکمت**
هر که نصیحت خودرای بکسر الیاء مضاف الی مفعوله و خودرای وصف ترکیبی
یعنی من نصح للرجل الذی یعمل برأیه و لا یقبل نصح غیره می کند او خود ای
ذلک الناصح فی نفسه بنصیحت گری نصیحت گر مثل آهنگر و الیاء للوحدة
ای الی ناصح آخر محتاجست حتی یقول له الناصح لم تنصح للرجل الذی یعمل

برایه

برأیه فان نصحک له افادة الکلام **حکمت** فریب اسم من فریفتن دشمن
مخور بضم الخاء یعنی لا تقبل خدعة العدو و غرور مداح مخر بفتحتین من خریدن
که این ای العدو دام زرق بفتح الزای المعجمة و سکون المهملة التزویر
و عدم الصدق نهاده است لتغریرک و آن مداح کام طمع بالکاف الفارسی
گشاده یا اخذ من مالک شیئا احمق را ستایش اسم مصدر من ستودن خوش
آید مثاله چون لاشه ای المیت و من قال لاغر فقد غفل که در کعبش دمی
خطاب من دمیدن کما یفعله القصاب فربه یعنی سمین نماید **قطعه** الا وف
تنبیه تا نشنوی خطاب نفی یراد به النهی مفعوله مدح سخن گوی، وصف ترکیبی
که اندک مایه نفع ای نفع قلیل البضاعة از تو دارد، ای یرجو منک اگر روزی
بیاء الوحدة مرادش بر نیاری، ای تحصل دو صد چندان یعنی مقدار ما بین مثل
ملفک عیوبت بر شمارد، ای یعد عیوبک اکثر من مدحک **حکمت** متکلم را تا
ای احد عیب نگیرد ای فی کلامه سخنش صلاح نپذیرد ای لا یصیر کلامه صحیحا
ملیحا **بیت** مشو غره بر حسن گفتار خویش، ایها المتکلم بتحسین نادان
بالاضافة و پندار خویش، عطف علی تحسین **حکمت** همه کس را عقل خود
بکمال نماید لحسن ظنه بنفسه و فرزند خود بجمال **قطعه** یکی جهود و مسلمان
نزاع می کردند حکایة چنانکه خنده گرفت از نزاع ایشانم، استعجابا بطریقه
قد مر فی اوایل الکتاب انه بمعنی الغضب بگفت مسلمان گر این قباله من
بفتحتین بمعنی مکتوب القاضی و قد مر فی الباب الثالث فی الحکایة التی اولها
بازرگانی را درست نیست ای لو لم یکن صحیحا خدایا بنداد جهود میرانم
و فی بعض النسخ جهود گردانم جهود گفت بتوریت میخورم سوگندها بفتح السین
المهملة و الکاف الفارسی بمعنی الیمین اگر خلاف کنم همچو ای مثل تو مسلمانم

والیهودی یعتد دینه المنسوخ صحیحا اگر بسیط زمین بمعنی زمین گسترده
عقل منعدم گردد مرصوف بخود گمان نبرد بالفتحات هیچکس که نادانم
ای لا یظن احد انه جاهل حکمت ده آدمی ای عشرة من الانسان بر خوانچه
بالجیم الفارسی بمعنی السفرة الصغیرة وفی بعض النسخ بر سفره بخورند ای الطعام
و دو سگ بر جیفه وفی بعض النسخ بر مرداری بسر بفتحتین نبرند ای لا یتمون
العشرة حریص باجهانی ای مع وجوده گرسنه است جائع و قانع بنانی سیر
مع قلته لقناعته بیت روزه بالذال المعجمة علی الاصل وبالمهملة فی الاستعمال
تنگ یعنی معا ضیق بیک نان تهی ای خال من الادام پر بضم الباء الفارسی
گردد بالکاف الفارسی نعمت روی زمین مع کثرتها پر نکند ای لا یملا
دیده تنگ مفعوله وهذا کنایة من کمال الحرص مثنوی الابیات الآتیة
للشیخ المستقل ولیست تتمة السابق پدر چون دور بفتح الدال عمرش منقضی
گشت ای تم زمان عمره مرا این یک وصیت کرد و بگذشت یعنی مات
که شهوت آتش است ازوی بپرهیز امر من پرهیزیدن بمعنی الاحتماء بخود
بر آتش دوزخ مکن تیز معناه بالترکی کندواوزرکه جهنم اودن تیز ایله
ومن لم یعرف المعنی واسلوب الترکیب قال یعنی مکن بر سبیل استعجال وقد
یجعل تیز صفة لآتش یعنی خود را میکن بر آتش تیز که آتش دوزخست
هذا الکلام در آن آتش نداری طاقت سوز ای القدرة علی الحرارة بصبر آبی
بیاء الوحدة بر این آتش زن امروز قوله زن امر من زدن وقوله آبی
مفعوله مقدما حکمت هر که در حال توانایی ای الاقتدار والطاقة نکویی
بالیاء المصدریة فیها نکند ای الخیر در وقت ناتوانی سختی کالاول بیند
بیت بد اختر تر ای اشد نحوسة فی الطالع از مردم آزار بسکون المیم والزاء

وصف

وصف ترکیبی نیست علة بقوله که روز مصیبت کسش یار نیست
حکمت وجد هنا فی بعض النسخ جهان یراد به الحیوة در حمایت یک دمست الا
فی حفظه فاذا انقطع بموت المراد و دنیا وجودی بیاء الوحدة میان دو عدم
احدهما سابق یقال له عدم قدیم والآخر عدم لاحق یقال له عدم حادث دین
بدنیا فروشان خرند ای هم حمیر یراد به الحمق ویدل علیه قوله یوسف فروشند
تا چه خرند هذا مشتق من خریدن قال الله تعالی الم اعهد الیکم یا بنی آدم ان لا
تعبدوا الشیطان العهد الوصیة وعهد الله تعالی الیهم ما نصب لهم من الحجج
عقلا وسمعا الآمرة بعبادته الزاجرة عن عبادة غیره وجعلها عبادة الشیطان
لانه الآمر بها او المراد بعبادة الشیطان الطاعة له بیت بقول دشمن [illegible]
المختلفة للوزن پیمان دوست ای عهده بشکستی بیاء الخطاب ببین امر
من دیدن بالباء الزائدة فی اوله که از که بریدی و با که پیوستی حکمت
شیطان رجیم با مخلصان بر نمی آید ای لا یوافقهم ولا یصاحبهم ومن لم
یعرف المراد قال ولا ینفع من القصد الیهم و سلطان با مفلسان کالاول
ومن لم یعرف المعنی سکت هنا والمقصود ان قرناء الشیطان هم الفسقة
والمفلسون من الخیرات ولا یؤانسهم الله تعالی مثنوی وامش مده ای
لا تقرض آنکه بی نماز ست و تارک الفرض ور خود فی بعض گرچه دهنش
ز فاقه ای الفقر باز ست بمعنی المفتوح هنا کو اصله که او کاو فت مرارا ومن
قال یعنی که او لم یات بالتحقیق فرض خدا نمی گزارده ای لا یؤدی فرض الله
وهو الصلوة از قرض بالقاف تو نیز غم ندارد حکمت هر چه زود بر آید
ای یحصل سریعا دیر نپاید ای لا یتقرر زمانا طویلا و حکیمان گفته اند که دو
نیز را بقا نبود وهذا مجرب قطعه خاک مشرق شنیده ام که کنند مرهون

بچهل سال کاسه چینی ٭ وهو انما یحصل بالتعب الکثیر فی الزمان الطویل ولهذا
ثمین صد بروزی کنند ای یجعلون مائة فی یوم واحد در بغداد ٭ وهو قلیل
التعب کثیر الوجود فی الزمان الیسیر لاجرم قیمتش همی بینی ٭ **دیگر** مرغک
تصغیر مرغ از بیضه بیرون قدمر بیان چو گفته آید روزی طلبد ٭ روزی بالیاء
الاصلیة بمعنی رزق و آدمی بچه ای الولد الصغیر ندارد خبر از عقل و تمیز
یعنی ان الفرخ اشد ادراکا من ابن آدم فی اول الحال فان الفرخ اذا خرج من البیضة
یتحرک ویطلب الرزق وابن آدم اذا ولد لا یتحرک ولا یعقل شیئا ویحصل له
الفضل بالتدریج ولهذا یفضل علی المخلوقات آنکه ناگاه کسی گشت ای الذی
صار فردا کاملا فی نوعه دفعة من غیر تدریج کالفرخ مثلا بچیزی نرسید ٭ من
مراتب الفضل و بدین اشارة ای آدمی بچه بتمکین فضیلت بگذشت از همه چیز ٭
ووصل الی اعلی المراتب بالتدریج آبگینه بمد الهمزة وکسر الکاف الفارسی
ای الزجاج همه جا هست ای یوجد فی کل موضع هذا کلام ادعائی للمبالغة ومن
لم یعرف المعنی النفیس الثمین قال فی شرحه یعنی در مواضع کثیرة موجود است
ازان بکلمه از بمعنی من الاجلیة ومن لم یعرف جوهر المعنی قال فی شرحه ازان سبب
قدرش نیست ٭ لانه لیس بنادر ثمین لعل دشوار بدست آمد ازان سبب
حکمت کارها بصبر آید ای الامور تحصل بالصبر و مستعجل بسر در آید ای الذی
یستعجل یقع علی رأسه ویسقط **مثنوی** بچشم خویش دیدم در بیابان ٭
مرهون که مرد ای الرجل الذی یسافر آهسته فی موضع الحال بگذشت
از شتابان ٭ صفة مشبهة من شتابیدن سمند بفتحتین وسکون النون بمعنی
الفرس الاصفر او الملون بلون الورد او الذی یرکب بالسرج باد پای
سریع المشی صفة سمند وقد مر مرة فی الباب الثالث از تک قدمر بیانه

فی الباب السادس فی قول المص اسب تازی دو تک رود بشتاب واشتر آهسته ره روی شب و روز ٭ فرو مانده
بسکون النون شتربان همچنان آهسته می راند ٭ **حکمت** نادان را به از
خاموشی نیست ای لیس للجاهل خصلة اولی من السکوت اگر این مصلحت
بدانستی بیاء الحکایة نادان نبودی **قطعه** چون نداری کمال و فضل
آن به ٭ مرهون که زبان در دهان دمنی قال بدله در سخن یلیق ان یقال
زبان در دهان نگه داری ٭ ای لا تتکلم آدمی را زبان فضیحه کند ٭ ای یظهر جهله
همچو جوز بی مغز را کالجوز الذی لا لب له سبکساری ٭ ای الخفة الشدیدة
دیگر خری را ابلهی تعلیم می داد ٭ لینطق برو اصله براو ای علیه تبر زاید
صرف کرده عمر دایم ٭ کل حین حکیمش الضمیر راجع الی ابلهی گفت ای نادان
چه کوشی ٭ بالکاف العربی درین سودا بترس امر من ترسیدن از لوم لائم
ای من توبیخه نیاموزد بهایم از تو گفتار ٭ وهذا ظاهر تو خاموشی بیاموز
از بهایم ٭ ومثل هذا العمل اللغو یقع من الجاهل **مثنوی** هر که تامل نکند در جواب
ای فی الکلام بیشتر آید سخنش ناصواب ٭ وهذا معلوم یا سخن آرای ام
من آراییدن چو مردم کالآدمی بهوش ٭ متعلق بارای وما قیل فی شرحه
کالرجل العاقل فاسد یا بنشین همچو بهایم خموش ٭ قدمر بیانه فی باب
الرابع فی الحکایة التی اولها یکی را از حکما شنیدم **حکمت** هر که با دانا تر
از خود بحث کند فی المسایل العلمیة تا بدانند که داناست و افضل منه
بدانند که نادانست فانه کفی به جهلا ان یباحث باعلم منه **بیت** چو در آید
به از تو بی بسخن ٭ متعلق بدر آید گرچه به دانی اعتراض مکن ٭ فی هذا الکلام
حکمت هر که با بدان جمع بد نشیند ای یجالسهم ویصاحبهم نیکی نبیند **مثنوی**
گر نشیند فرشته ٭ ای واحد من الملائکة با دیو ٭ مرهون وحشت آموزد

رعايت وريوه بالكسرة المجهولة از بدان نيكويى نياموزى ، علاقه معنى
بقوله نكند گرگ اى لا يفعل الذئب پوستين دوزى ، بالتركى كوركجى لك
حكمت مردمان را عيب نهانى آشكارا مكن اى لا تفشه كه مر ايشانرا رسوا
كنى وخودرا بى اعتماد فان ساير الناس لا يعتمدون عليك فى امانة سترهم
حكمت هركه علم خواند بسكون النون وعمل نكرد بموجبه بدان ماند بفتح
النون كه گاو بالكاف الفارسى راند بسكون النون وتخم نيفشاند فضايع
علمه حكمت از تن بى دل اى الشخص الذى لا قلب له ولا تفكر فى العاقبة
طاعة نيايد هذا لمن كان له قلب او القى السمع وهو شهيد وپوست بى مغز كالجوز
الخالى بضاعت را نشايد ولا يباع حكمت نه النفى معروف الى المجموع وهر عاقل
درست بيت بس بالباء العربى بمعنى الكثير قامت خوش اى قد رشيق
كه زير چادر بفتح الدال بمعنى الخيمة والتهم الذى يعرف بديار الروم بچار
والمراد هنا موافقا باشد چون باز كنى اى تفتحه مادر مادر باشد بمعنى عجوز
مسنة حكمت اگر شبها همه قدر بودى اى لو كان جميع الليالى ليلة القدر
شب قدر بى قدر بودى بيت گر سنگ همه لعل بدخشان بودى ، اليا للحكاية
فى المواضع الاربعة پس قيمت لعل وسنگ يكسان بودى فالقدر بقلة
الوجود حكمت نه هركه بصورت نيكوست سيرت زيبا دروست هذا كالسابق
لفظا وقريب منه معنى كار اندرون دارد نه پوست اى العمل الباطن لا الظاهر
ومعرفة الباطن عسيرة قطعه توان شناخت بمعنى شناختن بيك لحظه
در شمايل مرد ، مرهون كه تا كجاش رسيدست پايگاه علوم ، اى مراتب علومه
ولى ز باطنش ايمن مباش وغره مشو فان معرفة الباطن امر صعب فلا تأمن
كه خبث نفس نگردد بسالها معلوم ، حكمت هركه با بزرگان جمع بزرگ

ستيزد

ستيزد اى يحارب هم بالمجادلة خون خود ريزد قطعه خويشتن را بزرگ
مى بينى ، لغرور كه راست گويند يك كلمه را مقدرة دو بيند كوچ ، بضم اللام
والجيم العربى بمعنى احول زود باشى شكسته پيشانى ، بالباء الفارسى فى اوله
والياء الاصلية فى آخره بمعنى الجبهة تو كه بازى بسر كنى با قوچ ، لفظ مشترك
بين العجم والروم بمعنى الكبش حكمت پنجه با شير ومشت بضم الميم بالخمس
كار خردمندان نيست فان كل واحد منهما خطر عظيم بيت جنگ وزور آورى
مكن با مست ، فانه يأخذ بالعنق پيش سرپنجه اى مع السكران در بغل بفتحتين
نه بكسر النون امر من نهادن دست ، حكمت ضعيفى كه با قوى دلاورى بفتح
الواو والياء المصدرى بمعنى الشجاعة كند ويقابله بالمحاربة يار دشمنست
در هلاك خويش اى هو معين عدوه فى قتل نفسه قطعه سايه پرورده
اى الذى ربى فى الظل را چه طاقت آن ، اى ليس له قدرة كه رود با مبارزان
جمع مبارز وهو الشجيع الذى يروح الى المعركة بقتال ، وكذا سست بازو
وصف تركيبى اى ضعيف العضد بجهل مى فكند ، بفتحتى الكاف والنون مضارع
فى افكندن پنجه مفعوله با مرد آهنين چنگال ، حكمت هركه نصيحت نشنود
سر ملامت شنيدن دارد بيت چون نيايد نصيحت در گوش ، تقدير الكلام
نصيحت در گوشت اگرت سرزنش كنم خاموش ، حكمت بى هنران هنرمندان
را نتوانند ديدن معناه بالتركى كوره بلمزلر همچو سگان بازارى سگ شكارى
را ببينند مشغله بر آرند بالنباح وپيش آمدن نيارند حكمت سفله چو هنر
بيانه چون بهنر با كسى بر نيايد اى لا يقابله ولا يغلبه بخبثش الضمير راجع
الى كسى در پوستين افتد اى ينسب اليه الخبث ويذمه بيت كند هر آينه بمعنى
البتة غيبت بكسر الغين وهى ان تتكلم خلف انسان مستور بما يغمه لو سمعه

وان کان صدقا فیسمی غیبته وان کان کذبا یسمی بهتانا حسود کوته دست
وعاجز که در مقابله ای فی مقابلة المحسود کنکش بمعنی اوس بود زبان مقال
حکمت اکر جور شکم نیستی یعنی لم یکن طلب الطعام بالابرام هیچ مرغی
دام صیاد نیفتادی بلکه ترقی منه صیاد خود دام ننهادی فلما یوجد فی بعض
النسخ بیت شکم بند دستست و زنجیر پای فانه سبب لعقد هما شکم
بنده وصف ترکیبی نادر پرستد خدای حکمت حکیمان دیر دیر خورند
حتی یحصل الهضم الکلی وعابدان نیم سیر ای لایشبعون شبعا قویا وزاهدان
تا سد رمق بفتحتین بقیة الروح وجوانان تا طبق برکیرند من بین ایدیهم
وپیران تا عرق بکنند اما قلندران چندانکه در معده بکسر العین وسکونه جای
نفس نماند بفتح النونین وبر سفره روزی کس بکسر الیاء والاصلیة
اسیر بند شکم را دو شب نکیرد خواب ای لاینام اللیلتین المتوالیتین شبی
ز معده سنکی ای مثل الحجر من ثقلة الطعام شبی ز دلتنکی لعدم الطعام حکمت
مشورت با زنان تباهست بمعنی باطل وسخاوت با مفسدان کناه بیت
ترحم بر پلنک تیز دندان وصف پلنک ستمکاری بود بر کوسفندان
ای الشفقة علی الضعفاء حکمت هر کرا دشمن در پیش است ای کان
بحیث یقدر علی قتله اکر نکشد بضم الکاف دشمن خویش است بیت سنک در دست
ومار بر سر سنک ای الحجر اذا کان فی یدک والحیة علی الحجر الآخر بحیث یسهل قتله
خیره بکسر الخاء المعجمة بمعنی ضعیف رایی احدی الیائین مصدریة بود بل فکر
فاسد قیاس درنک ای التوقف وکروهی بخلاف این مصلحت دیده اند
وکفته در کشتن بندیان ای الذین ینسبون الی القید والمراد بهم المحبوسون
ومن قال جمع بنده فقد غفل وفی بعض النسخ بنده کان تامل اولیتر است

۱۸۱

بحکم انکه اختیار باقیست توان کشت بالضم بمعنی کشتن وتوان هشت
بالکسر بمعنی هشتن یعنی ترک کردن اکر بی تامل کشته شود محتملست
که مصلحتی فوت شود که تدارک مثل آن ممتنع باشد مثنوی نیک سهلست
ای اشد سهولة زنده بیجان کرده بمعنی کردن کشته را باز زنده نتوان کرده
ولهذا شرط عقلست صبر تیر انداز وصف ترکیبی که چو رفت فاعله ضمیر تیر
از کمان متعلق برفت نیاید باز ای مرة اخری حکمت حکیمی که با جهال درافتد
ای یجتمع معهم اتفاقا باید که عزت توقع ندارد فانهم لایعرفون قدره وجاهلی
که بزبان آوری وکثرة الکلام وطلاقة اللسان بر حکیمی غالب آمد عجب نیست
که سنکست جوهری را می شکند بیت نه عجب ای لیس بعجب کر فرو رود نفسش
الضمیر راجع الی اول المصراع الاخیر اعنی عندلیبی غراب بسکون الباء مبتداء هم قفس
خبره والجملة صفة عندلیب واعلم ان لفظ قفس بالسین فی آخره فارسی وبالصاد
عربی کما بینا فی الباب الخامس ومن لم یعرف هذا التحقیق قال ویعرف من هذا الکلام
ان قفس آخره سین فقد ذکره الجوهری فی باب الصاد قطعه کر هنرمندی از اوباش
قدمر بیانه فی حکایة دزدان عرب جفایی بیاء الوحدة بیند ای لو وصل منهم الیه
سوء ادب ومضرة تا دل خویش نیازارد وبالهم درهم ای منقبض ومکدر نشود
فاعله ضمیر هنرمند وذکر فی مقام التعلیل سنک بدکوهر اکر کاسه زرین بشکند
بکسر الغین وفتحتی الکاف والنون قیمت سنک نیفزاید ای لایزداد قیمة
الحجر وزر عطف علی سنک کم بفتح الکاف العربی ای ناقص نشود حکمت
خردمندی را بیاء الوحدة که در زمره اجلاف جمع جلف ای جاف غلیظ الطبع وفی
بعض النسخ اوباش سخن صورت بندد فی بعض النسخ به بندد شکفت بکسرتین
بمعنی عجب مدار که آواز بربط بفتحتی الباء وبین او ضم الثانیة کما قرئ با غلبه دهل

بفتحتین بر نیاید ای لا یوازیه ولا یظهر فی مقابلته و بوی عبیر بالباء بعد العین
والیاء بعدها راء وقد وجد فی بعض النسخ بالنون الساکنة والباء بعدها راء
از گند بالکاف الفارسی الرایحة الخبیثة سیر ای الثوم فرو ماند ای یعجز
و یقع اضعف منه وقع قال ای مضمحل شود فقد اتی بمعنی غیر معنی اللفظ **مثنوی**
بلند آواز وصف ترکیبی مبتداء و قوله نادان صفته و قوله گردن افراخت
خبره کنایة من الاقدام والجراة که دانا را بی شرمی بینداخت ای یعنی غلب علیه
نمی دانی که آهنگ حجازی اسم مقام من المقامات الاثنی عشر فرو ماند
ز بانگ طبل غازی ومن لم یعرف المتن قدم لفظ طبل و قال فی بیان تقدیر
الکلام ای ز بانگ طبل غازی فقدم طبل للشعر فقد اخطاء فی اللفظ والمعنی
حکمت جوهر اگر در خلاب بکسر الخاء لفظ فارسی مرادف جرکاب افتد ای وقع
فیه همان نفیس است کاکان و غبار اگر بفلک رسد همچنان خسیس فالشریف
لا یتضعف بالوقوع فی المکان الادنی والخسیس لا یتشرف بالوصول الی المکان
الاعلی استعداد ای قابلیت بی تربیت دریغ است فلا بد للشخص قابل من مرب
صالح و تربیت نا مستعد ضایع ای من لم یکن له استعداد فصرف التربیة الیه
ضایع خاکستر ای الرماد اگرچه نسب بفتحتین عالی دارد که آتش جوهر علوی است
ولیکن چون بنفس خود هنری ندارد من کمالات اصله با خاک برابر است فلا عبرة
بنسبت بالاصل کما قال قیمت شکر بفتحتین نه از نی است بفتح النون وسکون
الیاء فان قیل القاعدة التی مرت فی اوایل الکتاب تقتضی ان یکتب لفظ
است متصلا و تحذف الفه خطا کما تحذف لفظا قلنا ترکت القاعدة هنا لئلا
یلتبس بقوله نیست والحق ان تلک القاعدة لا تراعی فی مواضع کثیرة لدفع
الالتباس او لوضوح القراءة للمبتدی که آن خاصیت وی است **مثنوی**

چه

چو کنعان را اسم لابن نوح علیه السلام طبیعت بی هنر بود فکان من المغرقین
پیمبر مراد فیه پیغمبر زادگی ای کونه ابن النبی علیه السلام قدرش ای مرتبته
نیفزود مضارع منفی من افزودن وهو ههنا متعد بهنر بنمای امر من نمایدن
اگر داری خطاب عام و مفعوله محذوف وهو ضمیر هنر نه گوهر معرب جوهر وهو
اصل الشیء ای اظهر حسبک ان کان ولا تظهر نسبک گل از خارست و ابراهیم
ابن آزر **حکمت** مشک آنست که خود ببوید و یظهر نفسه بکماله نه آنکه
عطار بگوید بین المقصود بقوله دانا ای عالم چو طبله عطار است خاموش
و هنر نمای بافعاله و احواله و نادان چون طبل غازی است بینه بقوله بلند آواز
و میان تهی لا علم فی جوفه و یا یقدر ای قدمتو یا نه فی الباس و هو وصل هنا
بالترکی بیر مز سوز چاکی ومن اخطاء هناک اخطاء هنا حیث قال بمعنی فاسد الفکر
وذلک فکر فاسد **قطعه** عالم اندر میان جهال را مرهون مثلی بفتحتین گفته
اند صدیقان جمع صدیق بالکسر والتشدید شاهدی در میان کوران است
ای محبوب بین العمی مصحفی در سرای زندیقان جمع زندیق یراد به هنا الملحد
ای لا یعرفون قدره ولا یعظمونه **حکمت** دوستی را که بعمری والمراد به زمان ممتد
فرا چنگ بالجیم الفارسی آرند کنایة عن التحصیل نشاید ای لا یلیق که بیک دم
بیازارند **بیت** سنگی بیاء الوحدة بچند سال ای فی السنین المتعددة شود
فاعله ضمیر سنگی لعل پاره الهمزة للوحدة زنهار تا بیک نفسش بالفتحات الضمیر
راجع الی لعل پاره نشکنی بسنگ والمراد انه ینبغی للعاقل ان لا یضیع صدیقه
الذی حصله فی الزمان الکثیر **حکمت** عقل در دست نفس چنان گرفتار است
یعنی ان النفس غالبة علی العقل وهو محبوس فی یده که مرد عاجز در دست زن
گربز فی ید امراة قویة فان گربز یجیء بمعنی الشاطر و الترکی و تحقیر العرفان والقوی

مطلب فی لفظ کربز

والکبیر و من قصر علی الاولین اعتمادا علی ما فی بحر الغرایب فقد قصر وفی
الغرایب انه فسره بالقوی ثم حصر المعنی فی الاولین بیت در بکبر المراد فرجی
بالیاء المصدری بر بستر ای احدی الیائین للوحدة ببند ای اغلق باب سرور
علی بیت که بانگ زن از وی ای من ذلک البیت برآید ای فرج بلند حکمت
تمیز بحذف احدی الیائین للوزن باید و تدبیر و عقل و انکه ملک ، علاقه بقوله
که ملک و دولت نادان سلاح جنگ خداست ، حکمت جوانمردی که بخورد
و بدهد ای یتصدق بماله به از عابدی که روزه دارد و بنهد ای امسک و بخل
هر که ترک شهوت برید با اللذة المباحة از بهر قبول خلق کرده است
ای ترکها لیعد زاهدا بین الناس و یصیر مقبولهم از شهوت حلال در شهوت
حرام افتاده فان طلب قبول الخلق والعمل لاجلهم شرک خفی بیت عابد که
نه از بهر خدا گوشه نشیند ، ای یقعد فی زاویة بیچاره در آینه تاریک
چه بیند ، یعنی لایری فیه شیئا حکمت اندک اندک خیلی لفظ فارسی مستعمل فی الترکی
شود ای یصیر کثیرا و قطره قطره سیلی الیاء للوحدة گردد فسر المعنی المراد بقوله
یعنی آنان که دست قدرت ندارند للانتقام والقهر سنگ خرده نگه دارند تا
فرصت دفع محل و مار بمعنی الانتقام کما مر از دماغ ظالم برآرند شعر و قطره
مبتداء علی قطر متعلق بقوله اذا اتفقت و اجتمعت نهره خبره و نهر مبتداء
الی نهر متعلق بقوله اذا اجتمعت و انضمت بحر ، خبره قوله اذا اجتمعت لتضمینه
معنی انضمت عدی بالی و من المثل التسایر لحبة مع لحبة قبة والقطرة مع القطرة
لحبة کما قال بیت اندک اندک بهم شود بسیار ، ای یصیر کثیرا
دانه دانه است غله بالفتح والتشدید در انبار ، حکمت عالم را نشاید ای لاینبغی
للعالم که بسفاهت از عامی بحلم در گذارند یعنی یحتمل و یصبر علی سفاهة الجاهل

خداست

که هر دو طرف را زیان دارد بینهما بقوله بیت این کم شود ای ینقص هیبة
العالم و جهل آن مستحکم بیت چو با سفله گویی بیاء الخطاب بلطف و خوشی
بالیاء المصدری فزون گردش کبر بکسر الکاف العربی و گردن کشی ، حکمت
معصیت از هر که صادر شود ناپسندست از هی خلاف الرحمن و طاعة الشیطان
و از علما صادر شدن ناپسندتر علاقه بقوله که علم سلاح جنگ شیطانست و هذا
ظاهر و خداوند سلاح ای صاحب سلاح را چون باسیری برند شرمساری بیشتر بود
مثنوی عامی نادان پریشان روزگار ، مضمون المصراع مبتدا و به دانشمند
ناپرهیزکار ، خبره کان ای عامی نادان بنابینایی از راه افتاده وهو معذور
وین ای دانشمند ناپرهیزکار دو چشمش بود در چاه افتاده حکمت هر که
در زندگی نانش نخورند ای الناس والمراد انه لایطعمهم چون بمیرد نامش
نبرند ای لایذکرون بالخیر حکمت یوسف صدیق علیه السلام در خشک سالی
مصر ای فی ذلک القحط سیر نخوردی تا گرسنگان را فراموش نکند بل یکون علی بالهم
لذت انگور زن بیوه بکسر الیاء الموحدة هی المرأة التی لازوج لها داند لانها محتاجة
نه خداوند میوه مثنوی آنکه در راحت و تنعم زیست ، ماض من زیستن او چه
داند که حال گرسنه چیست ، لانه حال درماندگان کسی داند ، مرهون که با حوال
خود فرو ماند ، بفتح النون قطعه ای که بر مرکب تازنده اسم فاعل من تاختن
سواری بیاء الخطاب هش بالضم مرادف هوش بل مقصور منه بمعنی عقل
دار ، ای اجمع عقلک که خر خارکش بسکون راء خار وصف ترکیبی و کسر الشین
للاضافة بسوخته صفة لخارکش و من اورد بدله مسکین و قال صفة ثانیة
لقوله فقد اخطاء فی الوزن والاعراب در آب گلست ، بکسر الکاف الفارسی
آتش از خانه همسایه درویش مخواه ، نهی من خواستن کادر روزن او

میگذرد دود دلست، ای بیس بدخان حکمت درویش ضعیف حال
بسکون الفاء واللام را در تنگی سال ای فی مضایقة القحط مپرس که چونی بیاء
الخطاب ای کیف حالک مگر بشرط انکه مرهمی بیاء الوحدة النوعیة بر ریشش
نهی بالامکان ومعلومی پیرا دیه المال بپیش او بیری بفتح الباء الثانیة قطعه
خری که بینی وباری بگل ای فی الطین در افتاده لضعفه بدل ای بقلبک برو
بفتح الباء اصله براو شفقت کن ولی مرو، وفی بعض النسخ مزن بسرش، ه
لهو ان العلم تقدر علی استخلاصه ولی چو رفتی وپرسید کیش بفتح یاء الخطاب
بعد الدال که چون بمعنی کیف افتاده فی الطین میان ببند چو مردان بگیر
ام من گرفتن دم بضم الدال المهملة وتشدید المیم للوزن خرش، الشین
هنا زایدة للشعر حکمت دو چیز محال عقلست احدهما خوردن بیش بالباء
العربی از رزق مقسوم فی قسمة الله تعالی والآخر ما ذکره بقوله ومردن پیش
بالباء الفارسی از وقت معلوم یعنی قبل الاجل قطعه قضا دگر نشود
ای لا یتغیر قضاء الله تعالی وقدره گر هزار ناله وآه، مرهون بشکر یا بشکایت
هذان متعلقان بقوله برآید ز دهنی، بیاء الوحدة فرشته که وکیل است بر
خزانه باده، ویقال هذا الملک هو میکائیل چه غم خورد که بمیرد بضم الباء وسکون
المیم ای ینطفی چراغ بیره بالباء الفارسی والراء بعد الیاء زنی، بیاء الوحدة
ومن لم یعرف المتن الصحیح ظنه بیوه وقال قد عرفت معناه حکمت ای طالب
روزی بمعنی الرزق بنشین که بخوری بیاء الخطاب وای مطلوب اجل ای من
یطلبه الاجل مرو ای لا تفر که جان نبری بفتحتین قطعه جهد بالفتح والسکون
وکسر الدال للاضافة برزق ار کنی ور نکنی، برساند بفتح النون
خدای عز وجل، لقوله تعالی وما من دابة فی الارض الا علی الله رزقها ور قد رفت

معنی

معنی لفظ ار واصل ور فلا حاجة الی الاعادة بروی بفتح الزاء وکسر الواو
ویاء الخطاب من رفتن بر دهان شیر وپلنگ، مرهون نخورند مگر بروز
اجل، فان قیل ما ذکره المص ههنا یخالفه ما سبق منه فی حکایة مشت زنی (سؤال وجواب)
وهو قوله قطعه رزق اگر چند بی گمان برسد شرط عقلست جستن از درها، ور چه
کس بی اجل نخواهد مرد، تو مرو در دهان اژدرها، قلنا معنی ما ذکره اولا
من البیت الاول ان طالب الرزق لاهل العقل والطلب انما یفید کثرة الحاصل
ولا یوجب کله ای کونه رزقا ومعنی ما ذکره ههنا من البیت الاول ان التوکل
مندوب والرزق المقسوم یصل البتة ومعنی ما ذکره سابقا من البیت الثانی
ان الفرار من المهلکة مأمور به لقوله تعالی ولا تلقوا بایدیکم الی التهلکة ولان
النبی علیه السلام فر من حائط المائل ومعنی ما ذکره ههنا من البیت الثانی
ان الوقوع فی المهلکة لا یوجب الموت بلا اجل وهذا هو التحقیق حکمت بنا نهاده
بفتح الباء الفصلیة ای الشیء الذی لم یوضع لک فی التقدیر الالهی دست نرسد
والسعی لا یغنی شیئا فان قیل ما ذکره المص یخالف قوله تعالی وان لیس (سؤال وجواب)
للانسان الا ما سعی وان سعیه سوف یری قلنا الآیة فی حق ثواب الآخرة
او معناه لیس لاحد ان یجعل ثواب عمله لغیره بل لکل احد ثواب عمله وفی الآیة
وجوه والتحقیق ان السعی لا یفید بلا تقدیر الهی بل السعی لا یوجد بدونه ه
وچیزی که نهاده است ای وضعه الله تعالی هر کجا که هست اینما قدره الله تعالی
برسد بیت شنیده سکندر برفت تا ظلمات، کما سمعت قصته فی آخر الباب
الاول بچند محنت قید لقوله برفت وخورد ای شرب آنکه خورد بسکون
الراء والدال فیهما وهو خضر علیه السلام آب حیات، فالنصیب بنصیب حکمت
صیاد بی روزی در دجله وهو نهر بغداد ماهی نگیرد لعدم تقدیر الله تعالی

وماهی بی اجل در خشک نمیرد بیت مسکین حریص در همه عالم همی دود
بالدّ این منها و او مضارع من دویدن او در قفای رزق و اجل در قفای او
وهو غافل حکمت توانگر فاسق کلوخ زر اندودست یعنی ان الغنی الفاسق
کالمدر الذی طلی بالذهب و درویش صالح شاهد خاک آلوده یرید ان الفقیر
الصالح المحبوب خلط بالتراب این اشارة الی درویش صالح دلق موسی علیه السلام
مرقع علی صیغة المفعول و آن اشارة الی توانگر فاسق ریش فرعونست مرصع
ای مزین بالجواهر شدة نیکان جمع نیک روی بضم الراء در فرج بالجیم او والفاء
بمعنی السرور والنجاة و دولت بدان جمع بد سر در نشیب بالترکی دارد ای
المقولة اشرار متوجه الی السفل والهلاک قطعه هر که را جاه و دولتست بدان
ای بسببه خاطر خسته در نخواهد یافت ، تکلمة در زاید خبرش الضمیر راجع الی قوله
هر که [illegible] ای اخبره که هیچ دولت و جاه ، مرهون سرای دیگر یرید به الآخرة نخواهد
یافت ، بالترکی بو ملسه کرکز حکمت حسود از نعمت حق تعالی بخیلست
اذ یرید زوال نعمة الله من عبده و مردم بی گناه را دشمن وهو الذی رزقه
الله تعالی بفضله قطعه مردکی بکاف التصغیر ویاء الوحدة خشک مغز را
یراد به الحسود دیدم ، فی مجلس رفته در پوستین یراد به المذمة صاحب جاه
و اهل منصب بگفتم ای خواجه گر تو بدبختی ، بتقدیر الله تعالی مردم نیک بخت را
چه گناه و دیگر الا تا نخواهی بلا بر حسود ، بلا بقوله که آن بخت برگشته
بفتح الکاف الفارسی خود در بلاست ، فان الحسد یاکل صاحبه کالنار تأکل
نفسها ان لم تجد حطبا چه حاجت که بروی اشارة الی حسود کنی بیاء الخطاب
دشمنی ، بالیاء المصدری که او را چنان دشمنی یراد به الحسود در قفاست
بل فی جوفه حکمت تلمیذ یراد به المرید والمتعلم بی ارادت بیاء الوحدة ای لیس له صدق

فی الطلب

فی الطلب عاشق بی زرست فانه لا یصل الی مقصوده و رونده یراد به
السیاح بی معرفت ای لیس له عرفان مرغی بی پر بفتح الباء الفارسی و عالم
بی عمل درخت بی بر بمعنی الثمرة و زاهد بی علم خانه بی در بمعنی الباب حکمت
مراد از نزول قران ای الحکمة الالهیة منه تحصیل سیرت خوبست یعنی ان الذین
یقرؤنه یحصّلون السیرة المرضیة نه ترتیل سورة مکتوب ای لیس المراد مجرد قرائته
بالتجوید عامی متعبد ای الرجل الجاهل الذی یتعبد پیاده بکسر الهمزة رفته است
فانه یصل المنزل فی العاقبة و عالم متهاون فی العمل سوار خفته فانه لا یهتدی
الی الطریق ولا یصل المقصود عاصی دست بردارد للتضرع به از عابدی که
کبر در سر بکسر الکاف العربی بیت سرهنگ قد مر بیانه فی اوایل الباب الاول لطیف
خوی و دلدار ، کلاهما وصفان ترکیبیان صفتان لقوله سرهنگ بهتر ز فقیه مردم
آزار ، حکمت یکی را گفتند عالم بی عمل را بچه ماند ای بای شیء یشابه
گفت بزنبور بی عسل فان العمل نتیجة العلم فالعالم الذی لیس له عمل کالنحل
بلا عسل بیت زنبور درشت بی مروت را گوی ، امر پارسی چو عسل نمی دهی
نیش مزن ، فالعالم الذی لا یعمل العمل الصالح قبیح و العالم الذی لا یعمل الا انه
بل یعمل المعصیة اقبح منه اللهم انا نعوذ بک من شرور انفسنا و سیئات
اعمالنا حکمت مرد بی مروت زنست لان المروة من الرجولیة و زاهد
با طمع ره زن ای قاطع الطریق قطعه ای بناموس ای للغیرة لا للحق
کرده جامه سپید ، و طامه الذیل بهر بسکون الهاء پندار خلق ای لاجل حسن
ظنهم قید لقوله کرده نامه سیاه ، ای کتاب اعمال اسود لاعمال السوء دست
بسکون التاء کوتاه باید از دنیا بان یقبضها منها و لا یمدها الیها آستین
چه دراز و چه کوتاه ، ای کون الکم طویلا و قصیرا سویان و من لم یعرف

الموزون اورد بدل لفظ چه فی الموضعین لفظ خواه بالالف بعد الواو حکمت
دو کس را حسرت از دل بدر نرود وپای تغابن از گل بر نیاید بکسر الکاف
الفارسی بر نیاید بینهما بقوله یکی تاجری بیاء الوحدة کشتی بالکاف العربی
والیاء الاصلیة شکسته وضایع ماله ودوم وارثی با قلندران نشسته فانه
یلزم اتلاف ماله قطعه پیش درویشان بود خونت مباح جزاء شرط
گر نباشد درمیان بسکون النون مالت سبیل ومبذول یا حرف عطف بمعنی او
مرو با یار ازرق پیرهن ای لاتصاحب من قمیصه ازرق یا بکش بفتح الکاف
العربی امر من کشیدن خانمان قد مر بیانه فی الباب السادس فی الحکایة التی اولها
پیر مردی را گفتند وفیه اخطاء هناک اخطاء وهنا ایضا حیث قال کلمة مستعملة بمعنی
المال والاسباب انگشت نیل بکسر النون صبغ معروف یقال له بالترکی چیود
والمعنی المراد انه لاتصاحب الفقراء وان صاحبتهم اجعل لونک کلونهم وحالک کحالهم
ومن لم یعرف المراد قال ومن عادات السلف انهم یجعلون به علامة علی باب
المیت لیدل علی الماتم والحسرة یا مکن با پیلبانان دوستی بالیاء المصدری
یا بنا کن خانه درخورد پیل لفظ درخورد کلمة واحدة بمعنی اللایق حکمت
خلعت سلطان گرچه عزیز ست جامه خلقان بضم الخاء علی وزن عثمان جمع خلق
بفتحتین بعزت تر ای اعز منه وخوان بزرگان اگرچه لذیذ ست ونفیس
خرده انبان بفتح الهمزة وسکون النون والباء الموحدة بمعنی الجراب بلذت تر
ای الذ منه بیت سرکه لفظ مشترک بین الفارسی والترکی مبتدا از دست
رنج بالسکون فی الاصل والمجموع اسم لما یکتسب ویتحصل باستعمال الید واضیف
هنا الی قوله خویش وتره بمعنی البقل مطلقا عطف علی المبتدا به بهتر خبر المبتدا
از نان بکسر النون للاضافة ده خدای هذا ایضا کلمة واحدة یعنی صاحب قریة
وبره بتخفیف الراء ولد الغنم وهو عطف علی قوله نان ومعنی البیت بالترکی

سرکه کندو الک امکندن ورخی تره یکدرکوی اشینک امکندن دخی قوزیسنده
حکمت خلاف رای صوابست ونقض عهد اولوا الالباب قد مر مثل هذه
الالفاظ فی اوایل الکتاب دارو ای الدوا بگمان بضم الکاف الفارسی
ای من غیر علم بحاله یقینا خوردن اذ قد یکون ضارا بل قاتلا وراه نادیده
ای الطریق الذی لم یری بی کاروان رفتن عطف جملة علی جملة از امام مرشد
محمد غزالی بتشدید الزاء نسبة الی الغزال علی عادة اهل خوارزم
وخراسان فانهم ینسبون الی القصار فیقال القصاری والی العطار
فیقال العطاری وقیل ان الزاء مخففة نسبة الی غزالة وهی بالتخفیف
قریة من قری طوس پرسیدند که بدین منزله در علوم چگونه رسیدی ای
بای وجه وصلت الیها بدانچه ای بسبب انکه هرچه ندانستم از پرسیدن آن
ننگ وعار نداشتم قطعه امید عافیت انگه بود موافق عقل وفی بعض
النسخ طبع که نبض را بطبیعت شناس بسکون التاء والسین وصف ترکیبی
یرید به الطبیب الحاذق بنمایی بیاء الخطاب بپرس امر من پرسیدن
هرچه ندانی که ذل بالضم والتشدید پرسیدن مرهون دلیل راه تو باشد
بعز دانایی حکمت هرانچه دانی که هرآینه معلوم تو خواهد شد معناه بالترکی
سنک معلومک اولسه گرکدر پرسیدن آن تعجیل مکن که قیل السؤال
ذل وهو این الطریق که حکمت را زیان دارد استعمال السؤال فیما علم
بلا سؤال ولا یقتضی ذلک ترک السؤال فیما لا یعلم فلانیا فی مانقل من
الامام فالحکمة تاخیر السؤال فیما یعلم بدونه قطعه چو لقمان دید اندر
دست داود علیه السلام همی آهن بمعجز موم گردد اصله معجزة حذف
تاؤه للوزن نپرسیدش ضمیر الفاعل راجع الی لقمان وضمیر المفعول الی داود

چه می سازی که دانست • فاعله لقمان که بی پرسیدنش معلوم کرد ده اصل
هذا الکلام ما ذکره القاضی فی تفسیر قوله تعالی و لقد آتینا لقمان الحکمة حیث قال
ومن حکمته انه صحب داود شهورا وکان یسرد الدرع فلم یسئله عنها فلمّا اتمها
لبسها وقال نعم لبوس الحرب انت حکمت از لوازم صحبت ای المصاحبة یکی
آنست که خانه بپردازی مشتق من پرداختن وقد عرفت معانیه والمراد هنا
خلوه من الغیر تا با خانه خدای ای صاحب البیت درسازی خطاب من ساختن
والمراد به الانتظام والموافقة ومن لم یعرف معنی المراد سکت والبیان وظیفة
الشارح قطعه حکایت کلمه را مقدره بر مزاج مستمع گوی • ایها المتکلم
اگر دانی که دارد فاعله ضمیر مستتمع با تو میلی • بیاء الوحدة هر آن عاقل که با مجنون
نشیند • و یصاحبه نگوید مضارع منفی جز حدیث روی لیلی • حکمت هر که
با بدان نشیند و یصاحبهم اگرچه طبیعت ایشان نگیرد بالموافقة فی العمل لیکن
بطریق ایشان متهم علی صیغة المفعول گردد چنانکه اگر شخصی بخرابات
یراد به خانه فسق رود بنماز کردن فی نفس الامر منسوب شود بخمر خوردن
فی اعتقاد الناس مثنوی رقم بفتحتین بمعنی الخط بر خود بنادانی کشیدی
ای اثبتت وقررت جهلک ومن قال فی شرحه ای امضیت وقررت
چنانک یستحق ان یقال فی حقه هذا الکلام که نادان را بصحبت برگزیدی
بضم الکاف الفارسی طلب کردم ز دانایان جمع دانا و فی بعض النسخ دانا یکی
یکی پندی • لاجل النصیحة مرا گفتند و فی النسخة الاخری مرا فرمود با نادان مپیوند
ای لا تصاحب ولا تختلط مع الجاهل که گر دانای عمری خر باشی • بصحبته
و گر نادانی ابله تر باشی • بیاء الخطاب فی المواضع الاربعة اذ الصحبة مؤثرة
حکمت حلم شتر چنانکه معلومست بتینه بقوله اگر طفلی بیاء الوحدة مهارش

بفتح المیم هو الزمام والضمیر راجع الی شتر گیرد و دو صد فرسنگ ببرد
بباء الضمة الاولی و فتح الثانیة فاعله ضمیر طفلی گردن بالکاف الفارسی
از متابعت او نه پیچد مضارع منفی من پیچیدن اما اگر دره و لفظ مشترک
هولناک ای المخوف پیش آید که موجب هلاک باشد فاعله ضمیر دره و طفل
بنادانی بیاء المصدری آنجا خواهد رفتن زمام از کفش بفتحتین والضمیر راجع
الی طفلی در گسلاند مضارع من گسلانیدن و دیگر مطاوعت ای موافقت
نکند علله بقوله که هنگام درشتی ای فی وقت الخشونة ملاطفت مفاعلة من اللطف
مذمومست و غیر معقول و گفته اند که دشمن بملاطفت دوست نگردد کما قیل
رباعی مهر اندوکیه هر بار ار تورزی قهر ان اغیار • دشمن او لنجه مکاره اصلی ابلیز
مداره بلکه طمع زیاده کند قطعه کسی که لطف کند با تو خاک پایش باش •
ای الطف فی المقابلة اشد منه و گر خلاف کند در دو چشمش الضمیر فی المواضع
راجع الی کسی آگن بالمد و فتح الکاف الفارسی و سکون النون امر من آگندن
بالترکی طولدر مق خاک • مفعول الامر سخن بلطف وکرم با درشت خوی •
بسکون التاء والیاء مگوی • نهی که زنگ خورده بسکون الکاف العربی نگردد
بنرم سوهان بالترکی دوربی وایکه پاک • حکمت هر که در میان سخن دیگران
افتد ای یفتح الکلام قبل ان یسکت المتکلمون والحاضرون تا مایه فضلش
بدانند ای غرضه اظهار الفضل پایه جهلش بشناسند قد مر هذا المضمون
فی الباب الرابع فی الحکایة التی اولها یکی را از حکما شنیدم قطعه ندهد
مرد هوشمند بسکون الدال جواب • مرهون بحکم آنکه کنز و سؤال کنند •
اذ کثرة الکلام مذموم گرچه بر حق بود مزاج سخن • للقائل علی دعویش
بکسر الواو و سکون الیاء بر محال کنند • اذا التکلم بغیر تقریب حکمت ریشی

بیاء الوحدة اندرون جامه فی موضع مستور داشتم حضرت شیخ رحمة الله علیه
قد علم انّ لی جراحة هر روز بپرسیدی که ریشت چونست ای کیف جراحتک
ونپرسیدی که کجاست دانستم بالفراسة که ازان احتراز میکند که ذکر عضو
روا نباشد اذ ذکر العورة الغلیظة قبیح وخردمندان گفته اند هرکه سخن
نسنجد ای کل شخص لایزن کلامه از جوابش برنجد قطعه تا نیک نداند
بالنون الثانیة که سخن عین صوابست مرهون باید که بگفتن دهن از هم
ای من الانضمام نگشاید ای بیاء الخطاب ای ینبغی ان لا تفتح فاک للتکلم گر
راست سخن گویی ودر بند بمانی ای لو تتکلّم صادقا وتبقی محبوسا به زانکه
دروغت ای بالخطاب دهد از بند رهایی والمراد انّ الصدق اولی وان لزم
الضرر علی نفس القائل واما جواز الکذب فانما هو لتخلیص الغیر فاذا عرفت المراد
فلا یرد ما قیل انّ هذا بحسب ظاهره یناقض ما سبق من قوله دروغ مصلحت آمیز
به از راست فتنه انگیز علی انّ ما ذکره المص هنا لیس من قبیل راست فتنه
انگیز حکمت دروغ گفتن مبتداء بضربت لازب متعلق بقوله ماند مضارع
من ماندن خبر المبتداء واللازب هو الثابت یقال صار الشیء ضربة لازب
وهو افصح من ضربت لازم والمعنی انّ الکذب یشابه بالضرب الثابت جراحة
که اگر جراحت درست شود نشان بماند بضم الباء وفتح النون مضارع من ماندن
یعنی انّ اثر الکذب یبقی وسوء الظن من قائله لا یرتفع چون برادران
یوسف علیه السلام که بدروغی موسوم من الوسم بشدند لقولهم اکله الذئب
بر راست گفتن ایشان نیز اعتماد نماند بفتح النون الاولی وسکون الثانیة
ماض منفی من ماندن قال الله تعالی حکایة عما قال یعقوب علیه السلام لابنائه
بل سوّلت لکم انفسکم امرا فصبر جمیل قطعه کسی را که عادت بود راستی

بالیاء

بالیاء المصدری خطایی کند در گذارند ازو ای لا یبالون به وگر نامور
ای صاحب الاسم یعنی مشهور بشد براستی والکذب دگر راست باور ندارند
ای لا یصدقون القول الصحیح ازو اصلا دیگر دروغی نگیرند صاحب
دلان مرهون بر آنکس که پیوسته گفتست راست وان وقع منه الکذب
یحملون علی الخطاء وگر مشتهر شد براستی بحیث یقع منه الصدق نادرا
اگر راست گوید تو گویی خطاست ومن اورد بدل المصراع اگر راست گوید بندید
خطاست فقد ذهب علی عادته فی اخلال الوزن ولیس بخطاء منه کما لا یخفی
حکمت اجل کاینات مبتداء باتفاق ای باتفاق العقلاء آدمیست خبره
واذل موجودات سگ کالاول فی الاعراب وباتفاق خردمندان ثابت سگ
حق شناس وصف ترکیبی به از آدمی ناسپاس ای غیر شاکر قطعه سگی را
لقمه ای فراموش مرهون نگردد ای لا یصیر اللقمة منسیة عنده گر زنی صد
نوبتش سنگ فانه لا یکفر النعمة وگر عمری قد عرفت المراد منه نوازی
خطاب من نواختن ومن قال فی شرحه لو تملّقت فقد اخطاء بسفله را که قدر
بیانه لفظا ومعنی فی الباب الاول فی الحکایة التی اولها یکی از پادشاهان پیشین
وفی هذا الباب ومن فسره هنا بقوله بخیلا فلم یصب بکمتر بفتح الباء العلة
چیزی ای وفی بعض النسخ تندی آید با تو در جنگ حکمت از نفس پرور
بسکون الفاء والسین والراء الاولین وصف ترکیبی هنروری بالیاء المصدری
بالترکی هنر لوک نیاید فان جلّ همته مصروف الیها وبی هنر سروری را
بالفتح والسکون نشاید مثنوی مکن رحم بر گاو بالکاف الفارسی بسیار باده
علف بقوله که بسیار خسبست بسکون الراء وضم الخاء وصف ترکیبی وبسیار
خوار وصف ترکیبی ایضا والمعنی بالترکی چوق یاتجی وچوق ییجی در چو کاو

اى مثل الفقر همى بايدت اناء للخطاب فريهى ، باليا المصدر مفعول بايد
چو فر اى مثل النار تن مفعول دهى بكور كسان جمع كس دردهى ، باء الخطاب
فان الثمن لا يكون الا بكثرة الاكل العقل ولا يحصل ذلك الا بتحمل المشاق والاذى
من الناس **حكمت** در انجيل آمده است كه اى فرزند آدم اكر توانكرى و نعمت
اى لو اجعلك غنيا از من مشتغل شوى بمال اى تنسى ذكرى واكر درويش كنمت
اتاء للخطاب فى الموضعين تنك دل نشيني بحال للفقر والاشتغل بهما بذكرى
پس حلاوت ذكر من كجا يابى اى اين تجده و بعبادت من كى شتابى اى متى تسعى
قطعه كه نخفف من كاه اندر نعمتى مغرور و غافل ، لاشتغال بالمال كهى
از تنك دستى خسته و ريش ، و مجروح چو در سرا و ضرا اى فى حالة السرور والهم
فالت بناء للخطاب اينست ، اى بنى آدم ندانم كى بحق پردازى خطاب منه بپردا
از عيش ، **حكمت** ارادت بيچون بالجيم الفارسى اى الذى لا كيف له وهو الله
يكى از تخت شاهى فرو آرد اشارة الى ابراهيم بن ادهم قدس سره و ديكرى
در شكم ماهى نكه دارد اشارة الى يونس عليه السلام كما صرح بقوله **بيت** خوشست
وفى بعض النسخ وقتيست خوش صفة وقت آنرا كه بود ذكر تو مونس ، فان ذكر
نعم الانيس وذلك الوقت وقت نفيس ور خود بود اندر شكم حوت چو يونس ،
حكمت اكر تيغ قهر بر كشد نبى و ولى سر فرو برند و اكر غمزه لطف بجنباند اى لو اظهر
اللطف بدان راجع بد متعلق بقوله دررساند ومن قال متعلق بقوله جنباند
فقد اخطا ، بنيكان دررساند والمعنى بالتركى اكر لطف غمزه سن ديرده بدن
لرى ايولره يتشدورر **قطعه** كر بمحشر خطاب قهر كنند يعنى حق تعالى انبيارا
چه جاى معذرتست ، المعذرة على وزن المغفرة بالفارسية عذر آوردن پرده
از روى لطف كو بر دار ، امر حاضر وقد عرفت مرارا ان لفظ كو يفيد التأكيد

ومن قال انه من قبيل الصلات الزائدة لتحسين اللفظ فقد اكثر الزوايد
والمعنى ارفع الحجاب واظهر اللطف كاشقيارا اميد مغفرتست ، **حكمت**
هركه بتاديب دنيى بالامالة راه صواب نكيرد و بتعذيب عقبى كرفتار آيد ذكر
دليل هذا المدعى حيث قال قال الله تعالى ولنذيقنهم من العذاب الادنى
وهو عذاب الدنيا من القتل والاسر وغير ذلك دون العذاب الاكبر اى غير عذاب
الآخرة **بيت** پندست بالباء الفارسى خطاب مهتران وانكه اى بعده بند
بالباء العربى چون بند دهند فاعله ضمير مهتران نشنوى بياء الخطاب بند نهند
على يدك و رجلك **حكمت** نيك بختان مبتدا ، بحكايات وامثال پيشينيان جمع
پيشين وهو المتقدم يعنى من حكايات الاقوام السالفة پند كيرند خبر المبتدا ، و
پيش بالباء الفارسى از ان كه پسينيان جمع پسين وهو المتاخر بواقعه ايشان
اشارة الى نيكبختان مثل بخت زنند **قطعه** نرود اى لا يذهب مرغ
بسكون الغين سوى دانه اى الطير لا يطير متوجها الى الحبة فراز ، يستعمل على اربعة
اوجه الاول انه يزاد لتحسين اللفظ والثانى ما يقابل الحضيض بالتركى يوقش والثالث
بمعنى الارفع والرابع بمعنى الفوق چون دكر مرغ بيند اندر بند ، بالباء العربى
پند كير از مصايب جمع مصيبت دكران ، بحذف الياء من الكاف تا نكيرند ديكران
ز تو پند ، **حكمت** انرا كه كوش ارادت اى سمع قبول الحق كران بكسر الكاف
الفارسى بمعنى ثقيل والمراد به الصمم ويراد به صمم القلب آفريده است اى الله
تعالى چون بالامالة كند كه بشنود اى كيف يفعل حتى يسمع الكلام الحق ويقبله
وانرا كه بكمند سعادت كشيده اند الى جانب الحق چون كند كه نرود كالاول **قطعه**
شب تاريك مبتدا ، ومن ظنه ظرفا حيث قال فى شرحه اى فى الليلة المظلمة
والكاف مكسورة للاضافة الى قوله دوستان خداى اى ليلتهم المظلمة مى تابد

فاطله شب تاریک ومن اخطاه فی الاول قال هنا بصیغة الافراد وبتاویل
کل واحد للوزن وهو مشتق من تافتن بمعنی لمعان کردن چو روز رخشنده
اسم فاعل من رخشیدن وهو مخفف من درخشیدن ای لیلتهم المظلمة ونهارهم
بمعنی سیان وهذا المعنی هو المسموع من الاساتذة وفیه مبالغة للمدح کما لایخفی
وین سعادت بزور بازو نیست ای لایمکن تحصیله بقوة العضد تا نبخشد
خدای بخشنده اسم فاعل من بخشیدن دیگر از تو بگو بفتح الباء العقلی
وکسر الکاف العربی نالم ای ای ای شخص اشتکی منک که دگر داور ای حاکم
نیست فانک حاکم مطلق از حکم تو هیچ حکم بالاتر نیست ولهذا آنرا که
تو رهبری بالیاء المصدری کنی ای تنرشد وگم بضم الکاف الفارسی نشود وفی بعض
النسخ آنرا که تو ره دهی گم نشود وآنرا که تو گم کنی رهبرای مرشد نیست
وفی البیت تلمیح ای قوله تعالی من یهدی الله فلا مضل له ومن یضلل فلا هادی له
حکمت گدای نیک انجام بمعنی آخر کامتر به از پادشاه بد فرجام وهو مثل انجام
لفظا ومعنی بیت غمی بیاء الوحدة کز پیش بفتحتین والشین ضمیر ای غم من عقبه
شادمانی بری ای تاخذ الفرح وتجده به از شادی بکسر الیاء المصدری للوزن
کز پیش بفتحتین غم خوری وقیل فی الترجمة دیگر مشغول غصه کرادنی
اندکن اوله سروری یکدر شو فرحدن کم اوله غم عقبنجه حکمت زمین را
از آسمان نثار رحمت النثار بکسر النون اسم لما ینثر والمراد به هنا المطر المنبت
واسمان را از زمین غبار ذکر فی مقام التعلیل للخبر المشهور کل اناء بترشح
بما فیه قد ترشح الاناء ورشح فرح ما فیه قلیلا قلیلا بیت گرت از دست والدال
علی حرف الشرط للخطاب خوی من آمد ناسزا او رایها اداة تشبیه تو خوی نیک
خویش از دست مگذار حکمت حق جل وعلا بیند ای المعاصی ومی پوشد

ویسترها همسایه نمی بیند ومی خروشد مضارع من خروشیدن بالترکی چاغلر
ایلمک وکوررامک دچار فرمق شادلق ایله وفروشیدن لفظندن صیغه
امر ووصف ترکیبی بیت نعوذ بالله اگر خلق ای الناس غیب دان
وصف ترکیبی بودی بیاء الحکایة کسی بحال خود ای فی حال نفسه وعلوته
ومن لم یعرف المعنی قال ای بسبب حال نفسه از دست کس نیاسودی
حکمت زر از معدن بکسر الدال بکان بالکاف العربی لفظ فارسی مرادف
معدن وانما قال بکان کندن لیناسب قوله بجان کندن ومن لم یعرف هذه
المناسبة قال اخطاء بکان تفننا وحذرا من التکرار بدر آید ای یخرج بحفر المعدن
واز دست بخیل بجان کندن بر نیاید قطعه دونان جمع دون بمعنی البخلاء للتنبیه
نخورند اموالهم وگوش دارند یعنی یتوقعون الاکل بعد مرة گویند
امید به که خورده ای رجاء الاکل اولی من الماکول فانه لذة روحانیة وهذا
لذة جسمانیة روزی فی یوم من الایام بینی بکام بکسر المیم مخففا ای دشمن
علی مرام عدوه زر مانده مفعول بینی وخاکسار مرده عطف علی قوله زر مانده
ای الرجل الذی هو کثیر التراب الذی هو اصل الدرهم والدینار صار میتا هذا
المعنی هو المسموع من الاساتذة والملائم للطبیعة ومن صحح اللفظ بغیر ما ذکرنا
وبین المعنی بقوله والمعنی روزی بینی دشمن را زر مانده ومرده حال کونه
بخاک آلوده فقد بعد عن المعنی الصحیح الصریح حکمت هر که بر زیردستان جمع زیر
دست من قبیل الوصف الترکیبی نبخشاید ای من لایرحم من الذین تحت
یده بجور بفتح الجیم زبردستان بفتحتی الزاء المعجمة والباء الموحدة گرفتار آید
ای یصیر مبتلی بظلم الذین ایدیهم فوق یده والمراد من لایرحم الضعفاء یصیر مقهورا
فی ایدی الاقویاء مثنوی نه النفی معروف تمام البیت هر بازو بمعنی عضد که

که در روی قوتی هست ، وصف لباز و بمردی بالیاء المصدری عاجزانرا بشکند
بفتح النون دست ، مفعول بشکند ضعیفانرا مکن بر دل ای علی قلوبهم کزندی
بیاء الوحدة ای مضرة که در مانی خطاب من ماندن ای تقع و تعجز بجور زور
وصف ترکیبی بمعنی القوی والیاء للوحدة حکمت عاقل چون خلاف بیند
و فی بعض النسخ دید که درمیان آید علی صیغة المضارع و فی النسخة الاخری
آمد علی صیغة الماضی بجهد بکسر الباء القلیه و فتحتی الجیم والهاء ای یثب
ولا یمکث فی محل الخلاف ولاب و چون صلح بیند لنگر بالکاف الفارسی بنهد
که آنجا ای فی موضع الخلاف سلامت در کرانست بمعنی کنارست وقد وجد
فی بعض النسخ و اینجا ای فی محل الصلح حلاوت درمیان بیت عاقل بچنین روز
کنار گیرد ، مضارع یا بر خیزد اندر میان بر دو ، حکمت مقامر را ای
بالنرد علی سبیل القمار سه شش می باید ولیکن سه یک می آید ای الرام
علی الدوام بیت هزار بار ای الف مرة چراگاه ای المرعی خوشتر از میدان
فی حق الفرس ولیکن اسب ندارد بدست خویش عنان ، حکمت درویشی بیکه
در مناجات می گفت یارب بر بدان رحمت کن که بر نیکان خود رحمت کرده که
ایشانرا نیک آفریده فالمقصود من المناجات انه ینبغی لاهل الکرم ان یرحموا
المجرمین المنکسرین ولهذا قال اول کسی که علم بنخنین بر جامه و انگشتری
در دست چپ نهاد جمشید بود گفتندش چرا همه زینت و آرایش رای داوی
و تفضیلت بسکون التاء و مبتداء و راست راست خبره والجملة حالیة والحال ان
الفضیلة لطرف الیمین راست را راستی بالیاء المصدری تمامست ای یکفیه
قطعه فریدون گفت نقاشان چین را ، ای امر هم که بیرامون مرادف
پیرامن کلاهما بالباء الفارسی بمعنی حوالی الشیء خرگاهش یطلق علی

آکدهما بالترکی اوتاغ والثانی بالترکی قبره اوه بد و زنده ، مضارع من زدن
بدان جمع بد را نیک دار ای مرد هشیار ، بضم الهاء قد مر تبین که نیکان خود
بزرگ و نیک روزنده ، یجوز فی النظم ما لا یجوز فی غیره والا فالتقدیر بزرگ
و نیک روزانند حکمت بزرگی گفتند بیاء الوحدة و مفعول القول هذا المعنی
با چندین فضیلت که دست راست دارد خاتم چرا در دست چپ میکنند گفت
ندانی که اهل فضل بزرگی ندانی و فی بعض النسخ ندانستی که همیشه اهل فضل محروم باشند
بیت آنکه حظ بالحاء المهملة والظاء المعجمة المشددة بمعنی النصیب آفرید
روزی بمعنی رزق و بخت ، ای دولت یا فضیلت همی دهد یا بخت ، ولا
بجمعها فی شخص حکمت نصیحت پادشاهان المصدر مضاف الی مفعول گفتن
مسلم کسی راست که بیم ای خوف سر ندارد یا امید زر ندارد مثنوی موحد
اسم فاعل من التوحید چه در پای ریزی خطاب من ریختن زرش ، اقر الفیم
للوزن و موضع پای چه شمشیر هندی نهی بکسر میم و یاء للخطاب بر سرش
ای هما متساویان یعنی لا قدر عنده للمال اصلا ولا مبالاة له من التسیف قطعا
امید و هراسش بکسر الهاء و فتح الراء والسین المهملتین اسم بالترکی قورقو
ومن قال انه اسم مصدر ای هراسیدن بمعنی ترسیدن فقد نقول والضمیر راجع
الی الموحد نباشد زکس ، بل رجاؤه و خوفه من الله تعالی بر همینست بحذف
الف این فی اللفظ للوزن و فی لفظ للتخفیف بنیاد توحید بس ، حکمت
پادشاه مبتداء از بهر دفع ستمکارانست خبره فان له قوة قاهرة یدفعهم
بها و شحنه مبتداء او عطف علی پادشاه برای خون خواران خبره او عطف
علی الخبر فانه یأخذ الذی یقتلون الناس دیگر جو نهم و قاضی مصلحت جوی
وصف ترکیبی مضاف الی طراران ای یرید اصلاح التراق و کلمه است

مقدرة فی الموضعین وانما حذفت لقاعدة الاسجاع ومن لم یعرف القافیة
قال والرابطة محذوفة ای مصلحت جوی طرارانست بهر کز دو خصم بکسر المیم
راضی بپیش نروند ای للخصمان اللذان هما راضیان بالحق لایذهبان الی
القاضی للخصومة وفی بعض النسخ هرکز دو خصم بسکون المیم ازپیش
قاضی نروند ویؤید الاول قوله **قطعه** چو حق ای مثل ثمن المبیع
وبدل الاجارة وغیرهما معاینه ای علی وجه الیقین دانی که می بباید داد
الذی یجب اداؤه ای من له الحق بلطف به ای اداؤه باللطف اولی که بجنک
آوری بیاء المصدری بو دلتنکی عطف علیه والیاء کذلک ای من اداؤه
ومنه لم یعرف المعنی المراد قال بیاء الخطاب فیهما وقال وقد یقال معناه
بلطف به که بجنک آوری وادی وبه لتنکی وادی بالیائین المصدریین الواقعتین
علی الوصفین الترکیبین فیهما خراج اکر نکزارد ای لایؤدیه کسی فاعله
بلطیفه بنفس الطیبة بکسر الطاء مصدر طاب بقهر ازو بستانند مرد سرهنکی
یعنی مراده سرهنکیان والافراد للشعر **حکمت** همه کس را دندان بترشی
کند بضم الکاف العربی لفظ فارسی بمعنی غیر الصارم ای الکلیل ثم اطلق
علی غیره کالطبع والسن بطریقة الاستعارة کردد مکر قاضی را بشیرینی
بیت قاضی که بر شوت بخورد پنج خیار فیه لطیفة ثابت کند ای یحکم
از بهر تو ده بفتح الدال وسکون الهاء خربزه زار ای المبطخة فلذا حکایة
ما یناسب ذکرها فی هذا المحل ولکن لما شرعت فی شرح کلستان اوردت بعض الحکایات
فی اثناء البیان منفی منه بعض الخلان قائلا ان الشرح یکون کثیرا ای یورث الملال
ولهذا ترکت ایراد الحکایات **حکمت** قحبه پیر از نابکاری چه کند به الترنابتر نیه
چه کند که توبه نکند فانه لارغبة لمجامعتها وشحنه معزول از مردم آزاری

اذلا ولایة

اذلا ولایة له علی الناس **مثنوی** جوان مبتداء وکسر النون للاضافة کوشه
نشین وصف ترکیبی بشیر مرد راه خداست بالاضافات خبره که پیر خود بسکون
الزاء والدال نتواند ز کوشه برخاست بلاواو الترهمیة جوان چیست
وفی بعض النسخ سخت می باید که از شهوت بپرهیزد روی فی الحدیث القدسی
الشاب التائب التارک شهوته لاجلی بمنزلة ملائکتی که پیر سست رغبت بسکون
التائیین باخود آلت بر نمی خیزد **حکمت** حکیمی را پرسیدند که چندین درخت
نامور قد مر بیانه بعیدا وقریبا ومن فسره هنا وقد ذکر بغیر معناه بقوله
مشهور ونامدار فقد صار نامور فی النسیان والاکثر که خدای تعالی
آفریده است بلند وبرومند قد سمعه اهل اللغة بالضم والفتح بمعنی التمم
والقوی ومن لم یعرف التحقیق قال وهذ مثل قولهم دو تمند وحاجتمند
والحاق الواو للمبالغة فی المعنی هذا کلامه علی ان ما ذکره کلام من عند نفسه
هیچ یکی را آزاد نخوانند مکر سرو را که ثمره ندارد درین چه حکمتست هذا
المجموع سؤال کفت فاعله حکیمی هریکی را من الاشجار دخلی قدم رفت
معناه مفصلا ومن فسره بقوله ای وظیفة فقد ذهب الی وظیفته وعادته
من تفسیر اللفظ بغیر معناه من عند نفسه معینست ووقتی معلوم هذا
بکلی بل اکثری که کاهی بوجود آن اشارة الی دخل تازه اند وکاهی بعدم
آن پژمرده بالفارسیین بالترکی صولمش وسرو را هیچ ازین چیزی
نیست فانه لادخل له وللعرف فانه لا یفترح علی ما حصل ولا یغتم علی ما
ضاع ودر همه وقت تازه است ازلا تفاوت له بالآتی والذاهب واین
صفت آزاده کانست فانهم لایتعلقون بالدنیا ولا یبالون بالترامح
وما آتی **قطعه** بر آنچه می کذرد دل منه ای لاتعلق قلبک علی الفانی

که دجله بسی ٭ مرهون پس از خلیفه بخواهد گذشت در بغداد ٭ معناه
بالترکی خلیفه دن صکره کچسه کرک بغداده کرت زدست تقدیر الکلام
گرز دستت برآید چو نخل باش کریم ٭ فان جمیع اجزائه منتفع به کما
ورت ز دست کالاول ومن قال یعنی وگر ز دستت فقد شرع المستغنی
عن الشرح کانترک شرح المحتاج الی الشرح فی مواضع متعددة نیاید
چو سرو باش آزاد ٭ واخذ الفقیر بتسریح **حکمت** دو کس مردند بغم
المیم وتحسر بردند لعدم انتفاعهما انکه داشت من المال ونخورد
ولم ینتفع وانکه دانست من العلوم ونکرد ای لم یعمل بمقتضاء علمه
قطعه کس نبیند بخیل فاضل را ٭ مرهون که در عیب گفتنش کوشند
معناه بالترکی کمسه کورمز فاضل بخیلی که اونک عیبن سویلمکه دورشمز
یعنی ان البخیل ولو کان فاضلا یذمه الناس لبخله ومن لم یعرف المعنی
الصحیح اکثر الکلام بالالفاظ الفارسیة اولا والعربیة ثانیا ولم یات
بالمعنی المراد ور کریمی دو صد گنه دارد ٭ مرهون کرمش عیبها فرو
پوشد ٭ ای کرمه یستر عیوبه جدا **خاتمة کتاب** ومن داب المصنفین
انهم قد یذکرون فی آخر تالیفاتهم خاتمة یختمون بها کما یذکرون المقدمة فی
اولها ولما بلغ المص آخر کتابه عنون بالخاتمة فقال تمام شد کتاب گلستان
باعانة الملک المنان والله المس[illegible] الذی یطلب منه العون درین
جمله کلام ابتدائی فی هذه الابواب الثمانیة چنانکه رسم عادت مولفانست
از شعر متقدمان بطریق استعاره ای طلب العاریة تلفیق التلفیق
بمعنی الضم وجعل الشیء تابعا بشیء آخر نرفت ای لم یقع والمعنی المراد
انی ما ادرجت فی ابواب هذا الکتاب من اشعار المتقدمین شیئا کما هو

عادة

عادة المولفین یعنی ان جمیع ما فی هذا الکتاب نتایج فکری ونفایس اشعاری
بیت کهن بضمتین خرقهٔ خویش پیراستن ٭ والمراد وهو الاصطلاح
بالرقعة یعنی ان هذا الکتاب مثل اللباس الخلق فاصلحه ببعض اشعاری
المناسبة بالمواضع المتعددة وقد مرت الاشارة الی ان بعض الاشعار
العربیة والفارسیة المذکورة فی هذا الکتاب من اشعار المص الصادرة
منه قبل تالیف الکتاب به از جامهٔ عاریت خواستن ٭ من الغیر غالب گفتار
سعدی ای اکثر کلامه طرب انگیز ست وصف ترکیبی وطیب آمیز بکسر الالف
قد مر قریبا وصف ترکیبی ایضا وکوته نظران را بدین علت بسبب اللطایف
زبان طعن دراز گردد قائلین که مغز مبتداء وکسر الزاء للاضافة الی
دماغ بسکون الغین بیهوده بردن ای تضییعه ودود چراغ کالاول
ای فایده خوردن وتحمل الاذی بلا فایدة کار خردمندان نیست خبر المبتدا
یعنی انهم عدوا سعی المص عبثا وسفها وقالوا ان الجد والمشقة لتالیف
مثل هذا الکتاب لا یصدر عن العقلاء فاشار المص الی جوابهم بقوله
ولیکن بر رای روشن صاحبدلان که روی سخن ای توجهه در ایشانست
ای المخاطبة معهم لامع للقتال الحساد پوشیده نماند متعلق بقوله بر رای
که در بالضم والتشدید کافتر موعظهای شافی در سلک بالکسر الخیط
عبارت کشیده است ولحق [illegible] کذلک وداروی تلخ نصیحت
بالاضافة بشهد ظرافت برآمیخته بین وجهه بقوله تا طبع مخاطب ملول المتنو
بالموعظة الصرفة فان اللق مر واز دولت قبول محروم نماند بفتح التنوین
مثنوی ما نصیحت بجای خود کردیم ٭ معناه بالترکی بز نصیحتی کندو
یرنده ایلدوک اذا عرفت المعنی فلفظ جای لیس بعجمی وقول من قال جای

متمم كام مرارا روزكارى بپايه الوحدة درين اى فى النصح بسبز بنشمين بر ديم اى صرفنا الزمان فى العمر به وتمنا به كر نيايد خاطر ضمير نصيحت بكوش رغبت كس من المستمعين بر رسولان پيام مرادف پيغام باشد بس والواجب على الرسل هو البلاغ **شعر** يا ناظرا فيه اى الى الكتاب سل الله مرحمة مرهون على المصنف واستغفر عطف على قوله سل لكاتبه وشارحه الفقير واطلب لنفسك من خير تريد به اى تريده من بعد ذلك اى من بعد ذلك الطلب لنفسك اطلب غفرانا لصاحبه **اعلم** ايها الناظر فى شرحى هذا ان الشارح الاول قد بذل جهده فى شرحه وان اخطاء فى مواضع كثيرة وقد نبهت على مواضع الخطاء واوردت الصواب

وبالغت فى رده باللطايف لان كلستان موضع الفرح
غفر الله تعالى لى ولسائر المسلمين تم شرح كلستان
فى آخر ربيع الآخر سنه سبع وخمسين وتسعمائه
فى بلد اماسيه حميت عن البلية

وقد وقع الفراغ من كتابة هذه النسخة الشريفة فى يوم الثالث فى طلوع الشمس فى اواسط شهر رجب المرجب من شهور سنه خمس وثمانين وتسعمائه فى بلدة سيروز حميت عن البلية كتبه عبد الفقير الحقير المحتاج الى رحمة الله الغنى حسين بن داود غفر الله لهما ولوالدته ولمن نظر فيه ولجميع المؤمنين والمؤمنات المسلمين والمسلمات الاحياء منهم والاموات برحمتك يا ارحم الراحمين

[seal]

[stamp]

در بيان اوصاف قسطنطنيه ادام الله تعالى بدولت ال عثمان

محله مسلمين عدد ٣٩٧٣	جامع شريف عدد ٤٨٥	مسجد محله عدد ٤٤٩٤	معلمخانه صبيان عدد ١٦٥٣	
عمارات عدد ١٠٠	خانقاه عدد ١٥٠	زاويه عدد ٢٨٥	كاروان سراى عدد ٤١٧	چشمه عدد ٩٤٨
مصلى عدد ٤٩٨٥	فرون عدد ٢٨٥	آسياب عدد ٥٨٥	قپان عدد ١٣	حمام عدد ٨٧٤
بوزه خانه عدد ٦٤٣	محله كفره عدد ٤٥٨٥	محله يهودا عدد ٢٥٨٥	كنيسه عدد ٧٤٣	

حضرتلرى بعجايب ذكرى اولان ذكر با اقتديه
تحريرا فى غدر بلده ده تفتيش اولندى
سنه ٩٨٥

امضاء صحت

ما هو المسطور فى طى الكتاب صح عندى حاليا عن ارتياب
وانا افقر عباد ربه الكريم الحفيه حسن بن عبد الرحيم
المولى بمحروسه بروسه
خلافة عفى عنهما العافى

قطعه

قد أولع الناس في الدنيا بأربعة ... أكل وشرب وملبوس ومنكوح

وغاية الكل إن فكرت فيه إلى ... روث وبول ومطروح ومفتوح

Süleymaniye U. Kütüphanesi	
Kısmı	AMCA ZADE HÜSEYİN PAŞA
Yeni kayıt No	
Eski kayıt No	376